

İKTİSADİ VE İDARİ YAKLAŞIMLAR DERGİSİ

THE JOURNAL OF ECONOMIC AND ADMINISTRATIVE APPROACHES

E-ISSN: 2687-6159

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ YAKLAŞIMLAR DERGİSİ

ŞIRNAK UNIVERSITY
FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES
THE JOURNAL OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE APPROACHES

Yıl/Year: 2023	Cilt/Volume: 5	Sayı/Issue: 2

Aralık/December

Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi

Şırnak University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
The Journal of Economics and Administrative Approaches

Sahibi / Owner

Ş.Ü., İ.İ.B.F. adına / On behalf of Ş.U., F.E.A.S.

Prof. Dr. Mete Cüneyt OKYAR

Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İktisat Bölümü

Şırnak University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
Department of Economics
mcuneytokyar@sirnak.edu.tr

Editör / Editor

Dr. Öğr. Üyesi Şahin NAS

Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

Şırnak University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
Department of Management Information Systems
snas@sirnak.edu.tr

Yayınlayan / Publisher

Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Adres / Address

Yeni Mahalle Cizre Caddesi, Mehmet Emin Acar Kampüsü
73000 ŞIRNAK/TÜRKİYE

Telefon / Telephone: 0 (486) 216 40 08 – 1201

E-mail: ibfdergisi@sirnak.edu.tr

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jeaa>

Baskı / Printing: E-printing

Dizinler / Indexes

ASOS indeks

İdealonline

ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)

ACARINDEX (academic researches index)

OJOP (Online Journal Platform and Indexing Association)

Yayın Türü / Publication Type

Uluslararası Hakemli Süreli Yayın / International Peer-reviewed Periodicals

Yayın Sıklığı / Publication Frequency

Yılda İki Sayı / Two Issues Annually

İktisadi ve idari yaklaşımlar dergisinde yayımlanan makalelerin dil ve bilimsel sorumluluğu yazar/yazarlara aittir. Dergide yayımlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

Alan Editörleri / Field Editors

Doç. Dr. Süreyya ECE	Şırnak Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme <i>Şırnak University, F.E.A.S., Business Administration</i>
Doç. Dr. Sema YAŞAR	Şırnak Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat <i>Şırnak University, F.E.A.S., Economics</i>
Dr. Öğr. Üyesi Dilek Çelik	Şırnak Üniversitesi, İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi <i>Şırnak University, F.E.A.S., Politic Science and Public Administration</i>
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Sevgi Balık	Şırnak Üniversitesi, İ.İ.B.F., Yönetim Bilişim Sistemleri <i>Şırnak University, F.E.A.S., Management Information Systems</i>
Dr. Öğr. Üyesi Esra Nur TUĞAN	Şırnak Üniversitesi, İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi <i>Şırnak University, F.E.A.S., Politic Science and Public Administration</i>
Dr. Öğr. Üyesi Dicle Özcan ELÇİ	Şırnak Üniversitesi, S.B.F., Sosyal Hizmetler <i>Şırnak University, F.H.S., Social Services</i>
Dr. Öğr. Üyesi Reşat SAKUR	Şırnak Üniversitesi, S.B.F., Sosyal Hizmetler <i>Şırnak University, F.H.S., Health Management</i>
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin AKSU	Şırnak Üniversitesi, İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi <i>Şırnak University, F.E.A.S., Politic Science and Public Administration</i>
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Demir	Şırnak Üniversitesi, Silopi M.Y.O., Lojistik <i>Şırnak University, Silopi V.S., Logistic</i>
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet TUNÇ	Şırnak Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat <i>Şırnak University, F.E.A.S., Economics</i>
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan KORKMAZ	Şırnak Üniversitesi, Silopi M.Y.O., Dış Ticaret <i>Şırnak University, Silopi V.S., Foreign Trade</i>
Dr. Öğr. Üyesi Sercan YAVAN	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İ.İ.B.F., Maliye <i>Aydın Adnan Menderes University, Nazilli F.E.A.S., Public Finance</i>
Dr. Öğr. Gör. Mehmet Nedim UYGUR	Şırnak Üniversitesi, Silopi M.Y.O., Bankacılık ve Sigortacılık <i>Şırnak University, Silopi V.S., Banking and Insurance</i>
Dr. Arş. Gör. Mehmet Nazım UYGUR	Şırnak Üniversitesi, İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi <i>Şırnak University, F.E.A.S., Politic Science and Public Administration</i>
Dr. Arş. Gör. Recep ELMAS	Şırnak Üniversitesi, İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi <i>Şırnak University, F.E.A.S., Politic Science and Public Administration</i>

Sekreteryaya / Secretariat

Arş. Gör. Ceyhan ERENER	Şırnak Üniversitesi, İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi <i>Şırnak University, F.E.A.S., Politic Science and Public Administration</i>

Yazım Editörü / Text Editor

Arş. Gör. Ceyhan ERENER	Şırnak Üniversitesi, İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi <i>Şırnak University, F.E.A.S., Politic Science and Public Administration</i>

Dil Editörü / Language Editor

Arş. Gör. Özgür BOZAN	Şırnak Üniversitesi, İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi <i>Şırnak University, F.E.A.S., Politic Science and Public Administration</i>
Arş. Gör. Yusuf KÜÇÜK	Şırnak Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat <i>Şırnak University, F.E.A.S., Economics</i>

Mizanpaj / Typesetter

Arş. Gör. Erol KÖYÜ	Şırnak Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme <i>Şırnak University, F.E.A.S., Business Administration</i>

Kapak Tasarım / Cover Design

Öğr. Gör. Bora Bekir YÜCELEN	Şırnak Üniversitesi, Şırnak M.Y.O., El Sanatları <i>Şırnak University, Şırnak V.S., Handicrafts</i>

Bilim ve Danışma Kurulu / Science and Advisory Board

Prof. Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ	Şırnak Üniversitesi, İktisat <i>Şırnak University, Economics</i>
Prof. Dr. Mete Cüneyt OKYAR	Şırnak Üniversitesi, İktisat <i>Şırnak University, Economics</i>
Prof. Dr. Turhan Korkmaz	Mersin Üniversitesi, İşletme <i>Mersin University, Business Administration</i>
Prof. Dr. Hüseyin Mualla YÜCEOL	Mersin Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri <i>Mersin University, Labour Economics and Industrial Relations</i>
Prof. Dr. İsmail Tuncer	Mersin Üniversitesi, İktisat <i>Mersin University, Economics</i>
Prof. Dr. Erkan AKTAŞ	Mersin Üniversitesi, İktisat <i>Mersin University, Economics</i>
Prof. Dr. İlhan EGE	Mersin Üniversitesi, İşletme <i>Mersin University, Business Administration</i>
Prof. Dr. Ali DERAN	Tarsus Üniversitesi, Finans ve Bankacılık <i>Tarsus University, Finance and Banking</i>
Prof. Dr. Arzdar KIRACI	Siirt Üniversitesi, İktisat <i>Siirt University, Economics</i>
Prof. Dr. Hayriye ATİK	Erciyes Üniversitesi, İktisat <i>Erciyes University, Economics</i>
Prof. Dr. Ramazan GÖKBUNAR	Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Maliye <i>Manisa Celal Bayar University, Public Finance</i>
Prof. Dr. Doğan UYSAL	Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Ekonometri <i>Manisa Celal Bayar University, Econometrics</i>
Prof. Dr. Murat ÇEMREK	Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler <i>Necmettin Erbakan University, Politic Science and International Relations</i>
Prof. Dr. Esra Banu SİPAHİ	Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi <i>Necmettin Erbakan University, Politic Science and Public Administration</i>
Prof. Dr. Gökhan TUNCEL	İnönü Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi <i>İnönü University, Politic Science and Public Administration</i>
Prof. Dr. Burcu ÖZCAN	Fırat Üniversitesi, İktisat <i>Firat University, Economics</i>
Prof. Dr. Erkan Turan DEMİREL	Fırat Üniversitesi, İşletme <i>Firat University, Business Administration</i>
Prof. Dr. Bahar Burtan DOĞAN	Dicle Üniversitesi, İktisat <i>Dicle University, Economics</i>
Prof. Dr. Murat ERCAN	Anadolu Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi <i>Anadolu University, Politic Science and Public Administration</i>
Prof. Dr. Mustafa Erkan ÜYÜMEZ	Anadolu Üniversitesi, Maliye <i>Anadolu University, Public Finance</i>
Prof. Dr. Selami SEZGİN	Anadolu Üniversitesi, İktisat <i>Anadolu University, Economics</i>
Prof. Dr. Osman OKKA	KTO Karatay Üniversitesi, İşletme <i>KTO Karatay University, Business Administration</i>
Prof. Dr. Rahmi YAMAK	Karadeniz Teknik Üniversitesi, Ekonometri <i>Karadeniz Technical University, Econometrics</i>
Prof. Dr. Adnan Çelik	Selçuk Üniversitesi, İşletme <i>Selçuk University, Business Administration</i>
Prof. Dr. Hacer Tuğba EROĞLU	Selçuk Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi <i>Selçuk University, Politic Science and Public Administration</i>
Doç. Dr. Bilal SOLAK	Fırat Üniversitesi, İşletme <i>Firat University, Business Administration</i>
Doç. Dr. Mehmet SONGUR	Dicle Üniversitesi, İktisat <i>Dicle University, Economics</i>
Doç. Dr. Melike ATAY POLAT	Mardin Artuklu Üniversitesi, İktisat <i>Mardin Artuklu University, Economics</i>
Doç. Dr. İbrahim HÜSEYİNİ	Şırnak Üniversitesi, İktisat <i>Şırnak University, Economics</i>
Doç. Dr. Kemaleddin ERYEŞİL	Şırnak Üniversitesi, İşletme <i>Şırnak University, Business Administration</i>

Cilt 5 – Sayı 2 Hakemleri / Referees of Volume 5 – Issue 2

Prof. Dr. Yunus Emre ÖZER	Dokuz Eylül Üniversitesi <i>Dokuz Eylül University</i>
Doç. Dr. Orhan Cengiz	Çukurova Üniversitesi <i>Çukurova University</i>
Doç. Dr. İbrahim AYDIN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi <i>Van Yüzüncü Yıl University</i>
Doç. Dr. Vedat YILMAZ	Malatya Turgut Özal Üniversitesi <i>Malatya Turgut Özal University</i>
Doç. Dr. Haluk YAMAN	Fırat Üniversitesi <i>Fırat University</i>
Doç. Dr. Yıldız ATMACA	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi <i>Van Yüzüncü Yıl University</i>
Doç. Dr. Hicran Hamza ÇELİKYAY	Düzce Üniversitesi <i>Düzce University</i>
Dr. Şaban ÖZTÜRK	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi <i>Van Yüzüncü Yıl University</i>
Dr. Zeynep Deniz ALTINSOY	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi <i>Bilecik Şeyh Edebali University</i>
Dr. Levent Ersin ORALI	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi <i>Ankara Hacı Bayram Veli University</i>
Dr. Filiz Mutlu YILDIRIM	Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi <i>Çanakkale On Sekiz Mart University</i>
Dr. Hülya BAŞEĞMEZ	İstanbul Beykent Üniversitesi <i>İstanbul Beykent University</i>
Dr. İbrahim Atilla KARATAŞ	Muş Alparslan Üniversitesi <i>Muş Alparslan University</i>
Dr. Sinem ARSLAN	Polis Akademisi <i>Police Academy</i>
Dr. Mehmet Nazım UYGUR	Şırnak Üniversitesi <i>Şırnak University</i>
Dr. Recep ELMAS	Şırnak Üniversitesi <i>Şırnak University</i>
Dr. Maya MOALLA	Bağımsız Araştırmacı <i>Independent Researcher</i>

İçindekiler / Contents

Araştırma Makalesi / Research Article			
1	İhsan DENLİ	Cumhuriyet'in 100. Yılında Şırnak İli <i>Şırnak Province in the 100th Anniversary of The Republic</i>	78-90
2	Aymene HADJI Hüsamettin İNAÇ	Diplomasi Tarihi Açısından Türkiye- Cezayir İlişkileri <i>Turkey - Algeria Relations in Respect of Diplomatic History</i>	91-98
3	Osman ÖZDEMİR Gülçin ÇETİNKAYA ÖZDEMİR	Şehir Markalama Bağlamında Nüfuz Pazarlamasının Tutum ve Güvene Etkisi <i>The Effect of Influence Marketing on Attitude and Trust in the Context of City Branding</i>	99-108
4	Nezir OĞUŞ	Çatışma Çözümlemesi Bakımından Keşmir Sorunu <i>Kashmir Problem in terms of Conflict Resolution</i>	109-122
5	Özlem BOZTEPE Mehmet MECEK	Belediye Çalışanlarının Engelli Bireylere Yönelik Hizmet Sunumunda Bireysel Tutumlarının İncelenmesi: Afyonkarahisar Belediyesi Çalışanları Örneği <i>Examination of Individual Attitudes of Municipality Employees in Service Delivery for Disabled Persons: The Case of Afyonkarahisar Municipality Employees</i>	123-146
6	Abdülhak Sacid AKSOY	Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramı ve Türkiye'deki Gelişimi <i>The Concept of Corporate Social Responsibility and Its Development in Türkiye</i>	147-161
Kitap İncelemesi / Book Review			
7	İdris KOLOĞLU	Yeni Muhafazakârlık Nedir? <i>What is Neoconservatism?</i>	162-165

Cumhuriyet'in 100. Yılında Şırnak İli Şırnak Province in the 100th Anniversary of The Republic

İhsan DENLİ¹

Geliş Tarihi / Received: 25.10.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 01.12.2023

Tarihi / Published: 31.12.2023

ÖZET

Türkiye'nin bölgesel gelişmişlik düzeyi düşük bölgelerinden biri Güneydoğu Anadolu Bölgesi olup, bu bölgenin sınırları içerisinde kurulan illerinden biri de Şırnak'tır. Şırnak, tarihsel süreç içerisinde birçok uygarlığın kurulduğu ve medeniyete ışık tutan yönüyle önemli bir il konumundadır. Şırnak il ve ilçelerinin kadim bir tarihi önemi bulunmaktadır. Ancak Şırnak, sosyo-ekonomik yönden Türkiye ortalamasının gerisinde kalmıştır. İpekyolu ticareti üzerinde bulunması, Irak ile Suriye ülkelerine komşu olması ve Ortadoğu ülkelerine yakın olmasına rağmen ulaşım, altyapı, eğitim, sağlık gibi eksikliklerinin olması, coğrafi yapının elverişsiz olması ve doğal dinamiklerini harekete geçirilememesi gelişmemesinin nedenleri olarak görülebilir. Çalışma, Şırnak ilinin tarihi, kültürü, nüfusu, sosyal ve ekonomik yönden temel göstergelerini ele almak. Çalışma, Şırnak ilinin bir takım makroekonomik temel göstergeler çerçevesinde değerlendirmek olup, ilin genel görünümünü ortaya koymaktır. Çalışma, Şırnak'ın genel görünümünü ortaya koyarak birtakım öneriler geliştirmek açısından literatüre bir katkı sağlayacaktır. Çalışmada, farklı kurum ve kuruluşların istatistiki dokümanları analiz edilerek özgün veriler elde edilmiştir. Sonuç olarak, ilin temel göstergelerinin zaman içerisinde meydana gelen değişimleri tablolar halinde değerlendirilerek birtakım çıkarımlar elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler:

Sosyo-Ekonomi, Bölgesel Gelişme, İstatistiki Veriler, TÜİK, Şırnak.

Jel Kodları:

A10, C10, C16, C19

ABSTRACT

One of the regions of Turkey with a low level of regional development is the Southeastern Anatolia Region, and one of the provinces established within the borders of this region is Şırnak. Şırnak is an important province where many civilizations were founded throughout history and sheds light on civilization. Şırnak province and districts have an ancient historical importance. However, Şırnak remains behind Türkiye's average in socio-economic terms. Although it is located on the Silk Road trade, neighboring Iraq and Syria, and close to Middle Eastern countries, the lack of transportation, infrastructure, education and health, the unfavorable geographical structure and the inability to mobilize its natural dynamics can be seen as the reasons for its lack of development. The study deals with the history, culture, population, social and economic indicators of Şırnak province. The study aims to evaluate the province of Şırnak through various macroeconomic indicators and provide a general view of the province. The study will contribute to the literature in terms of developing some suggestions by revealing the general view of Şırnak. In the study, original data were obtained by analyzing statistical documents of different institutions and organizations. As a result, the changes in the basic indicators of the province over time have been evaluated in tables and some inferences have been drawn.

Keywords:

Socio-Economy, Regional Development, Statistical Data, TURKSTAT, Şırnak.

Jel Codes:

A10, C10, C16, C19

Atf (Citation): Denli, İ. (2023). Cumhuriyet'in 100. Yılında Şırnak İli *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, 5(2), 78-90. Doi: 10.47138/jeaa.1381121

¹ Öğr. Gör., Şırnak Üniversitesi, Cizre Meslek Yüksekokulu, ihsandenli@sirnak.edu.tr, Orcid: 0000-0001-5128-4486.

Giriş

Türkiye’de toplam 81 il vardır. Bu illerin tarihi, kültürü, sosyal yönleri, coğrafi konumu, demografik yapısı ve ekonomik görünümü birbirinden farklılık göstermektedir. Her ilin gelişimini sağlayan avantajları olduğu gibi gelişimini engelleyen dezavantajları da bulunmaktadır. Bu illerden biri Güneydoğu Anadolu Bölgesi Sınırları içerisinde bulunan Şırnak ilidir. Çalışmada, Şırnak ilinin tarihi, kültürü, nüfusu, sosyal ve ekonomik yönden temel göstergelerini ele almak. Çalışma, Şırnak ilinin birtakım makroekonomik göstergeler çerçevesinde değerlendirmek olup ilin genel görünümünü ortaya koymaktır. Çalışma, Şırnak’ın genel görünümünü ortaya koyarak bir takım öneriler geliştirmek açısından literatüre bir katkı sağlayacaktır. Çalışmada, farklı kurum ve kuruluşların istatistiki dokümanları analiz edilmiştir. İlin temel göstergelerinin zaman içerisinde meydana gelen değişimleri tablolar halinde değerlendirilerek bir takım çıkarımlar elde edilmiştir.

Çalışmada, öncelikli olarak Şırnak’ın coğrafi konumu ele alınarak tarihi, coğrafi ve ilçelerin konumlarından söz edilmiştir. Daha sonra ilin sosyal yönü üzerinden merkez ve ilçelerinin demografik yapısı, eğitim ve sağlık göstergeleri analiz edilmiştir. Son olarak ilin ekonomik yapısı çerçevesinde tarım ve hayvancılık, sanayi, dış ticaret ve sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi ele alınmıştır. Sonuç ve değerlendirme bölümünde temel göstergelerin mevcut durumu ve eksik yönlerini ortaya koyarak bir takım öneriler sunulmuştur.

1. Coğrafi Konum

Şırnak ili, sahip olduğu coğrafi konumu ile jeopolitik ve jeostratejik bir öneme sahiptir. Mezopotamya sınırları içerisinde yer alan elverişli toprakları sayesinde birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Şırnak il ve ilçelerinin kadim bir tarihe sahip olduğu söylenebilir. Şırnak’ta, tarihsel süreç içerisinde birçok uygarlığın kurulduğu ve günümüzde bu uygarlıkların izleri görülmektedir. Geçmişten günümüze kadar bu coğrafyada Sümer, Asur, Hitit, Akad, Pers, Babil, Bizans, Roma, Sasani, Emevi, Abbasi, Büyük Selçuklu ve Osmanlı gibi devletlerin hâkimiyet dönemleri olmuştur (Baz, 2017: 9). Şırnak, 1517’de Osmanlı devletinin hâkimiyeti altına girmiş ve belirli dönemlerde Bitlis, Hakkâri ve Cizre beyliklerinin himayesine alınmıştır. Şırnak, önceki dönemlerde Cizre yönetiminde iken 1987 yılında yaşanan yönetsel çekişmeler nedeniyle köy statüsüne düşürülmüş, 1973’te yeniden ilçe konumuna getirilerek Siirt ilinin bir ilçesi olmuştur. Şırnak, 1990’da bölgede güven ve düzenin sağlanması üzerine güvenlik sorunları gerekçesiyle il statüsüne getirilmiştir (TBMM Raporu, 1990: 1). Batman ile aynı dönemde il statüsüne kavuşan Şırnak ilinin günümüzde ekonomik, sosyal, kültürel, nüfus, altyapı, ulaşım ve şehirleşme açısından Batman ilinin gerisinde kalmıştır.

Şırnak, 1990’da 3647 sayılı kanun ile Türkiye’nin 73’üncü il statüsünü almıştır. Şırnak merkezin yüzölçümü 1.701 m² olup il genelinin ise 7.078 m² yüzölçümüne sahiptir. Şırnak, yüzölçümünün büyüklüğü açısından Türkiye’nin %0,9’unu, Dicle Bölgesinin ise %27,4’ünü kapsamaktadır. Şırnak’a bağlı 6 ilçe, 12 belde ve 240 köy bulunmaktadır. İl, Namaz Dağı sınırlarında yer alıp rakımı 1.350 metredir. Cizre, Silopi, İdil, Güçlükönak, Uludere ve Beytüşşebap ilçelerine sahiptir.

Tablo 1. TRC3 bölgesi Şırnak ili belediye, ilçe ve köy sayıları

Yıllar	Belediye	İlçe	Köy
2022	19	6	240
2021	19	6	240
2020	19	6	240
2019	19	6	240
2018	19	6	239
2017	19	6	240

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler, 2023.

Şırnak ili, doğuda Hakkâri, batıda Mardin, kuzeyde Siirt illerine, güneyde ise Irak ve Suriye devletlerine sınır komşusudur. İlin batı ve güneyi Cudi Dağları ile sınırlanmakta, kuzey ve doğusunu Gabar Dağı ve derin platolarla kaplı dağ sıraları ile çevrilidir. İlin çevresinde en yüksek rakıma sahip olan Altın dağları 3.358 metre yüksekliğindedir. Kuzeybatı ve güneydoğu yönünde akan Botan çayı üzerinde akan ilçe sınırlarından geçen en büyük nehir Dicle’dir. Dicle nehri, Cizre ilçesinden Suriye toprakları üzerine doğru akar. Dicle nehri üzerinde Kızılsu, Çağlayan ve Hezil çayları yer almaktadır. Bu çaylar düzenli bir şekilde Dicle nehri üzerinde akarlar (Şırnak İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2021).

2. Sosyal Yapı

2.1. Nüfus ve Göç Göstergeleri

Şırnak çevresi Cudi, Gabar, Namaz ve Altın dağları ile çevrilidir. Bu dağların uzantısı Siirt ve Hakkâri illeri ile sınırlıdır. Şırnak ili Uludere ve Beytüşşebap ilçelerine doğru sert kayalardan oluşan dağların kütlesi çoğalmakta ve tarıma

elverişli alan çok az olmaktadır (DİKA, 2023, s.16). Batı yönünde yaklaşık 750 metre yüksekliğe sahip İdil İlçesi, güneyde 400 metre yükseklikte Cizre ilçesi, 550 metre yükseklikte Silopi ilçesi sınırlarında ovalar bulunmakta olup, ilin büyük bir bölümünde dağlık bir alan hâkimdir (DİKA, 2023, s.16).

Şırnak ili, Dicle nehri havzasında yer almaktadır. Şırnak ilinde toprakların önemli bir bölümü kahverengi topraklar olup, tarıma elverişli araziler batı ve güney yönlerinde yer alan İdil, Cizre ve Silopi ilçelerinde yer almaktadır. İlin doğu ve kuzey yönlerinde bulunan Uludere ve Beytüşşebap ilçelerindeki arazilerin büyük bölümü mera ve orman arazisi özelliklerine sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Türkiye, TRC3 bölgesi ve Şırnak ili yıllara göre nüfus dağılımı

Yıllar	Türkiye Nüfus	TRC3 Nüfus	Şırnak Nüfus	Şırnak Nüfus artış hızı (Binde)	Şırnak Nüfus Yoğunluğu(km ²)
2022	85.279.553	2.393.781	557.605	19,95	78
2021	84.680.273	2.367.645	546.589	16,28	76
2020	83.614.362	2.343.826	537.762	15,27	75
2019	83.154.997	2.307.332	529.615	10,03	74
2018	82.003.882	2.284.158	524.190	40,79	73
2017	80.810.525	2.222.601	503.236	39,41	70
2016	79.814.871	2.179.588	483.788	-13,13	68
2015	78.741.053	2.173.709	490.184	2,49	69
2014	77.695.904	2.153.921	488.966	28,44	68
2013	76.667.594	2.116.727	475.155	17,56	66

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler, 2023

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine (ADNKS) göre Şırnak ilinin 2022 yılı toplam nüfusu 557.605 kişidir. Merkez ilde toplam nüfus 102.553 olup, 54.867'si erkek, 47.686'sı kadınlardan oluşmaktadır. 2020 yılı Şırnak ilinde nüfus artış hızı binde 19,95 olup, yüksek nüfus artış hızına sahiptir. Şırnak ilinin yıllara göre toplam nüfus ve nüfus yoğunluğu verilerine bakıldığında yukarı yönlü bir artış olduğu görülmektedir. Nüfus artış hızı ve beraberindeki nüfus yoğunluğu ildeki mevcut istihdam alanlarının yetersizliği beraberinde işsizlik sorununu getirmektedir. Türkiye'nin en genç illerinden biri olup aynı zamanda işsizlik oranının en yüksek olduğu iller arasında yer almaktadır.

Tablo 3. Şırnak il ve ilçelerinin nüfus verileri, 2022

İlçe Adı	Genel Toplam			İlçe Merkezleri			Belde ve Köyler		
	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek
Türkiye	85.279.55	42.575.44	42.704.11	79.613.27	39.810.84	39.802.43	5.666.27	2.764.60	2.901.67
Merkez	102.553	47.686	54.867	69.388	32.386	37.002	33.165	15.300	17.865
Cizre	159.754	78.309	81.445	134.041	65.981	68.060	25.713	12.328	13.385
Silopi	144.830	70.391	74.439	107.031	52.946	54.085	37.799	17.445	20.354
İdil	76.502	38.056	33.446	30.583	15.310	15.273	45.919	22.746	23.173
Uludere	45.802	19.459	26.343	11.258	4.848	6.410	34.544	14.611	19.993
Beytüşşeba	16.044	7.067	8.977	6.149	2.311	3.838	9.895	4.756	5.139
Güçlükonak	12.120	5.592	6.528	4.460	2.140	2.320	7.660	3.452	4.208

Kaynak: TÜİK, Merkezi Dağıtım Sistemi, 2023.

Merkezde ikamet eden toplam nüfus 69.388 olup belde ve köylerde ikamet eden toplam nüfus ise 33.165 kişidir. Merkez ilin nüfusun %84'ü ilde ikamet ederken, %16'sı ise belde ve köylerde yaşamaktadır. İlçelerde ikamet eden toplam nüfusa baktığımızda Beytüşşebap ilçesinin toplam nüfusu 16.044 olup, nüfusun %38'i ilçede, nüfusun %62'si ise belde ve köylerde ikamet etmektedir. Uludere ilçesinin toplam nüfusu 45.802 olup, nüfusun %25'i ilçede iken %75 ise belde ve köylerde yaşamaktadır. Güçlükonak ilçesinin toplam nüfusu 12.120 olup %37'si ilçede, %63'ü ise belde ve köylerde kalmaktadır. İdil ilçesinin toplam nüfusu 76.502 olup bunun %40 ilçede, %60 ise belde ve köylerde ikamet etmektedir. Silopi ilçesinin toplam nüfusu 144.830 olup bunun %74'ü ilçede, %26'sı ise belde ve köylerde yaşamaktadır. Cizre ilçesinin toplam nüfusu 159.754 olup nüfusun %84'ü ilçede, %16'sı ise belde ve köylerde ikamet etmektedir.

Tablo 4. Şırnak ve TRC3 bölgesinin net göç ve net göç hızının yıllara göre dağılımı

Yıllar	Net Göç		Net Göç Hızı(Binde)	
	TRC3	Şırnak	TRC3	Şırnak
2022	-19.800	-3.373	-8,24	-6,03
2021	-19.754	-3.359	-8,31	-6,13
2020	-2.827	-547	-1,21	-1,02
2019	-18.167	-4.359	-7,84	-8,2
2018	2.637	4.294	1,16	8,23
2017	-3.670	4.486	-1,65	8,95
2016	-37.429	-13.020	-17,03	-26,56
2015	-32.403	-12.061	-14,8	-24,31
2014	-18.769	-3.393	-8,68	-6,92
2013	-11.517	-722	-5,43	-1,52

Bu tabloda yer alan verilere göre Şırnak ili 2013-2022 yılları arasında en çok göç verdiği dönemler 2015 ile 2016 yılları olup, en çok göç aldığı dönemler ise 2017 ve 2018 yılları olmuştur. Şırnak, 2013 yılında net göç hızı binde eksi 1,52 iken 2022 yılında ise eksi 6,03 olmuştur. 2013-2022 yılları arasında net göç hızında bir artış meydana gelmiştir. Bu oranlar ilde göç eden nüfus oranının yıllara göre değişmekle birlikte çoğunlukla yüksek düzeylere ulaştığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Şırnak ilinin coğrafi şartları, ekonomik, sosyal, kültürel, teknolojik gibi olanakların düşüklüğü, bölgesel ve ekonomik sorunlar nedeniyle dışarıya göçün artmasında neden olabilmektedir.

2.2. Sağlık Göstergeleri

Sosyal yapıyı oluşturan faktörlerden biri sağlık alanıdır. Şırnak, sağlık göstergeleri açısından Türkiye ve TRC3 bölge illerinin gerisinde olan bir il konumundadır. Şırnak merkez ve ilçelerinde bulunan sağlık merkezleri sayısı toplam 84 tane (Şırnak İl Sağlık Müdürlüğü, 2023).

Ülke genelinde sağlık alanında uygulanan politikalar kapsamında Şırnak merkez ve sınırları içerisinde bulunan diğer ilçelerinde sağlık merkezleri kurulmuştur. Bu merkezlerde farklı alanlarda olmak üzere uzman hekim, pratisyen hekim, hemşire, ebe ve diğer sağlık personelleri bulunmaktadır. Şırnak merkez ve ilçelerinde bulunan sağlık verilerini bir tablo halinde göstermek mümkündür.

Tablo 5. Şırnak ili hastane, hekim, sağlık personeli ve yatak sayıları dağılımı

Yıllar	Hastane	Toplam Hekim	Hemşire	Ebe	Sağlık personeli	Yatak Sayısı	Yüzbin Başına/Yatak
2021	7	693	776	264	819	728	133
2020	7	651	794	289	835	765	142
2019	7	567	672	246	649	631	119
2018	7	455	661	232	624	631	120
2017	7	413	581	192	596	631	125
2016	7	403	433	166	521	631	130
2015	9	358	527	138	559	722	147
2014	9	373	480	157	565	716	146
2013	9	486	521	192	547	684	144

Kaynak: TÜİK, İl Göstergeleri, Bölgesel İstatistikler, 2023.

Türkiye’de uygulanan sağlık politikaları kapsamında Şırnak merkez ve diğer ilçelerinde hastane, aile merkezi, toplum sağlık merkezi, sağlık evi, verem savaş merkezi gibi sağlık merkezleri kurulmuştur. Tabloda yer alan veriler değerlendirildiğinde 2021 yılında toplam 728 yatak kapasiteli 7 hastane kurulmuş olup, yüz bin kişi başına 133 hastane yatağı düşmektedir. Şırnak’ta 2021 yılı verilerine hizmet veren hekim sayısı 693, hemşire sayısı 728, ebe sayısı 264 kişidir. Şırnak’ta sağlık olanakları nüfus büyüklüğünün gerisinde kalmaktadır (TÜİK, 2023).

2.3. Eğitim Göstergeleri

Türkiye’de uygulanan eğitim politikaları kapsamında Şırnak merkez ve diğer ilçelerinde okul, üniversite, araştırma merkezi, etüt merkezi gibi eğitim merkezleri kurulmuştur. 2023 yılı verilerine göre Şırnak’ta okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim ve üniversite olmak üzere toplam okul sayısı 7.443, öğrenci sayısı ise 160.870 kişidir (Şırnak İl Milli Eğitim Müdürlüğü, 2023; Şırnak Üniversitesi, 2023).

Tablo 6. Şırnak il ve ilçeler açısından öğretmen ve öğrenci sayılarının dağılımı, 2023

İlçe Adı	Öğretmen Sayısı				Öğrenci Sayısı			
	Okul	İlköğret	Ortaöğretim	Toplam	Okul	İlköğreti	Ortaöğretim	Toplam
Uludere	56	123	139	318	1.402	11.367	2.993	15.762
Beytüşşebap	17	183	100	300	181	2.980	943	4.104
İdil	139	584	503	1.226	2.293	17.879	4.827	24.999
Güçlükonak	25	100	110	235	438	2.416	716	3.788
Cizre	192	1.231	1.023	2.446	4.925	34.827	16.225	55.977
Silopi	188	935	914	2.037	5.360	11.776	6.814	23.950
Şırnak (Merkez)	134	411	335	880	1.308	17.658	7.283	26.249
Toplam	751	3.567	3.124	7.442	15.907	98.903	39.801	154.903

Kaynak: Şırnak İl Milli Eğitim Müdürlüğü, 2023.

Tabloda yer alan verilere göre okul ve öğrenci sayılarının en yoğun olduğu yerler Şırnak merkez, Cizre, Silopi ve İdil ilçeleridir. Bu yerlerde nüfus yoğunluğuna bağlı olarak okuma yaşındaki nüfus daha fazladır. Beytüşşebap ve Güçlükonak ilçelerinde okul ve öğrenci sayıları diğer ilçelere göre nüfusa bağlı olarak daha düşük düzeydedir.

Şırnak ilinde 2022 yılı verilerine göre 15 yaş ve üzeri olup okuma-yazma bilmeyen kişi sayısı 23.678 kişi olup bunların 3.259’u erkek iken, 20.419’u ise kadındır. Okuma yazma bilmeyen kişilerin büyük bir çoğunluğu kadın olup

eğitim olanaklarından yararlananlarından erkeklerin yararlanma oranının daha fazla olduğu görülmektedir (TÜİK, 2023). Şırnak ilinin eğitim düzeylerine göre okul, öğretmen ve öğrenci sayıları aşağıda bir tablo halinde gösterilebilir.

Tablo 7. Şırnak ili okul öncesi, ilkökul, ortaokul ve ortaöğretim okul sayıları

Yıllar	İlkokul				Ortaokul				Ortaöğretim			
	Okul	Öğretmen	Öğrenci	Öğr./ öğrenci	Okul	Öğretmen	Öğrenci	Öğr./ öğrenci	Okul	Öğretmen	Öğrenci	Öğr./ öğrenci
2021	305	2.799	49.883	18	264	3.836	50.760	13	92	2.615	63.396	24
2020	306	2.631	49.380	19	260	3.763	51.089	13	97	2.378	53.603	14
2019	294	2.790	49.695	18	252	3.880	57.988	14	92	2.350	45.271	14
2018	294	2.719	51.577	19	254	3.525	58.318	16	84	2.168	44.900	15
2017	299	2.228	51.418	23	254	2.809	58.895	20	80	1.775	43.041	17
2016	299	2.116	52.026	25	237	2.310	57.672	24	65	1.448	42.512	21
2015	300	2.335	60.872	26	234	3.196	52.162	16	62	1.954	44.843	16
2014	299	2.024	62.856	31	230	2.685	53.632	19	55	1.531	46.075	21
2013	294	1.928	64.838	34	230	2.339	55.592	23	56	1.235	41.474	23

Kaynak: TÜİK, İl Göstergeleri, 2023.

Tabloda yer alan veriler analiz edildiğinde 2013-2021 yılları arasında Şırnak'ta okul ve öğretmen sayılarında artış olmuştur. 2013-2021 yılları arasında öğrenci sayılarında ise ilkökul ve ortaokulda azalış, ortaöğretimde ise artış yaşanmıştır. Öğretmen başına düşen öğrenci sayılarında tüm eğitim düzeylerinde bir azalış görülmüştür. 2021 yılında 2013 yılına göre öğretmen başına daha az öğrenci düşmektedir. Bu durum eğitim kalitesinin artmasında temel bir göstere sayılabilir.

3. Ekonomik Yapı

3.1. Tarım ve Hayvancılık Göstergeleri

Şırnak ili Mezopotamya ovası içinde yer almaktadır. Şırnak, hem verimli tarım arazilerine sahip olması hem de İpekyolu ticaret yollarının geçiş yolu üzerinde olmasından tarih boyunca medeniyetlere ev sahipliği yapmış önemli bir yerdir. Şırnak ili, verimli toprakları, elverişli iklimi, çok sayıda ovaya sahiptir. İlin merkez ve çevresinin coğrafi konumu tarım ve hayvancılık yapmaya elverişlidir. Bu bölgede verimli topraklar ve elverişli iklim şartları nedeniyle tarım ürünlerinde yılda birden fazla ürün ekimi gerçekleştirilmektedir. Bu arazilerde yılda iki veya üç kez hasat yapma imkânı sağlamaktadır. Mera alanların ve su kaynaklarının çok olması aynı zamanda ılıman bir iklim özelliğinin olması hayvancılığın gelişmesine imkân vermektedir (DİKA, 2023, s.17).

Şırnak ilinde 2011 yılında toplam işlenen tarım alanı 99.018 hektar iken 2021 yılında ise 101.536 hektara yükselmiştir. 10 yılda %2,54 oranında bir artış olduğu görülmektedir. 2011-2021 yılları içerisinde toplam işlenen tarım alanı %88,7, nadasa bırakılan tarım alanı %10,3, sebze ekilen alan ise %1,24 olmuştur. 2011-2021 yılları arasında tarım alanlarında azalış olmuştur. Tarım sektöründe son yıllarda girdi maliyetlerindeki artış tarım alanlarının daralmasını etkilediği söylenebilir (TÜİK, 2023).

Türkiye genelinde 2022 yılında 110.294.272 dekar alan üzerine ekim yapılmıştır. Bu alanın %80'i kuru tarım iken, %20'si ise sulak alan olmaktadır. TRC3 Bölgesi'nde ekilen alan 4.324.560 dekar olup bu alanın %64 kuru tarım, %36'sı sulak tarım alanıdır. Şırnak ilinde ise 802.903 dekar alan ekilmiş olup ekili alanın %83'ü kuru, %18'i ise sulu tarım alanını oluşturmaktadır. Şırnak ilinde ekim yapılan sulu ve kuru tarım arazilerinin yüz ölçümü ile bu alanlar üzerine yapılan tarım ürünlerinin üretim miktarı ile toplam verimlilikleri bir tablo halinde özetlemek mümkündür (TÜİK, 2023).

Tablo 8. Şırnak ilinin kuru ile sulu ekilen ve hasat edilen tarım alanları, üretim ve verim miktarları

Yıllar	Ekilen Alan(Dekar)		Hasat Edilen Alan		Üretim Miktarı(Ton)		Verim(Kg/Dekar)	
	Kuru Tarım	Sulu Tarım	Kuru Tarım	Sulu Tarım	Kuru Tarım	Sulu Tarım	Kuru Tarım	Sulu Tarım
2022	590.218	124.321	590.218	124.321	68.357	49.660	116	400
2021	611.744	104.352	606.505	104.222	83.790	40.721	138	391
2020	718.897	108.408	747.684	102.982	138.674	39.148	208	412
2019	695.330	107.573	673.137	105.736	132.853	38.894	197	368
2018	691.261	101.609	690.727	100.276	166.256	43.388	241	433
2017	694.675	125.148	694.161	25.350	173.394	52.935	250	2.088
2016	529.148	90.538	528.358	24.231	143.757	41.069	272	1.695
2015	649.371	113.703	648.576	27.097	159.231	44.746	246	1.651
2014	685.448	119.404	684.537	28.008	168.597	46.041	246	1.644
2013	676.201	128.745	675.121	23.512	175.378	56.238	260	2.392

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler, İl Göstergeleri, 2023.

Tabloda yer alan veriler analiz edildiğinde 2021 ve 2022 yılları arasında ekilen tarım alanlarında, tarımsal üretimde ve toplam verimde bir azalış gerçekleşmiştir. Son yıllarda artan girdi maliyetleri ve iklim koşullarında meydana gelen değişimler tarım alanlarının daralmasına neden olduğu görülmüştür.

Şırnak ilinde kuru tarım alanları sulu tarım alanlarından fazladır. Ancak son yıllarda çiftçiler dip sulama veya damlama yöntemiyle sulu tarım uygulamasını yaygınlaştırmışlardır. Günümüzde sulu tarıma dayalı üretim artmaya başlamıştır. Meyve üretimi, sebze üretimi bunlara örnek gösterilebilir.

Tablo 9. Şırnak ili tahıl, sebze, meyve ve diğer bitkisel ürünlerin toplam üretim miktarları

Yıllar	Tahıllar (Ton)	Sebze (Ton)	Meyve (Ton)	Tahıl ve diğer bitkisel ürünler
2022	138.728	28.016	19.200	278.354
2021	130.654	11.847	17.195	276.565
2020	227.271	9.669	19.177	365.954
2019	175.810	9.486	18.630	302.582
2018	229.383	10.173	20.404	356.161
2017	257.773	11.471	18.033	377.652
2016	198.361	11.620	8.994	301.382
2015	219.970	15.122	9.559	330.274
2014	237.226	19.378	14.873	...

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler, İl Göstergeleri, 2023.

Tabloda yer alan verilere bakıldığında meyve üretiminde dalgalı bir üretimin olduğu söylenebilir. 2018 yılında yüksek bir verim sağlarken, 2016 yılında ise düşük bir verim gerçekleştirmiştir. 2021 ve 2022 yıllarında ise 17.195 ton ve 19.200 ton bir verim vererek ortalama bir düzeyde verim verdiği söylenebilir. Sebze üretiminde dalgalı bir seyir olmakla beraber 2021 ve 2022 yıllarında üretimde bir artış meydana gelmiştir. En yüksek üretim artışı 2022 yılında gerçekleştirmiştir.

Tahıl ürünlerinde dane, buğday, arpa ve mısır üretimi yaygındır. Son yıllarda yer fıstığı üretiminde ciddi bir artış görülmüştür. Tahıl ürünleri içerisinde en çok buğday üretimi yapılmaktadır. 2022 yılında toplam tahıl üretimi 138.728 ton olup bunun içerisinde 90.682 ton buğday üretimine aittir. Şırnak'ta daha çok kuru tarıma dayalı ürünlerin yetiştirildiği görülmektedir.

Tablo 10. Şırnak ili tarımsal üretim değerleri yıllara göre dağılımı (bin tl)

Yıllar	Bitkisel Üretim Değeri (Bin TL)	Canlı Hayvanlar Değeri (Bin TL)	Hayvansal Ürünler Değeri (Bin TL)
2021	839.869	1.915.779	...
2020	697.808	1.508.422	356.444
2019	356.993	1.284.023	337.566
2018	309.982	935.113	237.457
2017	291.992	684.199	186.765
2016	227.096	308.275	106.578
2015	240.434	318.910	107.735
2014	258.478	286.887	80.917
2013	240.545	266.634	88.005

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler, İl Göstergeleri, 2023.

Teknolojinin etkisi her alanda olduğu tarımsal araç ve gereçlerinde modern bir hale gelmesini sağlamıştır (DİKA, 2023, s.25). Şırnak ilinin Cizre, Silopi ve İdil ovalarında yapılan tarım faaliyetlerinde traktör, biçerdöver gibi modern tarım yöntemleri yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu ilçelerde mera ve araziler hayvan yetiştiriciliğinde kullanılmaktadır. Bu yerlerde modern seracılık ve teknolojiye entegre bir üretim anlayışı ve hayvancılık alanında yeni adımların atılması yapılması durumunda hayvancılık ve tarımsal üretimde önemli bir artış sağlanabilir. Tablodaki verilere bakıldığında bitkisel üretim değerleri, canlı hayvanlar değeri ve hayvansal ürünleri değerlerinde 2013-2021 yıllarında arasında düzenli olarak bir artışın olduğu görülmektedir.

Türkiye'de tarımsal ve hayvansal ürünlerin üretimdeki nominal değerlerinde artış meydana gelmiştir. Bu durum Şırnak ili için de söylemek mümkündür. Şırnak il ve ilçelerinde 2013-2022 yılları arasında tarımsal ve hayvansal üretimlerden sağlanan ürünlerin nominal değerleri bir tablo halinde göstermek mümkündür.

Tablo 11. Şırnak ili kişi başına düşen tarımsal üretim değerleri yıllara göre dağılımı (TL)

Yıllar	Kişi Başına Bitkisel Üretim Değeri (TL)	Kişi Başı Canlı Hayvanlar Değeri (TL)	Kişi Başına Hayvansal Ürünler Değeri (TL)
2021	1.537	3.505	...
2020	1.298	2.805	663
2019	674	2.424	637
2018	591	1.784	453
2017	580	1.360	371
2016	469	637	220
2015	490	651	220
2014	529	587	165
2013	506	561	185

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler, İl Göstergeleri, 2023.

Hayvan yetiştiriciliği süreklilik gerektiren bir iş olduğundan zor bir meslek olduğu söylenebilir. Hayvansal ürünlerinin verimli olmasının koşulu hayvanların iyi beslenmesine bağlıdır. Dolayısıyla hayvancılıkla uğraşan çiftçilerin hayvanların yem ihtiyaçlarını güvenceye almak zorundadırlar. Böylece tarımsal ürünlerle hayvanlar beslenirken hayvan gübrelere sayesinde de tarımsal verimlilik artmaktadır. Sonuç olarak tarım ile hayvancılık arasında bağımlı bir durum olduğu söylenebilir.

Türkiye’de hayvancılık sektörünün üretim değeri tarım sektörüne göre düşüktür. Hayvancılığın geliştirilmesi için bazı önlemlerin alınması gerekmektedir. Bunlar; hayvan soylarının ıslah edilmesi, otlakların korunması, girdi maliyetlerinin düşürülmesi, besiciliğe teşvik verilmesi örnek olarak verilebilir.

Şırnak ekonomisi kırsal kesimlerde ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılığa dayanırken merkez il ve ilçelerinde ise Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) ağırlık kazanmaktadır. Kırsal kesimlerde küçükbaş hayvancılık yapılarak hayvansal ürünler elde edilir (Şırnak İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2023). Küçükbaş hayvancılık yaygın bir şekilde yapılarak ekonomide önemli bir yer sağlamaktadır. TRC3 Bölgesi ve Şırnak ilinde bulunan büyükbaş hayvan ve küçükbaş hayvan sayıları yıllara göre bir tablo halinde verilebilir.

Tablo 12. Şırnak ili büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayıları dağılımı

Yıllar	TRC3		Şırnak	
	Büyükbaş Hayvan	Küçükbaş Hayvan	Büyükbaş Hayvan	Küçükbaş Hayvan
2022	283.301	4.531.117	75.508	1.427.822
2021	344.328	4.668.183	83.159	1.297.647
2020	359.898	4.570.728	88.055	1.372.743
2019	369.159	4.026.401	92.957	1.196.936
2018	330.647	4.184.719	71.120	1.138.629
2017	286.413	3.938.695	53.188	1.037.065
2016	221.690	2.291.990	33.522	550.740
2015	193.769	3.367.409	34.383	610.375
2014	200.614	3.216.128	35.564	602.187
2013	192.401	3.193.650	34.771	516.534

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler, İl Göstergeleri, 2023.

Tablodaki veriler göz önüne alındığında Şırnak ilinde geçmişten günümüze kadar (2013-2022 arası yıllar) büyükbaş hayvan sayısının düzenli olarak arttığı söylenebilir. 2013-2022 yılları arasında Şırnak ilinde küçükbaş hayvan sayısının arttığı görülmektedir. Küçükbaş hayvancılıkta en yaygın koyun ve keçi yetiştiriciliği yapılmaktadır. Koyun ve keçi yetiştiriciliğinin farklı özellikleri vardır. Koyunlar sürü halinde hareket etmektedirler. Koyun yetiştiriciliğinde hayvanların iyi beslenmesi, barınma şartlarının elverişli olması ve hayvana iyi davranılması önem taşımaktadır. Keçiler ise birbirinden bağımsız hareket ederler. Keçiler serbest hareket etmeli, otlatmaları için uzun süre verilmeli ve kış şartlarına karşı korunmalıdır.

Şırnak’ın Cizre, Silopi ve İdil ilçeleri diğer ilçelere göre düz ve elverişli mera ve arazileri olduğu için bu ilçelerde hem koyun hem de keçi yetiştiriciliği önem kazanırken Uludere, Beytüşşebap ve Güçlükönak ilçeleri engebeli ve sarp bir arazi koşullarına sahip olduğundan bu ilçelerde keçi yetiştiriciliği önem kazanmaktadır.

3.2. Sanayi Göstergeleri

Şırnak ilindeki ilk kamu sanayi tesisi 1979 yılında Türkiye Kömür İşletmelerine (TKİ) bağlı maden ocakları olarak kurulmuştur. Bu maden ocağı 2002 yılında İl özel idaresine bağlanmıştır. Şırnak ilinde ilk özel sanayi tesisi ise 1991 yılında Cizre ilçesinde kurulan Cizre Un Fabrikası olup, 2016 yılında bölgedeki gelişmelerden etkilenerek bu işletme kapanmıştır.

Şırnak ili; Irak ve Suriye ile komşu konumundadır. Habur sınır kapısı Şırnak ilinde yer almaktadır. Sınır ticareti sayesinde sanayi tesislerinin kurulmasını cazip kılmıştır. Şırnak ilinde bulunan kömür ocakları ildeki temel geçim kaynaklarından biridir. İlde yer alan küçük sanayi sitesi ve organize sanayi bölgesi ile İlçelerde yer alan organize sanayi bölgesi ve küçük sanayi siteleri vardır. Cizre’de aktif olan organize sanayi bölgesi bölgesel kalkınmaya katkı sağlamaktadır. İlin Cizre, Silopi ve idil ilçelerinde bulunan tarıma elverişli araziler tarım sanayisinin oluşmasına katkı sağlamıştır.

Tablo 13. Şırnak ili 2020 yılı sanayi işletmelerinin ölçeğe göre dağılımı

İl Adı	Mikro (%) ²	Küçük (%) ³	Orta (%)	Büyük (%)
Türkiye	59,88	29,12	9,15	1,84
Şırnak	48,39	41,94	8,60	1,08

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2020 İl sanayi Durum Raporu, 2020.

Şırnak ilinde 2020 yılı verilerine göre toplam 93 sanayi işletmesi vardır. Bu sanayi işletmelerin çalışan sayısı 2.456 kişidir. Sanayi işletmelerinin çalışan sayısına göre %48,39’u mikro ölçekli, %41,94’ü küçük ölçekli, %8,60’ı orta ölçekli ve %1,08’i büyük ölçekli bir işletme kapasitesine sahiptir. Tablodaki veriler karşılaştırıldığında ildeki işletmelerin ölçek yapısı Türkiye ortalamalarıyla farklılık göstermektedir.

İldeki küçük işletmelerin ölçek yüzdesi Türkiye ortalamasından yüksek bir düzeyde iken; küçük, orta ve büyük ölçekli işletmelerin yüzdesi Türkiye ortalamasından düşük olduğu görülmektedir. Şırnak ilinde kurulan sanayi işletmelerin ölçek yapısı Türkiye’de bulunan sanayi işletmelerinden farklılık göstermektedir.

Tabloda yer alan veriler analiz edildiğinde 2020 yılında ilde faaliyet gösteren 93 sanayi işletmesinde toplam istihdam edilenlerin sayısı 2.456 kişidir. Bu sanayilerde istihdam edilenlerin toplamı 2.456 kişidir. Madencilik sektöründe 470 kişi (%19,14), imalat sektöründe 1969 kişi (%80,17) ve enerji sektöründe 17 kişi (%0,69)’dir. Şırnak il ve ilçelerinde faaliyet gösteren sanayi işletmelerinin dağılımını bir tablo halinde gösterilebilir.

Tablo 14. Şırnak il ve ilçelerinde faaliyet gösteren sanayi işletmelerinin dağılımı, 2021

İlçe adı	Sanayi Sayısı	İldeki payı (%)	İstihdam Sayısı	İldeki Payı (%)
Merkez	18	19,35	469	19,10
Cizre	33	35,48	522	21,25
Silopi	26	27,96	1.103	44,91
İdil	8	8,60	249	10,14
Uludere	3	3,23	45	1,83
Belirtilmeyen	5	5,38	68	2,77
Toplam	93	100,00	2.456	100,00

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2021.

Tablodaki verilere bakıldığında Cizre ve Silopi ilçelerinde yer alan sanayi kuruluşları ve buralarda istihdam edilenlerin sayısı Şırnak il ve diğer ilçelerine göre daha fazla olduğu söylenebilir. Cizre ve Silopi ilçelerindeki sanayi tesislerinin sayısı 59 (%63,44), istihdam toplamı 1.625 (%66,16) kişidir. İl ve ilçelerdeki sanayi kuruluşların sayısı ve istihdam sayıları arasında farklılık söz konusudur.

Tablo 15. Şırnak ili ekonomik faaliyet kısımlarına göre yerel birim işletme sayısı

Faaliyet Adı	Yerel Birim (İşletme sayısı)	
	TRC3	Şırnak
Tarım, Orman ve Balıkçılık	438	25
Madencilik ve Taşocakçılığı	120	56
İmalat Sanayi	5.487	825
Elektrik, Su, Gaz	66	6
Su temini, altyapı, atık yönetimi ve iyileştirme	93	16
İnşaat	4.446	504
Toptan ve Perakende Ticaret	22.379	4.369
Otel ve Lokanta	3.602	552
Bilgi ve İletişim	521	80
Finans ve Sigorta Faaliyetleri	242	39
Ulaştırma, Depolama ve Haberleştirme	9.061	1.916
İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri	848	165
Gayrimenkul Kiralama	352	27
Mesleki Bilimsel ve Teknik Faaliyetler	3.342	562

² İstihdam edilen kişi sayısı 10 kişiden az olan ve yıllık net geliri 5 milyon TL’yi geçmeyen işletmeler (Resmi Gazete, 2022).

³ İstihdam edilen kişi sayısı 10 - 50 arasında olup, yıllık net geliri 50 milyon ya da daha fazla olmayan işletmeler (Resmi Gazete, 2022).

Sınıflandırmada ölçüt olarak çalışan sayısı ve yıllık net satış geliri söz konusudur.

Eğitim	444	80
Sağlık İşleri	710	158
Kültür, Sanat, Eğlence Faaliyetleri	823	152
Diğer Toplamsal ve Kişisel Hizmet İşleri	5.697	947
Toplam	58.671	10.479

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler, 2023.

Türkiye 2021 yılı toplam yerel birim sayısı 1.858.191 iken toplam istihdam sayısı ise 6.497.040 kişidir. TRC3 Bölgesinin 2021 yılı toplam yerel birim sayısı 58.671 olup, Şırnak ilinin 2021 yılı toplam yerel birim sayısı ise 10.479 kişidir.

Şırnak il ve ilçelerinde çalışma çağındaki nüfusun sektörlere göre istihdam dağılımları analiz edildiğinde çalışanların %15'i tarım sektöründe, %23'ü inşaat ve sanayi sektöründe %61,8'i ise hizmet sektöründe faaliyet göstermektedir. Toplam istihdam sayıları açısından değerlendirildiğinde çalışanların en fazla hizmet sektöründe yer aldığı, en az ise tarım sektöründe bulunduğu görülmektedir (TÜİK, İstihdam Sayıları, 2023).

Tablo 16. Şırnak il ve ilçelerin yıllara göre işyeri sayısı ve sigortalı sayısı

Yıllar	İşyeri Sayısı	Sigortalı Sayısı		
		Kadın	Erkek	Toplam
2023	3.715	24.670	93.391	118.061
2022	3.585	20.767	88.188	108.955
2021	3.284	17.940	83.933	101.873
2020	2.998	14.528	75.562	90.090
2019	2.840	13.579	73.843	87.422
2018	2.641	12.162	71.372	85.534

Kaynak: Şırnak İl Sosyal Güvenlik Kurumu, 2023.

Tabloda yer alan değerlere göre Şırnak'taki işyeri sayısı ile istihdam sayısında yıllara göre bir artış meydana gelmiştir. İş yeri sayısı 2023 yılında 2018 yılına oranla %40,67'lik bir artış göstermiştir. Şırnak, iş yeri sayısı açısından TRC3 Bölgesi'nde yer alan diğer illere göre büyük bir önem kazanmaktadır. Tabloda yer alan sigortalı sayısı kadın ve erkeklerin Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK)'ya bağlı 4/a, 4/b ve 4/c sınıfına bağlı çalışanların yıllara göre toplamını oluşturmaktadır. Şırnak'ta istihdam edilen zorunlu sigortalı kişi sayısında yıllara göre bir artış olduğu söylenebilir.

İstihdam edilenlerin cinsiyet dağılımına bakıldığında 2023 yılında toplam 118.061 kişi istihdam edilmekte olup bunun %79,20'si erkek, %20,90'ı kadındır. Kadın çalışanların oranı oldukça düşüktür. Şırnak'ta 2022 yılı sonu itibarıyla toplam nüfus 557.605 kişi olup bunun 266.560 kişisi kadın olup kadınların oranı %47,80'dir. Sonuç olarak kadın istihdam oranında meydana gelecek bir artış Şırnak ekonomisinin gelişiminde önemli bir göstergeler olacaktır. Gelişmiş ülkelerin ekonomik göstergelerinden biri de kadınların işgücüne katılım oranıdır.

Tablo 17. Şırnak il ve ilçeleri kapsamında işyeri sayısı ve istihdam sayıları, 2023

İlçe Adı	İşletme Sayısı	İstihdam Sayıları		Toplam İstihdam Sayıları
		Kadın	Erkek	
Uludere	164	1.444	8.674	10.118
Beytüşşebap	66	576	3.102	3.678
İdil	374	2.854	8.904	11.758
Güçlükonak	44	371	759	1.130
Cizre	1.308	6.812	23.924	30.736
Silopi	817	6.218	19.732	25.950
Merkez (Şırnak)	942	6.391	28.278	34.669
Toplam	3715	24.666	69.449	118.039

Kaynak: Şırnak İl Sosyal Güvenlik Kurumu, 2023.

Şırnak il merkez ve ilçelerinde bulunan işyerleri ve buralarda istihdam edilenlerin dağılımı birbirinden farklılık göstermektedir. İşyeri sayısı ve istihdam sayılarının Şırnak il merkezi, Cizre ve Silopi ilçelerinde yoğun olduğu görülmektedir. Bu durum nüfus büyüklüğü ve coğrafi konum ile bir paralellik göstermektedir. Şırnak il merkezi, Cizre ve Silopi ilçelerinin nüfusu en fazla olan ilçelerdir. Bu ilçelerde nüfus büyüklüğüne bağlı oluşan talep artışının sağlayacağı ticari canlılık, coğrafi koşullarının elverişli olması, ulaşım ve bağlantı yollarının uygun olması, Şırnak'ın il merkezi olup, Cizre ile Silopi ilçelerinin İpekyolu ticaret karayolu üzerinde olması ve aynı zamanda sınıra yakınlığı nedeniyle Irak ile olan ticari faaliyetlerinden daha fazla pay almalarıyla açıklanabilir.

3.3. Dış Ticaret Göstergeleri

Cizre ilçesinde bulunan organize sanayi bölgesi ile ipek yolu ticareti ve Silopi ilçesi sınırlarında kurulan Habur sınır kapısı ile ipek yolu ticaretin geçiş noktası konumuna sahiptirler. İpek yolu ve Habur sınır kapısı üzerinden 2022

yılında toplam 4.688.541 yolcu geçişi ile toplam 1.714.892 araç giriş-çıkış olmuştur. Habur sınır kapısı araç girişi-çıkışı ve yolcu geçişi açısından Türkiye'nin en yoğun ikinci sınır kapısı (Kapıkule sınır kapısı 1. Sırada) olmuştur (Ticaret Bakanlığı, 2023).

Şırnak'ta Dicle nehri üzerinde yer alan kum ocakları faaliyet göstermektedir. Bu kum ocakların kapasiteleri ve işletme büyüklükleri birbirinden farklıdır (Cizre TSO, 2021). Şırnak merkez ve Silopi ilçesinde asfaltit maden işletmeleri faaliyet göstermektedir. Uludere ilçe sınırlarında fosfat kireçtaşı yatakları bulunmaktadır. Şırnak ilinin kuzeyinde açılan petrol kuyularında 1 milyar varil petrol rezervi bulunmuştur (TPAO, 2023).

Tablo 18. Toplam ihracat, ithalat ve net ihracatın yıllara göre dağılımı

Yıl	TRC3			Şırnak			Şırnak/TRC3
	İhracat (Bin\$)	İthalat (Bin\$)	Net (Bin\$)	İhracat (Bin\$)	İthalat (Bin\$)	Net (Bin\$)	Net İhracat
2022	2.077.777	1.081.164	996.613	839.936	94.030	745.906	74,84
2021	1.860.832	724.763	1.136.069	854.816	65.231	789.585	69,50
2020	1.711.781	44.858	1.666.923	624.017	60.877	563.140	33,78
2019	1.238.493	496.123	742.370	464.039	69.205	394.834	53,18
2018	1.398.624	307.969	1.090.655	429.143	46.719	382.424	35,06
2017	1.626.238	396.282	1.229.956	567.565	83.195	484.370	39,38
2016	1.559.202	325.693	1.233.509	475.614	89.481	386.133	31,30
2015	1.537.563	229.832	1.307.731	578.779	93.824	484.955	37,08
2014	1.793.648	295.938	1.497.710	770.362	104.909	665.453	44,43
2013	2.286.373	368.358	1.918.015	1.140.825	208.813	932.012	48,60

Kaynak: TÜİK, İİ Göstergeleri, 2023.

TRC3 Bölgesi'nde 4 tane il bulunmaktadır. Bunlar; Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt illeridir. Bu iller arasında yıllara göre dış ticarete en fazla katkı yapan Mardin ili olup ikinci sırada ise Şırnak ili gelmektedir. 2013 yılında dış ticarete en fazla katkı yapan il Şırnak olmuştur. 2013-2022 yıllarında TRC3 Bölgesinin toplam ihracat ve ithalat değerlerinin farklı olup net ihracatın istikrarlı olmadığı görülmüştür. Şırnak ilinin net ihracat değerleri son yıllarda bir artış gösterdiği görülmektedir. Şırnak ilinin TRC3 Bölgesi'nin net ihracatını karşılama oranı 2013 yılında %48,60 iken 2022 yılında ise %74,84'üne denk gelmektedir.

Tablo 19. Toplam gayri safi yurtiçi hasılasının yıllara göre dağılımı (bin TL)

Yıllar	GSYH (Bin TL)		
	Türkiye	TRC3	Şırnak
2021	7.248.788.983	102.918.505	24.414.884
2020	5.048.220.067	73.972.067	17.773.021
2019	4.311.732.766	61.467.998	14.323.838
2018	3.758.773.727	51.556.731	11.966.093
2017	3.133.704.267	42.475.732	9.861.982
2016	2.626.559.710	33.743.127	7.333.256
2015	2.350.941.343	30.575.349	6.991.715
2014	2.054.897.828	27.696.154	6.335.989
2013	1.823.427.315	24.538.763	5.474.150

Kaynak: TÜİK, İİ Göstergeleri, 2023

Şırnak 2021 yılında cari fiyatlarıyla 24.414.884.000 TL toplam Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH) elde etmiştir. Şırnak, TRC3 Bölgesi'nde yer alan iller arasında (Mardin ili 1. Sırada) ikinci sırada yer almaktadır. Şırnak ilinin 2013-2021 yılları arasındaki GSYH değerlerinde düzenli bir artış yaşanmıştır. Bu artışta tarım, sanayi ve hizmet sektörleri etkili olmuştur.

2013-2021 yılları arasında Şırnak GSYH'nin, TRC3 Bölgesi GSYH ve Türkiye GSYH değerleri arasında bir artış meydana gelmiştir. 2013 yılında Şırnak GSYH'si, TRC3 Bölgesi'nin %22,87 oranı, Türkiye'nin ise %0,30 oranındadır. 2021 yılında Şırnak GSYH'si, TRC3 Bölgesi'nin %23,72 oranı, Türkiye'nin ise %0,33 oranındadır.

Tablo 20. Kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılasının yıllara göre dağılımı

Yıllar	Kişi Başına Düşen GSYH (TL)			Kişi Başına Düşen GSYH (\$)		
	Türkiye	TRC3	Şırnak	Türkiye	TRC3	Şırnak
2021	86.144	43.688	45.031	9.592	4.864	5.014
2020	60.541	31.808	33.302	8.600	4.518	4.731
2019	52.213	26.775	27.185	9.195	4.715	4.787
2018	46.172	22.880	23.293	9.793	4.853	4.940
2017	39.019	19.298	19.983	10.696	5.290	5.478
2016	33.131	15.502	15.058	10.964	5.130	4.983
2015	30.056	14.130	14.281	11.085	5.211	5.267
2014	26.624	12.970	13.142	12.178	5.933	6.011
2013	23.946	11.680	11.619	12.582	6.137	6.105

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler, 2023.

Bu tabloda yer alan verilere göre kişi başına düşen GSYH 2021 yılında Türkiye geneli 9.592 \$, TRC3 Bölgesi 4.864 \$ ve Şırnak İli için ise 5.014 \$ olarak hesaplanmıştır. Şırnak, Türkiye genelinde kişi başına düşen gelir durumunda 66. sırada yer almaktadır. Şırnak'ın 2013-2021 yılları arasında kişi başına düşen GSYH değerlerinin Türk Lira ve dolar türünde artış sağlamıştır. Şırnak ekonomisinin gelişmesinde kişi başı GSYH önemli bir göstere oluşturmaktadır.

3.4. Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi Göstergeleri

Bir bölgenin sosyo-ekonomik yönünün geliştirilmesi sürecine bölgesel kalkınma olarak adlandırılır (Kaya, 2009, s.23). Bölgesel kalkınmanın temel ilke, amaç ve araçları kapsamında bölgenin sosyo-ekonomik yönü geliştirilebilir (Dinler, 2001, s.284). Sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi, planlama ve farklı alanlarda politikalar geliştirmek amacıyla illerin ve ilçelerin sosyal ve ekonomik alanlardaki gelişmişliklerini ölçen ve karşılaştıran çalışmalardır. İl ve ilçelerin gelişmişlik düzeylerini istatistiksel yöntemler kullanılarak belirleyip, gelişmişlik düzeyleri ile ilgili karşılaştırmalar yapılmaktadır. Yatırım ve teşvik kaynaklarının dağılımında bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri göz önüne alınmaktadır.

Tablo 21. Tablo: Şırnak il ve ilçelerinin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamaları, 2022

İlçe Adı	İl İçindeki Sıralama	İlçe İçindeki Sıralama	Gelişmişlik Endeksi	Gelişmişlik Grubu
Merkez	1	514	-0,333	4
Cizre	2	610	-0,475	4
Silopi	3	734	-0,621	5
Beytüşşebap	4	794	-0,723	5
Uludere	5	844	-0,810	5
İdil	6	863	-0,842	6
Güçlükonak	7	900	-0,959	6

Kaynak: SEGE-2022, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü.

Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü tarafından 2022 yılında yapılan çalışmada Türkiye'de yer alan tüm ilçeler (922 tane ilçe) gelişmişlik düzeylerine göre altı gruba ayrılmıştır. İlçelerin gelişmişlik düzeyleri sırasıyla 1. dereceden başlayıp 6. dereceye kadar gruplandırılmaktadır. 1. grupta yer alan ilçeler en iyi gelişmişlik düzeyine sahipken, 6. grupta yer alan ilçeler ise gelişmişlik düzeyi en düşük olan ilçeler olarak yer almaktadır. Şırnak'taki, Merkez ve Cizre ilçesi gelişmişlik düzeyi açısından 4. grupta yer alırken; Silopi, Beytüşşebap ve Uludere ilçeleri ise İdil ve Güçlükonak ilçelerini (6. grupta) geride bırakarak gelişmişlik düzeyi açısından 5. grupta yer almaktadırlar.

Şırnak il ve ilçeleri sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi açısından analiz edildiğinde Şırnak merkez gelişmişlik sırası açısından ilçelerine göre en iyi (1. sırada) gelişmişlik düzeyinde yer almaktadır. Bu durum Şırnak için il olmanın sağladığı bir takım avantajların sonucu olduğu söylenebilir. Merkez ili takip eden sırasıyla Cizre (2. sırada) ve Silopi (3. sırada) ilçeleri gelmektedir. Bu sonuç nüfus büyüklüğü ile bir paralellik göstermektedir. En gelişmiş Cizre ve Silopi ilçelerinin nüfusu en fazla olan ilçelerdir. Nüfusa bağlı olarak altyapı ve kamu hizmetlerinin artması, nüfus büyüklüğüne bağlı oluşan talep artışının sağlayacağı ticari canlılık, coğrafi koşullarının elverişli olması, ulaşım ve bağlantı yollarının uygun olması, Cizre ile Silopi ilçelerinin İpekyolu ticaret karayolu üzerinde olması ve aynı zamanda sınıra yakınlığı nedeniyle Irak ile olan ticari faaliyetlerinden daha fazla pay almalarıyla açıklanabilir (Karabulut, 2010, s.825).

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye'de gelişmişlik düzeyleri birbirinden farklı olan toplam 81 il bulunmaktadır. Her ilin sahip olduğu içsel dinamikleri, sosyo-ekonomik yapısı temel ayırt edici yönünü oluşturmaktadır. Türkiye'de bulunan 26 tane ilin coğrafi, nüfus, ekonomik büyüklükleri, eğitim, sağlık ve kültürel gelişmişliklerinin diğer illerden gelişmiş olmaları yönünden büyükşehir düzeyindedir. Diğer iller ise gelişmişlik düzeyleri birbirinden farklı olup orta veya düşük gelişmişlik düzeylerine sahiptirler. Bu illerden biri Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Şırnak'tır.

Şırnak, birçok medeniyete ev sahipliği yapmış köklü bir tarihe sahiptir. Şırnak'ta birçok ilim ve bilim insanının eserlerinin bulunması ve kültürel mimari yapıların yaygın olması inanç turizmi açısından zengindir. Şırnak, ipekyolu üzerinde olup Irak ve Suriye ülkelerine sınırı olan bir konuma sahip olması sanayi ve ticaret potansiyeline sahiptir. İl, Mezopotamya ovasında yer almasından verimli tarım toprakları bulunmaktadır. İlin, aynı zamanda elverişli iklimi ve geniş mera alanlarının olması hayvancılığın gelişmesine etki etmiştir. Bu özellikler Şırnak ilinin gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır.

Kalkınmanın temel unsurları altyapı, dış ticaret, gelir dağılımı, doğal kaynaklar, yatırım ve sermaye birikimidir. Kalkınmanın temel göstergeleri ise kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla, insani kalkınma endeksi ve fiziksel yaşam kalitesi olmaktadır. İnsani kalkınma endeksinin bir unsuru sağlık göstergesidir. Şırnak'ta, kamu harcamaları kapsamında çeşitli sağlık merkezleri kurulmuştur. Şırnak, sağlık merkezlerin sayısı ve donanımı yönünde düşük düzeyde kalmıştır. İlin nüfus büyüklüğü, komşu ülkelere sınır olması sağlık alanında yapılacak yatırımlar sayesinde önemli bir talep artışı sağlanarak kalkınmasında rol olabilir.

Sosyal altyapının bir unsuru olan eğitim göstergesi kalkınmanın temel göstergelerinden biridir. Şırnak'ta okul çağındaki nüfus oranı fazladır. Nüfusun büyük bir bölümü altı yaş ve üzeridir. Şırnak, genç nüfusu yoğun olan bir ildir. Okul ve öğretmen sayısı ve okulların fiziki koşullarının iyileştirilmesi nüfusun beşeri sermayesinin gelişimine katkı sağlayacaktır. Nitelikli istihdamın artmasına etki edecektir.

Şırnak, komşu ülkelere (Irak ve Suriye) sınır olması ve ipek yolu üzerinde olması ticaretinin gelişmesine etki etmektedir. Bölgede üretime dayalı işletmelerin sayısı sınırlıdır. Organize sanayi bölgeleri sadece Şırnak merkez ve Cizre ilçesinde vardır. Şırnak merkezdeki kuruluş aşamasında olup sadece Cizre'deki aktif olarak bulunmaktadır. Organize sanayi bölgelerinin aktif hale getirilerek üretime dayalı işletmelerin sayılarını artırarak ilin gelişimine önemli bir katkı sağlayacaktır.

Şırnak'ta bölge içi ve bölgelerarası dengesizlikler vardır. Şırnak ili, gelişme potansiyeline sahip dinamikleri olan bir il olmasına rağmen gelişmişlik düzeyi açısından istenen yerde değildir. Merkezi ve yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşların, araştırma merkezlerin, üniversitenin ve kalkınma ajansının katkıları ile hazırlanacak bölge planları kapsamında kalkınma politikaların uygulanması Şırnak'ın kalkınmasına katkı sağlayacaktır. Şırnak ilinin sosyal ve ekonomik gelişimini sağlayacak stratejik kalkınma projelerin uygulanması, devlet teşviklerinin verilmesi, doğrudan yatırımların artırılması, ulaşım, altyapı ve üstyapının geliştirilmesi büyük bir önem taşımaktadır.

Etik Beyan ve Açıklamalar

1. Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışmada yazarlar arasında çıkar çatışmasının olup olmadığı ifade edilmelidir.

2. Yazar Katkı Oranı Beyanı

Yazarın çalışmaya katkısı %100'dür.

3. Etik Kurul Bilgileri Beyanı

Tarafımızca yapılan bu bilimsel araştırmada etik kurul kararı gerektirecek herhangi bir faaliyet/çalışma bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Baz, İ. (2017). *Medeniyetlerin kavşağında kadim şehir*. İ. Baz (Ed.) Şırnak 2023 Vizyon Çalıştayı (3-9) içinde. Şırnak Üniversitesi Yayınları: Şırnak.
- Cizre Ticaret Sanayi Odası, (2021), Ekonomi, Cizre, Erişim Tarihi: 28.09.2023.
- DİKA. (2023). Şırnak il yatırım ortamı mevcut durum raporu. Şırnak Yatırım Destek Ofisi, Erişim Tarihi: 13.09.2023.
- Dinler, Z. (2001). *Bölgesel iktisat*. Ekin Kitapevi Yayınları: Bursa.
- Karabulut, K. (2010). *Şırnak ilinin kalkınma stratejisi nasıl olmalıdır*. M.N. Doru (Ed), Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri (825-835) içinde. Şırnak Üniversitesi Yayınları: Ankara.
- Kaya, A. (2009). *Türkiye'de bölgesel net mali yansıma*. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No: 2009/395.
- Resmi Gazete. (2022). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/03/20220318-11.pdf>, Erişim Tarihi: 13.11.2024.

- SEGE. (2022). İlçelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü, <https://www.sanayi.gov.tr/assets/pdf/birimler/2022-ilce-sege.pdf>, Erişim Tarihi: 20.09.2023.
- Şırnak İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2021). Coğrafya. Şırnak, Erişim Tarihi: 15.09.2023.
- Şırnak İl Milli Eğitim Müdürlüğü. (2023). Şırnak, Erişim Tarihi: 03.09.2023.
- Şırnak İl Sağlık Müdürlüğü. (2023). Şırnak, Erişim Tarihi: 05.09.2023.
- Şırnak İl Sosyal Güvenlik Kurumu. (2023). Şırnak, Erişim Tarihi: 08.09.2023.
- Şırnak İl Tarım ve Orman Müdürlüğü. (2023). Şırnak, Erişim Tarihi: 06.09.2023.
- Şırnak İl Tarım ve Orman Müdürlüğü. (2021). Ekonomik ve Sosyal Yapı, Şırnak.
- Şırnak Üniversitesi. (2023). <https://www.sirnak.edu.tr>, Erişim Tarihi: 13.10.2023.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2020). 2020 Şırnak il sanayi durum raporu, <https://www.ticaret.gov.tr>, Erişim Tarihi: 20.09.2023.
- T.C. Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1990). 73 Birleşim 3. Yasama Yılı 18. Dönem. *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt: 46. <https://www5.tbmm.gov.tr>, Erişim Tarihi: 05.09.2023.
- T.C. Türkiye Petrol Anonim Ortaklığı. (2023). TPAO Şırnak Bölge Müdürlüğü, <http://www.sirnak.gov.tr/tpao>, Erişim Tarihi: 15.08.2023.
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2021). Ticaret Bakanlığı kara kapılarına göre yolcu sayıları, Erişim Tarihi: 24.09.2023.
- TÜİK. (2023). Bölgesel istatistikler, <https://www.tuik.gov.tr>, Erişim Tarihi: 13.08.2023.
- TÜİK. (2023). İl göstergeleri, <https://www.tuik.gov.tr>, Erişim Tarihi: 11.09.2023.
- TÜİK. (2021). İstihdam sayıları, <https://www.tuik.gov.tr>, Erişim Tarihi: 16.09.2023.
- TÜİK. (2023). Merkezi dağıtım sistemi, <https://www.tuik.gov.tr>, Erişim tarihi: 25.08.2023.

Diplomasi Tarihi Açısından Türkiye- Cezayir İlişkileri Turkey - Algeria Relations in Respect of Diplomatic History

Aymene HADJİ¹

Hüsamettin İNAÇ²

Geliş Tarihi / Received: 22.10.2023 Kabul Tarihi / Accepted: 24.11.2023 Tarihi / Published: 31.12.2023

ÖZET

Yumuşak gücün ve bunun devletlerin dış politikası üzerindeki etkisinin incelenmesi, yönetim ve etki araçlarını ve gücün geleneksel olmayan tezahürlerine ilgi duyma ihtiyacının ortaya çıktığı, baskı ve zorlamanın alternatif algılarının ortaya çıktığı dış politikaların yönünü anlamada özel bir yere sahiptir. Esas olarak devletin bu seçenek aracılığıyla bölgesel ve uluslararası çevresini etkileyebilmesi için ikna ve korkutma üzerine kuruludur. Bu çalışma ile Türkiye-Cezayir ilişkileri yolundaki bu önermeyi ve Türk-Cezayir siyasi eyleminin yumuşak gücün gerçek çıkarımlarıyla ne ölçüde uyumlu olduğunu ve jeopolitik özelliklerin Türk dış politikasının uygulanmasında ve yumuşak gücün aracı olarak kullanılması üzerindeki etkisini araştırmayı hedefliyoruz. Ki Cezayir ile ilişkilerini güçlendirmek için sert güç yerine yumuşak güç kullanma stratejisini izledi.

Anahtar Kelimeler:

Güç, Sert Güç, Jeopolitik, Cezayir- Türk İlişkileri.

Jel Kodları:

F50, F53, F55, F59,

ABSTRACT

The study of soft power and its impact on the foreign policy of states has a special place in understanding the tools of management and influence, and the directions of foreign policies, where the need for interest in the unconventional manifestations of power emerged, where alternative perceptions of coercion and forcedness have emerged; It is mainly based on persuasion and intimidation, in order for the state to be able, through this option, to influence its regional and international environment. Through this study, we aim to drop this proposition on the path of Turkish-Algerian relations, and the extent to which the Turkish-Algerian political action is compatible with the real implications of soft power. And the search for the impact of geopolitical characteristics on Turkish foreign policy and its use as tools for its soft power in implementing its foreign policy, through which it followed a new strategy called soft power instead of hard power to strengthen its relationship with Algeria.

Keywords:

Soft Power, Hard Power, Geopolitics, Algerian - Turkish Relations.

Jel Codes:

F50, F53, F55, F59,

Atf (Citation): Hadji, A. & İnaç, H. (2023). Diplomasi Tarihi Açısından Türkiye - Cezayir İlişkileri. *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, 5(2), 91-98. Doi: 10.47138/jea.1379623

¹ Bağımsız Araştırmacı, aimen.hadji94@gmail.com, Orcid: 0000-0003-3564-7077.

² Prof. Dr. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, husamettininac@yahoo.com, Orcid: 0000-0002-6922-2010.

Giriş

Türkiye, özellikle Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ülkede iktidara gelmesiyle birlikte, genel olarak Afrika kıtasına ve özel olarak Mağrip bölgesine olan ilgisini son yirmi yılda dikkate değer bir şekilde artırdı. Bu, Türkiye'nin giderek bölgesel bir aktör olmaktan çıkarak uluslararası/küresel bir rol oynamaya yönelik artan arzusunu yansıtan bir dönüşümdür. Türkiye, yıllardır genç Afrika kıtasına olan ilgisini artırma konusunda istekliydi ve bu ilgi, özellikle Ankara'nın 1998'de formüle ettiği "Afrika'ya açılma politikası" başlıklı stratejiyle yaklaşık yirmi yıldır net ve bütünlük bir vizyon içinde kristalleşmeye başladı. (İnaç 2007, s.29).

Bu vizyon zaman zaman tökezlese de, 2005'te Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidardaki etkisi Türkiye'nin Afrika'ya olan ilgisini yeniden canlandırdı. Bu ilgi, Türk hükümetinin 2005'i 'Afrika Yılı' ilan etmesine ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Etiyopya ve Güney Afrika'ya resmi ziyaretler yapmasına yol açtı. Böylece, bir Türk lideri Afrika kıtasını ilk kez ziyaret etmiş oldu. Türkiye, 2008 yılında -tarihinde ilk defa- Türk-Afrika işbirliği zirvesine ev sahipliği yaptı. Bu zirveyi Erdoğan ve eski Cumhurbaşkanı Abdullah Gül olmak üzere Türk liderlerin Afrika'ya yaptığı geziler izledi.

Bu yaklaşımın mantıksal bir uzantısı olarak Türkiye, Cezayir başta olmak üzere Mağrip bölgesine (Kuzey Afrika) özel önem verdiğini her fırsatta göstermektedir. Haddi zatında Mağrip olarak isimlendirilen coğrafya Fas, Tunus, Libya, Çad ve Cezayir'i kapsamaktadır. Cezayir ve Türkiye ilişkileri tarihsel olarak, Cezayir'in İspanyol ve Portekizli korsanlara karşı davette bulunmasıyla Osmanlı komutanı Barbaros Hayreddin Paşa'nın 1516'da Kuzey Afrika'ya ulaşmasıyla başlamaktadır. Adı geçen bu sömürgeci ülkelerin korsanlık faaliyetlerini sonlandıran, Akdeniz'den geçen ticaret gemilerine İspanyol, Portekiz ve genel olarak Avrupa saldırılarına karşı koyan ve böylelikle Türkiye-Cezayir ilişkilerinde kilit rol oynayarak beş yüzyıldan beri adından söz ettiren Barbaros Hayreddin Paşa, bu ilişkilerin banisi olarak tarihe geçmiştir.

Tüm bu tarihsel referansın bir icabı olarak 2016 yılında Cezayir ve Türkiye ilişkilerinin beş yüzüncü yılını ihtişamlı törenlerle kutladılar (İnaç 2005, s.91). Bugün Türkiye, Cezayir ile ilişkilerini daha da güçlendirmeye ve çeşitli alanlarda ortak ve dengeli çıkarlar çerçevesinde siyasetten kültüre, ekonomiden güvenliğe ve iki ülkenin gücünü artıran askeri-endüstriyel projelerin tamamlanmasında ortaklık içeren stratejik bağlarla değer vermeye istekli görünmektedir. Cezayir, coğrafi ve demografik ağırlığı ile tarihi ve jeopolitik statüsü itibarıyla, Mağrip bölgesine (100 milyon kişi) ve Afrika kıtasına (yaklaşık bir milyar kişi) açılan ana giriş kapısıdır. Bu verilerden hareketle, bu çalışmanın temel soruları şu şekilde ortaya konabilir:

- Türk diplomasisinin Cezayir kamuoyunu cezbetmede ve diplomaside ekonomik, sosyal ve siyasi bir güç olarak imajını geliştirmedeki rolü nedir?
- Bu soruyu cevaplamak için, bir analiz'i yapılmalı ve birkaç alt soruya ayrıştırılmalıdır:
- Diploması ile neyi kastederiz?
- Türkiye-Cezayir ilişkilerinin tarihsel muhtevasının mahiyeti nasıl izah edilebilir?
- Mevcut dönemde Cezayir-Türkiye ilişkilerinin gerçekliği nedir ve gelecekte bunları geliştirme ihtimali nasıl şekillenecektir?
- Cezayir halkı nezdinde Türk halkı ve Türk devleti nasıl bir imaja sahiptir?

1. Diploması Kavramı

Diploması, "Diplom" fiilinden alınan "Diploma" adından türetilen Yunanca kökenli bir kelime olup, şehirlerin yetkilileri ve siyasi yöneticileri tarafından verilen ve hamiline belirli ayrıcalıklar tanıyan belge anlamına gelmektedir. Romalılar daha sonra bunu katlı veya özel bir şekilde katlanmış yazılı bir belgeye; ya da topluluklar, diğer yabancı gruplarla ilişkileri düzenlemek için yapılan anlaşmalara atıfta bulunmak için kullandılar. Diploma taşıyanlara zamanla pasaport başta olmak üzere birtakım kıymetli evraklara haiz olma gibi bazı ayrıcalıklar verdi. (El-Musa, 2005) Daha sonra, 17. yüzyılın sonuna kadar, diploması kelimesi, uzman yazarlardan veya mahir arşivcilerden alınan resmi kâğıtlar ve belgeler, bunların nasıl korunacağı, sınıflandırılacağı ve sözcüklerinin tercüme edilmesi ve sembollerinin deşifre edilmesi ile ilişkilendirildi. Bu işi yapanlara "diplomat" adını, bu konuda ihtisaslaşmış bilim dalına ise diplomalara nispetle "diploması" adını verdiler. (El-Musa, 2005)

Diploması veya diplomat terimi, on sekizinci yüzyılın sonuna kadar, uluslararası ilişkilerin yönetimi anlamına gelen ve bugünkü kabul edilen anlamına atıfta bulunmak için kullanılmazdı. Özellikle 1796'dan itibaren "diplomat" kelimesi İngiltere'de o dönemde kendi ülkelerinden akreditasyon defterleri tutan yabancı ülkelerin temsilcilerine verilen bir sıfat olarak anılmaya başlamıştı. Fransız Devrimi'nin müzakere edilmeye başlandığı dönemde artık müzakereciler diplomat olarak kabul edilir hale gelmişti. 1815 yılında düzenlenen ve "Avrupa Uyum" ile neticelenen Viyana Kongresi'nin

ardından diplomasi dili net bir biçimde ortaya çıkmaya başlamış, kendine has kuralları, gelenekleri ve ritüelleri belirginleşmiş ve bu sayede diğer siyasetçilerden ve uzman şahsiyetlerden müteşekkil seçkin diplomasi kadroları ortaya çıkmıştır. Diplomasi kelimesinin kullanım tarihindeki bu farklılık, elçi (Ambassador) ve elçilik (Embassy) kelimelerini, hizmetkâr anlamına gelen kilise (Ambactus) ve elçilik anlamına gelen (Ambassy) kelimelerinden aktararak ilk kullanan İspanyollar tarafından aşılmıştır (İnaç & Sada 2021b, s.101).

1.1. Diplomasinin Tanımı

Diplomasi kelimesi tek bir tanımla tarif edilemeyecek kadar zengin ve çeşitli manaları bünyesinde barındırmaktadır. Bu bakımdan bu kavram, hepsinin tek bir tanımda toplanmasının zor olduğu ölçüde farklı anlamlara atıfta bulunmak için kullanılmaktadır. Bu konuyla ilgilenen mütehassıslar, diplomasinin anlamını belirlemede uluslararası hukuk ve diplomatik ilişkiler profesörlerinden farklılaşarak, çeşitli doktrinlere ve bu alanda adı geçen kitapların bu ortaya koyduğu birtakım görüş ve tanımlara yönelmişlerdir (Callahan, 2008).

Bilinen tanımlardan biri, Harold Nicholson'ın benimsediği Oxford Sözlüğündeki tanımıdır: “Diplomasi, uluslararası ilişkilerin müzakere yoluyla yönetilmesi ve büyükelçiler ile elçilerin bu ilişkileri yönetmek ve çözüme kavuşturmak için kullandıkları bir yöntemdir. Aynı zamanda diplomatın işlevi veya sanatı olarak da bilinir” (İnaç 2014, s.41). Ernest Satow ise diplomasiyi "hükümetler ve bağımsız devletler arasındaki resmi ilişkilerin yönetiminde beceriklilik ve zekânın uygulanması" olarak tanımlıyor (El-Mousa, 2005).

Charles Calvo, diplomasiyi “farklı ülkeler arasındaki mevcut ilişkilerin karşılıklı çıkarlarından, uluslararası hukuk ilkelerinden ve de halkla ilişkiler ve müzakereleri sürdürmek için şart olarak ortaya çıkan anlaşma ve mukavele metinlerinden kaynaklanan bilim” olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla diplomasi, “uluslararası kişilerin dış ilişkileri alanında, uluslararası hukuk ve gelenek tarafından onaylananlar çerçevesinde, diplomatik temsilciler aracılığıyla uluslararası kişiler arasındaki ilişkileri yönetme bilimi ve sanattır” denilebilir. (İnaç & Erdoğan, 2006, s.13). Diplomasi kelimesinin daha önceki farklı tanımlarından da anlaşılacağı üzere, diplomasinin bazı temel unsurları bu şöyle tatad edilebilir. Uluslararası toplumun tanık olduğu, ilişkilerin ve çıkarların iç içe geçmesine ve gelişmesine yol açan muazzam ekonomik, sosyal ve bilimsel ve teknolojik gelişme gereği uluslararası birimlerin ilişkilerinde gerekli bir ihtiyaç olarak gösterdiği için araştırmacıların dayandıkları açı onların bakış açısına göre farklılık göstermektedir (Callahan, 2008).

Diplomasinin işlevleri ise bilgi toplama, olumlu bir imaj oluşturma ve politika uygulama şeklinde özetlenebilecek üç fonksiyondan ibarettir (İnaç & Sada 2021a, s.127). Elçilik, yerel siyasi liderliğin düşüncesi, yerel ekonominin durumu ve siyasi muhalefetin doğası hakkında bilgi toplamak, diplomatların en birincil görevleri arasında yer almaktadır. Tüm bu konular önemlidir zira görevli olunan ülkede iç sorunları tahmin etmeye ve dış politikadaki değişiklikleri şekillendirmeye yardımcı olurlar. Diplomatik temsilciler, mesajları ve raporları dış politikanın üzerine inşa edildiği birincil kaynakların bir parçası olduğundan, devletin yurtdışındaki gözü ve kulağı olarak kabul edilir. Diplomasi aynı zamanda devletin ve onun günlerinin güncellenmiş bir resmini sunmayı amaçlar.

Modern iletişim, dünya çapında fikir oluşturmaya ve pozisyon almayı mümkün kılar ve ülkeler, eylemlerini ve politikalarını uluslararası desteğin odak noktası haline getirmeyi amaçlayan kapsamlı halkla ilişkiler sistemlerinden yararlanmak mecburiyetindedirler. Yabancı elçilikler yerel medyaya resmi açıklamalarda bulunur ve olumsuz imaj ve algıdan kaçınmaya veya varsa olumsuz önyargıları ortadan kaldırmaya çalışırlar (Callahan, 2008)

Diplomatlar, ülkelerini yurtdışında temsil etmede önemli bir vazife icar etmiş olmaktadırlar. Askeri anlaşmaları müzakere eder, yabancı yatırım ve ticareti kolaylaştırır, ekonomik yardım dağıtır ve bilgi ve yardım sağlarlar. Ancak, resmi büyükelçilerin rolünün zamanla azaldığı söylemek hiç de yanlış değildir. Zira geçmişte seyahat ve iletişim daha zor olduğu için elçiler daha fazla güce ve etkiye sahipti (İnaç 2018, s.308). Bugün, üst düzey siyasi liderler doğrudan telefon görüşmeleri ve "zirve diplomasisi" yoluyla iletişim kurabilirler. Ek olarak, "mekik diplomasisi", uzmanların anlaşmaları müzakere etmek için ülkeler arasında gidip geldiği önemli bir araç haline gelmiştir. Mekik diplomasisi, onu diplomatik başarıya ulaşmak ve Amerikan çıkarlarını ilerletmek için kullanan eski bir Amerikan Dışişleri Bakanı Henry Kissinger tarafından popüler hale getirildi.

2. Türkiye- Cezayir İlişkilerinin Tarihsel Bağlamı

2.1. Cezayir’de Osmanlı Varlığı

Cezayirliiler, ortak dini bağları nedeniyle -yukarıda anlattığımız nedenlerle- Türk kardeşler Oruç ve Hayreddin'i ülkelerine davet ettiler. İki kardeş yetenekliydi ve Hıristiyanlara karşı korsanlığı tatbik etme hususunda oldukça mahirdiler ve zamanla bu alanda büyük deneyim kazandılar. Bu yüzden Bejaia'nın Al-Hafsi valisi onları İspanyolları kovmaya çağırdı, Oruç ve erkek kardeşi ise buna müspet cevap verdi. 1512'de Hayreddin ve kardeşi, İspanyollar kovulduktan sonra Bejaia'ya ulaştı. Varışlarından kısa bir süre sonra, bölgenin hamiği ve hükümdarı Salem Al-Toumi Al-Thaalabi ile yeni bir başkent kurdular. Aynı sıralarda Oruç, 1513'te prens olarak satıldığı Jijel'de bulunuyordu. Cezayir'e gitti, ancak İspanyolları

şehirden çıkaramadı. Bunun yerine hükümdarı Salem Al-Toumi Al-Thaalabi'yi öldürdü ve kendisini yeni hükümdar olarak ilan etti. Daha sonra kardeşler Medea, Miliana, Tennis ve Dils şehirlerini de ele geçirdiler (Bohosh, 1997).

İki kardeşin Cezayir'de İspanyollara karşı kazandığı zaferden (Novir 1516) sonra, Oruç, 1517'de Tlemcen'e herhangi bir direnme ile karşılaşmadan girdi. Ne var ki, İspanyol kuvvetleri Tlemcen'e tekrardan saldırdı ve ardından 1518'de Oruç Reis ve askerlerini öldürmeyi başardı. Hayreddin resmen Osmanlı İmparatorluğu'ndan yardım istedi ve beklediği askeri ve mali destek, İspanyol kuvvetleri Cezayir kıyılarına çıkmadan önce geldi. Sultanın yardımı, 1519'da Hayreddin ve Cezayir halkının Yavuz Sultan Selim'e gönderdiği imdat mesajına, yardım çağrısına cevaben oldu.

Padişahın Mısır'ı fethinin hemen akabinde İspanyol işgalini püskürtmek için istenen Osmanlı Devleti'nin yardımına karşılık Cezayir, imparatorluğun bir parçası oldu ve padişahın egemenliği tanındı. Böylece Cezayir resmen Osmanlı egemenliğine girmiş, padişah bu kararı icrai kararlarla desteklemiş ve İspanyolları ortadan kaldırmak için Cezayir'e bir topçu kuvveti ve 2000 civarında Yeniçeri askeri göndermiştir. Bu destek, İspanyolları ortadan kaldırmak, bölgede iç ve dış güvenliği ve istikrarı sağlamak için gereklidir. Böylece Cezayir, Kuzey Afrika'da Osmanlı egemenliği altına giren ilk eyalet oldu (Yağı, 1997).

2.2. Osmanlı Yönetimi Altında Cezayir'in Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Yaşamı

Bu dönemde, komşu Avrupa ülkeleri kadar gelişmiş sanayisi olmamasına rağmen, Cezayir ekonomisi nispeten istikrarlıydı. Buna rağmen Cezayir'in tekstil, ayakkabı, tabaklama, seramik, gemi inşa malzemeleri, silahlar, barut vb. o zamanlar Avrupa'da bulunanlara benzer endüstrileri vardı. Balıkçılığa ek olarak, Cezayir'deki endüstrilerin çoğu yerel nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak için yaratıldı ve fazlası ihraç edildi (Tutar vd., 2006, s.285). Cezayir, Tunus, Fas ve bazı Avrupa ülkeleriyle ticari alışverişler, oldukça canlı bir şekilde tezahür etmekteydi. Yerel sanayi, zanaatkarların uzmanlaşmış sendikalar halinde örgütlenmesiyle iyi örgütlenmişti. Endülüs göçmenlerinin akını, çeşitli kentsel, tarımsal ve endüstriyel alanlarda gelişmiş el sanatlarını tanıtarak ekonomik büyümenin desteklenmesinde de önemli bir rol oynadı (Özkan, 2022, s.147). Kırsal nüfus ise çoğunluğu temsil etmektedir ve bu ahalinin geçim kaynaklarını tarım ve hayvancılık oluşturmaktadır. Buna ilaveten başta buğday ve arpa olmak üzere çeşitli ürünler yetiştirerek, verimli toprakları işlerler.

Sosyal hayata gelince, Osmanlı döneminde Cezayir toplumu kökenlerine ve ait oldukları topluluklara göre bölünmüştü. Cezayir, çeşitli sınıf ve mezheplere sahip bir toplumdur. Bunlar arasında yönetici sınıfı temsil eden Türklere, yetkilerini kullanmak için gerekli tüm yetki ve ayrıcalıklarla birlikte en önemli sorumluluklar verildi (İnaç, 2004, s.54). Diğer gruplar arasında, babası Türk, annesi Cezayirli olan Karaghalar ve verimli topraklara sahip müttefik aşiretlerden insanlar vardı. Ek olarak, müzik ve inşaat sanatlarında yetenekli olan dağ ve vadiden gelen kabile /aşiret mensupları ve özgürleşmiş siyahlar da vardı. (Sönmez, 2007) Bu dönemde, nüfusun farklı sınıfları arasında ortak bir irtibatı olma işlevi gören birleşik ulus kavramına güçlü bir vurgu yapıldı. İnsanları asimile etmek ve bir ulusa ait olma duygusunu geliştirmek için ortak bir çaba vardı. Kültür açısından, o dönemde Cezayir'i işgal eden birçok Fransız, halk arasında cehaletin nadir olduğunu kaydetti. Nüfusun tamamının okuma yazma bilmesi ve Türklerin kültüre savaş kadar önem göstermemesi, bu gelişmişlik ve refahın bizzat Cezayirlilerden kaynaklandığını gösterir. Ancak Cezayir'in statüsü daha sonra gerileyerek sömürgeciliğin ağırlığı altına girdi ve Osmanlı varlığı Fransız sömürgeciliğinin bölgeye hâkim olmasıyla birlikte sona erdi (Sönmez, 2007).

2.2.1. Yeni Türk Cumhuriyeti Döneminde Türkiye- Cezayir İlişkileri: 1923-1962

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı döneminde olduğu gibi cumhuriyet döneminde de Cezayir'in 20. yüzyılda verdiği bağımsızlık mücadelesinde bazı iç ve dış etkenler nedeniyle destek vermemiştir. 20. yüzyılın otuzlu yıllarında Cezayir'in bağımsızlık mücadelesinde üç dönem içerisinde; Türkiye'nin tek kampanyası, Fransa'nın Cezayir'i işgalinin 100. yılı münasebetiyle düzenlenen Fransa'nın dış temsilciliklerinin faaliyetlerine yabancı misyonların katılmaması yönünde talimat vermek oldu. 1945 Katliamı olarak bilinen olaylarda özellikle Oran ve Guelma'da önemli sayıda insan hayatını kaybetmiştir. Sétif-Guelma-Kharrata katliamı, Fransız kaynaklarına göre yaklaşık 1.500, Cezayir kaynaklarına göre ise 45.000 kişinin ölümüyle sonuçlandı. O zamanlar tek parti hükümeti olan Türk hükümeti, durumun ciddiyetine rağmen katliama tepki göstermedi. (İnaç & Yaman, 2015, s.19).

1952'de Türkiye, omurgasını Fransa'nın oluşturduğu Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) katıldı. Türk-Fransız ilişkilerinde Cezayir'e karşı gelişmeler yaşandı, Cezayir'in bağımsızlığı için düzenlenen konferanslarda, Birleşmiş Milletler'de yapılan oylamalarda Türkiye çekimser kaldı veya Cezayir'e karşı Fransa'nın yanında oy kullandı. O dönemin gazetelerinden edinilen bilgilerde, ABD başkanlığını devralacak olan John Kennedy'ye mektuplar yazıldığı, daha sonra Temmuz 1957'de Cezayir'in bağımsızlığına ilişkin tutumunun Türk hükümetinin tutumuna yansıdığı belirtiliyor. O zamandan beri Türkiye, Fransa lehine oy kullanmaktan kaçınmak için Amerika ile koordineli çalışmaya başladı. (İnaç, 2003, s.348)

Bu bağlamda Türk hükümeti, Asya-Afrika grubunun Aralık 1958'de Birleşmiş Milletlerde (BM) Cezayir'in bağımsızlığının derhal tanınmasına yönelik önerisine oy vermektен kaçındı (Haviland, 2022, s.147) ve Türkiye, Cezayir Cumhuriyeti'nin 9 Eylül 1958'de Kahire'de kurduğu geçici hükümetini de tanımadı. 1959'un sonlarında, Arap Birliği'ne üye

devletler, Birleşmiş Milletler Siyasi Komitesine, Fransa'nın toplama kamplarında Cezayirli mahkûmları öldürdüğüne dair raporları araştırmak için bir komite kurulmasını önerdi. Önerilen karar, üye devletlerin sorunun kendi kaderini tayin etme hakkına sahip olan Cezayir tarafından çözülmesi yönündeki isteklerini ifade eden bir dil içeriyordu. (İnaç & Ünal, 2013, 225). Tasarı 26 oya karşı 35 oyla kabul edildi ve Türkiye dâhil 17 ülke çekimser kaldı. Görünen o ki Türkiye Cumhuriyeti, o dönemin şartlarından dolayı bağımsızlık mücadelesinde Cezayir'in yanında yer almamıştı. (Gelecekte) Dönemin Başbakanı Adnan Menderes, eski Libya Başbakanı Mustafa Ben Halim ile yaptığı görüşmede Türkiye'nin neden Cezayir ve İslam dünyasıyla bu pozisyonu aldığını şöyle açıklamıştır:

"Birleşmiş Milletler üyesiyiz ve Amerika ile güçlü ilişkilerimiz var, bunu ABD'yi sevdiğimiz için değil, Rusya'dan korktuğumuz için yapıyoruz. Bu da bizi Amerika ile işbirliği yapmaya sevk ediyor. Amerika ve Birleşmiş Milletlerin birlikte baskısıyla İsrail'i tanıdık, mecburiyetten İsrail'i tanıdık ve İsrail'i tanımamıza rağmen aramızdaki ilişkiler Maslahatgüzar düzeyinde (Delanty, 2013, s.67-69) başta Kuzey Afrika halkları olmak üzere tüm İslam halklarına, tüm kurumlarına Müslüman olarak sempati duyuyorum ve Cezayir halkının kurtuluş savaşında çektiği acıların tamamen farkındayım. Fransız hükümetiyle yaptığımız tüm görüşmelerde Cezayir sorununun kaba kuvvetle çözülemeyeceğini, çözümün Cezayir halkının temsilcileriyle müzakere yoluyla siyasi olmasını tavsiye ettik. Ben de Amerika, İngiltere, İtalya gibi NATO üyesi ülkelerdeki bu çabalara dostane baskı uygulayarak zarar vermeye hazırım" (İnaç, 2020, s.11-13).

Mustafa Ben Halim, Adnan Menderes ile yaptığı görüşmenin ardından Türkiye'nin Cezayir'e silah tedarik etmeyi kabul ettiğini bildirdi. Menderes, "İnşallah size silah vereceğiz. Allah'ın size dininizi savunmak için ihtiyaç duyacağınız silahları ulaştırmamıza yardım edeceğine umuyorum. Türkiye'de sadece Libyalı kardeşlerimize silah verdiğimizizi söylüyoruz" diyerek bu karara desteğini dile getirdi. Menderes, görüşmelerden döndükten kısa bir süre sonra, birkaç hafta sonra Cezayir'e silah taşıyan bir geminin gönderildiğini duyurdu (Sönmez, 2007).

3. Cezayir- Türkiye İlişkilerinin Hâlihazır ve Gelecekteki Gelişim Fırsatları

Şu anda Türkiye ve Cezayir, başta ekonomi olmak üzere çeşitli alanlarda işbirliği yapıyor. Türkiye, Afrika'da sömürge döneminde kaybettiği tarihi rolünü yeniden kazanmanın peşinde. Geçmişte, Türkiye'nin dış politikası Arap ve İslami meselelerle uyumlu değildi (Budak 2019: 211). Ne var ki bölgedeki son değişim ve dönüşümler, özellikle ABD'nin bölgeden çekilmesiyle politik bir boşluğun oluşması, Türkiye'nin stratejik bir rol oynamasına izin verdi. Bu nedenle Türkiye, "Afrika Kapısı" olarak kabul edilen Cezayir de dâhil olmak üzere bölgeyle tarihi bağımlı yeniden kurmak için çalışıyor (İnaç, 2022, s.221).

Her iki ülke de ortak çıkarlarına ulaşmak için ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır. Cezayir, Türkiye ile olan ilişkileri yoluyla uluslararası arenadaki ekonomik konumunu güçlendirmenin peşindeyken, Türkiye, Kuzey Afrika'daki pazarı kontrol etmeyi ve başta petrol rezervleri olmak üzere Cezayir'in zenginliğinden yararlanmayı hedefliyor. Türkiye'nin bu ilişkideki öncelikli hedefi Cezayir'in kaynaklarından yararlanmaktır. (Bohosh, 1997)

Cezayir-Türkiye ilişkileri, başta Fransa olmak üzere çoğu Avrupa ülkesinin bölgedeki çıkarlarını garanti altına almak için engellemeye çalıştığı siyasi bağın zayıflaması ışığında, yalnızca bağlar ve ekonomik çıkarlar tarafından yönetiliyor. Bu nedenle, Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Haziran 2013'te Cezayir'e yaptığı ekonomik ve siyasi boyutlu bir ziyaret olan ziyaretiyle teyit edilen iki ülke siyasi ilişkilerini güçlendirmek için çalışmaktadır (Özkan, 2019, s.1748).

Türkiye, karşılıklı işbirliğini yoğunlaştırmak ve üretim güçlerini harekete geçiren ortak pazarlar oluşturmak için çalışıyor. Bölgenin refahını engelleyen güvenlik sorunlarını çözenin yanı sıra ticareti genişletmek için bölgede barış aramak ve cömertçe yatırım yaptığı bölgede (İnaç, 2021, s.7) bölgesel bir aktör rolü oynamak için çalışmaktadır. Ardından, daha önce de belirtildiği gibi, Türkiye Başbakanı'nın ziyareti de dâhil olmak üzere, iki ülke liderleri arasında art arda yapılan ziyaretlerin önemi geliyor.

Ekonomik olarak Türkiye, Cezayir'in Avrupa dışındaki en büyük üçüncü ticaret ortağı, Cezayir ise Türkiye'nin ilk Afrika ortağı, çünkü Cezayir ile Türkiye arasındaki ticaret hacmi şu anda 5 milyar dolar ve Cezayir'deki Türk yatırımlarının hacmi 7 milyar dolar veya daha fazla. Cezayir'de ticaret, inşaat ve sanayi başta olmak üzere faaliyet gösteren 200 şirketten; Türkiye'nin Cezayir'e ihracatı 2013 ve 2014 yıllarında 2 milyar doları buldu (Özkan, 2022b, s.242).

Türkiye, bu bağlamda, iki taraf arasındaki ikili ticari ilişkileri ilerletmek için Cezayir ile bir mübadele bölgesi kurma arayışındadır. Cezayir'in Türkiye'ye ihracatı 3 milyar dolar olarak tahmin edilirken, özellikle hidrokarbonlar (Türkiye, Cezayir'den 1988'den bu yana yılda yaklaşık 4 milyon metreküp sıvılaştırılmış gaz ithal etti), kimyasallar ve tekstil sektörü için hammaddelerden oluşuyor. (Boddorbün, 2021) Siyasi açıdan bakıldığında, iki ülke arasındaki ilişkiler ekonomiyi beslediği ve anlaşmaların damarlarını birbirine bağladığı için ortak çıkarlara dayalı jeostratejik dengelerle birbirine bağlanıyor (Özkan & Özer, 2023, s.185).

Türkiye, Cezayir'i iki temel nedenle Afrika'ya açılan yeni bir kapı olarak görüyor. Öncelikle Türkiye, Cezayir'in Mali'deki krizin çözümünde ve Libya'da karşıt tarafları bir araya getirmede artan rolünü takdir ediyor. Cezayir'in diğer ülkelerin iç işlerine karışmama ilkesine bağlılığı Türkiye tarafından da takdir edilmektedir. İkincisi, Türkiye, Cezayir'in

ekonomik bilgi birikiminden yararlanmaya ve Afrika ile ticaretini artırmaya çalışırken, aynı zamanda Arap Baharı sonrası dönemde siyasi performansını güçlendirmeyi umuyor. İki taraf, özellikle ortak bir vizyona göre sahanın karşı karşıya olduğu zorluklar ışığında, gelecekte siyasi ve ekonomik ilişkilerin tarihsel bağlardan güçlenmesinin önemini kavrar (İnaç, 2021, s.12).

4. Türk Modelinin Cezayirliiler Açısından Cazibesi

Hem Cezayir hem de Türkiye, siyasi, ekonomik ve kültürel bağların kapsamını genişletmeye yönelik karşılıklı arzunun Cezayir ve Türkiye'nin yakınlaşmasına yol açmasına ek olarak, özellikle Libya'nın şahit olduğu Orta Doğu'da karşılaşılan istikrarsızlık nedeniyle, her iki tarafın da yararına olacak bir ilişki kurma konusunda giderek daha istekli hale geliyor. Türkiye'nin Adalet ve Kalkınma Partisi hükümeti, Kuzey Afrika ülkeleriyle ilişkilerini taçlandırmak amacıyla 2006 yılında Cezayir ile bir dostluk ve işbirliği anlaşması imzaladı. Türk araştırmacı ve siyasi analistlere göre bu anlaşma, Ankara'nın bölge ile daha güçlü bağlar kurma yönündeki ilk girişimlerinden biriydi (Boddorbün, 2021).

Tossen Haber Ajansı, 'Ultra Cezayir' ile yaptığı röportajda Türkiye'nin Afrika'daki nüfuzunu genişletmedeki başarısının nedenlerini tartıştı. Afrika ülkelerinin, popüler Afrika tasavvuruna göre bir sömürge devleti olmadığı için Türkiye'ye sıcak baktığını açıkladı. Ayrıca, Ankara'nın niyeti karşılıklı yarar ilkesine dayanmaktadır ve ülke, Afrika ülkeleriyle ilişkilerini karşılıklı saygı ve ortak çıkarlar ilkeleri çerçevesinde yürütmektedir. Bu yumuşak güç kullanımı Afrika ülkelerine de olumlu yansdı. Türkiye'nin Cezayir ile olan ilişkilerine gelince, Türkiye dini, kültürel ve tarihi bağların varlığından dolayı Cezayir ile ilişkileri güçlendirmeye çifte önem ve değer vermektedir. (Cebrail, 2021)

Cezayir'in Afrika'da ilk kez Türkiye'nin bulunduğu konum ve izlediği tutarlı dış politika bağlamında benimseyen ilk ülke olduğunu söyleyebiliriz. Türk tarafının hedefinin ticaret hacmini 1,5 milyar dolardan önce 5 milyar dolara, ardından 2030'un ortalarında 10 milyar dolara çıkaracak olması, Cezayir'in Türkiye'nin doğal gazla finanse ettiği ülkeler sıralamasında İran'dan sonra dördüncü sırada yer almasını beraberinde getirmiştir. Rusya, Azerbaycan ve Türkiye en istikrarlı ülkelerden doğal bir mağara ile finansman kaynaklarını çeşitlendirmek için çalışıyor (Özkan, 2022a, s.198). 2014 yılında Türkiye ve Cezayir, on yıl sürecek olan anlaşma ile Türkiye'ye doğal gaz ihracatını %50 oranında artırma konusunda anlaşmıştı. 2018 yılında Türkiye, Cezayir'den 14 milyar metreküp doğal gaz ithal ederken, Cezayir doğal gazı tüketimi Türkiye'nin toplam tüketiminin %8'ini oluşturdu (Yiğit vd., 2007, s.93). Cezayir, iki ülke arasındaki ticaret açığını kapatmak için Türkiye'den daha fazla doğrudan yatırım çekmeye çalışıyor. Bu çabanın bir parçası olarak Cezayir, mal ve hizmetlere uygulanan gümrük vergilerinin artırılmasını talep etmektedir. Bu bağlamda Türk tarafı her iki ülke için de yatırım teşviklerini içeren bir ticari anlaşmanın müzakere edilmesini önermiştir (Lachmoth, 2023)

Turizm, ilişkilerdeki derinliği ölçmenin iyi bir göstergesidir. 2017'de Türkiye'yi turistik amaçlı olarak yaklaşık 200.000 Cezayirli ziyaret etti, 2018'de bu sayı 300.000'e çıktı. Ayrıca Türkiye'deki öğrencilere yönelik burs programlarına Cezayirliilerden gittikçe artan bir talep geldi; 2017 yılında Türkiye'deki Cezayir Öğrenci Birliği, burs talep eden yaklaşık 400 öğrenci bildirdi. Bu sayı hiç de küçümsenecek bir rakam değildir. Zira aynı dönemde Türk burslarına müracaat eden Alman uyruklu öğrencilerin sayısı 400 civarında seyrederken Amerikalı öğrencilerin müracaatı ancak 250 rakamına tekabül etmektedir. Bu rakam, Türkiye'nin yeni milenyumun başında parmak ucundaki dil öğrencileri dışında Cezayirli öğrencilerin ilgi haritasında yer almaması nedeniyle de dikkate alınmıştır (Tutar vd., 2006, s.283).

Sonuç

Türk dış politikası, siyasanın şekillenmesi sürecinde geleneksel ve sert araçların kullanımından yumuşak güç unsurlarını kullanma boyutuna geçmiştir. Türkiye, dış politikasında yumuşak güç kullanarak Cezayir ile ilişki kurmaya çalışmıştır. Bölgedeki hedeflerine ulaşmak için iki ülke arasındaki kültürel benzerliklere ve ortaklıklara güvenen Türkiye, uzun bir Osmanlı etkisi geçmişine sahip olan Cezayir halkına hitap etmek için yumuşak güç unsurları olan kültürel, dini ve tarihi ortaklığı etkin bir şekilde kullanmayı tercih etmiştir. Türkiye'nin son yirmi yılda artan ekonomik ve askeri gücü, Cezayir'in iki ülke arasındaki ilişkiler vizyonuna ilişkin siyasi hesaplarını düzeltmesine de katkıda bulunmuştur. Bu durum Cezayir'in uluslararası ilişkilerini çeşitlendirme arzusuna sevk etmiş ve bu arzusu giderek kültürel ve ekonomik ilişkilerde netleşmiştir. Türkiye, Cezayir ile ilişkisini medeniyet temelli, ortak tarih, dini boyut, Batı demokratik değerleri, kültürel diplomasi, yabancı öğrencilere ilgi, sinema, sanat ve Osmanlı tarihi eserleri gibi yumuşak güç araçlarına dayandırarak geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Osmanlı Devleti ile Cezayir Devleti arasındaki ilişki, efendi ile köle arasındaki kontrol ve hegemonya temelli sömürgeci bir ilişki değildi. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin Cezayir'de yarattığı koşullara büyük ölçüde bağlıdır. Cezayir, Osmanlı Devleti için önemli bir etki alanı olarak kabul ediliyordu ve bu nedenle Osmanlı Devleti, Suriye, Irak ve Mısır'la olduğu gibi Cezayir ile de topraklarını genişletmek için savaşmıştı. Ancak Cezayir için durum farklıydı, çünkü Osmanlı Devleti için Cezayir, bir sömürgeci ziyade stratejik bir müttefikti ve Osmanlı Devleti'nin bir bölgesi ya da eyaleti değildi.

Başbakan olan düşünür Adnan Menderes, siyasi becerisiyle Rusya'nın baskılarına olabildiğince engel olabilmıştır. Uluslararası sahnede zor durumda olmasına rağmen Fransa ve Cezayir meselesinde de Fransa'nın çıkarlarına aykırı hareket etmiş, Cezayir Mücahitlerine gizlice silah göndermiştir.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, İspanyol istilasına karşı Cezayirlilerin Barbaros Hayreddin Paşa'yı topraklarına çağırması ve Mısır fatihi Yavuz Sultan Selim'in doğrudan desteğiyle başlayan Türkiye-Cezayir ilişkileri, 1830 yılında gerçekleşen Fransız işgaline kadar kesintisiz olarak ortak bir yönetim altında devam etmiştir. Türkiye'nin NATO'ya katıldığı Menderes döneminde kısmi hasarlar yaşasa da günümüzde tekrar zirveyi gören söz konusu diplomatik ilişkiler, yeniden şahlanışa kalkmıştır. Hem Cezayir'in sömürgecilerden tamamen kurtularak geçmişin referanslarıyla kendini yeniden tanımlama arzusu ve hem de Türkiye'nin dünyanın yeniden inşa edildiği son dönemde yerli ve milli arayışlara girerek Osmanlı mirasına sahip çıkma gayreti bu şahlanışın en önemli saikları olarak ön plana çıkmaktadır.

Etik Beyan ve Açıklamalar

1. Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışmada yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

2. Yazar Katkı Oranı Beyanı

Yazarların çalışmaya olan katkıları eşit düzeydedir. Tüm süreçler ortak bir şekilde gerçekleştirilmiştir.

3. Etik Kurul Bilgileri Beyanı

Tarafımızca yapılan bu bilimsel araştırmada etik kurul kararı gerektirecek herhangi bir faaliyet/çalışma bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Al -Mousa, A. F.R. (2005). The origins of diplomatic and consular relations. *Scientific Center for Political Studies*, Oman.
- Boddorhun, M. (2021). Soft power in Turkish -Algerian relations: Relations of preservation or openness? *Constantine University* 3(8)..
- Bouhosh, A. (1997). The political history of Algeria: From the beginning to 1962. *Dar Al -Arab Islamic first edition. Beirut*, 212.
- Budak, A. (2019). *Osmanlı modernleşmesi gazetecilik ve edebiyat*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat
- Callahan, M. G. (2008). Basic concepts in international relations. *Gulf Research Center, first edition.The United Arab Emirates*, , 44.
- Delanty, G. (2013). *Avrupa'nın icadı*. (Çev H. İnaç). Ankara: Adres Yayınları.
- Haviland, WA (2002) Kültürel antropoloji (Çev. Hüsamettin İnaç, Seda Çiftçi) İstanbul: Kaknüs Yayınları
- İnaç, H. & S. Erdoğan, (2006). "Postmodern dönemde kamu yönetimi algısı ve kamusal alan tartışmaları," *Akademik Bakış: Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi Celalabad*, 9(1), 1-16.
- İnaç H. & F. Ünal (2013). The construction of national identity in modern times: Theoretical perspective. *International Journal of Humanities and Social Science*, 3(11), 223-232.
- İnaç H. ve Yaman, M. (2015). Ulus inşa stratejileri bağlamında Avrupa milli marşlarının sosyo-politik mukayesesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(3), 17-34.
- İnaç, H. ve Rafiq Sada, M. (2021a). Taliban'ın Afganistan'ı devlet, toplum, siyaset. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- İnaç, H. ve Rafiq Sada, M. (2021b). Ulus inşası ve uluslaşma. *Uluslararası Eşitlik Dergisi*, 1(1), 95-111.
- İnaç, H. (2003). Makro toplumsal kuramlar açısından postmodernizm. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 341-351
- İnaç, H. (2004). Identity problems of Turkey during the European Union integration process. *Journal of Economic and Social Research*, 6(2), 33-62.
- İnaç, H. (2005) Türkiye'nin kimlik problemleri: Avrupa Birliği'ne Entegrasyon sürecinde. Ankara: Adres Yayınları
- İnaç, H. (2007). Rethinking democracy and governance in the EU. *Journal of Academic Studies*, 9(32), 1-31.
- İnaç, H., (2014) "Çağımızın toplumsal algısını temsil eden parametrelerden kimlik, kültür ve uygarlık kavramlarının sosyo-politik analizi". *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 35-57.

- İnaç, H. (2018). The possibility of multicultural practice during the age of collective identities in line with Arab Spring. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 65, 306-315.
- İnaç, H. (2020). Pandemi sonrası yeni dünya düzeni ve Türk dış politikası. *Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü*, 1-20.
- İnaç, H. (2021). *Uluslararası güvenlik, yeni dünya düzeni ve Türkiye*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- İnaç, H. (2022). "New world order in post-pandemic process and Turkey". In: Turkey and the post-pandemic world order (Ed. A. Salih İkiz), Lexington Books, ss.199-225
- Lachmoth, A. (s.d.). *Turkish -Algerian relations from the historical dimension to the geopolitical dimension*. Consulté le 05 02, 2023, sur <https://ultraalgeria.ULTrasawt.com>
- Osmanlı Belgelerinde Cezayir. (Ankara 2010). *Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları*, .
- Özkan, A. (2019). Burjuvazi ve muhafazakâr kimliğin son dönem Türkiye'sine yansımaları. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10 (17), 1735-1751.
- Özkan, A. (2022a). *Dış politika ve güvenlik ekseninde Erdoğan Türkiye'si ve Putin Rusya'sı*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık
- Özkan, A. (2022b). Siyasi parti kapatmalarına ulusal güvenlik ve demokrasi açısından tarihsel bir bakış. Türkiye İçin Yeni Anayasa Vizyonu ve Yol Haritası Savaş Yayınevi, 231-251.
- Özkan A., & B. Özer (2023). Politik psikoloji bağlamında siyasi bir aktör olarak Alparslan Türkeş'in Milliyetçilik anlayışı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 24, Sayı: 1, ss. 179-193
- Sönmez, Ş. (2007). *Cezayir bağımsızlık hareketi ve Türk kamuoyu 1954-1962*. Ankara: Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi.
- Tutar, A. E., İnaç, H. & Güner, Ü. (2006). Dış kaynak kullanımının (outsourcing) makroekonomik etkileri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 8(2), 279-296.
- Yaghi, I. A. (1997). The Ottoman Empire in modern Islamic history. *Al -Obeikan Library 1 edition.Riyadh* , 100.
- Yiğit, M., İnaç, H., & Güner, Ü. (2007). Genişleme, mali yardım ve ekonomik büyüme perspektiflerinden AB'nin ilk dört genişlemesinin analizi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 8(2), 81-96.

Şehir Markalama Bağlamında Nüfuz Pazarlamasının Tutum ve Güvene Etkisi

The Effect of Influence Marketing on Attitude and Trust in the Context of City Branding

Osman ÖZDEMİR¹ Gülçin ÇETİNKAYA ÖZDEMİR²

Geliş Tarihi / Received: 31.10.2023 Kabul Tarihi / Accepted: 24.11.2023 Tarihi / Published: 31.12.2023

ÖZET

Şehir markası ve nüfuz pazarlaması literatürde önemli bir yere sahiptir. Nüfuz pazarlaması, tüketici tutumlarını ve karar verme süreçlerini markalar lehine veya aleyhine etkileyebilen ve yüksek takipçi sayısına sahip kullanıcılardan yararlanılan bir pazarlama uygulamasıdır. Turizm sektörü bağlamında belirli bir şehre daha fazla ziyaretçi çekmek ve şehrin algısını şekillendirip marka yapmak için kullanılmaktadır. Bu çalışmada da şehirlerin marka olma sürecinde nüfuz pazarlamasından nasıl yararlandığı ve nüfuz pazarlamasının tutum ve güvene etkisinin ne olduğu üzerine durulmuştur. Çalışmanın anakütlesi sosyal medya kullanıcısı bireylerden oluşmaktadır. Çalışmanın örnekleme TRC3 Bölgesi'nde kolayda örnekleme ile seçilmiştir. Örneklemden çevrimiçi anket yoluyla 280 adet veri toplanmıştır. Toplanan verilerle faktör, güvenilirlik, korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre nüfuz pazarlamasında bilgi, eğlence ve yetkinliğin önemi anlaşılmıştır. Ayrıca tutum değişkenindeki değişimin %49,5'inin nüfuz pazarlamasından; güven değişkenindeki değişimin %53,6'sının nüfuz pazarlamasından; güven değişkenindeki değişimin %67,8'inin nüfuz pazarlaması ve tutum değişkenlerinden kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Şehir Markalama, Nüfuz Pazarlaması, Tutum, Güven

Jel Kodları:

M31, M39, M39, Z33

ABSTRACT

City branding and influence marketing have an important place in the literature. Influence marketing is a marketing practice that utilizes users with a high number of followers, who can influence consumer attitudes and decision-making processes in favor or against brands. In the context of the tourism sector, it is used to attract more visitors to a particular city and to shape the perception of the city and make it a brand. This study focuses on how cities benefit from influence marketing in the process of becoming a brand and what the effect of influence marketing is on attitude and trust. The population of the study consists of individuals who are social media users. The sample of the study was selected by convenience sampling in the TRC3 Region. 280 data were collected from the sample via online survey. Factor, reliability, correlation and regression analyses were conducted. According to the results of the analyses, the importance of information, entertainment and competence in influence marketing was understood. Additionally, 49.5% of the change in the attitude variable was due to influence marketing. 53.6% of the change in the trust variable was due to influence marketing. 67.8% of the change in the trust variable was caused by influence marketing and attitude variables.

Keywords:

City Branding, Influence Marketing, Attitude, Trust

Jel Codes:

M31, M39, M39, Z33

Atf (Citation): Özdemir, O. & Çetinkaya Özdemir, G. (2023). Şehir Markalama Bağlamında Nüfuz Pazarlamasının Tutum ve Güvene Etkisi. *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, 5(2), 99-108. Doi: 10.47138/jeaa.1384042

¹ Doç. Dr. Şırnak Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, osmanoazdemir03@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-8880-1459.

² Doktora Öğrencisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE, İşletme Bölümü, gulcincetinkaya4@gmail.com, Orcid: 0000-0002-8296-2187.

Giriş

Günümüzde marka olmak şehirler için bir gereklilik halini almıştır. Şehirler bu nedenle markalarını inşa etmek için büyük gayret göstermektedir. Ayrıca ziyaretçilere yaşatılacak deneyimlerde de markanın önemi anlaşılmıştır (Grewal vd., 2009). Şehirler kendi markalarını inşa ederek kazançlarını artırmayı, maliyetlerini azaltmayı ve ziyaretçilerin tekrar ziyaret etmelerini sağlamayı amaçlamaktadır (Ailawadi & Keller, 2004).

Markalaşmaya yönelimin artmasında pazardaki yüksek rekabete karşı, markanın koruyucu (patronaj) avantajının olması önemli bir etkidir (Grewal vd., 2004). Şehir markası için bazı kavramların önemi, çalışmalarda devamlı olarak değinilmeleri ile anlaşılmaktadır. Fiyat, promosyon, imaj, deneyim, algılanan kalite, memnuniyet, tekrar ziyaret niyeti ve nüfuz pazarlaması gibi kavramlar çalışmalarda devamlı değinilen kavramlardır. Bu bağlamda nüfuz pazarlaması kavramının önemi artmış olup -özellikle turizm sektöründe- rekabet avantajı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada da şehir markalama bağlamında nüfuz pazarlamasının tutum ve güvene etkisini araştırmak amaçlanmaktadır (Ki vd. 2020).

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Nüfuz Pazarlaması

Nüfuz pazarlaması, tüketici tutumlarını ve karar verme süreçlerini markalar lehine veya aleyhine etkileyebilen ve yüksek takipçi sayısına sahip kullanıcılardan yararlanılan bir pazarlama uygulamasıdır. Turizm sektöründe ise belirli bir şehre daha fazla (ve farklı türde) ziyaretçi çekmek ve şehrin algısını şekillendirmek için kullanılmaktadır (Femenia-Serra & Gretzel, 2020).

Nüfuz pazarlaması, yüksek güvenilirliğe sahip, özgün fikirleri yansıtan, potansiyel ziyaretçilerle daha derin bir etkileşim sağlayan ve metin yerine görsellere değer veren mevcut kullanıcıların tercihlerine uyum sağlayan erişilebilir ve uygun fiyatlı bir uygulama olarak algılanmakta olup bilgili, eğlenceli ve yetkin bireylerin sosyal medyadaki nüfuzlarından yararlanmak burada amaçlanmaktadır (Ki vd. 2020).

Sosyal medyada fazla takipçileri olmayan şehirler nüfuzlu kişileri kullanarak -özellikle çocuklara ve kadınlara yönelerek- ziyaretçileri çekmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, takipçileri ile etkileşimlerini artırmaları ve daha ilginç içerikler oluşturmaları için de yeni ajans türleri bu şehirlere yardımcı olmaktadır. Bu ajans türlerine göre şehirlerin işbirliği yapabileceği farklı türde platformların aktörleri aşağıda sıralanmaktadır (Djafarova & Rushworth, 2017; Kádeková & Holienčinová, 2018):

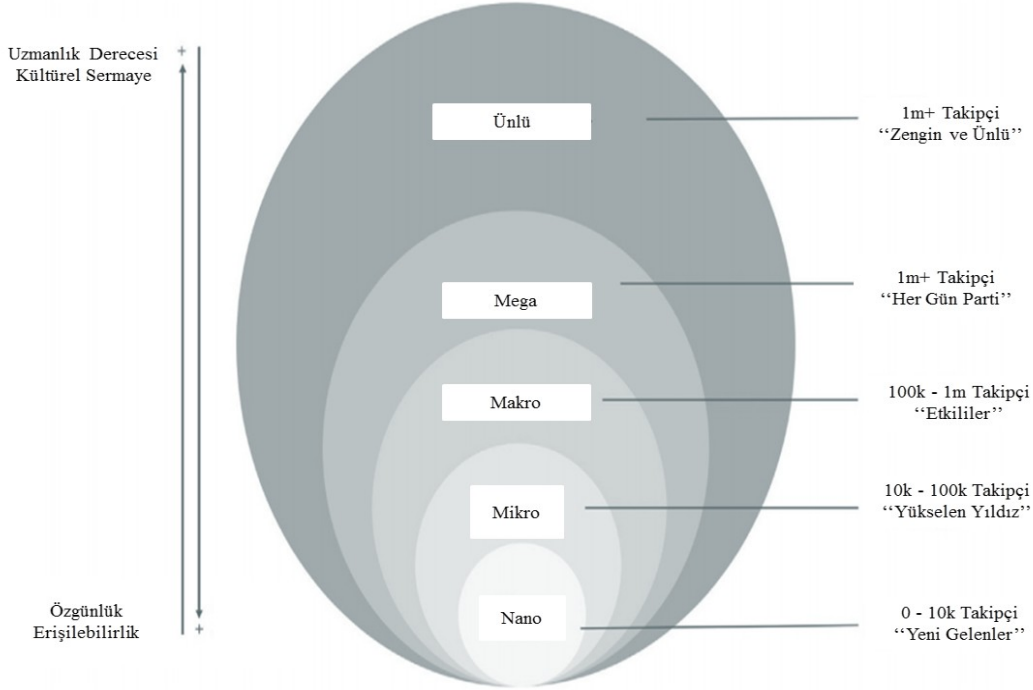
- Blogger: Duygu ve düşüncelerini yazarı olduğu blog veya web sitesinde paylaşan kişileri tanımlamaktadır. Özgün ve benzersiz içerikler (fotoğraf, metin ve yorumlar) oluşturup bu tür içerikleri genellikle sosyal medya üzerinden paylaşmaktadır. Ayrıca takipçileri ile aktif ilişkileri bulunmaktadır.

- YouTuber: YouTube'daki videoları aracılığıyla izleyicileriyle etkileşime geçmektedir. Vlogger olarak da isimlendirilmekte olup farklı video paylaşım sitelerinde de yer alabilmektedir.

- Instagrammer: Kaliteli fotoğraf ve kısa video içerikleri sayesinde çok sayıda takipçiye ulaşabilen kişilerdir.

- Ünlüler: Oyuncu, şarkıcı, sporcu vb. özelliği nedeniyle geniş kitlelerce tanınmakta ve takip edilmektedir. İçerik oluşturma ve etkileşimde bulunma bağlamında yetersiz görülmelerine rağmen orijinal etkileyicilerdir.

Fenomenler takipçi sayılarına ve paylaşımları karşılığında almış olduğu ücretlere göre nano, mikro, makro, mega ve ünlü fenomenler olarak kategorize edilmektedir. Ayrıca algılanan uzmanlık dereceleri ve kültürel sermayeleri ile erişilebilirlik ve özgünlük durumları da bu sınıflandırmaya etki etmektedir (Campbell & Farrell, 2020).

Şekil 1. Fenomen türleri
Kaynak: Campbell & Farrell, 2020.

- Nano Fenomenler: 10.000'den az takipçi sayısı ile sektörde yeni oldukları düşünülebilmektedir. Takipçileri ile etkileşimi daha yüksek olup reklam işbirliklerinden kazançları nispeten azdır.
- Mikro Fenomenler: 10.000 ile 100.000 arası takipçi sayısı bulunmakta olup vermiş oldukları güven ve belirli sektörlere yönelik özgün içerikleri nedeniyle sektörde dikkat çekmektedirler.
- Makro Fenomenler: 100.000 ile 1 milyon arası takipçileri bulunmakta olup ünlü veya zengin değillerdir. Fakat marka ortaklığı ve reklam işbirliklerinden elde ettikleri kazanç nedeniyle sektörde başarılı olarak değerlendirilmektedir. Makro fenomenler marka ortaklıklarından 1 milyon doların üzerinde; her bir paylaşımından ise 5 bin dolar civarında kazanç elde edebilmektedir. Markalar için bu yöndeki yatırımların geri dönüşü yüksek olduğundan ekonomik açıdan makul bulunmaktadır.
- Mega Fenomenler: 1 milyonun üzerinde takipçisi olup belirli bir uzmanlığına dayalı ünlülüğü bulunmaktadır. Bu ünlülüğün zaman içinde oluştuğu ve bu sayede de her bir paylaşımından 50 bin dolar civarında kazanç elde edebildiği ifade edilmektedir.
- Ünlü Fenomenler: 1 milyonun üzerinde takipçisi olup sosyal medyanın gelişimden önce de halkın tanıdığı kişilerdir. Sosyal medyayı kendi kariyerlerini desteklemek ve marka ortaklıkları yapmak için kullanmaktadır. Takipçileri ile etkileşimi daha düşük olsa da her bir paylaşımından 250 bin dolardan fazla kazanç elde edebilmektedir.

1.2. Şehir Markalama

Şehir markalama, kapsamlı bir marka stratejisinin uygulanması sonucunda oluşmakta olup ziyaretçilerin şehre yönelik her türlü deneyimlerini içermektedir. Hedef kitlenin ihtiyaç ve isteklerini belirtmesiyle ve onların şehirde yaşadığı deneyimlerle ortaya çıkan imaja dayanmaktadır (Günay, 2019). Şehir markası -bir ürün markası gibi- onu tanımlayan ve diğerlerinden farklılaştıran isim, logo, slogan, işaret ya da bunların birleşimini ifade etmektedir. Sadece ilgili şehir ile ilişkilendirilerek akılda kalıcı deneyime odaklanmaktadır. Ayrıca ziyaretçilerin araştırma maliyetini ve algılanan riskini de en aza indirmektedir (Blain vd. 2005).

Şehir markası, sadece turist çekmek amaçlı görülse de, farklı kitleler için de son derece önemli bir kavramdır. Bu bağlamda şehir markası, bölge halkının gelir ve istihdam imkanlarının gelişmesine ve bölgenin alt ve üst yapısının da gelişmesine katkı sağlanmaktadır (Çiçek & Pala, 2017: 28). Diğer taraftan şehir markasına ihtiyaç duyulmasının nedenleri de aşağıda sıralanmaktadır (Hanna & Rowley, 2008):

- Medyanın (özellikle sosyal medyanın) artan gücü
- Ulusal ve uluslararası seyahat maliyetlerinin düşmesi
- Tüketicilerin gelirlerinin ve buna bağlı olarak harcama gücünün artması

- Sunulan hizmetler bağlamında şehirlerarasındaki benzerliklerin artması
- İnsanların farklı coğrafyalara ve kültürlere ilgisinin artmasıdır.

Şehirler yaratıcı içeriklerle medyada yer alarak markalarını oluşturmayı amaçlamaktadır (Keller, 2009: 149). Bu bağlamda, sosyal medya fenomenleri de kullanılmaktadırlar. Bu vb. yöntemler, şehirlerin ziyaretçiler ile daha etkili iletişim kurmalarını sağlayan önemli tutundurma faaliyetleri olarak değerlendirilmektedir (Plummer, 1985; Aaker, 1996). Bu nedenle, yöneticiler ayırt edici bir şehir markası oluşturmanın önemini anlamıştır (Diamantopoulos vd., 2005: 129)

Nüfuz pazarlaması, kullanıcı tarafından oluşturulan içeriğin üretilmesi ve eWOM olarak yayılmasına dayanmaktadır (Litvin vd., 2008: 454). Bu nedenle, şehirlerin marka olma sürecini yönetmesi zorlaşırken nüfuzlu kişilere yönelmesi zorunlu hale gelmektedir (De Veirman vd., 2017: 798). Şehirlerin turistlerin dikkatini çekmesi, diğerlerinden farklılaşması, hakkındaki bilgilerin çevrimiçi yayılması vb. amaçlar açısından geleneksel reklamcılık uygulamalarından daha etkili olduğu kanıtlanmıştır.

Sosyal medya etkileyicileri, markaları ve ürünlerini söz konusu takipçilerine tanıtmakta ve bunun için belirli bir ücret almaktadır (tabii ücretsiz olarak gerçekleştirenler de bulunmaktadır). Sosyal medyada önemli bir takipçi kitlesine sahip olup gönderi başına önemli gelirler elde etmektedirler.

1.3. Şehir Markalarına Yönelik Tutum ve Güven

Tutum, literatürde üç farklı insani bileşen olarak değerlendirilen; bilişsel, duygusal ve davranışsal özellikleri içermektedir. Bilişsel tutumda ben düşündüm (I think); duygusal bileşende ben hissettim (I feel); davranışsal bileşende ise ben yaptım (I do) türünde yaklaşım sergilemektedir. Marka tutumu bağlamında konu ele alındığında, ziyaretçilerin tutumlarının altında yatan nedenler de bilişsel, duygusal ve davranışsal olmaktadır. Ziyaretçilerin şehir markası hakkındaki bilgi ve inançları, bilişsel tutum; hissettikleri duygusal tutum; eylem ve davranışları da davranışsal tutum olarak tanımlanmaktadır. (Knox,1998; Özdemir, 2012). Ayrıca, bilişsel tutum erişilebilirlik, uygunluk ve açıklıktan; duygusal tutum duygu, his ve memnuniyetten; davranışsal tutum ise değiştirme maliyeti ve beklentilerden etkilenmektedir (Kabiraj & Shanmugan, 2010). Bu üç tutum şehir markaları için geniş ve soyut bir anlamlandırma ile özet bir değerlendirme içermektedir. Sonuç olarak, ziyaretçilerin şehir markasının yararına, tanınırlığına ve bilgisine ilişkin genel değerlendirmesi tutum ile ifade edilmektedir.

Bilişsel tutum, tüketicinin edinilmiş bilgilerinin oluşturduğu inançlar ve zihinsel eğilimlerden oluşmaktadır. Bu bağlamda, bir ziyaretçi düşünce yeteneği ile geçmiş deneyimi olmasa bile ihtiyaç ve isteğini anlayabilecek ve çözüm yolları öğrenebilecek düzeydedir. Bilişsel tutum, tüketicinin bir markaya yönelik inancına dayanmakta ve markanın performans özelliklerini dikkate almaktadır. Duygusal tutum, markanın rakiplerinden daha çok tercih edilmesinin sebebi olup markaya yönelik olumlu duygulara dayanmaktadır. Bu bağlamda, bir ziyaretçinin belirli bir şehri sevdiğinde o şehri daha çok tercih etmesi düşünülmektedir (Knox, 2003; Özdemir, 2012). Davranışsal tutum, bir ziyaretçinin devamlı olarak aynı şehre ziyareti tercih etmesine dayanmakta olup bunun başlıca iki nedeni bulunmaktadır. İlk neden, ziyaretçinin şehir ile olan kişisel ilişkisinden dolayı bilinçli olarak devamlı aynı şehri ziyaret etmesine dayanan gerçek bir tutum durumudur. Diğer neden ise, ziyaretçinin alışkanlıklarından dolayı aynı şehri fazla düşünmeden ve düzenli şekilde ziyaret ettiği sahte bir tutum durumudur (Huang & Yu, 1999: Sengupta & Johar, 2002).

Güven, bir şehre ziyaretteki belirsizliğin potansiyel olumsuz etkilerini ve algılanan riski azaltmanın etkili bir yoludur. Güvenin oluşturulması, turizmde önemli bir yere sahip olduğundan şehrin yöneticileri için stratejik öneme sahiptir (Torres-Moraga & Barra 2023). Ayrıca şehir sakinlerinin markalaşmadaki rolüne de dikkat çekilmekte olup markalaşmanın önündeki en büyük engel olarak şehir sakinleri görülmektedir (Wassler vd., 2021). Şehrin ekonomi, eğitim ve turizm bağlamında algılanan kalitesinin yüksek olması da potansiyel ziyaretçilere de güven vermektedir (Sokolowska vd., 2022).

Şehir markalamasının güven odaklı bir amacının olması gerekmektedir. Ancak bu amaç sayesinde farklılaşmak mümkün olup farklılaşma ile ziyaretçilerin memnuniyetinin ve markaya olan güveninin artması beklenmektedir. Çünkü farklılaşma çalışmaları, ziyaretçilerin iyi analiz edilmesi ve onlarla güvene dayalı bir ilişki kurulmasını gerektirmektedir (Erdil ve Uzun, 2009). Bu bağlamda fenomenlerin sosyal medyadaki nüfuzunu dikkate alarak onlarla reklam işbirliğinde bulunmak gerekebilmektedir. Güven kavramı şehir markalamada güvenilirliğe ve ziyaretçilerin memnuniyetine dayanmaktadır. Şehir markalamada güvenilirlik bağlamında süregelen imaj; memnuniyet bağlamında ise ziyaretçilerini memnun etmesi ile güven oluşmaktadır (Reast, 2003).

2. Yöntem

Turizm sektöründe fenomenlerden yararlanılarak daha fazla ziyaretçi çekmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda araştırmada, şehir markalama bağlamında nüfuz pazarlamasının tutum ve güvene etkisi incelenmektedir. Araştırmanın soruları “Nüfuz pazarlamasının tutuma etkisi var mıdır?”, “Nüfuz pazarlamasının güvene etkisi var mıdır?” ve “Nüfuz pazarlaması ve tutumun güvene birlikte etkisi var mıdır?” şeklinde oluşturulmuştur.

Sosyal medya platformlarında fenomenleri takip edip paylaşımları hakkında bilgi sahibi olan bireyler araştırmanın anakütlesini oluşturmaktadır. 2019 yılı Nisan-Mayıs aylarında online olarak anket çalışmasına katılan TRC3 Bölgesi'nden 280 birey ise araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Çalışmanın anket formu için Ki vd. (2020)'nin çalışmasından yararlanılmış olup toplanan verilerin analizi SPSS 23.0 paket programı ile yapılmıştır.

3. Bulgular

3.1. Demografik Bulgular

Araştırmanın katılımcıları olan 280 bireye ait demografik bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Demografik bilgiler

Demografik Profil		Fr.	%	Demografik Profil		Fr.	%
Cinsiyet	Kadın	126	45	Medeni Durum	Evli	127	45.5
	Erkek	154	55		Bekar	152	54.5
Yaş	25 ve altı	67	23.8	Eğitim	İlköğretim	3	1.1
	26-35	159	56.6		Lise	17	6
	36-45	44	15.7		Ön Lisans	26	9.3
	46-55	11	3.9		Lisans	164	58.4
					Yüksek Lisans	42	14.9
					Doktora	29	10.3
Meslek	Kamu Sektörü	142	50.5	Gelir	3000TL ve altı	98	36.8
	Özel Sektör	47	16.7		3001 – 6000TL	70	26.3
	Öğrenci	62	22.1		6001 – 9000TL	57	21.4
	Çalışmıyor	30	10.7		9001 – 12.000TL	35	13.2
					12.000TL üstü	6	2.3

Demografik bilgilere göre katılımcıların büyük bir bölümü 26-35 yaş arası, lisans eğitimi mezunu bireylerden oluşmaktadır. Ayrıca cinsiyet ve medeni durumlarına göre katılımcıların dengeli dağıldığı görülmüştür.

3.2. Ölçeklere İlişkin Analiz Sonuçları

Araştırmanın değişkenlerine yönelik faktör ve güvenilirlik analiz sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Ölçeklere ilişkin analiz sonuçları

Değişkenler	Faktörler	İfade	Ağırlık	Faktörün Açıklayıcılığı	C. Alfa	KMO Ki Kare df
Nüfuz Pazarlaması	NP1 (Bilgi)	S19	,785	14,254	,958	,957 6365,489 276
		S9	,771			
		S18	,745			
		S17	,741			
		S15	,722			
		S14	,711			
		S11	,707			
		S16	,707			
		S20	,699			

		S13	,635	1,641	,946	
		S10	,614			
		S21	,610			
	NP2 (Eğlence)	S5	,833			
		S7	,799			
		S4	,781			
		S6	,772			
		S8	,726			
		S3	,717			
		S1	,713			
		S2	,645			
		S12	,634			
	NP3 (Yetkinlik)	S24	,879			
S23		,873				
S22		,663				
Tutum	Tutum	S26	,943	2,536	,908	,734 574,217 3
		S25	,910			
		S27	,905			
Güven	Güven	S31	,894	4,145	,910	,896 1068,561 15
		S33	,852			
		S28	,838			
		S29	,836			
		S32	,832			
		S30	,726			

Gerçekleştirilen faktör ve güvenilirlik analizleri neticesinde, çalışmadan soru çıkartılmamış olup ifade kodları Tablo 2’de yer almıştır. Araştırmaya devam etmeye uygun bulunan KMO ve C. Alfa değerleri sonucu korelasyon ve regresyon analizlerine geçilmiştir.

3.3. Korelasyon Analizi Sonucu

Tablo 3. Korelasyon analizi sonucu

		Nüfuz Paz.	Tutum	Güven	NP1	NP2	NP3
Nüfuz Paz.	Pearson Cor.	1					
	Sig. (2-tailed)						
	N	280					
Tutum	Pearson Cor.	,703**	1				
	Sig. (2-tailed)	,000					
	N	280	280				
Güven	Pearson Cor.	,725**	,775**	1			

	Sig. (2-tailed)	,000	,000				
	N	280	280	280			
NP1	Pearson Cor.	,954**	,667**	,709**	1		
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000			
	N	280	280	280	280		
NP2	Pearson Cor.	,935**	,668**	,645**	,811**	1	
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000		
	N	280	280	280	280	280	
NP3	Pearson Cor.	,704**	,474**	,555**	,620**	,548**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	,000	
	N	280	280	280	280	280	280

** . Korelasyon 0.01 seviyesinde anlamlıdır.

Korelasyon analizi sonuçlarına göre değişkenler arasında anlamlı ilişkilerin olduğu; bu ilişkilerin pozitif yönde olduğu sonucu bulunmuştur.

3.4. Regresyon Analizi Sonuçları

Tablo 4. Regresyon Analizi Sonucu

Model	Uyarlanmamış Katsayılar		Uyarlanmış Katsayılar	t	Sig.				
	B	Std. Hata	Beta						
1		,541	,107	5,064	,000	F 90,484	R ,704		
	NP1	,396	,095	,328	4,195			Sig. ,000	R ² ,495
	NP2	,360	,073	,363	4,939				
	NP3	,072	,055	,072	1,307				

a. Bağımlı Değişken: Tutum

Regresyon analizi sonuçlarına göre NP1 (bilgi) ve NP2 (eğlence) değişkenlerinin tutum değişkenini pozitif yönde etkilediği, NP3 (yetkinlik) değişkeninin ise etkilemediği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, tutum değişkenindeki değişimin %49,5'inin nüfuz pazarlamasından kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 5. Regresyon analizi sonucu

Model	Uyarlanmamış Katsayılar		Uyarlanmış Katsayılar	t	Sig.				
	B	Std. Hata	Beta						
1		,573	,090	6,337	,000	F 106,461	R ,732		
	NP1	,484	,080	,454	6,049			Sig. ,000	R ² ,536
	NP2	,159	,062	,181	2,577				
	NP3	,154	,046	,174	3,319				

a. Bağımlı Değişken: Güven

Regresyon analizi sonuçlarına göre NP1 (bilgi), NP2 (eğlence) ve NP3 (yetkinlik) değişkenlerinin güven değişkenini pozitif yönde etkilediği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, güven değişkenindeki değişimin %53,6'sının nüfuz pazarlamasından kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 6. Regresyon analizi sonucu

Model	Uyarlanmamış Katsayılar		Uyarlanmış Katsayılar	t	Sig.	F	R	
	B	Std. Hata	Beta					
1		,319	,079		4,051	,000	145,468	,824
	NP1	,298	,069	,279	4,330	,000	Sig. ,000	R ² ,678
	NP2	-,010	,054	-,011	-,185	,853		
	NP3	,120	,039	,136	3,102	,002		
	Tutum	,469	,042	,532	11,066	,000		
a. Bağımlı Değişken: Güven								

Regresyon analizi sonuçlarına göre NP1 (bilgi), NP3 (yetkinlik) ve tutum değişkenleri güven değişkenini pozitif yönde etkilemekte olup NP2 (eğlence) değişkeninin anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Bu bağlamda, güven değişkenindeki değişimin %67,8'inin nüfuz pazarlaması bileşenleri ve tutum değişkeninden kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır.

4. Sonuç

Literatür ağırlıklı olarak sosyal medya fenomenlerinin takipçileri üzerindeki etkisine odaklanmıştır. Bu fenomenlerin takipçilerine bilgi, eğlence, yetkinlik, estetik, benzerlik, ideal, ilham, uzmanlık sunup sosyal ilişki ihtiyacını doyurması onları önemli kılmaktadır. Şehir markalama açısından da günümüzde fenomenler önemli birer aktör olarak görülmektedir. Özellikle gençler -ve kadınlar- için fenomenlerin önemli birer eğlence ve eğitim kanalı olarak görülmesi söz konusudur. Bu çalışmada da şehirlerin marka olma sürecinde nüfuz pazarlamasından nasıl yararlandığı üzerine durulmuştur. Bu bağlamda, şehir markalamada nüfuz pazarlamasının tutum ve güvene etkisi incelenmiştir.

Araştırmanın “Nüfuz pazarlamasının tutuma etkisi var mıdır?”, “Nüfuz pazarlamasının güvene etkisi var mıdır?” ve “Nüfuz pazarlaması ve tutumun güvene birlikte etkisi var mıdır?” şeklindeki soruları cevap bulmuştur. Sonuç olarak, tutum değişkenindeki değişimin %49,5'inin nüfuz pazarlamasından; güven değişkenindeki değişimin %53,6'sının nüfuz pazarlamasından; güven değişkenindeki değişimin %67,8'inin nüfuz pazarlaması ve tutum değişkenlerinden kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Gelecek çalışmalarda araştırma bölgesi, anakütle ve anakütle hacmi değiştirilebileceği gibi nitel araştırmalara da yönelenebilir. Bu açıdan, odak grup görüşmesi veya derinlemesine mülakat ile konunun irdelenmesi gelecek çalışmalara öneri olarak sunulabilir. Ayrıca, farklı teoriler temel alınabilir veya aracı değişken olarak yeni kavramlar çalışmaya dâhil edilebilir.

Etik Beyan ve Açıklamalar

1. Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışmada yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

2. Yazar Katkı Oranı Beyanı

Literatür taraması, metin yazımı ve analizler 1. yazar tarafından gerçekleştirilmiştir. Veri toplamada ise 2. yazarın katkısı olmuştur.

3. Etik Kurul Bilgileri Beyanı

Tarafımızca yapılan bu bilimsel araştırma 2020 yılı öncesi olduğu için etik kurul kararı gerektirmemektedir.

Kaynakça

- Aaker, D.A. (1996). *Building strong brands*. The Free Press: New York.
- Aaker, J., Fournier, S. & Brasel, S. A. (2004), When good brands do bad. *JCR*, 31 (June), 1-16. <https://doi.org/10.1086/383419>
- Ailawadi, K.L. & Keller, K.L. (2004). Understanding retail branding: conceptual insights and research priorities. *Journal of Retailing*, 80, 331-342. <https://doi.org/10.1016/j.jretai.2004.10.008>
- Blain, C., Levy, S.E. & Ritchie J.R.B. (2005). Destination branding: Insights and practices from destination management organizations. *Journal of Travel Research*, 43: 328-338. <https://doi.org/10.1177/0047287505274646>
- Campbell C. & Farrell J. R. (2020). More than meets the eye: The functional components underlying influencer marketing. *Business Horizons*, (63), 469-479. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2020.03.003>
- Çiçek, E. & Pala, U. (2017). Destinasyon markalaşması üzerine bir araştırma: Tarsus örneği. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 25-47
- De Veirman, M., Cauberghe, V. & Hudders, L. (2017). Marketing through Instagram influencers: The impact of number of followers and product divergence on brand attitude. *International Journal of Advertising*, 36(5), 798-828. <https://doi.org/10.1080/02650487.2017.1348035>
- Diamantopoulos, A., Smith, G., & Grime, I. (2005). The impact of brand extensions on brand personality: Experimental evidence. *European Journal of Marketing*, 39 (1/2), 129-149. <https://doi.org/10.1108/03090560510572052>
- Djafarova, E. & Rushworth, C. (2017). Exploring the credibility of online celebrities' Instagram profiles in influencing the purchase decisions of young female users. *Computers in Human Behavior*, 68, 1-7. <http://dx.doi.org/10.1016/j.chb.2016.11.009>
- Erdil, S. & Uzun Y., (2009). *Marka Olmak*. Beta Yayınları: İstanbul
- Femenia-Serra, F. & Gretzel, U. (2020). *Influencer marketing for tourism destinations: Lessons from a mature destination*. In J. Neidhardt and W. Wörndl (Eds.), *Information and Communication Technologies in Tourism*, 65-78.
- Hanna, S. & Rowley J. (2008). An analysis of terminology use in placebranding. *Place Branding and Public Diplomacy*, 4(1): 61-75
- Huang M. & Yu S., (1999). Are consumers inherently or situationally brand loyal? A set intercorrelation account for conscious brand loyalty and nonconscious inertia. *Psychology & Marketing*, 16(6) 523-544
- Kabiraj S. & Shanmugan, J. (2011). Development of a conceptual framework for brand loyalty: A Euro-Mediterranean perspective. *Journal of Brand Management*, 18, 285–299 (2011). <https://doi.org/10.1057/bm.2010.42>
- Kádeková, Z. & Holienčinová M. (2018). Influencer marketing as a modern phenomenon creating a new frontier of virtual opportunities. *Communication Today*, 2018, 9 (2), 1-9. <https://www.communicationtoday.sk/download/22018/06.-kadekova-holiencinova-%25E2%2580%2593-CT-2-2018.pdf>
- Keller, K. L. (2009). Building strong brands in a modern marketing communications environment. *Journal of Marketing Communications*, 15(2-3), 139-155. <https://doi.org/10.1080/13527260902757530>
- Ki, C. W., Cuevas, L. M., Chong, S. M. & Lim, H. (2020). Influencer marketing: Social media influencers as human brands attaching to followers and yielding positive marketing results by fulfilling needs. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 55, 1-11. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2020.102133>
- Knox, S. & Walker, D. (2003). Empirical developments in the measurement of involvement, brand loyalty and their relationship in grocery markets. *Journal of Strategic Marketing*, (11)4. <https://doi.org/10.1080/0965254032000159072>
- Knox, S., (1998). Loyalty based segmentation and the customer development process. *European Management Journal*, 16(6) 729-737. [https://doi.org/10.1016/S0263-2373\(98\)00049-8](https://doi.org/10.1016/S0263-2373(98)00049-8)
- Litvin, S.W., Goldsmith, R.E. & Pan, B. (2008). Electronic word-of-mouth in hospitality and tourism management. *Tourism Management*, 29, 458-468. <https://doi:10.1016/j.tourman.2007.05.011>
- Özdemir, O. (2012). *İhracat pazarlarında pazarlama iletişim yeteneklerinin kurumsal kimlik ve imaj üzerine etkilerinin incelenmesi*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

- Plummer, J. T. (1985, February). *Brand personality: A strategic concept for multinational advertising*. In Marketing educators' conference (1-31). New York: Young & Rubicam.
- Reast, J. D. (2003). *The role of brand trust within related and unrelated brand extension activities: A consumer perspective*. Leeds University Business School Doktora Tezi. Leeds University, Leeds
- Sengupta, J. & Johar, G. V. (2002). Effects of inconsistent attribute information on the predictive value of product attitudes: Toward a resolution of opposing perspectives. *JCR*, 29, 39-56. <https://doi:10.1086/339920>
- Sokołowska, E., Pawlak, K., Hajduk, G. & Dziadkiewicz, A. (2022). City brand equity, a marketing perspective. *Cities*, 130, 1-15 <https://doi.org/10.1016/j.cities.2022.103936>
- Torres-Moraga, E. & Barra, C. (2023). Does destination brand experience help build trust? Disentangling the effects on trust and trustworthiness. *Journal of Destination Marketing & Management*, 27, 1-11, <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2023.100767>
- Wassler, P., Wang, L. & Hung K. (2021). Residents' power and trust: A road to brand ambassadorship? *Journal of Destination Marketing & Management*, 19, 1-9, <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2020.100550>

Çatışma Çözümlemesi Bakımından Keşmir Sorunu¹ *Kashmir Problem in terms of Conflict Resolution*

Nezir OĞUŞ²

Geliş Tarihi /Received: 14.09.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 8.12.2023

Tarihi / Published: 31.12.2023

ÖZET

Hindistan'ın ve Pakistan'ın bağımsızlıklarını ilan ettikleri tarihten itibaren Keşmir bölgesinde fiili bir çatışma durumu mevcuttur. Literatürde Keşmir sorunu olarak tartışılan bu durum, bölgesel ve küresel düzeyde etkilere sahiptir. Keşmir sorununun temel aktörleri Hindistan ve Pakistan iken Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), Rusya Federasyonu (RF), Amerika Birleşik Devletleri (ABD) gibi ülkelerle Birleşmiş Milletler (BM) ve bazı yerel İslami örgütler sorunda etkinliği bulunan diğer önemli aktörlerdir. Makalede Keşmir sorununun çözümüne yönelik olarak; aktörlerin rolleri ve çatışma dinamikleri Simon Mason ve Sandra Rychard'ın geliştirdiği "Çatışma Çarkı Modeli" formülasyonu ve "Çatışma Çözümlemesi" kavramlarından hareketle tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bakımdan çalışma, sorunun çözümüne yönelik yeni bir bakış açısı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede çalışmada Keşmir sorunun çözümüne yönelik olarak yapılan analize göre taraflar, Ahimsa Felsefesi'ne uygun olarak barışçıl politikaları uyguladıkları takdirde hem tarafların karşılıklı çıkarları güvence altına alınmış olacak hem de çatışma sona erecektir. Böylece aktörler arasında sürdürülebilir barışın inşası mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler:

Hindistan, Pakistan, Keşmir Sorunu, Çatışma Çözümlemesi, Çatışma Çarkı.

Jel Kodları: D74, F59, N45

ABSTRACT

There has been a de facto state of conflict in the Kashmir region since the date India and Pakistan declared their independence. This situation, discussed as the Kashmir conflict in the literature, has regional and global effects. While the main actors of the Kashmir conflict are India and Pakistan, other important actors that are effective in the conflict are the People's Republic of China (PRC), the Russian Federation (RF), the United States of America (USA), the United Nations (UN) and some local Islamic organizations are other important actors active in issue. In this article, the roles of the actors and the conflict dynamics towards the resolution of the Kashmir conflict are tried to be determined based on the "Conflict Wheel Model" formulation developed by Simon Mason and Sandra Rychard and the concepts of "Conflict Resolution". In this respect, the study aims to provide a new perspective on the resolution of the conflict. In this context, according to the analysis made in the study for the solution of Kashmir problem, if the parties implement peaceful policies in accordance with Ahimsa Philosophy, both the mutual interests of the parties will be secured and the conflict will end. Thus, it will be possible to build sustainable peace between the actors.

Keywords:

India, Pakistan, Kashmir Issue, Conflict Resolution, Wheel of Conflict.

Jel Codes: D74, F59, N45

Atf (Citation): Oğuş, N. (2023). Çatışma Çözümlemesi Bakımından Keşmir Sorunu. *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, 5(2), 109-122. Doi:10.47138/jeaa.1360371

¹ Bu makale 17-19 Aralık 2022 tarihlerinde gerçekleştirilen 2. Uluslararası Artemis Kongresinde sunulan çalışmanın genişletilmiş halidir.

² Doktora Adayı, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler, ogusnezir@gmail.com, Orcid: 0000-0001-5730-2657

Giriş

Çatışma kavramının tanımı üzerinde net bir fikir birliği sağlanmamış olmasına rağmen tarihi neredeyse ilk insanlardan günümüz modern toplumlarına değin yaşamın her alanında görülebilen temel bir durumdur. Bu bakımdan çatışma, toplumsal sistemde yer alan bireylerden küresel sistemdeki devletlere kadar aralarındaki güç ve çıkar eksenindeki mücadeleler neticesinde meydana gelmektedir. Bu nedenle bireyler veya devletlerarasında süregelen sorunların, çatışmaların vahameti kadar çatışmanın yönetimindeki uygulamaların ve sonuçlandırılmasına yönelik pratiklerin önemi büyüktür.

Hindistan'ın ve Pakistan'ın kurulmalarıyla birlikte aralarında pek çok çatışma alanları ortaya çıkmıştır. Bu şekilde iki devlet arasında kanlı etnik çatışmalardan toprak paylaşımalarına, enerji kaynaklarının elde edilmesinden dinsel sorunlara; nükleer krizlerden bölgesel güç olma hedeflerine varıncaya kadar nihayetinde çözülmeyi bekleyen çok sayıda çatışma alanları bulunmaktadır. Bu bakımdan Keşmir çatışması, yeraltı zenginlikleri, verimli su ve toprak kaynakları; etnik, dini, ideolojik, jeo-politik, jeo-stratejik, sosyo-kültürel vb. çok çeşitli düzeylerde iki ülke arasında meydana gelen en önemli çatışma alanlarından birçoğunu oluşturmaktadır (Oğuş, 2018, s.106-108)

Keşmir çatışması, bölgesel düzeyde sorunun birincil aktörleri olarak Hindistan'ın ve Pakistan'ın, küresel düzeyde sorunun ikincil aktörleri olarak Çin'in, ABD'nin, SSCB (RF)'nin ve üçüncül aktör durumundaki BM'in çıkar, egemenlik ve misyon sebeplerinin etkisinde kalan çok faktörlü ve neredeyse çözülmesi en zor çatışma alanlarından birini meydana getirmektedir. Bu çok aktörlü ve çok faktörlü çatışma alanının etkileri ve sonuçları itibariyle Asya Kıtası'nın istikrarı, dünya barışının tesisine ve sürdürülmesine yönelik derin bağlantıları nedeniyle günümüzde barışla sonuçlanması gereken önemli sorun alanlarından birini oluşturmaktadır.

Bu bakımdan çatışma çözümlemesi, dünya savaşlarının yıkıcı etkilerinin, bilgi teknolojileri ve küreselleşme olguları sonucunda adeta "küçük bir köye" dönüşen günümüz modern toplumlarındaki sorunlu ilişkiler yumağının yönetilmesi ve sonuçlandırılması amacıyla uluslararası ilişkilerin önemli bir alt disiplini olarak kavranması gerekmektedir. Bu niyetle kavramın Keşmir sorununa uyarlanması; uygulanması ve etkileri bakımından kürede yaşanan başka sorun alanlarına yönelik çözülebilir bir çatışma örneği niteliği taşımaktadır. Bu şekilde makalede çatışma çözümünün tanımlanması, uygulanması ve Keşmir çatışmasını kavramak amacıyla Simon Mason ve Sandra Rychard'ın geliştirdiği Çatışma Çarkı modeline dayalı analizlerden yararlanılmıştır. Bu modelde pratikleri ve önemleri bağlamında Keşmir sorununun tarihselliği, çatışma dinamikleri ve sorunun barışçıl çözümüne yönelik olası sonuçları ortaya konulacaktır.

1. Çatışma Kavramı (Conflict) ve Kavrama Yönelik Yaklaşımlar

Uluslararası ilişkilerin alt disiplinlerinden biri olan çatışma kavramına yönelik farklı tanımlamalar ve yaklaşımlar söz konusudur. Bu farklı yaklaşımların temelinde kavrama olan bakış açılarının ve insan ilişkilerinin çeşitliliği, dinamikleri ve toplumsal sorun alanlarının günümüzde çok farklı boyutlarda tecelli bulmasından kaynaklanmaktadır. Bu şekilde çatışmanın tanımlanmasına dair birtakım zorlukların olduğu görülmektedir. Nitekim çatışmanın özü itibariyle tek bir tanımlamaya indirgenemeyeceği bu nedenle çok fonksiyonlu, dinamik ve karmaşık bir süreci taşıdığı göz önünde bulundurulmalıdır. Böylelikle çatışma, günlük yaşamın adeta doğal seyri içerisinde bireyler arasında meydana gelebildiği gibi uluslararası sistemi oluşturan devletlerarasında da görülebilir. Bu bilinçle uluslararası ilişkiler sadece barış, işbirliği ve diyalog durumlarından meydana gelmemekte; disiplinin savaş, çatışma ve anarşiyi de barındıran yapısıyla çatışma kavramını tanımlamada, çatışma süreçlerinde ve sorunların çözümlenmesindeki etkileri büyüktür. Çoğunlukla çatışmaya taraf olan aktörlerin çıkarlarının çatışmasından kaynaklı karmaşık bir duruma gelebilen sorunların çözülebilmesi için Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütlerin çatışmaya üçüncül taraf olarak dahil olduğu görülmektedir. Bu bakımdan I. Dünya Savaşı sürecinde yaşanan savaşları sonuçlandırmak ve kalıcı barışı sağlamak amacıyla kurulan Milletler Cemiyeti (MC) pratiklerinin yanında günümüzde küresel sistemde daimi bir şekilde barışın ve güvenliğin korunması/sürdürülmesi amacıyla (BM Şartı, Madde 1) BM'nin aktif rol alması önemlidir. Bu pratikler göz önünde bulundurularak makalenin yazılma amacına uygun bir ifadeyle taraflar arasında yaşanan bir çatışma durumunun çatışmaya taraf olan birincil aktörlerin izleyeceği politikalar yoluyla çözülebileceği vurgulanmaktadır.

Yine de çatışma kavramını yekpare bir tanımda anlatmak oldukça güçtür. Ancak çatışma olgusunun insanın yaşama serüveni boyunca kuşaklar arasındaki geçişle öğrenildiği belirtilmelidir. Denilebilir ki çatışmanın başlangıcı beşeriyetin ortaya çıkışı olmakla birlikte belki de sonu gelmeyecektir (Jeong, 2008, s.3). Nihayet çatışmaya dair birkaç tanımlama ve bakış açısına değinilecek olursa; Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde üç farklı çatışma tanımı yer almaktadır. Buna göre: Eylemin meydana gelmesi, arbede ya da silahlı geniş çaplı bir kavga durumu, son olarak savaşmak amacıyla tarafların karşılıklı olarak çarpışma pozisyonunda bulunması şeklinde tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2023). Cambridge sözlüğünde ise iki farklı çatışma tanımı görülmektedir. Buradaki tanımlamaya göre: Karşıt düşünceleri taşıyan

bireyler arasında devam eden uyuşmazlık halinin yanı sıra birden çok insan grubunun veya devletin giriştiği savaş durumu (Cambridge Dictionary, 2023) biçiminde nitelendirilmektedir.

Lewis A. Coser ise çatışmayı; kıt kaynaklar üzerinde hegemonya kurmaya çalışmak, rakibine zarar vermek ya da daha da ileri giderek rakibini yok etmeye yönelik eylemlerde bulunmak şeklinde tanımlamaktadır (Arı, 2013, s.448). Yine Akyeşilmen'in aktardığı şekliyle (2014, s.21) Coser'e göre çatışma; aktörlerin doğada sınırlı bir şekilde bulunan kaynaklar üzerinden güç ve statü elde edebilmek amacıyla birbirlerine karşı yürüttükleri mücadele durumunu oluşturmaktadır.

Wallensteen'e göre çatışmalar, üç unsur sonucunda meydana gelmektedir. Bu unsurlar; sergilenen eylemler, uyuşmazlık durumları ve çatışmaya katılan aktörler şeklindedir. Bunlar bir arada bulunduğu, en az iki tarafın kıt olan kaynakları elde etmek için aynı anda eyleme geçmesi durumunda çatışma olgusu ortaya çıkmaktadır. Bu şekliyle taraflar arasında çatışmayı meydana getiren esas durum ise aktörlerin çıkarlarının çatışmasıdır. Bu bakımdan taraflar için çıkarlar daha önce geldiğinden ve kaynakları paylaşmak istemediklerinden dolayı çatışma durumu meydana gelmektedir. Neticede aktörlerin bir kaynağı elde etmek amaçları olmadan aralarında çatışmaların meydana gelmesi neredeyse imkânsızdır (Wallensteen, 2002, s.16).

Nihayetinde bir önceki bakış açıları dikkate alınarak çatışma kavramına yönelik kapsamlı bir tanımlama yapmak gerekirse; bir bireyin, grubun veya devletin lehine olan durumların başka bir aktör tarafından engellenmesi sonucunda söz konusu durumun bireyin, grubun veya devletin aleyhine çevrilmesidir (Wall & Callister, 1995, s.517). Bu tanımdan anlaşıldığı gibi çatışma, belleklerde olumsuz çağrışım yapan bir kavram olmasına rağmen, sonuçları itibariyle olumlu yöne de evrilebilen bir süreci (Cooper, 2003, s. 87-88) kapsamaktadır. Bu noktada çatışma denilince çoğunlukla akla sadece negatif çağrışımlar gelmesine rağmen kavram, sadece olumlu veya olumsuz bir şekilde nitelendirilemez. Bu şekilde bireyin bakış açısına göre, çatışma kavramı anlam kazanmaktadır.

Günümüzde devletlerarasında var olan herhangi bir sorunu ve çatışmayı anlamaya yarayan araçlardan biri de çatışma durumu analizidir. Bu analizin temelinde bir çatışmanın tarihsel kökenlerini, nedenlerini, taraflarını ve çatışmanın nihayetinde evrilebileceği barış sürecini etkileyen faktörleri kavrama, çatışmayı sonlandırabilecek planlamalar ve temel stratejiler oluşturma süreçlerini sistematik bir çerçevede ele almaktadır. Bu bakımdan aktörler arasında meydana gelen bir çatışmanın nedenleri analiz edilirken soruna dair derinlemesine araştırmalar ve çatışma kaynağına ilişkin sorular ortaya konulmaktadır. Örneğin çatışmanın tam olarak ne zaman ortaya çıktığını, nerede meydana geldiğini, mevcut çatışmanın genişliğini siyasal, sosyal, ekonomik, psikolojik, kültürel arka planını ve sonuçlarını birbiriyle çatışan birincil aktörleri, soruna müdahil olan ikincil aktörlerin veya arabulucuların uzman görüşlerinin yol haritalarını çok geniş araştırma ve soruşturmalar neticesinde analiz etmek gerekmektedir. Buna ilişkin olarak Rastislav Vrbensky, çatışmaları ortaya çıkaran etmenleri geniş bir açıdan ele almaktadır. Bu durumda Vrbensky çatışma faktörlerini: "yapısal, siyasal, ekonomik, çevresel ve kültürel öğeler" biçiminde beş farklı kategoride incelemektedir (Akt. Bağcı, 2013, s.4-5).

Bu bakımdan devletlerarasında var olan herhangi bir sorunu çözebilmenin en önemli aşaması sorunun ne olduğunu kavramaktır. Temelde bu düşünce, çatışma analizinde çok mühim bir konumda bulunmaktadır. Özellikle çatışmaya dahil olan uzmanların, arabulucuların herhangi bir çatışmayı değerlendirmek ve çatışmaya ilişkin bir barış projesi ortaya koyabilmeleri için başta sorunu çok iyi bir şekilde tanımlamaları ve kavramaları gerekmektedir. Bu nedenle çatışma analizi, esasen çatışmayı ve çatışmaya dönüşen sürecin nedenlerini, dinamiklerini kavrama çabası şeklinde tanımlanmaktadır (Leonhardt, 2001, s.1).

Çatışmanın nedenlerine ve sonuçlarına yönelik ortaya konulan pratikler kadar önemli olan bir başka durum da çatışmanın yönetimidir. Çatışma seyri içerisinde tarafların sorunu çözmeye yönelik irade beyanlarının oluşması ve yapıcı adımların atılması ancak çatışmanın yönetimine bağlıdır. Devletlerarası ilişkiler barış, işbirliği ve diyalog durumlarını kapsadığı kadar savaş, çatışma ve anarşiyi de barındırmaktadır. Günümüzde devletlerarasında meydana gelen çatışmalarda yoğun olarak sert güce dayalı politikalar izlendiği için küçük çaplı çatışmalar bile kısa sürede küresel bir etki yaratabilecek duruma gelmektedir. Bu bakımdan çatışmanın bu etkilerinin azaltılması ve sürece ilişkin ilerlemelerin sağlanması hususunda çatışma yönetimi önemlidir. Günümüzde uluslararası sistemde çatışmalar artmış olmasına rağmen sorunların çözülmesine ilişkin çözüm pratiklerinin de geliştirildiği görülmektedir. Bu bakımdan çatışmalar sırasında aktörlerin karşılıklı olarak müzakere ve barışa hazır olması, sorunun çözülmesinin iki tarafın çıkarına olacağına ikna olması gerekmektedir (Akyeşilmen, 2014, s.18-44).

2. Çatışma Yönetimi (Conflict Management)

Heinz-Jürgen Axt, Antonio Milososki ve Oliver Schwarz'e göre çatışma yönetimi, aktörler arasındaki çatışma durumunu yönetmeye ilişkin çatışma halinin azaltılmasına veya çözümlenmesine yönelik arabuluculuk, uzlaştırıcılık, diyalog gibi yöntemlerle duruma dahil olmaktır (Axt vd., 2006: s.15). Esasen çatışma yönetimiyle çatışmayı ortadan kaldırması veya yoğunluğunun azaltılması gibi hedeflerinin yanında mümkün olduğunca çatışma sürecinin en az hasarla ve en kısa zamanda sonlandırılmasına yönelik girişimlerde bulunmaktadır (Licklider, 2008, s. 377).

Çatışma yönetimi, aktörler arasında meydana gelen çatışmayı belli bir duruma çekebilmek amacıyla birincil aktörlerin ya da çatışmaya sonradan dahil olan üçüncül tarafların bir takım girişimlerde bulunmasıdır. Tarafların karşılıklı olarak atacakları adımlar, çatışmanın seyrini etkileyebilir ya da çatışma durumunu ortadan kaldıracaktır. Bu bakımdan çatışma yönetimiyle taraflar birbirine karşı üstünlük sağlamak isteyebilir veya karşılıklı olumlu adımlar atarak sorunu çözmeleri mümkündür (Karip, 2003, s.43).

Bu yaklaşımlara ilave olarak, çatışma yönetimi sürecinde başvuru tekniklerin doğru bir şekilde kullanılması oldukça önemlidir. Çünkü bu teknikler, çatışmanın seyrini belirleyen durumları kapsamaktadır. Her şeyden önce çatışmaya taraf olan aktörlerin özellikle yöneticilerin çatışmayı iyi bir şekilde analiz etmesi gerekmektedir. Bu şekilde tarafların aralarındaki sorun alanlarının çözüme mi kavuşturulacağı yoksa çatışmanın derinleştirileceğine mi karar vermeleri gerekmektedir. Nitekim yöneticiler, çatışmanın dönüştürülerek yapıcı bir hale getirilmesi, çatışma sürecinden olumlu gelişmelerin ortaya çıkarılması neticesinde çatışan taraflar açısından önemli gelişmeleri doğuracağını bilmesi gerekmektedir (Griffin & Moorhead, 2009, s.391-392).

Bu bakış açılarından yola çıkarak mevcut çatışmaların üçüncül bir taraf olmadan çözülemeyeceği anlamı çıkarılmamalıdır. Her ne kadar üçüncül taraflar, çatışmanın dönüştürülmesine, çatışan taraflar arasında barışçıl bir zeminin oluşturulmasına ya da savaşın durdurulmasına katkı sağlasalar da; çatışmanın temel aktörlerinin kendi iç dinamiklerine, ilkelerine ve dünya tasavvurlarına bağlı olarak çatışmayı kendi aralarında barışçıl bir biçimde çözmeleri beklenen bir durumdur.

3. Çatışma Çözümleme (Conflict Resolution) ve Temel Yaklaşımlar

Çatışma yönetimine yönelik pek çok değişik tanımlama olduğu gibi çözümlenmesine ilişkin de farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Çatışma çözümüne yönelik Wallensteen, birbirine karşı silahlı mücadeleye varan sert güç uygulayan aktörlerin; sorunlarıyla barışçıl bir şekilde yaşamak ya da çatışmayı barışçıl yöntemlerle çözüme kavuşturmak amacıyla tarafların kendi rızalarıyla birbirine karşı sert güç kullanmayı bıraktıkları durum şeklinde tanımlamaktadır (Wallensteen, 2002, s.16).

Cooper çatışma çözümlemesini, aktörlerin çıkar çatışmaları nedeniyle başlayan çatışma durumlarında tarafları müzakereye ikna ederek çatışma süresince oluşabilecek zararları azaltan ve sorunu diyalog yoluyla çözdüren bir durum şeklinde nitelendirmektedir. Bu duruma ek olarak, çatışma çözümlenmesinde izlenen süreç uzun bir dönem kapsayabilir. Sürecin sonunda mevcut çatışma büyüyerek başka yöne evrilebileceği gibi barışla da sonuçlanabilir. Sonuç olarak Cooper, çatışmanın çözümlenmesine yönelik olarak şu sorulara cevap aranmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadır: Çatışmaya taraf olan aktörler kimler? Aktörler bu çatışmayla ne gibi neticelere ulaşmak istemektedir? Aktörlerin karşılıklı olarak vazgeçebileceği hususlar hangileridir? Mevcut çatışmanın alternatifi olabilecek durumlar nelerdir? Çatışma sırasında tarafların yaşadığı maddi ve manevi kayıplar çatışma çözüldüğünde telafi edilebilir mi? (Cooper, 2003, s.88-90).

Wallensteen ise çatışma durumlarını neticelendirmede kullanılan mekanizmaları çatışan aktörlerin başlangıçta değişmesi, kaynak kullanımının bölünmesi ve uygulanması, aktörler arasında pazarlıklar yürütülmesi, bölüşümlü kontrol uygulaması, taraflar arasındaki kontrolün başka aktörlere verilmemesi, çatışmayı sonlandıran uygulamalardan olan soruşturma ve hukuki araçların kullanılması, öteleme ve çatışmayı unutmaya şeklinde sıralamaktadır (Wallensteen, 2002, s.53-56).

Çatışma çözümlenmesine dair bir başka tanımlamada ise çatışmanın ortadan kaldırılması için tarafların sorunu yapıcı bir nitelikte ele alması sonucunda çatışmanın ortadan kaldırılması şeklinde nitelendirilmektedir. Diğer bir ifadeyle çatışmaya dönüşen nedenlerin sosyal, siyasal, ekonomik ve psikolojik boyutlarının tespit edilmesi; bu nedenlerin sorun teşkil eden boyutlarının ortadan kaldırılmasına engel olmak isteyen aktörlerin de varsa çözüm önerisinin göz önünde bulundurulması, aktörler arasında güçlü bağların kurulmasını sağlayacaktır (Christopher Miller, 2005, s.8-81).

Günümüzde bilim, sanayi ve teknoloji alanlarında yaşanan gelişmelerle beraber etkileri yoğun bir şekilde görülen küreselleşme süreci; yeryüzünün herhangi bir alanında başlayan bir çatışmanın küresel sisteme yayılabilmesine neden olmaktadır. Bu durum çatışmaların yıkıcı boyutlara varmadan çözümlenmesine dair zorunluluğu da beraberinde getirmektedir. Ancak küresel ölçekte uygulanabilecek nitelikte bir çatışma çözümleme yöntemi gelişmediği için kürede meydana gelen her bir çatışmayı kendi dinamikleri, şartları ve aktörleri bağlamında ele almak gerekmektedir. Bütün bu yaklaşımlar çerçevesinde çatışmaların çözümlenmesi faaliyetlerinin en temel amacı, çatışmanın barışçıl bir tarafa çekilmesi ve aktörler arasındaki ihtilafların kalıcı olarak çözülmesidir. Bu amaçla günümüzde uygulanan çeşitli çatışma çözümleme yöntemleri olarak; sert güç kullanımı, müzakere veya arabuluculuk faaliyetleriyle aktörler arasındaki ihtilafı çözüme kavuşturmak ve sürdürülebilir barışın inşa edilmesi amaçlanmaktadır. Bu çatışma çözümlemeleri pratiklerinden biri de çatışma çarkı modelidir. Makalede Keşmir sorununun tarihselliği, dinamikleri, aktörleri ve nedenleri çatışmanın çözümleme mantığı dikkate alınarak Hindistan'ın ve Pakistan'ın soruna yönelik geliştirdikleri politikaları net bir şekilde ortaya koymak amacıyla çatışma çarkı modeli tercih edilmiştir. Bu bakımdan makale, çatışma çarkı modelinde bulunan aktörler, sorunlar-meseleler, şartlar-yapılar, seçenekler-stratejiler ve önlemler alt başlıklarıyla Keşmir çatışması geniş bir

şekilde ele alınmıştır. Nitekim bu çalışma, çatışma çarkı modeliyle Keşmir çatışmasının temel aktörleri olan Hindistan'ın ve Pakistan'ın karşılıklı çıkar, ahimsa felsefesi ve barışçıl dış politika ilkeleri yoluyla sorunun çözülebileceğini göstermeyi ve soruna dair yeni bir perspektif sunmayı hedeflemektedir.

3.1. Çatışma Çarkı

Simon Mason ve Sandra Rychard tarafından oluşturulan çatışmanın sistematığına ilişkin modelde çatışma çarkı esasında altı bölüm şeklinde incelenmektedir. Bu sistematiğe yer alan bölümler: Çatışmanın tarafı olan aktörler, ihtilafa yol açan sorunlar, durumun genel seyri içerisinde yer alan dinamikler, çatışmanın kapsamı/yapısı, alınabilecek önlemler ve son olarak seçenekler/stratejiler şeklindedir (Mason & Rychard, 2005, s. 3). Bu modelden yola çıkarak Keşmir sorunu, çatışma dinamikleri, sorunun tarihsel kökenleri, aktörler arasındaki ilişkilerin mahiyeti ve aktörlerin takip ettikleri dış politikalar bağlamında incelenecektir.

3.1.1. Aktörler

Çarkın bu bölümünde çatışmaya taraf olan aktörlerin birbiriyle olan ilişkileri değerlendirilmektedir. Aralarında sorunlar olan ve birbirleriyle doğrudan çatışma halinde bulunan taraflara “birincil aktör” denir. Çatışmanın birincil aktörleri düzeyinde olmasa dahi çatışma üzerinde etkileri olan aktörlere “ikincil aktör” denir. Çatışmanın son aktörü olarak, çatışmanın dönüştürülüp barış sürecine geçilmesi için çaba sarf eden, arabuluculuk rolü çerçevesinde görev alan taraflara da “üçüncül aktör” denir.

Keşmir, çatışmasında birincil aktörler Hindistan ve Pakistan devletleridir. Öyle ki Hindistan ile Pakistan arasındaki ilişkiler tarihsel açıdan gergin ve çatışmalı bir seyir izlemektedir. Hindistan, alt kıtasında İngilizlere karşı mücadele eden halkların bağımsızlığını elde etmesi sonucunda bünyesinde bulunan ve çoğunluğu Müslüman olan halk Hintlilerle çatışmalı bir şekilde bağımsızlığını elde ederek Pakistan'ı kurmuşlardır. Hindistan açısından bu bölünmenin travmaları günümüzde dahi devam etmektedir. Bu çerçevede Keşmir sorunu, Hindistan açısından adeta hayati derecede önemlidir. Nitekim Keşmir'in jeo-stratejik, jeo-ekonomik, jeo-politik bakımdan oldukça stratejik bir coğrafyada yer alması alanın doğal güzelliklerine ek olarak zengin yerüstü ve yeraltı kaynaklarıyla iki ülke için son derece önemli bir bölgedir. Hindistan'ın bölgede sağlamaya çalıştığı siyasal ve ekonomik üstünlük mücadelesine karşılık Pakistan, nükleer silahlar ve ordu modernizasyonu bakımından Hindistan'ı dengelemek ve Hindistan'a üstünlük sağlamaya çalışmaktadır. Bu nedenle iki ülke arasında yaşanan çatışma ve rekabet süreçlerinin neredeyse en büyük ve önemli faktörünü Keşmir bölgesi oluşturmaktadır (Oğuş, 2018, s.106-109).

Esasen Keşmir bölgesinin statüsü tartışmalıdır. Cammu-Keşmir Özerk bir eyalet şeklinde 70 yıldan uzun bir süredir özel statüye sahip bir alanı kapsamaktaydı. Söz konusu eyalet savunma ve dış işleri haricinde neredeyse tam bağımsız bir devlet gibi yönetilmekteydi. Ancak Hindistan Başbakanı Modi, 2019'da Hindistan Anayasası'nın 370. Maddesi kapsamında Keşmir'in özerk yapısını ortadan kaldırmıştır. Bu madde çerçevesinde Hindistan, Keşmir'i adeta kendi eyaleti gibi yönetmeye başlayarak Cammu-Keşmir bölge başbakanlarını da tutuklamıştır. Hindistan'ın bu şekilde Keşmir özerk yapısını ortadan kaldırması Çin ve Pakistan tarafından tepkiyle karşılanmışsa da Hindistan ve Pakistan bölgeye ilişkin hak talebi ve alanın statü sorunu günümüzde devam etmektedir (Ekrem, 2019).

Sorun alanına sonradan dahil olan Çin, adeta birincil aktör gibi çatışmaya zaman zaman müdahil olmasına rağmen çatışmanın genel seyri içerisinde ikincil aktör konumundadır. Bu bakımdan Çin, Keşmir çatışmasında ikincil aktör durumunda bulunan ülkelerin başında gelmektedir. Ayrıca Çin, Asya-Pasifik bölgesinde ekonomik ve siyasal alanda kendisine en büyük rakip olarak Hindistan'ı görmektedir. Hindistan'ın ekonomik ve siyasal alanda dengelenmesi ve çevrilmesi için iki ülke arasında tarihi oldukça geçmişe dayanan mücadele alanları bulunmaktadır. Günümüzde başta sınır sorunları olmak üzere, Keşmir sorunu iki ülke arasında önemli bir rekabet alanı haline gelmiştir. Çin'in Pakistan ile geliştirdiği stratejik işbirliğine dayalı ilişkiler ve Keşmir çatışmasına müdahaleleri, gerek Asya bölgesinde gerekse küresel düzlemde Hindistan'ı dengelemeye yönelik pratiklerdir.

Çin'in dışında ABD ve Rusya'nın da bölge üzerinde etkileri olmakta ve çatışmaya ikincil aktör düzeyinde dahil olmaktadır. ABD, özellikle 1962'deki Çin-Hindistan savaşında Hindistan'a yardım ederek ve 11 Eylül saldırıları sonrasında Pakistan topraklarında bulunan militanlara doğrudan müdahalede bulunarak bölgeye yönelik politikalar geliştirmektedir. Rusya ise bölgede bulunan stratejik enerji kaynaklarına ulaşmak ve bölgede ABD karşısında hegemon güç olma ideali çerçevesinde bölgeye müdahaleleri olmaktadır. Bu bakımdan ABD'nin ve Rusya'nın konjonktür olarak Keşmir sorununda Pakistan ve Hindistan ile geliştirdiği ilişkiler değişiklik gösterse de temelde iki süper gücün hegemonya arayışları ve bölgesel çıkarları nedeniyle soruna ilgi duydukları görülmektedir. Çin, Rusya ve ABD müdahalelerine karşılık 1962'den sonra soruna tamamen müdahil olmuşlardır. Bu şekilde Çin, Pakistan ile sınır antlaşmaları imzalamış ve neredeyse kesintisiz bir şekilde Pakistan'ın nükleer programına ve savunma alanlarına desteklerini sürdürmüştür. Böylece Çin, Rusya ve ABD arasındaki güç mücadeleleri Hindistan ve Pakistan arasındaki bu bölgesel meseleyi küresel bir boyuta taşımıştır (Ataöv, 2014, s.326).

Keşmir çatışmasına ikincil aktör düzeyinde dahil olan küresel aktörlerin yanı sıra çok sayıda silahlı örgütlerden oluşan yerel aktörler de bulunmaktadır. Esasen bu örgütler heterojen olmayıp çok çeşitlilik göstermelerine rağmen örgütlerin iki ana yapıda birleştikleri görülmektedir. Bu yapılanmalardan ilki, Cammu Keşmir Kurtuluş Cephesi (CKKC) örgütüdür. CKKC örgütü, Keşmir'in seküler bir yapıda ve ayrı devlet hedefleri doğrultusunda kurulmuştur. Bu örgütlerden ayrı olarak radikal eksendeki diğer gruplar, Keşmir'in Pakistanla bütünleşik bir devlet olmasına dair idealleri bulunmaktadır. Bu radikal gruplardan en güçlüsü olan Hizbul Mücahidin Örgütü, Keşmir Cemaati İslami'nin silahlı yapılanması şeklindedir. Nitekim Hizbul Mücahidin Örgütü, 1989'da kurulmuş ve ana üs bölgesi Azad Keşmir'in başkenti olan Muzaffarabad kentinde bulunmaktadır (Çevik, 2013, s.97-111). Temelde bahsi geçen örgütler dışında faaliyet yürüten ve zamanla yok olan başka yapılar bulunmasına rağmen çalışmada soruna etkileri nedeniyle bu iki örgüte değinilmektedir. Keşmir sorununa dahil olan bu örgütlerin faaliyetleri nedeniyle sorunun daha karmaşık ve çok aktörlü olmasına neden olmaktadır.

Soruna üçüncül aktör düzeyinde ise Birleşmiş Milletler yer almaktadır. Nitekim BM, aldığı kararlarla (bu kararlara bir sonraki başlıkta değinilmektedir) dönem dönem meydana gelen savaşlarda taraflar arasında ateşkesin imzalanmasını ve sorunların çözümüne ilişkin barışçıl zeminde uygulaması için bazı kararlar aldığı görülmektedir. Nihayetinde bu kararlar, çatışmanın genişlemesi önünde caydırıcı etkiler yaptığı görülmektedir. Ancak BM, nerdeyse bütün çatışmalarda fikir beyan etmesine ve bazı kararlar almasına rağmen günümüze kadar gelen sorunun barışçıl bir zeminde çözülmesini sağlayamamıştır (Erdal, 2018s, s.90).

3.1.2. Sorunlar-Meseleler: Keşmir Çatışması

Çatışma çarkının sorunlar bölümünde ise çatışmaya neden olan konular, sebepler bu sebeplerin boyutlarının tarihsel serüveni incelenmektedir. Bu bakımdan Keşmir çatışması incelendiğinde, sorunun temelinde ekonomik, siyasal, sosyo-kültürel, dinsel gibi pek çok nedenin olduğu görülmektedir. Bu başlıkta bu durumlar ortaya konulurken; Keşmir çatışması, Hindistan'ın ve Pakistan'ın bölgeye yönelik geliştirdiği politikalar belirlenerek sorun birincil, ikincil ve üçüncül aktörler bağlamında ele alınacaktır.

İsminin kısaltılmış şekliyle Cammu ve Keşmir bölgesi, sahip olduğu doğal güzellikleri nedeniyle Cennet Vadi olarak isimlendirilmektedir. Konumu itibariyle Asya'nın tam merkezinde yer alan Keşmir Bölgesi'nin Kuzeyinde Doğu Türkistan ve Afganistan; Batı ve Güneybatısında Pakistan devleti, Güneydoğusunda Hindistan bulunurken Kuzeydoğusunda ise Tibet yer almaktadır. Bu şekilde jeopolitik açıdan değerlendirildiğinde Keşmir, mevcut konumundan dolayı stratejik açıdan oldukça önemli bir bölgede bulunmaktadır (Nuhoğlu, 2003, s.1-2).

Hindistan ve Pakistan arasında yaşanan problemlerin temelini Keşmir bölgesinin kontrolü sorunsalı oluşturmaktadır. Bu bakımdan Keşmir sorunu, iki devletin iç ve dış politikalarında neredeyse devamlı olarak en öncelikli konumda bulunmaktadır (Purtaş, 2007, s.5). Hindistan'ın ve Pakistan'ın iki ayrı devlet şeklinde İngiliz sömürgesinden bağımsızlığını elde ettikleri 1947'den bu yana Keşmir üzerinde uzlaşma sağlanamamıştır. Pakistan yöneticileri Keşmir'in Hindistan egemenliğine geçmesinin hukuki olmadığını savunmuşlardır. Ayrıca resmen ilan edilmemiş olsa dahi iki ülke arasındaki gerginlik 1947 yılının ekim ayında savaşa dönüşmüştür. Hindu ve Müslüman halklar arasında yaşanan çatışmalar nedeniyle iki ülke arasında derin ayrılıklar meydana geldiği için (milliyetçiliğin yükselmesi sonucunda) çok geçmeden iki ülke arasında göçmen trafiği başlamıştır. Bu durumda Hindular ve Sihler Hindistan'a; Müslüman bazı halklar Pakistan'a göç etmişlerdir. Bu göçler sırasında iki halk arasında yaşanan çatışmalarda acı olaylar yaşanmıştır. Bu çatışmayla birlikte iki halkın kanlı bir şekilde ayrılmalarından dolayı çözülmeyi bekleyen tarihsel sorunları bulunmaktadır. Bu sorunlar nedeniyle yaşanan çatışmaların en temel nedenlerini kabaca sıralamak gerekirse: Keşmir bölgesinin geçmişteki hâkimiyet ve egemenliği hakkı ve güncel Keşmir sorunu, Hindistan tarafından Pencap (Beş Su) kaynakların ve nehirlerin Pakistan'a geçişte engellenmesi, bugünkü Pakistan hâkimiyetinde bulunan toprakların bütünlüğünün sağlanması şeklindedir (Karaağaçlı, 2011).

Bu sorun alanlarına ek olarak Hindistan, dünyada en fazla Müslüman nüfusu bünyesinde bulunduran devletlerarasında yer almaktadır. Bu nedenle Hindistan, Keşmir bölgesini bir nevi küçük bir Pakistan şeklinde görmekte adeta Keşmir'i ülkesel bütünlüğünün sağlayıcı unsuru olarak değerlendirmektedir. Nitekim Keşmir'in ayrı bir devlet olarak ortaya çıkması sonucunda ülkede bulunan diğer farklı etnik unsurların da zincirleme bir şekilde ülkeden kopabileceği endişesini taşımaktadır (Ganguly & Bajpai, 1994, s.44).

Tarih boyunca Keşmir'de pek çok silahlı örgüt çatışmalı bölgede yer almıştır. Büyük güçlerin özellikle ABD'nin bölgedeki örgütlere müdahaleleri 11 Eylül saldırılarından sonra yoğunluk kazanmıştır. 2001 yılında Ceyşi Muhammed ve Tayyibe Ordusu isimleriyle bilinen militanlar, Yeni Delhi'de Hint Parlamentosu'nun bazı vekillerinin toplantısını hedef alan kanlı bir saldırıda bulunmuştur. Hindistan, bu eylemlerin sorumlusu olarak gördüğü Pakistan'a çok sert tepkilerde bulunmuştur. Neticede uluslararası kurumların aktif çalışmaları sonucunda çatışma ortamı yumuşamıştır. ABD, bu saldırılardan sonra iki örgütü de terörist örgütler listesine dahil etmiştir (İnat vd., 2010).

Keşmir sorunu, küresel sistemde hala aktif çatışmaların görüldüğü çok aktörlü ve çok faktörlü temel çatışma alanlarından biridir. Bu bakımdan Keşmir bölgesi; Hindistan, Pakistan, ABD, Rusya Federasyonu, Çin; BM, AB, ŞİO ile

İİT gibi bölgesel ve küresel güçlerin ve örgütlerin devamlı dikkatini çekmektedir. Hindistan'ın ve Pakistan'ın temel rekabet alanı durumundaki Keşmir üzerinde bölgenin statüsü, yer altı ve yer üstü zenginlikleri, stratejik konumu, etnik ve dini temelli paylaşım ve hâkimiyet mücadelesi verilmektedir. Dolayısıyla Keşmir sorunu etkileri, aktörleri ve yoğunluğu nedeniyle hem bölgesel hem de küresel bir mücadele alanı olması bakımından önemlidir (Oğuş, 2018, s.106-109).

Neticede Keşmir sorunu nedeniyle iki ülke arasında pek çok çatışma yaşanmışsa da etkileri ve önemi bakımından dört büyük savaş ön plana çıkmaktadır. Bu büyük savaşlar sırasıyla "1947, 1965, 1971 Hindistan-Pakistan savaşları ve 1999 Kargil Savaşları" şeklindedir (Lyon, 2008, s.1-277). Bu bakımdan Keşmir çatışmasını nedenleri ve sonuçları bakımından etkileyebilen bu dört büyük savaşta rol alan güçlerin birincil, ikincil ve üçüncül aktörlerin politikalarına değinilecektir.

3.1.2.1. Pakistan-Hindistan Savaşı 1947

1947'de çoğunluğu Müslüman olan Keşmir halkı, azınlık durumunda bulmasına rağmen Keşmir'in yönetimini elinde bulunduran Hindu hükümdarlarının baskılarından dolayı ayaklanmışlardır. Neticede ayaklanmayı bastıramayan Keşmir hükümdarı, Hindistan'dan yardım istemişlerdir. Keşmir yönetiminin talebinin Hindistan tarafından olumlu karşılanması ve bölgeye destek sağlanmasından sonra Pakistan, Keşmir Bölgesi'ni kontrolüne alabilmek amacıyla Hindistan ile mücadeleye girişmişlerdir (Jones, 2008, s.4-5).

Bu şekilde Hindistan ve Pakistan arasında 1947'de patlak veren savaş sonucunda iki ülke arasında anlaşma sağlanamamıştır. Pakistan, Keşmir'in Batı konumunda bulunan Azad Keşmir ile Kuzey bölümündeki Çin ile sınırı olan Gilgit-Baltistan iki özerk bölge statüsüne kavuşmuştur. Hindistan ise geçmişteki anlaşmalara dayanarak bölgenin doğusunu işgal etmiştir. Bu şekilde, bölgede bulunan farklı etnik unsurların bir kısmı Hindistan'a diğer kısmı da Pakistan'a bağlanmayı istemektedir. Buna rağmen bölgenin büyük bir kısmı uluslararası hukuktan doğan haklar çerçevesinde kendi kaderini tayin hakkının (self-determination) olması gerektiğini savunmaktadır. Bölge hâkimiyetine yönelik Pakistan'ın egemenlik amaçları Hindistan'ı; Hindistan'ın hegemonik politikaları Pakistan'ı tedirgin etmektedir (Özev, 2008, s.154).

3.1.2.2. Sınır Sorunundan Büyük Savaşa: Çin- Hindistan Savaşı 1962

Çin ve Hindistan arasındaki çok çeşitlilik gösteren sorunların en uzun süreli de sınır anlaşmazlıklarının neden olduğu çatışmalardır. İki ülke kurulduğundan beri dönem dönem çatışmışlardır. Ancak ilişkilerin geliştiği ve karşılıklı olarak iç işlerine karışmayacaklarını taahhüt ettiği dönemler de olmuştur. Öyle ki 1954'ten itibaren karşılıklı olarak birbirlerinin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygıyı ön plana çıkaran "Bir Arada Yaşamın Beş İlkesi" antlaşması gereği pozitif ilişkiler geliştirmelerine rağmen iki ülke arasında sınır sorunları çözülememiştir (Saralioğlu, 2007, s.1174).

Yaşanan bu sınır sorunlarının devamında 1959'da Çin Tibet'i işgal etmiş ve Tibet hükümdarı da Hindistan'a kaçarak sığınma talebinde bulunmuştur. Çin, Tibet'ten Aksai Chin'e kadarki alanı işgal edip yeni bir yol yapmıştır. Çin'in bu bölgelerdeki ilerleyişi karşısında Hindistan'ın bölgeye asker sevk etmiş sürecin sonunda Çin ve Hindistan arasında 1962'de savaş yaşanmıştır. Çin, bu savaşı ezici bir şekilde kazanmış ve daha önce hak talep ettiği yerleri ele geçirmiştir. Çin'in bu işgali sonrasında ateşkes imzalanmış ve Çin'in Keşmir sorununa dahil olması uluslararası alanda büyük yankı uyandırmıştır. Neticede savaştan sonra Çin, Pakistan ile olumlu ilişkiler geliştirirken Hindistan da Rusya ile yakınlaşmaya başlamıştır (Pekcan, 2016, s.19-20).

Nitekim 1962'de patlak veren bu savaş esasen Hindistan ve Pakistan arasında yaşanmamışsa da sonuçları bakımından Keşmir sorununa önemli etkileri olmuştur. Nitekim Pakistan bu savaşta Hindistan'ın yenilgisini ve moralsizliğini fırsat bulup Keşmir'i ele geçirmek amacıyla harekete geçmiştir. Ayrıca Pakistan, daha önce kendi denetiminde bulunan bölgenin bir kısmını Çin'e bırakmıştır. Bu şekilde Çin'in de Keşmir sorununda etkili bir şekilde dahil olmasıyla çatışma daha karmaşık hale getirmiştir (Faruqui, 2001).

3.1.2.3. Pakistan- Hindistan Savaşı 1965

Önceki başlıkta değinilen 1962'de Hindistan ve Çin arasında yaşanan savaşta Hindistan kaybetmiştir. Hindistan'ın bu ağır yenilgisini fırsat gören Pakistan, yöneticilerinin de artık Keşmir'in alınabileceği inancıyla harekât düzenlemiştir. Bu şekilde haziran ayındaki harekât başta Keşmir sınırında küçük bir savaş halinde başladıysa da eylül ayına gelindiğinde neredeyse Pakistan ve Hindistan sınırlarının tümünü kapsayan çok büyük bir savaşa dönüşmüştür (Nyrop, 1984, s.51).

ABD, bu savaşta kendisine ait askeri teçhizatların taraflarca kullanıldığı gerekçesiyle Hindistan'a ve Pakistan'a yaptırımlarda bulunmuştur. Savaş sonucunda yapılan barış görüşmelerine Hindistan'ı ve Pakistan'ı temsilen Sovyetler Birliği katılmıştır. Nihayet, 1966'da taraflar arasında Taşkent Antlaşması imzalanarak Hindistan ve Pakistan antlaşmaya varmışlardır. Bu anlaşmayla iki taraf önceki konumlarına çekilmişlerdir (Bali, 2006, s.62-63). Ancak bu geri çekilme daha sonra meydana gelen savaşları önleyememiştir.

3.1.2.4. Pakistan-Hindistan Savaşı 1971

1971’de Hindistan ile Pakistan arasında yaşanan savaşın da temel sebebi her ne kadar Keşmir bölgesi değilse de sonuçları itibariyle Keşmir açısından oldukça önemlidir. Nitekim başta sınırlı bir alanda patlak veren bu savaş, tarafların tüm sınırları yanı sıra Keşmir bölgesine kadar genişlemiştir. 1971 savaşı Batı Pakistan ve Doğu Pakistan yani günümüzdeki Bangladeş arasında patlak vermiştir. Bu durum Pakistan’ın iç savaşı haline gelmiş ve Doğu Pakistan toprak parçasında bulunan halk Hindistan’a sığındığı için Hindistan ve Pakistan arasında etkili bir sorun haline gelmiştir (Toker, 2017, s.97).

Bu şekilde mülteci krizinin tırmandırdığı Pakistan iç savaşı, süreç içerisinde farklı gerekçelerden dolayı Pakistan ile Hindistan arasında yaşanan bir savaşa dönüşmüştür. Bu savaşta SSCB ve Doğu Bloğu ülkeleri Hindistan’ı; ABD ve Çin ise Pakistan’ı desteklemiştir. Sonuç olarak iki devlet de savaşta çok ağır kayıplar vermelerine rağmen mevcut konumlarında herhangi bir değişiklik yaşanmamıştır. 1972’de imzalanan ateşkes antlaşmasıyla çatışma durmuş ve bugün dahi sınır kontrol hattı olarak kullanılan bir hat oluşturulmuştur (Fidan, 2010, s.2). Savaşın sonunda Doğu Pakistan sınırlarında bugünkü Bangladeş kurulmuştur.

3.1.2.5. Siyaçin (Şiaçen) Buzul Sorunu ve Kargil Savaşı 1999

Siyaçin Buzulu, insan yaşamına elverişsiz boş bırakılmış bir alan olmasına rağmen iki ülke arasında alana hakim olma mücadelesi yaşanmaktadır. Esasen sorunun temelinde bu bölgeye hakim olan tarafın diğer tarafa karşı üstünlük sağlayabileceği düşüncesi yatmaktadır. 1999’da Hindistan bu alana asker göndermiş Pakistan da misilleme olarak bölgeye askeri sevkiyat yapmıştır. Bu askeri yığınakların yanında bölgedeki olumsuz iklim ve doğa şartları nedeniyle iki ülke ordularında can kayıpları meydana gelmiştir (Khosla, 1999, s.188).

Kargil savaşı öncesi, Hindistan’ın bölgeye silahlı kuvvetlerini sevk etmesi Pakistan’ın da bölgenin önemli tepelerine asker yerleştirmesi sonucu büyük bir operasyona dönüşmüştür. Hindistan’ın kara, hava ve deniz kuvvetlerini kullanmasıyla Pakistan’ı çevrelemiş ve Hindistan askeri noktaları Pakistan’dan almıştır. Pakistan bazı noktalardan çekildikten sonra Hindistan savaşta zaferini ilan etmiştir. Ancak sorunların çözümü noktasında savaşın herhangi bir olumlu etkisi olmamıştır (Toker, 2017, s.101-102).

Siyaçin buzul krizi sonrası gergin durumda bulunan Hindistan ve Pakistan arasındaki ilişkiler Kargil kriziyle savaşa dönüşmüştür. Kriz öncesinde Hindistan, Pakistan’ın Keşmir’deki militanları desteklediğini ve onları yönlendirdiğini iddia etmiştir. Bu iddialara karşılık Pakistan, bölgede bulunan militanlara sadece siyasi anlamda yardımda bulunduğunu belirtmiştir. Ancak Hindistan, öldürdüğü militanlar üzerindeki belgelere dayanarak Pakistan ordusunun kimlik kartı verme ve militanlara maaş bağlama gibi destek faaliyetlerini ortaya koymuştur. Bu şekilde Kargil krizi, Pakistan’ın uluslararası düzeyde imajının bozulmasına neden olduğu gibi ABD’nin Hindistan ile olumlu ilişkiler kurmasını da sağlamıştır (Ataöv, 2014, s.227-234).

Bu bağlamda Kargil savaşı, sonuçları itibariyle diğer savaşlardan oldukça farklıdır ve önemlidir. Nitekim bu savaşın önemli kılan nedenlerden ilki, iki ülkenin de nükleer silahlara sahip devletler şeklinde uluslararası sistemde var olmaları neticesinde gerçekleşen ilk kriz olmasından kaynaklanmaktadır. İkinci önemli bir neden, Güney Asya genelinde tartışmalı bir alanın ilk kez devletler tarafından işgal edilmesidir. Üçüncü önemli neden ise Hindistan ve Pakistan arasında gerçekleşen en uzun, en kanlı savaş niteliğini taşımaktadır. Bu kriz, ABD’nin³ çabaları neticesinde son bulmuştur (Sidhu, 2000, s.190).

3.1.3. Şartlar-Yapılar

Mason ve Rychard’ın geliştirdiği çatışma çarkı sistematığına göre, bu bölümde çatışmanın dışında kalan ve çatışmayı etkileyen durumlara değinilmektedir. Ancak makalenin genelinde Keşmir çatışma alanının dışında kalan ABD’nin, Rusya’nın ve Çin’in alana yönelik dönemsel politikalarına, 1962 Çin-Hindistan savaşına, 1971 Pakistan-Hindistan savaşına, 1999 Siyaçin Buzul Sorunu ve Kargil savaşı gibi sonuçları itibariyle Keşmir çatışmasını etkileyebilen durumlara değinildiği için bu unsurlara şartlar-yapılar başlığında tekrar değinilmeyecektir.

3.1.4. Seçenekler-Stratejiler: BM Barış Müzakereleri

Çarkın bu diliminde sorunun çözülmesine dair seçenekler incelenmektedir. Tarihsel bakımdan sorunun çözümüne yönelik yapılan müzakereler, üçüncül aktörlerin müdahaleleri ve bu aktörlerin soruna çözüm önerileri getirilmektedir. Bu bakımdan çalışmanın seçenekler bölümünde BM barış müzakereleri/kararları, Hindistan ve Pakistan’ın dış politika yaklaşımları ve pratikleri çerçevesinde çatışmanın çözülebileceğine yönelik seçenekler ele alınacaktır.

Keşmir sorunu nedeniyle Hindistan ve Pakistan arasında yaşanan çatışmaların genelinde ABD’nin, Rusya’nın ve BM’nin çabalarıyla çözüm üretilmeye çalışılmıştır. Yine de üçüncül aktörlerin çabaları yetersiz kalmış ve çatışma günümüze kadar devam etmiştir. Bu bakımdan üçüncül aktörler dışında Hindistan’ın ve Pakistan’ın karşılıklı iyi niyet

³ Kargil krizi sürecinde ABD, ilk kez doğrudan Hindistan’ı desteklemiştir. Bu destek ile beraber Keşmir sorununun bir tek Hindistan ve Pakistan meselesi olduğuna dair klasik ve yaygın görüşleri büyük oranda değiştirmiştir. Detaylı bilgi için bkz: (Tellis & Medby, 2001, s.21-23).

beyanıyla işbirliğine dayalı ilişkiler geliştirmeleri neticesinde ekonomik ve siyasal alandaki yoğun işbirliğinin iki ülke arasındaki sorunların çözülmesine katkı sağlayarak Keşmir çatışmasının bu temelde çözülebileceği vurgulanabilir.

Birleşmiş Milletler, Soğuk Savaş süresince Keşmir sorunu hakkında almış olduğu plebisit (halk oylaması) niteliğindeki kararların uygulanması Hindistan ve SSCB tarafından engellenmiştir. BM'nin Keşmir çatışmasının çözümüne ilişkin yoğun çabalarına rağmen Hindistan, Keşmir bölgesi üzerindeki hâkimiyetini pekiştirmeye çalışmaktadır. Çatışma sürecine Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu (BMGK) kararları çerçevesinde bakıldığında hem Sosyalist hem de Bağlantısız devletlerin Hindistan'a yönelik yaptırım kararlarının uygulanmasına ve bu kararların BMGK'ya intikal etmesine izin vermedikleri görülmektedir. Bu kararlarda Hindistan'ın çifte standartlı bir uygulamaya gittiği de görülmektedir. Nitekim Hindistan, üçüncü dünya ülkeleriyle ilgili egemenlik ve bağımsızlık haklarının uygulanması söz konusu olduğunda BM organlarında aktif olarak yer alırken kendi çıkarlarına aykırı bir durum olduğunda benzer duyarlılığı sergilememektedir (Hasgüler & Uludağ, 2005,s.130).

Bu bakımdan BMGK'nin Keşmir sorununa dair aldığı önemli kararlar şu şekildedir: Güvenlik Konseyi tarafından alınan 17 Ocak 1948 Tarihli (38) karar çerçevesinde; 1947'den beri meydana gelen olaylar BM'e intikal edilmiş ve BMGK tarafından alınan karar çerçevesinde; Hindistan'ın ve Pakistan'ın çatışma çözümü noktasında gerekli adımlar atmalarını, çatışma durumunu kötüleştirecek herhangi bir girişimde bulunmayacaklarına dair beyanlar alınmıştır (UN Security Council, 1948).

Benzer şekilde yine BMGK'nin almış olduğu 20 Ocak 1948 Tarihli (39) Sayılı Kararı ile daha önceki kararlarının çatışmayı sonlandırmalarından dolayı iki devletin aralarındaki soruna ilişkin ikinci bir karar daha alınmıştır. BMGK, bu karar çerçevesinde uluslararası alanda barış ve güvenliğin sağlanması ve istikrarın bozulmasına yönelik her türlü eylemin/uyuşmazlığın uluslararası barışı tehdit eden nitelikte değerlendirecek, iki ülkenin çatışmalı ilişkilerinin de bu kapsamda araştırılmasının aciliyetine önem verilecektir (UN Security Council,1948).

Bu kararlara ek olarak BMGK tarafından alınan 47 sayılı kararda ise (21 Nisan 1948) 20 Ocak 1948 tarihli kararına tekrardan atıfta bulunmaktadır. BM, bu kararlarda uluslararası kurumlar nezdinde barış ve güvenliğin sağlanmasına yönelik karşılıklı güven artırıcı eylemlerin gerçekleştirilmesinin önemine değinilerek taraflar arasındaki sorunların çözülmesine yönelik karşılıklı birtakım adımlar atılması kararlaştırılmıştır. Buna göre, silahlı çatışmaların durdurulması, ateşkesin sağlanması ve Cammu-Keşmir eyaletinde referandumun güvenilir bir şekilde yapılması için Hindistan'ın ve Pakistan'ın yardımında bulunmasını tavsiye etmektedir (UN Security Council,1948).

Makalenin önceki bölümlerinde vurgulandığı gibi Hindistan ve Pakistan arasında Simla Antlaşması ve Lahor Deklarasyonu gibi önemli adımlar atılmıştır. Neticede taraflar arasındaki çatışmaların son bulmasına ve sorunların çözülmesine ilişkin bu adımlara 2004'teki ortak deklarasyon da eklenmiştir. Bu deklarasyona göre, Pakistan yönetiminin sınırları dışındaki terörist yapılanmalara karşı etkin mücadelede bulunacağı buna karşılık Hindistan'ın da aralarındaki anlaşmazlığı diyalog yoluyla çözeceğine dair girişimlerde bulunacağı kaydedilmiştir (UN Security Council,1948). Bu bakımdan BM kararlarına rağmen günümüzde Keşmir sorunu çözülemediği gibi taraflar arasındaki gergin ilişkilerin dönem dönem çatışmalara dönüştüğü görülmektedir.

3.1.5. Önlemler: Keşmir Çatışmasının Çözümü ve Barışın İnşası

Çatışma çarkının bu bölümünde çatışmanın çözülmesine yönelik taraflar arasında kalıcı barışın sağlanması için yapılması gerekenler sıralanmaktadır. Keşmir sorununun çözülmesine dair alınabilecek bazı önlemler: Öncelikle Keşmir sorununda pek çok aktörün çıkarları ve eylemleri kesiştiği için çatışmanın çözülemeyeceğine dair karamsar bir durum hâkimdir. Bu olumsuz duruma rağmen, sorunun asıl tarafları ve yürütücüleri olarak Hindistan'ın ve Pakistan'ın hem kamuoyunu hem de dış politika yapımcılarını bölgede kalıcı barışın tesisi için seferber etmesi gerekmektedir. Aynı zamanda sorunun barışa evrilmesi için iki devletin de kamu diplomasisi faaliyetlerini yürütülmesi gerekmektedir. Bu bakımdan iki ülke arasında atılabilecek her türlü olumlu adımın iki ülkenin de yararına olacağına inanmaları gerekmektedir. Bu anlayışla Pakistan'ın sert güç kullanma politikalarından vazgeçmesi, dış politikasında diplomasi dilinin hâkim olması durumunda Hindistan'ın soruna barışçıl bir düzlemde yaklaşmasına olanak sağlayabilir.

Hindistan'ın, Mahatma Gandhi pratiklerine odaklanarak şiddetsizlik felsefesi temelinde barışı inşa etme iradesi ortaya koyması çatışmayı barışçıl bir zemine çekecektir. Bu bakımdan, Hindistan ve Pakistan arasında yaşanan sorunların Gandhi politikaları referans alınarak çözülmeye çalışılması gerekmekte ve bu anlamdaki politikaların üretilmesi bölge barışı açısından önem arz etmektedir. Nitekim Gandhi, geleneksel şekillerde uygulanan politikaların aksine Hindistan iç savaşı boyunca sergilediği pratiklerle hedeflerin ve amaçların politik araçları yasal kıldığı düşüncesini benimsediği görülmektedir. Bu anlamda Gandhi, başvurulan araçların da en az hedefler kadar mühim olduğunu savunmaktadır. Bu bakımdan Gandhi'e göre, faaliyetlerde bulunan Satyagrahi⁴ her durumda inancını korursa sonunda hedefine ulaşacaktır. Nihayetinde Satyagrahi, yürüteceği faaliyetlerinde rakibine karşı gülümsemeyi asla kaybetmemeli, gerektiğinde hedefleri

⁴ Satyagrah kavramını Gandhi girişimleriyle oluşturulan "Indian Opinion" adlı gazetenin düzenlediği yarışmada sivil itaatsizlik fikirlerinin Hintçe adla nitelendirilmesi sonucu kavramsallaşan bir ifadedir. Nitekim bu yarışmayı Gandhi'nin yeğeni olan Maganlal "Satyagraha" tabiriyle kazanmıştır. Ayrıca Satyagrah kavramına ilişkin detaylı bilgi için bkz: (Çağdaş Liderler Ansiklopedisi, 1986, s.683).

için kendinden ödün verebilmelidir. Kendisine kötülük yapan ve şiddet uygulayan kişinin bu eylemi yapmaktan vazgeçinceye dek rakibine merhametle karşılık vererek her ne olursa olsun onunla iletişimi koparmamalıdır. Bu yaklaşıma ek olarak Satyagrahi, rakibi yardıma muhtaç olduğunda da onun yardımına ilk koşan kişi olmalıdır (Tinker, 1971, s.775-788).

Nitekim Gandhi, ülkesinde bulunan Müslümanlarla Hindular arasında yaşanan savaşları bitirmek ve ülkenin bölünmesini engellemek amacıyla doğrudan eylemlerde bulunmuştur. Gandhi kişiliğinden bağımsız olarak (karşı durmasına rağmen) Hindu milliyetçileriyle Müslümanlar arasındaki savaşlar sonucunda Hindistan'ın parçalanarak Müslümanların Pakistan adıyla yeni bir devlet kurmasına neden olmuştur. Bu süre zarfında iki ülkede bulunan vatandaşların nüfus mübadelesi şeklindeki göç hareketleri her iki tarafın da ciddi insan kayıpları yaşamasına neden olmuştur. Gandhi, bu katliamları ancak ölüm oruçlarıyla sonlandırabilmiştir (Anıl, 2013, s.126-161).

Bu bakımdan Gandhi'nin bireyin dua ile etkileşimini belirleyen politik mücadelesinin en önemli adımını "şiddetsizlik felsefesi" meydana getirmektedir. Bu felsefe, Gandhi'nin dünya görüşünü ve eylemsel pratiklerinin temel yapısını oluşturmaktadır. Sanskritçe dilinde "Ahimsa" kavramıyla açıklanan şiddetsizlik, "himsa" sözcüğünden önce "a" eki getirilerek "şiddetsizlik, şiddetten yoksun" anlamlarını katmıştır. Bu bakımdan Gandhi'nin şiddet içermeyen felsefesinin oluşumuna kendisinin de mensubu olduğu dinin öğretileri, beslenme rejimi olarak vejetaryen tercihinin ek olarak Brahmanlar⁵ arasında önemli bir yer tutan Ahimsa felsefesinin etkileri kaynaklık etmiştir. Bu şekilde Gandhi, Ahimsayı şiddet içermediği ve şiddeti reddettiği için "merhamet ve sevgi" biçiminde telaffuz etmiştir. Şiddet içermeyen eylemleri bireyin zihninde yer edinmek amacıyla Ahimsa tanımlamasını kullanmaktadır. Bu bakımdan Gandhi'nin şiddetsizlik felsefesi, özünde insanı alçaltıcı bütün eylemlerden kaçmasını ve iyi insan şeklinde kalmasını sağlamaktadır. Ortaya çıkan bu durum Gandhi açısından adaletli bir düzenin sağlanması, birey için bağımsızlık ve şan elde etme amaçlarıyla bağdaşmaktadır. Bu şekliyle insanın doğaya ve insanlara zararı dokunmayarak eylemlerinde kötülük olmayacak biçimde kendini arındırmış bir ruhu barındırması yoluyla bireye itibar sağlayacaktır. Ruhun bu şekliyle arınması ve insan nefsinin eğitilmesi, bireyin kendi ruhunu terbiye etmesi nihayetinde şiddeti reddetmesinin özümsemesiyle bağlantılıdır. Bu bakımdan Gandhi'ye göre, insan ruhunu yüceltmek şartıyla bağımsızlığa ulaşılabilir. Dolayısıyla Ahimsa kavramı, Gandhi için sıradan bir felsefe veya yasa olmaktan ziyade onun için hayat felsefesi, yaşam şeklini meydana getirmektedir (Çağdaş, 1969, s.69-71).

Bu pratik ve anlayış çerçevesinde Gandhi, eylemler şiddet durumlarına dönüştüğü zaman protestolarını hemen bitirerek; uygulamanın yanlış olduğunu düşünerek ruhunu arınma oruçlarıyla terbiye etmiştir. Bu şekilde Hindistan'ın bağımsızlığını sağlamak amacıyla faaliyetlerde bulunan Gandhi; kendisine inanan halkın da şiddetsizliğe inanmalarını, şiddetin onlara hiçbir yarar getirmeyeceğini aşılama amacıyla bir nevi dünyevi hazların tesirinden kurtulmaları amacıyla eylemlerde bulunmuştur (Deliege, 2015, s.37-38).

Bu bağlamda Hindistan'ın Keşmir sorununa yaklaşımı Bağılantısızlık (Tarafsızlık) ilkeleri temelinde olursa, Keşmir'de yaşayan halkların kendi kendini yönetebilme iradesi ortaya çıkabilecektir. Hindistan, Gandhi'den miras kalan şiddetsizlik politikalarına, düşmana karşı barışçıl yaklaşımlar temelinde farklı etnisitelerin zenginliğine; birlikte yaşam pratiklerine uyduğu takdirde sorunun çözümü kolaylaşacaktır. Bu şekilde Hindistan'ın, Pakistan'a yönelik güncel dış politikasında barışçıl bir zeminde karşılıklı ekonomik, siyasal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesine yönelik sergileyeceği pratikler; Pakistan'ın da Keşmir sorununa ve Hindistan'a yönelik düşmanlık politikalarından dönebileceği vurgulanabilir.

Ayrıca devletlerin aralarındaki anlaşmazlıkları çözme yollarından biri olan görüşmeler yoluyla aktörlerin çıkarları gözetilerek aralarındaki sorunların çözülmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu şekilde karşılıklı çıkara dayalı yürütülen görüşmelerin temel amacı, bir tarafın görüşmelerden kazançlı çıkarken diğer tarafın da kaybetmesini önlemektir. Yine taraflar arasında yürütülen bu görüşmelerde sadece kendi çıkarlarına odaklanan ve müzakerelerden maksimum kazanç elde etmek isteyen yöneticiler yerine, sorunların çözüme kavuşması noktasında karşı tarafın da fikirlerine ve değerlerine önem veren bir yaklaşımla sorunun barışla sonuçlanması hedeflemektedir. Nitekim Roger Fisher, William Ury ve Bruce Patton (1981) "Evet'e Ulaşmak" adlı kitabında vurguladığı şekliyle görüşmelere konu olan unsurların şunlar olduğunu belirtmektedir:

- **İnsanları sorunlardan ayırın:** Bu öncülde insanları birbirine saldırmak yerine aralarındaki problemlere saldırmaları gerekmektedir. Böylece sorunun çözüme iradesi ortaya çıkacaktır.
- **Tarafların pozisyonlarına değil de çıkarlarına odaklanın:** Bu durumda sorunun taraflarının pozisyonları aslında onların ne istedikleri ile ilgilidir. Nitekim karşılıklı çıkarlar üzerine tarafların yürüttüğü tartışmaların karşılıklı ya da tamamlayıcı durumları ortaya çıkarmaları beklenen bir durumdur.
- **Karşılıklı kazançların meydana gelmesi için seçeneklerin belirlenmesi:** Nihayetinde varılacak mutabakat için olabildiğince fazla seçenek yaratmaları gerekmektedir. Bu şekilde çatışma durumu ortadan kalkmasıyla tarafların oluşan bu barış ortamından kazançlı çıkacağına ikna edilmeleri gerekmektedir.

⁵ Nitekim Brahma, Hindistan'ın vedanta felsefe anlayışında geçen ve yeryüzünde bulunan tüm varlıkları kapsayacak Tanrıçadır. Bu şekliyle Brahmanizm, kast sistemindeki ayrılığa dayalı bir Hint dinidir. Detaylı bilgi için: (Meriç, 2004).

- **Tarafları hedef belirledikleri kriterler üzerinde ısrar:** Bu durumda sorunun taraflarının belirli anlaşmalara varabilmeleri için kullanılacak makul hedeflerin belirlenmesidir. Aktörlerin bu amaçlara ulaşmaya kadar hedefler üzerinde ısrarcı olmaları gerekir.
- **Mutabık kalınan anlaşmanın olabileceği en iyi alternatif olduğunu bilmek:** Bu durumda yapılan görüşmeler neticesinde kaydedilecek ilerlemeler gelecekte daha iyisine ulaşmak içindir. Nitekim taraflar sonuçların bilincinde olmayıp yapılan görüşmeler başarısızlıkla neticelenmişse tarafların kabul etmekle ulaşabilecekleri bir mutabakata varma riski sürmektedir (Fisher, Ury ve Patton, 1981).

Ayrıca Hindistan, Pakistan'ın İslam kimliği temellinde kurulmasını düşman şeklinde tanımlamayı bırakmalı ve sert politikaları uygulamaktan vazgeçmesi gerekmektedir. Nitekim Hindistan'ın Ortadoğu'daki Müslüman devletlerle geliştirdiği ve karşılıklı çıkarları esas alan işbirliklerin Pakistan'a da uygulanması durumunda Keşmir çatışmasının dönüştürülmesinde önemli bir rol oynayacağı öngörülebilir. Bu pratiklere ek olarak Hintli yöneticilerin Müslümanlarca çevrelendiği psikolojisinden kurtulması ve ekonomik işbirliği temelli İran, Irak, Mısır, Suudi Arabistan devletleriyle geliştirdiği ilişkilerin Hindistan-Pakistan ilişkilerinde de uygulaması durumunda Güney Asya'da siyasal anlamda istikrarın ve barışın sağlanacağına inanmaları gerekmektedir (Armağan, 2013). Bu şekilde Keşmir sorunun çözülmesinin en temel yollarından biri, Hindistan ve Pakistan devletlerinin sorunu kendi aralarında çözmeye dair güçlü iradelerinin oluşması, karşılıklı iyi niyet ve güven temelli adımların atılması gerekmektedir. Bu pratikler neticesinde Keşmir sorunu, barışçıl zeminde şiddetsiz çözülebilmeye dair güçlü inançlarının oluşması önemlidir.

Bu bakımdan Hindistan'ın ve Pakistan'ın Keşmir çatışmasının çözülmesi durumunda, iki ülke ilişkilerinin işbirliğine evrilebileceğine, neticede hem bölgesel hem de küresel sistemde olumlu bir takım etkilerinin olabileceğine ikna edilmeleri gerekmektedir. Bu bakımdan ahimsa felsefesi, barışçıl ve işbirliğine dayalı dış politikayla sorunun karşılıklı çıkar temelli çözümün olması durumunda küredeki başka çatışma alanlarına da örnek nitelikler taşıyacağı vurgulanmalıdır. Nihayet Keşmir'in haklar çerçevesinde ve adil bir şekilde paylaşımı esas alınmalı, yerel halkın iradesine başvurulmalı ve kaynaklar verimli kullanılmalıdır. Ancak bu şekilde iki devletin de karşılıklı olarak fayda göreceği unutulmamalıdır. Bu pratikler neticesinde oluşabilecek güven ortamında karşılıklı ilişkilerin gelişmesi sağlanabilir, ekonomik yatırımlar ve işbirliğine yönelik pratikler görülebilecektir. Bu bakımdan iki ülke arasındaki ticaretin gelişmesine ve ekonomik istikrarın yanında politik istikrarın da sağlanabileceği öngörülebilir. Keşmir sorununun bu şekilde çözülmesi, yaklaşık yetmiş altı yıldır savaş ekonomilerine sarf edilen kaynak israfının önüne geçilebileceği gibi; halklar arasında meydana gelen kopukluğun, travmaların ve acıların önüne de geçilmesine olanak sağlayacaktır.

Sonuç

Keşmir sorunu, Hindistan ve Pakistan devletlerinin bağımsızlıklarını elde etmesinden itibaren iki devlet arasındaki en temel çatışma alanıdır. Bu bakımdan Keşmir sorunu, sadece toprak paylaşımı sorunu olmayıp, siyasal, sosyal, ekonomik ve jeopolitik gibi pek çok açıdan tarafların bölgeye hâkim olma mücadelesini barındırmaktadır. Keşmir sorunu, çatışma çarkı modeli temeline incelendiğinde, birincil aktörlerin Hindistan ve Pakistan; ikincil aktörlerin ABD, Rusya, Çin ve bölgede bulunan silahlı örgütlerden Cammu Keşmir Kurtuluş Cephesi (CKKC) ile Hizbul Mücahidin Örgütü olduğu görülecektir. Sorunun üçüncül aktörü de Birleşmiş Milletler (BM)'dir. Sorun bu şekilde düşünüldüğünde çok karmaşık bir duruma evrildiği görülmektedir. Çatışmanın temel meseleleri üzerinden bakıldığında, Hindistan'ın ve Pakistan'ın silahlanma yarışları, ekonomik, siyasal, kültürel farklılıklar ve bölgesel idealler vb. iki ülkenin soruna değişik açılardan yaklaştığı görülmektedir. Birincil aktörler olarak, Hindistan'ın ve Pakistan'ın bölgesel düzeydeki rekabete dayalı politikaları yanında ikincil aktörler düzeyinde ABD'in, Rusya'nın ve Çin'in soruna yaklaşımlarının konjonktürel ve çıkar temelli olması; bölgede bulunan örgütlerin varlığı ve faaliyetleri büyük güçlerin Keşmir sorununa müdahaleci bir şekilde yaklaşmasına neden olmaktadır.

Çatışma dinamiklerine bakıldığında, çok uzun süreli ve çetrefilli yapının yanında tarafların birbirlerine yönelik algılarında negatiflik hâkim olduğunu, iletişimin sürdürülmediği görülmektedir. Bu noktada Hindistan ve Pakistan, Keşmir sorunun çözümüne karşılıklı çıkar temelli yaklaşımları iki ülkenin de yararına olacağı vurgulanmalıdır. Çatışma geliştiği şartlara göre değerlendirildiğinde, Keşmir bölgesinin zengin kaynakları barındırması, stratejik konumu nedeniyle aktörlerin bu kaynakları ele geçirme stratejileri uyguladığı görülmektedir. Çatışma bu minvalde değerlendirildiğinde, aktörlerin birbirleriyle olan rekabetleri sorunun çok boyutlu olmasına ve çatışma çözümünün zorlaştırılmasına neden olmaktadır. Çatışma çarkının seçenekler/stratejiler bölümüne bakıldığında, BM öncülüğünde tarafların ateşkes anlaşmaları imzaladığı ancak bu anlaşmalara uyulmadığı görülmektedir. Bundan dolayı sorunun çözümünün kalıcı olmadığı ve barışın sağlanamadığı görülmektedir.

Sonuç olarak, ülkelerin kamuoylarında oluşturacağı barış dilinin dış politikalarına yansımaları; karşılıklı diyalog ve işbirliği temelli ilişkilerin geliştirilmesi neticesinde aktörlerin karşılıklı çıkar temelli soruna yaklaşılmasının sorunu kalıcı bir şekilde çözülmesini sağlayabileceği vurgulanmalıdır. Nihayetinde Hindistan'ın ve Pakistan'ın geliştireceği olumlu ilişkilerin ve sürdürülebilir iletişimin sağlayacağı olanakların iki ülke ilişkilerinde ve bölgesel düzlemde barış ve istikrarı

tesis edeceği vurgulanmalıdır. Sorun bu temelde birincil aktörlerin kendi iradeleriyle çözülebilirse dünyanın farklı bölgelerinde yaşanan pek çok ihtilafın çözülmesi için önemli bir örnek olabilme potansiyelini de taşımaktadır.

Etik Beyan ve Açıklamalar

1. Çıkar Çatışması Beyanı

Bu çalışmada çıkar çatışması yoktur

2. Yazar Katkı Oranı Beyanı

Yazarın çalışmaya katkısı %100'dür

3. Etik Kurul Bilgileri Beyanı

Tarafımca yapılan bu bilimsel araştırmada etik kurul kararı gerektirecek herhangi bir faaliyet/çalışma bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akyeşilmen, N. (Ed.). (2014). *Barıştı konuşmak: Teori ve pratikte çatışma yönetimi*. (2.b.), ODTÜ yayıncılık: Ankara.
- Anıl, Y. Ş. (2013). *Mahatma Gandhi*. Kastaş yayınevi: İstanbul
- Arı, T. (2013). *Uluslararası ilişkiler ve dış politika*. MKM yayıncılık: Bursa.
- Armağan, İ. (2013). Hindistan'ın ortadoğu politikası. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), s.220-241. <http://sbe.cbu.edu.tr/2013-2/17ermagan.pdf>
- Ataöv, T. (2014). *Hindistan ve komşuları: Öykü, terör, barış*. Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Axt, H. Z., Milososki, A. & Schwarz, O. (2006). Conflict: A literature review. *Essen: Institute for political science*, http://www.europeanization.de/downloads/conflict_review_fin.pdf
- Bağcı, H. (2013). *Önsöz yerine çatışma analizi*. Akyeşilmen, N. (Ed.), Barıştı Konuşmak: Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi (s.4-5) içinde. ODTÜ yayıncılık: Ankara.
- Bali, E. (2006). *Hindistan ve Pakistan'ın dış politika tercihlerinin soğuk savaş ve soğuk savaş sonrasında yansımaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- BM Şartı, (Madde 1), <https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/uluslararasi-antlasmalar/birlesmis-milletler-andlasmasi-2>
- Cambridge Dictionary, Conflict, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/conflict>
- Cooper, H. T. (2003). What is conflict? *Journal of Police Crisis Negotiations*, 3(1), s.85-100. <https://www.scribd.com/document/408136945/What-is-Conflict>
- Çağdaş Liderler Ansiklopedisi. (1986). *Mohandas Karamchad Gandhi*. İletişim yayınları: İstanbul.
- Çevik, S. (Mayıs 2013). Pakistan siyasetini anlama kılavuzu. *SETA Pakistan Raporu*, 23(1), s. 39-87. https://file.setav.org/Files/Pdf/20130521114911_pakistan-web.pdf
- Delhege, R. (2015). *Gandhi*. (I. Ergüden, Çev.), Dost kitapevi: İstanbul.
- Dixit, J.N. (2003). *India's foreign policy: 1947-2000*. Picus books: New Delhi.
- Ekrem, E.(2019). Keşmir statüsü tartışması ve Çin. *Stratejik Düşünce Enstitüsü*. <https://www.sde.org.tr/degerlendirme/kesmir-statusu-tartismasi-ve-cin-analizi-11849>
- Erdal, S. (2018). Çözümüzlüğün adı: Birleşmiş Milletler'e rağmen Keşmir. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 38(1), s. 85-106. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhmhob/issue/39036/457621>
- Faruqui, A.(2001). Failure in command lessons from Pakistan's India wars 1947-1999. *Defense Analysis*, 17(1), s. 31-40. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/07430170120041785>
- Fidan, G. (2010). Çin ordusu Keşmir'de. *Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*. <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/asya-pasifik-arastirmalari-merkezi/cin-ordusu-kesmirde>
- Fisher, R., Ury, W., & Patton, B. (1981). *Getting to yes: Negotiating agreement without giving in*. Houghton miffling: Boston.

- Ganguly, S., & Bajpai, K. (1994). India and the crisis in Kashmir. *Asian Survey*, 34(5), s. 401-416. https://scholarworks.iu.edu/dspace/bitstream/handle/2022/25944/Ganguly_India%20and%20the%20Crisis%20in%20Kashmir.pdf?sequence=1
- Griffin, R., & Moorhead, G. (2009). *Organizational behavior: Managing people and organizations* (9. Edt.), South western: USA.
- Hasgüler, M., & Uludağ, M. B. (2005). *Devletlerarası ve hükümetler-dışı uluslararası örgütler*. (2.b.), Nobel yayın dağıtım: İstanbul.
- İnat, K., Duran, B., & Ataman, M. (2010). *Dünya çatışma bölgeleri*. Nobel yayın dağıtım: Ankara.
- Jeong, H.(2008). *Understanding conflict and conflict analysis*. (1.b.), SAGE publication: London.
- Jones, S. (2008). India, Pakistan, and counter in surgency operations in Jammu and Kashmir. *Small Wars & Insurgencies*, s. 1-22. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09592310801905736>
- Karaağaçlı, A. (2011). Pakistan-Hindistan ilişkileri ve Keşmir meselesi. *Bilgesam*, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1807:-pakistan-hindistan-likileri-ve-kemir-meselesi&catid=177:analizler-hindistan
- Karip, E. (2003). *Çatışma yönetimi*. (3.b.), Pegem yayıncılık: Ankara.
- Khosa, R. S. (1999). The siachen glacier dispute: Imbroglia on the roof of the world. *Contemporar South Asia*, s.187-209. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09584939908719864>
- Kriesberg, L. (2007). *The conflict resolution field: Origins, growth, and differentiation*. William, I. Z. (Ed.), *Peacemaking in International Conflict: Methods and Techniques*. Revised Edition (s.25-60) içinde. United States Institute of Peace: Washington.
- Leonhardt, M. (2001). Conflict analysis for project planning and management. *Eschborn*. <http://www.gtz.de/de/dokumente/en-conflictanalysis.pdf>
- Licklider, R.(2008). Ethical advice: Conflict management vs. human rights in ending civil wars. *Journal of Human Rights*, 7(4), s.376-387. DOI:10.1080/14754830802476886
- Lyon, P.(2008). Conflict between India and Pakistan: An Encyclopedia. *ABC-CLIO*, s.1-277. https://central.bac-lac.gc.ca/.item?id=TC-OKQ-8103&op=pdf&app=Library&oclc_number=1033208902
- Mason,S.,&Rychar, S. (2005). Conflict analysis tools, Swiss agency for development and cooperation. Conflict Prevention and Transformation Division, December 2005, https://css.ethz.ch/en/publications/mediation-reports/mediation-and-conflict-transformation-publications/details.html?id=/c/o/n/f/conflict_analysis_tools_
- Meriç, C. (2004). *Bir dünyanın eşiğinde*. İletişim yayımları: İstanbul.
- Miller, C. E. (2005). *A glossary of terms and concepts in peace and conflict studies*. Addis Ababa: University for Peace. <http://maryking.info/wp-content/glossaryv2.pdf>
- Nuhoğlu, G. (2003). *Gazneliler'in Keşmir seferleri*. (H. Toker, der.), Keşmir dünyası tarih ve tabiat yayımları: İstanbul.
- Nyrop, R. (1984). *Pakistan-a country study* (5. ed.), Department of the army: Washington DC.
- Oğuş, N. (2018). *Karşılıklı bağımlılık ekseninde soğuk savaş sonrası Çin-Hindistan ilişkileri*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Özev, M. H. (2008). Küresel ve bölgesel güçlükler karşısında Pakistan'ın demokratikleşme çabaları. *Güvenlik Stratejileri*, s. 147-176. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/guvenlikstrj/issue/7527/99167>
- Pekcan, C. (2016). Güney Çin denizi sorunu çerçevesinde Çin-Hindistan ilişkileri. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, s.19- 32. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usb/issue/34004/376186>
- Purtaş, F. (2007). *Asya'da yeni büyük oyun bağlamında Hindistan'ın Orta Asya politikası*. (2.b.), Kafkasya-Orta Asya çalışmaları: Ankara.
- Sarılioğlu, İ. (2007). Hindistan Çin ilişkileri bugün ve yarını. *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları*, s. 1171-1180. <https://kutuphane.ttk.gov.tr/details?id=572766&materialType=KT&query=Yap%C4%B1c%C4%B1%2C+Utku>
- Sidhu, W. S. (2000). In the shadow of Kargil: Keeping peace in nuclear South Asia. *International Peacekeeping*, 7(4), s. 189-206. DOI: 10.1080/13533310008413870

Tellis, Ashley J., C. Christine F., & Jamison, Jo M. (2001). *Limited conflicts under the nuclear umbrella-Indian and Pakistani lessons from the Kargil crisis*. RAND Corporation: United States.

Tinker, J. M. (1971). The political power of non-violent resistance: The Gandhian technique. *The Western Political Quarterly*, 24(4), s.775-788.

Toker, H. (2017). *Sebepleri ve sonuçları ile Keşmir meselesini kavramak*. Demavend Yayınları: İstanbul.

Türk Dil Kurumu. (2021). Çatışma. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori=veritbn&kelimesec=70892

UN Security Council. S/RES/39(1948). Adopted by the security council at its 230th meeting on 20 January 1948, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/38\(1948\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/38(1948))

UN Security Council, S/RES/47(1948). Adopted by the security council at its 286th meeting on 21 April 1948, <http://www.portmir.org.uk/assets/pdfs/treatyofamritsar.pdf>

UN Security Council. (2018). S/RES/38(1948). Adopted by the security council at its 229th meeting on 17, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/39\(1948\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/39(1948))

Wall, Jr., James A., & Ronda R.C. (1995). Conflict and Its management. *Journal of Management*, 21(3), s.515-558.

Wallensteen, P. (2002). *Understanding conflict resolution: War, peace and the global system*. SAGE publications: Londra.

Belediye Çalışanlarının Engelli Bireylere Yönelik Hizmet Sunumunda Bireysel Tutumlarının İncelenmesi: Afyonkarahisar Belediyesi Çalışanları Örneği

Examination of Individual Attitudes of Municipality Employees in Service Delivery for Disabled Persons: The Case of Afyonkarahisar Municipality Employees

Özlem BOZTEPE¹

Mehmet MECEK²

Geliş Tarihi / Received: 04.11.2023 Kabul Tarihi / Accepted: 04.12.2023 Tarihi / Published: 31.12.2023

ÖZET

Bu araştırma, engellilerin içinde yaşadığı kentsel hizmetlere erişiminde birincil derecede kamu hizmeti sunan belediyelerin, ilgili hizmet sunumunda, “çalışan odağında” bireysel tutumlarının incelenmesi ve uygulanması gereken hizmet politikalarının araştırılması amacıyla hazırlanmıştır. Araştırmanın evreni, Afyonkarahisar Belediye Başkanlığı’nda görev yapan kamu görevlileridir. Araştırmanın örneklemini de 194 kamu görevlisi oluşturmaktadır. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden “tarama yöntemi” kullanılmıştır. Bu kapsamda “kesitsel tarama” ve “ilişkisel tarama” tekniklerinden yararlanılmıştır. Veri toplama aracı olarak anket formundan yararlanılmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin analizleri için SPSS 22.0 programı kullanılmıştır. Bu kapsamda veriler düz ve çapraz tablolar çıkarılarak frekans dağılımı ve yüzdeler şeklinde ifade edilmiştir. Veriler araştırma amaçları esas alınarak analiz edilmiş ve özdeş yorumlarla desteklenmiştir. Araştırmada başta belirtilen amaca uygun olarak geliştirilen hipotezleri test etmek üzere Bağımsız Örneklem T-Testi (Independent Sample T-Test) ve Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) yöntemleri kullanılmıştır. Belirlenen hipotezlerin test edilemediği durumlarda ise; frekans tabloları, karşılaştırmalı tablolar, aritmetik ortalama tabloları gibi betimleyici istatistik yöntemleri kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, belediye çalışanlarının engelli bireylere yönelik genel tutumlarının olumlu yönde olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada belediye çalışanlarının engelli bireylere olan yaklaşım ve tutumlarının iyileştirilmesi amacıyla tespit edilen sorun ve eksikliklere yönelik çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler:

Engelli Bireyler, Belediye Çalışanları, Hizmet Sunumu, Bireysel Tutum İncelemesi, Afyonkarahisar Belediyesi.

Jel Kodları:

H70, H77, H79

ABSTRACT

This research has been prepared in order to examine the individual attitudes of the municipalities that provide primary public services in access to urban services in which disabled people live, in the provision of relevant services, in the "employee focus" and to investigate the service policies that should be implemented. The population of the research is the public officials working in Afyonkarahisar Municipality. The sample of the study is also the 194 is a public official. In the research, one of the quantitative research methods "survey method" was used. In this context, "cross-sectional scanning" and "relational scanning" techniques were used. The questionnaire form was used as a data collection tool. SPSS 22.0 program was used to analyse the data obtained in the study. In this context, the data were expressed in the form of frequency distribution and percentages by drawing straight and cross tables. The data were analyzed based on research purposes and supported with identical comments. In the study, Independent Sample T-Test and One-Way Analysis of Variance (ANOVA) methods were used in order to test the hypotheses developed in accordance with the stated purpose. In cases where the determined hypotheses cannot be tested; Descriptive statistical methods such as frequency tables, comparative tables, arithmetic mean tables were used. As a result of the research, it was determined that the general attitudes of the municipality employees towards disabled people were positive. In the study, solution suggestions were presented for the problems and deficiencies identified in order to improve the approach and attitudes of the municipality employees towards disabled people.

Keywords:

Disabled Individuals, Municipality Employees, Service Delivery, Individual Attitude Review, Afyonkarahisar Municipality,

Jel Codes:

H70, H77, H79

Atf (Citation): Boztepe, Ö. & Mecek, M. (2023). Belediye Çalışanlarının Engelli Bireylere Yönelik Hizmet Sunumunda Bireysel Tutumlarının İncelenmesi: Afyonkarahisar Belediyesi Çalışanları Örneği. *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, 5(2), 123-146. Doi: 10.47138/jeaa.1386087

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE, İşletme A.B.D., boztepeozlm@gmail.com, Orcid: 0000-0001-5689-3993.

² Öğr. Gör., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Emirdağ MYO, meceklife@gmail.com, Orcid: 0000-0001-7173-8254.

Giriş

Türkiye’de kamu idareleri ve kamu kurumları bir bütün olarak kamu sektörünü meydana getirmektedir. Kamu idareleri, merkezi idare olan devlet ile yerel idareler olan köy, belediye ve il özel idarelerinden oluşmaktadır. Kamu kurumları ise bu idareler tarafından kurulan ve ayrı bir tüzel kişiliğe sahip olan kamu teşkilatlarından meydana gelmektedir. Kamu sektörünün temel amacı, kamu yararını esas alarak muhtelif özellikteki kamu hizmetlerinin hayata geçirilmesidir. Bir yerel idare olan belediyeler de yerel ve ortak nitelikteki kamu hizmetlerinin sunumu ile görevlendirilmiştir.

Gerek belediye ve gerekse diğer kamu sektörü birimlerince gerçekleştirilen kamu hizmetlerinin genel ve kapsayıcı bir tanımını yapmak oldukça güçtür. Akademik yazında ve yüksek yargı kararlarında genellikle kamu hizmetinin ana (organik, amaçsal, biçimsel) unsurlarına atıf yapılmaktadır. Onar (1996, s.13) tarafından dar ve klasik anlamda kamu hizmeti, “devlet veya diğer kamu tüzel kişileri tarafından veya bunların gözetim ve denetimi altında özel sektör kişilerinca yürütülen, genel, kolektif ihtiyaçları karşılamak ve kamu yararını sağlamak için kamuya sunulmuş olan devamlı ve muntazam faaliyetler”, şeklinde ifade edilmektedir. Mecek vd. (2015, s.483) tarafından kamu hizmeti;

“yasa koyucu ve/veya yasa koyucunun ihdas ettiği yetkiye dayanarak siyasi organlar tarafından tatmininde kamu yararı veya çıkarının olduğu kabul edilen asli ve vazgeçilmez nitelikteki genel ve ortak bir gereksinimin (ihtiyacın) devlet, mahalli idareler ya da diğer kamu tüzel kişilerinca ve/veya bir kamu tüzel kişisinin denetim ve gözetimi altında özel hukuk tüzel kişilerinca ihtiyaç duyulduğu anlarda düzenli, sürekli ve istikrarlı bir şekilde topluma sunulmasına yönelik faaliyetlerdir”,

Şeklinde daha geniş ve kapsayıcı bir şekilde tanımlanmıştır. Kamu hizmetleri muhtelif kıstaslara göre farklı şekillerde tasnif edilmektedir. Örneğin “hizmetin yürütüldüğü coğrafi alana göre” kamu hizmetlerini; “evrensel”, “ulusal (milli)”, “bölgesel” ve “yerel” olmak üzere dört gruba ayrılmaktadır (Yıldırım, 2015, s.199-200). Yapılan tasnifin odak noktasını, sunulan hizmetin coğrafi kapsamı oluşturmaktadır. Bu bağlamda demokrasinin olmazsa olmazları arasında yer alan ve nüfusu hızla artan yerel yönetimlere sunulan yerel kamu hizmetleri; “yerel (mahalli) düzeydeki ortak gereksinimlerin karşılandığı kamusal faaliyetler” (Kaypak vd., 2017a, s.1800; Mecek vd., 2015, s.485), olarak tanımlanmaktadır. Yerelin coğrafi kapsamı ise bir il, il içerisindeki ilçe(ler), kasaba(lar) ve Köy(ler) olarak sınırlıdır. Coğrafi büyüklük olarak en geniş boyutta yerel yönetimler büyükşehir belediyeleri ve il özel idareleridir. Her ikisi de kurulmuş oldukları il idari sınırları içerisinde genel olarak yetkilidirler. 6360 sayılı Kanunla gerçekleşen reformun ardından özellikle büyükşehir belediyelerinin vatandaşlara sundukları hizmetin içeriğinde de bir takım değişiklikler söz konusu olmuştur (Güler, 2023, s.156).

Kamu yönetimi alanı içerisinde yer alan adalet, güvenlik, sağlık, eğitim, yerel yönetim gibi hizmetler kamu görevlileri vasıtasıyla sunulurken temel amaç kamu yararınıdır (Kaypak vd., 2017b, s.913). Anayasa ve kanunlar ile diğer kamu kurum ve idarelerinin yetki ve görev alanına girmeyen ya da gerçekleştirilmesi hukuk normları ile yasaklanmayan tüm yerel ve ortak nitelikteki kamu hizmetleri yerel yönetimlerce (belediye, il özel idaresi, köy) kamu hizmeti olarak sunulabilmektedir (Mecek vd., 2015, s.485). Türkiye’de gerek sayı çokluğu olarak, gerek mali yeterlilikleri olarak ve gerekse merkezi idareden bağımsızlığı açısından belediyeler en etkin yerel yönetim birimleridir. Bu nedenle kamuoyunda diğerlerine göre çok daha ön planda ve öncelikle bir halde görüldüğü düşünülmektedir. Belediyeler tarafından sunulan kamu hizmetleri bir taraftan şehrin kentleşme kültürü ve etkinliğini ortaya koyarken, diğer taraftan belediye başkanının üyesi olduğu siyasi partinin yerel yönetimler vizyonunu yansıttığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla belediyeler tarafından sunulan kamu hizmetlerinin çeşitliliği, çokluğu, kapsamı, etkinliği ve etkililiği büyük bir öneme sahiptir.

Kamu hizmetleri arz ve talep ilişkisi içerisinde nitelik ve nicelik kazanarak hayata geçirilmektedir. Dolayısıyla bu hizmetlerin ortaya çıkması, kapsamının belirlenmesi, hedef kitlenin tespiti, en ideal hizmet sunum şeklinin tasarlanması, hayata geçirilmesi ve gelişen şartlara göre yeniden yapılandırılması hizmet alan toplumsal grubun talebi ile tesis edilmektedir. Toplumsal yapı içerisinde muhtelif sosyal gruplar yer almaktadır. Bu sosyal gruplar arasında kamu hizmetlerine ulaşım ve erişim noktasında zamana ve duruma göre bazı farklılıklar yaşanabilmektedir. Ancak dezavantajlı gruplar olarak tanımlanan engelliler, yaşlılar, çocuklar ve kadınlar genel olarak diğer sosyal gruplara göre kamu hizmetlerine ulaşım ve erişimde daha geri planda kalabilmektedir. Toplumsal kültürün de etkisi olmakla birlikte fiziksel yetersizlikler bu durumun oluşmasındaki en temel unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple devlet ve yerel yönetimler dezavantajlı grupların kamu hizmetlerine ulaşım ve erişimindeki olumsuzlukları gidermek, engelleri ortadan kaldırmak ya da en aza indirmek için bir takım tedbirler ve uygulamaları hayata geçirmektedir. Hatta ihtiyaç olması halinde bu gruplar lehine (pozitif ayrımcılık) kurallar koymakta ve uygulamalar gerçekleştirmektedirler.

Engellilik durumu, bireylerin toplum tarafından dışlanarak tecrit edilmeye hedef olabilmektedir. Bu sebeple engelli bireyler “dezavantajlı grup” içerisinde değerlendirilmektedir (Özcebe, 2008, s.27). Türkiye’de sosyal devlet ilkesi gereğince engelli bireylerin diğer bireylerle benzer/eşit bir hayat standardına sahip olması ve engelli bulunmayan bireylerle aynı ölçüde kamusal imkânlarından yararlanabilmeleri için başta anayasa olmak üzere kanun ve diğer hukuk normları ile önemli

düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Bu düzenlemelerin yanı sıra uluslararası boyutta bazı sözleşmeleri imzalayarak normatif anlamda dünya standartlarına ulaşılma açısından önemli adımlar atılmıştır. Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmesi ile Avrupa Sosyal Şartı'nın kabul edilmesi bu alandaki en önemli gelişmelerdir. Ayrıca toplumsal yapıdaki engellilere olan yaklaşım ve engellilerin korunması ile ilgili yerleşmiş kültürün de olumlu katkısı oldukça fazladır (Mecek & Güney, 2017, s.380).

Gerek belediyeler ve gerekse diğer kamu kurum ve idareleri başta engelliler olmak üzere tüm dezavantajlı gruplar, hatta tüm vatandaşlar için ağır bürokrasiyi ortadan kaldıracak, teknolojik olanakları ortaya koyacak bir şekilde kamu hizmet sunumlarında hız ve etkinliği hayata geçirmeleri gerekmektedir. Siyasi iradeler hizmet kalitelerini arttırmak için bir yandan yoğun bürokrasi ile mücadele ederken, diğer taraftan da bürokrasiyi bir güç ve koz olarak ellerinde bulundurma isteği içerisindeyler. Bu durum bürokratik engellerin ortadan kaldırılması noktasındaki hedefler ile ters düşmektedir. Ayrıca hızlı, etkin ve adil hizmet sunumu için de ciddi bir risk taşımaktadır (Mecek & Kocakula, 2019, s.218). Dezavantajlı gruplar, diğer paydaşlara göre bu olumsuzlukları çok daha fazla hissetmektedirler. Bu nedenle bu olumsuzlukların giderilmesi için pozitif yönlü mevzuat düzenlemeleri hayata geçirilmeli, bu bağlamda uygulamalar güncellenmeli ve personelin eğitilerek empati yetenekleri geliştirilmelidir.

Çalışma, engellilere kentsel hizmetler sunan belediyelerin, ilgili hizmet sunumunda, “*çalışan odağında*” bireysel tutumlarının incelenmesi ve uygulanması gereken hizmet politikalarının araştırılması amacıyla hazırlanmıştır. Araştırmanın evreni, Afyonkarahisar Belediye Başkanlığı'nda görev yapan kamu görevlileri, örnekleme de bu kapsamdaki 194 kamu görevlisidir. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden “*tarama yöntemi*” kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak anket formundan yararlanılmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin analizleri için SPSS 22.0 programı kullanılmıştır. Bu kapsamda veriler düz ve çapraz tablolar çıkarılarak frekans dağılımı ve yüzdeler şeklinde ifade edilmiştir. Veriler araştırma amaçları esas alınarak analiz edilmiş ve özdeş yorumlarla desteklenmiştir.

1. Engelli Bireyler ve Yerel Kamu Hizmetleri

Engellilere kentsel hizmetler sunan belediyelerin, ilgili hizmet sunumunda, “*çalışan odağında*” bireysel tutumlarının incelenmesi ve uygulanması gereken hizmet politikalarının araştırılmasından önce engellilerin kavramsal ve kuramsal açıdan ele alınmasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Engellilerin tanımlanarak, engelliler ile ilgili temel hukuki düzenlemelerinin bilinmesi engellilerin değerlendirilmesinde ve engelliler ile ilgili yerel politikalar geliştirilebilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu bağlamda engelliler ile yerel kamu hizmetlerinin kuram ve uygulamada ilişkilendirilmesi ve bu hususta Türkiye’de hayata geçirilen örnek proje ve uygulamalara yer verilerek konu hakkında daha detaylı bilgiye sahip olunmasına katkı sağlanacaktır.

1.1. Engelli Kavramı ve Analitik İncelemesi

Türkiye’de gerek akademik yazında ve gerekse hukuk normu metinlerinde "engelli" kavramı yerine zaman zaman "özürlü", "yetersiz" "malul" ve "sakat" terimleri de kullanılmaktadır. Ancak daha genel ve kapsayıcı olması açısından 2013 yılı sonrasında “engelli” kavramının sıklıkla tercih edildiği görülmektedir. Bununla birlikte anayasada sakat (md.61) ve özürlü (md.10) kavramları da kullanılmaya devam etmektedir (Mecek & Güney, 2017, s.381). Hukuk normlarında her ne kadar “özürlü” ve “sakat” gibi kavramlar 2013 yılı itibari ile genel olarak “engelli” olarak değiştirilse de tamamen değiştirilmemiş ve ortak bir terimin tamamen uygulanmamış olması sebebiyle konuyla ilgili kavramsal kargaşanın devam ettiği görülmektedir.

Akademik yazında “engelli”, “sakat”, “özürlü” “malul” ve “yetersiz” terimlerinin birbiri yerine kullanılması kavram farklılığı algısına yol açabilmektedir. Kanaatimizce bu kavramların kapsamı ve anlamsal karşılıkları arasında dikkate alınabilecek düzeyde bir fark bulunmamaktadır. Terimlere atfedilen anlamsal karşılıklardaki benzerlikler ve hukuk normlarında ilgili terimlerin birbiri ile değiştiril(ebil)mesi düşüncemizi kuvvetlendiren olgulardır. Ayrıca hukuk normlarında meydana gelen değişiklikler ve akademik yazında meydana gelen kavramsal tartışmalar ile ilgili terimlerin zaman zaman yer değiştirdiği görülmektedir.

Engelli ve yetersiz kavramlarına göre daha eski dönemlerde kullanım sıklığı bulunan “özürlü” kavramı, Altan (1990, s.90) tarafından; “*hangi nedenle ve hangi oranda olursa olsun, fiziksel veya zihinsel-ruhsal yapılarında bir eksiklik veya bozukluğu olanlara genel anlamda özürlü denilmektedir*”, şeklinde açıklamıştır. Bu grupta yer alan bireyler ile ilgili temel hukuk normu olan 5378 sayılı kanunun adında ve kanun metni içerisindeki muhtelif yerlerde bulunan “özürlü” terimi 25/04/2013 tarihli değişiklikle “engelli” olarak güncellenmiştir.

Çitil (2018, s.26) ve Karataş (2002, s.27), “özür” ifadesinin “*kabahatli*” ve “*hatalı*” gibi anlamlar çağrıştırmaması nedeniyle kullanım sıklığını kaybettiğini ve yerine “engelli” kavramının kullanılmasının tercih edildiğini belirtmektedirler. Özgökçeler (2013, s.321), özürlü kelimesinin insan zihninde negatif, engelli kelimesinin ise pozitif bir algı oluşturduğunu ifade etmektedir. Akademik yazında farklı algısal nedenlere ve kavramsal ayrıştırma çabalarına dayanılarak bu tarz kullanım farklılıklarının yaşandığı görülmektedir. Örneğin Akoğul (2019, s.3), bir ya da birden çok uzvu kısmen ya da tamamen

eksik ya da işlevsiz olan bireyleri tanımlamak için “engelli” kavramı yerine özellikle “sakat” terimini kullanmayı tercih etmiştir.

Eğitim bilimleri alan yazınında “yetersizlik” ve “engelli” kavramlarının birbiri ile ilişkili olduğu, ancak tamamen aynı olmadığı hususunda yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu bağlamda; zihinsel, davranışsal, fiziksel veya duyu organlarının zedelenmesine bağlı olarak bireylerde kısmen ya da tamamen gözlenen kayıpların ortaya çıkardığı durum “yetersizlik” olarak tanımlanmaktadır (Özyürek, 2006, s.44; Ataman, 2012; Karakoç & Aslan, 2020, s.2). Yetersizlik sonucunda bireyin olağan olarak kabul edilen bir rolü yerine getirmede problem ve sınırlılık yaşamaması durumu da “engel/engelli” olarak kavramlaştırılmaktadır (Akçamete, 2018, s.4-6).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) “engelli” kavramı ile “sakat” ve “özürlü” kavramlarını birbirinden bağımsız olarak ele almıştır. WHO, anatomik yapının veya işlevin psikolojik, fiziksel anormalliği ya da kaybını “sakatlık” olarak (WHO, 1993, s.47); bir insan için normal kabul edilen faaliyetleri yürütme hususunda yaşanan, bir sakatlıktan kaynaklanan eksiklikler veya kısıtları “sakatlık” (WHO, 1993, s.143); bir kişi için yaşa, cinsiyete ve sosyal ve kültürel etkenlere bağlı olarak, normal kabul edilen herhangi rolün yerine getirilmesine engel olan veya kısıtlayan bir sakatlık veya özürden kaynaklı kişisel dezavantajlara da “engellilik” (WHO, 1993, s.183) olarak tanımlamaktadır. Mecek & Güney (2017, s.381), bu kavramların (engelli, yetersiz, özürlü, sakat vb.) hukuki karşılıkları arasında anlamlı bir fark bulunmadığını, ancak insan psikolojisi üzerinde oluşturduğu etki açısından engelli kavramının kullanılmasının daha uygun olacağını belirtmişlerdir.

5378 sayılı “Engelliler Hakkında Kanun” (md.3/c) göre; “fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duygusal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen bireye”, engelli denilmektedir. Kanundaki engelli tanımının diğer kavramlar ile ilgili yapılan tanımlar ile örtüştüğü görülmektedir. Bu sebeple de bu kavramlar arasında bazı küçük farklılıklar olabileceksede anlamlı kabul edilebilecek bir ayrıma gidilmesinin hukuki ya da toplumsal olarak önemli bir kazanca yol açmayacağı düşünülmektedir.

Bireylerin yaşamış oldukları fiziksel, ruhsal, duygusal ve zihinsel yetilerdeki kayıplar toplumdaki diğer insanlara nazaran onları dezavantajlı bir duruma sokmaktadır. Bu durum onların günlük yaşantılarında, meslek hayatlarında, sosyal aktivitelerinde, eğitim hayatlarında, vb. durumlarında bazı engeller ile karşılaşmalarına neden olmaktadır. Engel; durum ve eylem boyutuyla bir özür, sakatlık, eksiklik ve özellikle de yetersizlik olarak algılanmamalıdır. Engel yeti kaybı olsun ya da olmasın her bireyin yaşamı içerisinde birçok kez karşısına çıkabilecek bir durumdur. Aşılması da çok önemli bir kazanım, başarıdır. Dolayısıyla kısmen ya da tamamen yeti kaybı yaşayan bireyler için engelli kavramının kullanılması onların özel durumunun daha insancıl, pozitif, destekleyici, cesaretlendirici ve başarı odaklı olarak algılanması açısından önem taşımaktadır. Bu sebeple kanun adında ve metninde yapılan terim değişikliğinin çok yerinde ve isabetli olduğu düşünülmektedir.

Kanunla yapılan engelli tanımı gelişmiş ülkelerde ve uluslararası belgelerde ifade edilen tanımlarla benzer nitelikte ve kapsamdadır. Ancak bazı ülkelerde engelli tanımının kapsamında farklılıklar görülebilmektedir. Örneğin ABD “gerçekten engelli” olanların yanı sıra “engelliymiş gibi” muamele görenleri de (örneğin kilolular) bu kapsamda değerlendirmektedir (Befort & Thomas, 1999, s.34; Çakmak, 2008, s.55).

1.2. Engellilerle İlgili Hukuki Düzenlemeler

Türkiye’de engelliler ve engellilik ile ilgili ilk resmi çalışmalar Cumhuriyet Döneminde başlamıştır. Engelli bireylerin bir başkasına bağımlı olmadan hayatlarını sürdürebilmeleri için başlatılan çalışmalar, daha sonraki aşamada toplumdaki diğer bireyler ile eşit bir konfor ve düzeyde yaşayabilmeleri amacına dönüşmüştür (Orhan, 2015, s.73). İlerleyen dönemlerde de engelliler ve engellilik ile ilgili yapılan çalışmalara devam edilmiştir. Bu bağlamda ihtiyaca ve oluşan kamuoyuna göre muhtelif hukuk normları hayata geçirilmiştir.

2000’li yıllara kadar Türkiye’de yapılan hukuki düzenlemeler daha çok engelli bireylerin fiziksel boyutunu esas almıştır. Bu yıllardan itibaren ise toplumdaki gelişmişlik ve duyarlılık düzeyine de bağlı olarak daha hümanist bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda engelli bireylerin ekonomik, sosyal ve kültürel hayata kazandırılmaları, bu alanlarda uyum ve etkinliklerinin artırılması amacıyla politikalar geliştirilerek normatif düzenlemelere gidilmiştir (Şahin, 2005, s.20).

Türkiye’de engelliler ile ilgili yürürlükte olan temel normlar 5378 sayılı “Engelliler Hakkında Kanun” ile düzenlenmektedir. Türkiye’de “engelliliğin önlenmesi, engellilerin sağlık, eğitim, rehabilitasyon, istihdam, bakım ve sosyal güvenliğine ilişkin sorunlarının çözümü ile her bakımdan gelişmelerini ve önlerindeki engelleri kaldırmayı sağlayacak tedbirleri alarak topluma katılımlarını sağlamak ve bu hizmetlerin koordinasyonu için gerekli düzenlemeleri yapmak” (md.1) amacıyla 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun 07.07.2005 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Ancak en üst hukuki norm olan anayasa başta olmak üzere muhtelif hukuk normları ile engellilerle ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Engelliler ile ilgili mevzuat içerik ve amacına göre dağınık olarak yürürlükte. Çalışmamızın amacı ve kapsamı esas alınarak bu hukuk normlarının temel nitelikte olanları hakkında genel düzeyde bilgi verilecektir.

1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda (md.10), "...Çocuklar, yaşlılar, **özürlüler**, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz...", hükmüne yer verilmiştir. Bu hüküm ile engelli (özürlü) bireyler için pozitif ayrımcılık kapsamında değerlendirilebilecek destekleyici norm ve uygulamaların hayata geçirilmesindeki hukuki alt yapı sağlanmıştır. Yine anayasada (md.61) belirtilen "...Devlet, **sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır...** Bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur...", hükmü ile engellilerin (sakatların) korunması ve toplum hayatına uyum sağlayabilmeleri ile ilgili tedbirlerin (hukuk kuralı ihdası, teşkilat kurulması, istihdam sağlanması, kamu hizmeti sunumu, destekler sağlanması, sosyal yardımlar, vs.) devlet tarafından alınması konusundaki düzenleme yapılmıştır.

Engelli bireylerin toplumsal, kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasal yapılarıdaki konumları, uyumları, yaşam şekilleri, istihdam edilmeleri, eğitimleri, haklarının korunması, yaşam konfor düzeylerinin artırılması vd. hususlarda iç hukukta muhtelif düzenlemeler yapılmasının yanı sıra Türkiye'nin taraf olduğu yani kabul ettiği/onayladığı bazı uluslararası sözleşmeler/antlaşmalar da bulunmaktadır. Bunların tamamının burada yer alması çalışmanın kapsamı ve amacı açısından mümkün değildir. Genel anlamda ışık tutması açısından temel düzeydeki bazılarına yer verilmekle yetinilecektir.

Engellilik konusu, Birleşmiş Milletler tarafından 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (25. md) kapsamında, "*Ayrımcılığa Karşı Eşitlik İlkesi*" ve "*Evrensel Yaşam Hakkı*" odağında gündeme getirilmiştir. Yine 1949'da yürürlüğe giren Cenevre Sözleşmeleri'nde engellilik meselesi, savaş yaralıları kapsamında ele alınmıştır. Bu konuya ilişkin sosyal rehabilitasyon çözümleri üzerinde durulmuştur. Daha sonraki dönemlerde (1975) yayınlanan Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Bildirgesi, engelli hakları açısından en önemli düzenlemelerden birisidir. Bu bildirden sonra en önemli uluslararası düzenlemelerden birisi olan "*Engelli Bireylerin Hakları Sözleşmesi (EBHS) ve Ek Protokolü*" 2008 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye tarafından 09.04.2007 tarihli resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğü konulan Avrupa Sosyal Şartı'nın "*Özürlülerin toplumsal yaşamda bağımsız olma, sosyal bütünleşme ve katılma hakkı*" konulu 15'inci maddesinde;

"Sözleşmenin tarafları, yaşları ve özürlülerinin nedenleri ve niteliği ne olursa olsun, özürlülerin toplumsal yaşamda bağımsız olma, sosyal bütünleşme ve katılma hakkını etkili bir biçimde kullanabilmelerini sağlamak amacıyla:

1. Mümkün olduğunda genel plan çerçevesinde, ya da bu mümkün değilse, kamusal ya da özel uzmanlaşmış organlar aracılığıyla özürlülerin yönlendirilmesini, öğrenimini ve mesleki eğitimini sağlamak için gerekli önlemleri almayı;
2. Normal çalışma ortamında özürlüleri istihdam etmek ve onların istihdamını sürdürmek ve çalışma koşullarını özürlülerin gereksinimlerine uyarlamak, ya da özürlülük nedeniyle bunun mümkün olmadığı durumlarda çalışmayı buna göre düzenlemek ya da özrün düzeyine göre güvenli bir istihdam türü oluşturmak için, işverenleri özendirilmeye yönelik bütün önlemlerle onların istihdam edilmelerini teşvik etmeyi; Bazı durumlarda bu önlemler uzmanlaşmış yerleştirme ve destekleme hizmetlerine başvurmayı gerekli kılabilir.
3. Özellikle, teknik yardımları da içermek üzere, iletişim ve hareket engellerinin üstesinden gelmeyi ve ulaşım, barınma, kültürel etkinlikler ve boş zaman kullanımını sağlamak hedefleyen önlemler yoluyla özürlülerin toplumla tam olarak bütünleşmelerini ve toplum yaşamına katılmalarını teşvik etmeyi; taahhüt ederler",

Şekil 1. 1982 Anayasası (md.15)

Hükmü yer almaktadır. Engelliler için eşitlik ve katılım koşullarında uygun bir sosyal bütünleşme ve istihdam ortamının gerçekleştirilmesi amacıyla kabul edilen Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 159 sayılı "*Sakatların Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı Hakkında Sözleşmesi*" başta olmak üzere muhtelif başka uluslararası antlaşmalar da mevcuttur (Manav, 2006:140). Birleşmiş Milletler (BM) Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmesi'nin muhtelif maddelerinde de engellilerin iş hayatına kazandırılmasıyla ilgili hükümler bulunmaktadır.

1.3. Engelli Bireyler ve Yerel Kamu Hizmetleri

Engelliler ve engelli yakınları ile ilgili temel kamusal hizmetler başta merkezi idare olan devlet ile yerel idareler olan il özel idareleri, belediyeler ve köyler tarafından mali güç ve öncelik esas alınarak sunulmaktadır. Merkezi idare tarafından engellilere yönelik temel politikalar oluşturulurken ve bu bağlamda hukuk normları tesis edilirken, engellilerin yaşadıkları fiziki çevre içerisindeki iş ve yaşam konforuna, ulaşılabilirlik ve erişebilirlik düzeylerine yönelik olarak yerel yönetimler tarafından da kamusal hizmetler sunulmaktadır.

Kamu hizmetleri tabii oldukları hukuki rejime (yürütüldükleri hukuki esaslara) göre, hizmeti sunan sektöre göre, kişilerin yararlanma biçimlerine göre, yürütülme serbestliğine (idarenin hâkimiyetine) göre, konularına göre ve hizmetin yürütüldüğü coğrafi alana göre kendi içerisinde farklı türlerde tasnif edilebilmektedir (Mecek vd., 2015, s.483). Bu kapsamda kamu hizmetlerini "*hizmetin yürütüldüğü coğrafi alana*" göre; "*evrensel*", "*ulusal (milli)*", "*bölgesel*" ve "*yerel*"

olmak üzere dört grupta tasnif edilmektedir. Elektronik haberleşme gibi bir kamu hizmeti ülke sınırlarını aşıyorsa evrensel; sağlık, adalet gibi tüm ülke düzeyinde gerçekleştiriliyorsa ulusal (milli); bölgesel destek ve geliştirme gibi ülke düzeyine ulaşamamakla birlikte il düzeyini aşan hizmetler bölgesel; belirli bir il, belde ve köy sınırları içerisinde yaşayan kişilere sunulan hizmetler de yerel kamu hizmetleri olarak tasnif edilmektedir (Yıldırım, 2012, s.199-200). Kamu hizmetlerinin sunulduğu coğrafi alana göre tasnifinde dört farklı grup olmasına rağmen bazı araştırmacılar bu tasnifi ikiye indirgemektedirler. Örneğin Gözler (2009, s.355-374) evrensel (küresel) nitelikteki kamu hizmetlerini ulusal (milli) kamu hizmetlerinin içine katarak, bölgesel kamu hizmetlerini de yerel kamu hizmetlerinin içine katarak, kamu hizmetlerini “ulusal (ülkesel-milli)” ve “yerel (mahalli)” olmak üzere iki grupta incelemektedir.

Yerel kamu hizmetleri; yerel (mahalli) düzeydeki kamu idareleri (il özel idareleri, belediyeler, köyler) tarafından kanunun verdiği yetkiye dayanarak yerel (mahalli) düzeydeki ve orada yaşayan halk için ortak sayılan gereksinimlerin karşılandığı kamusal faaliyetlerdir. Anayasa ve kanunlarla başka idare veya kurumların görev ve yetkisine girmeyen ya da yapılması hukuk normları ile yasaklanmayan tüm yerel ve ortak nitelikteki kamu hizmetleri yerel yönetimlerce gerçekleştirilebilir. Belediyeler, büyükşehir belediyeleri, il özel idareleri ve köylerin kuruluş, işleyiş ve teşkilat yapısını düzenleyen kanunlarda yerel yönetimlerin yapması gereken ya da yapabileceği kamu hizmetleri ayrıca ve açıkça belirtilmiştir. Bunların bazılarının yapılması zorunlu iken, bazıları ihtiyaç, mali güç ve önceliğe göre yerel yönetimlerin inisiyatifine bırakılmıştır. Sağlık kurumu kurma ve işletme gibi bazı yerel hizmetlerin yerel yönetimlerce gerçekleştirilmesine izin verilmiş olsa da; merkezi idarenin özel sektör üzerindeki denetim ve gözetimi yerel yönetimler için de söz konusudur. Bunun yanında bazı hizmetlerin de sadece mahalli idarelerce (yerel yönetimlerce) yapılması söz konusudur (Mecek vd., 2015, s.485).

Sadece yerel yönetimler (mahalli idareler) tarafından gerçekleştirilmekte olan ve günlük yaşamı doğrudan ilgilendiren bu nedenle de kentin huzur ve sükûnu ile doğrudan ilgili olan kent hizmetleri; çöp toplama hizmetleri, itfaiye hizmetleri, lağım ve kanalizasyon hizmetleri, mezbaha ve balıkthane gibi hal hizmetleri, kent içi ulaşım hizmetleri, eğlence ve dinlenme yerlerinin temizliği, sunumu ve fiyat kontrolüne yönelik hizmetler, üretim ve/veya sunumu yapılan her türlü yiyecek ve içeceklerin temizlik ve fiyatlarının kontrol edilmesi, bahçe, park ve kaldırımların düzenlenmesi, otopark hizmetleri, imar faaliyetleri ile ilgili yapı kontrolleri, kent içi su ve gaz temini hizmetleri, mezarlık - defin hizmetleri, vb. şeklindedir (Nadaroğlu, 2001, s.77-78). Ancak bu sayılan kamu hizmetleri her ne kadar yerel idarelere ait olsa da merkezi idarenin de bu kapsamda hizmetleri söz konusu olabilmektedir. Bununla birlikte söz konusu yerel kamu hizmetinin hayata geçirilmesinde bir denetim, kontrol ya da katılma görevi bulunabilmektedir. Örneğin merkezi idareye bağlı bir KİT olan Et ve Balık Kurumu'nun da et ve balık ürünlerinin tedarik, muhafaza ve dağıtımına yönelik görev ve yetkileri bulunmaktadır. Yine Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın da imar ve kentsel alanla ilgili görev ve yetkileri bulunmaktadır.

Yerel idareler içerisinde mali imkânları, katılımcılık düzeyi, kamuoyu oluşturma gücü, vb. kıstaslar açısından en etkin ve etkili olanı belediyelerdir. Her il sınırları içerisinde mutlaka bulunan tek yerel yönetim birimi de belediyelerdir. Büyükşehirlerde il özel idareleri ve köyler bulunmadığı için sayıca olmasa da ülke geneline yaygınlık açısından da belediyeler daha ön plandadır. Ayrıca İl özel idareleri ve köyler kırsal alan yönetimi kapsamında yer alırken, belediyeler kentsel alan yönetimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2019 yılı sonu nüfus (demografik) istatistiklerine göre Türkiye'deki toplam 83 154 997 kişinin 78 360 078'i (%94,23) belediye (kentsel alan) sınırları içerisinde yaşamaktadır. Bu sebeple belediyeler (kentsel alan) üzerinde yapılan çalışmalar, tüm Türkiye'yi yansıtacak sonuçlar ortaya koyacaktır. Bu sebeple de çalışmamız kentsel alan hizmetleri üzerine tesis edilmiştir.

Belediyelerin kamu hizmetlerinin etkinleştirilmesi politikasında dikkate aldığı çok önemli öncelikler bulunmaktadır. Bu önceliklerin en önemlisi ise pozitif ayrıma dayanan ilkelerin uygulanması halinde toplumdaki farklı kesimleri de göz önünde bulundurarak insan odaklı davranmaktır (Atmaca & Geylani, 2020, s.263). Bu sebeple, belediyeler tarafından kentsel yerel kamu hizmetlerinin sunumunda etkililik, etkinlik, düşük maliyet, kapsam genişliği, hizmet çeşitliliği, hızlı hizmet sunumu, denetlenebilirlik, şeffaflık, memnuniyet düzeyi, hizmet sunum politikasına katılım, sektörler arası işbirliği, vb. unsurlar öncelikli öneme sahiptirler. Bu sebeple genel anlamda yerel kamu hizmetlerinin, özel de ise engelli ve engelli yakınlarına sunulan yerel kamu hizmetlerinin içeriği, kapsamı ve sunum şekli ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda hizmetin içeriği kadar, hizmet sunumunun da aynı ölçüde önemli hale geldiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla hizmet sunum aracı olan kamu malları ve kamu personelinin niteliği büyük bir önem taşımaktadır.

Hizmetlerin sağlanmasında hizmetin gerekli olduğu ortam ile hizmetin gerçekleşmesi aşamasında meydana gelen gecikme beklenen hizmetin istenilen amaca ulaşmaması sonucunu doğuracaktır (Atmaca, 2013, s.173). Bu sebeple, hizmet sunumunun insan unsuru olan belediye personelinin gerek mevzuat ve gerekse mevzuat doğrultusunda tesis edilen pratiğe hâkim olması, hizmet sunumunda adil, eşit, tarafsız ve insani yaklaşımları esas alarak kamu hizmeti sunumuna aracılık etmesi gerekir. Buradan hareketle belediyeler, bir tüzel kişilik olarak engelli bireylerin iş ve yaşam konforunu arttırmaya yönelik yatırımlar yapıp, tedbirler alırken, diğer yandan da belediye personelinin hizmet sunumunda engellilere karşı daha hümanist bir yaklaşımla ve empati kurarak hizmet sunması ve tüzel kişiliğin genel yaklaşımının tamamlayıcı unsuru olması gerekir. Dolayısıyla belediye personelinin engelli hizmetleri ve engelliler ile ilgili iletişimlerinde temel düzeyde bir eğitime ve pratiğe tutulmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Engelli bireylerin mutluluk ve tatmin düzeyinin artması sadece mali güçlerinin artmasıyla sınırlı değildir. Engel durumlarının iş ve sosyal yaşamındaki hareket kabiliyetlerini arttırdıkça ya da tamamen engelleri ortadan kaldırıldıkça bu mutluluk seviyesi de artacaktır. Ulaşım ve iletişim imkânlarının, fiziki mekânların, eğlence ve dinlenme mekânları ile çalışma standartlarının engelliler için yeniden düzenlenmesi; çalışma usul ve standartlarının onların engel durumlarına göre belirlenmesi onların iş ve toplumsal yaşamlarında daha aktif olmalarına yardımcı olacaktır. Böylelikle sosyal maliyeti çok daha az olan, üreten; özgüveni, mutluluk ve refah düzeyleri daha yüksek bireyler ortaya çıkmış olacaktır. Bu durumda kaynak israfının önüne geçilerek yeni işgücü ve girişimci kaynağı da elde edilmiş olacaktır (Mecek & Güney, 2017, s.380).

Belediyeler tarafından engelli bireylere yönelik gerçekleştirilen uygulamalar ve sunulan kamu hizmetleri her geçen gün nicelik ve nitelik olarak artmaya devam etmektedir. Yeni yatırımlar ve projeler tasarlanırken engelliler ile ilgili özel durumlar daha ön plana alınmaktadır. Ayrıca engellilere yönelik hayata geçirilen uygulamalar, diğer belediyeler için de örnekler oluşturmaktadır. Bu durum engelliler lehine değişen uygulama, yaklaşım ve politikaların artmasına olumlu bir ivme kazandırmaktadır.

1.4. Engelli Bireylere Yönelik Örnek Kentsel Hizmet Sunumları

Başta büyükşehir belediyeleri olmak üzere belediyeler engellilerin iş ve yaşam konforları ile yerel kamu hizmetlerine erişim imkânlarını arttırmak amacıyla gelen talepler ve mali güçleri oranında kamu hizmet sunumlarını nicelik ve nitelik olarak güncellemekte, engelliler için uygun ve elverişli hale getirmektedirler. Bu kapsamda belediye idari yapısı içerisinde engelliler ve aileleri için özel birimler kurulmaktadır. Eğer bu mümkün değil ise de hizmet birimleri engellilerin ulaşım ve erişimleri açısından uygun hale getirilmektedir.

Engellilerin kentsel alan içerisinde karşılaştıkları engellerin başında “fiziki mekân engeli” gelse de bunun yanında psikolojik, sosyal, ailevi, siyasal, ekonomik, toplumsal ve kurumsal olmak üzere farklı türden birçok engelle de muhatap olmaktadır (Kesgin, 2014, s.4). Bu sebeple engelliler ile ilgili yapılan çalışmalarda bütüncül yaklaşımlar esas alınmaktadır. Kentsel mekânların, ulaşım araçlarının, sosyo-kültürel alanların, yolların, kaldırımların, geçitlerin, kentsel mobilyaların, rekreasyon alanlarının vd. mekan ve araçların engellilerin kullanım ve erişimine uygun hale getirilmesi çabası her geçen gün daha çok artmaktadır. Bununla birlikte engellilere özel birçok proje ve uygulama da hayata geçirilmektedir.

Belediye idari yapıları içerisinde kurulan engelli hizmet birimlerinin faaliyet ve görev alanının önemli bir kısmını, özel eğitim programları oluşturmaktadır. Özellikle AB fonlarıyla desteklenen işgücü projeleri, bakanlık projeleri, kentsel mekân ve kent mobilyaları düzenlemeleri, sosyal ve kültürel programlara ilişkin çeşitli etkinlikler bu kapsamda en çok yürütülen uygulamalardandır (Fırat, 2008, s.90). Bu hizmetler engelliler dikkat çekici ve yenilik getirici örnek bir kamu hizmeti olmaktan ziyade ülke genelinde neredeyse her belediye tarafından belirli ölçülerde uygulanmaya başlayan standart hizmet sunumları haline gelmeye başlamıştır. Engelliler ile ilgili yürürlüğe giren hukuk normlarının ve engelliler ile ilgili değişen/gelişen olumlu yaklaşımların bu bakış açısı değişiminde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Çalışmamızda rutinleşmiş ve ülke genelinde genel olarak uygulanan örnek kamu hizmetlerinden ziyade henüz daha önemli ölçüde yaygınlaşmamış, örnek niteliğe haiz özel uygulamalara yer verilmeye çalışılacaktır.

Bakım ve destek hizmetleri kapsamında Türkiye’de belediyeler kapsamında gerçekleştirilen birçok güzel örnek bulunmaktadır. Örneğin Alanya Belediyesi tarafından engelli bireylerin sosyal hizmetler kapsamında temizlik aracı ve ekibi ile evleri temizlenmektedir. Ayrıca okul öncesi eğitmeni, doktor, psikolog ve fizik tedavi uzmanı gibi personel ile evde bakım ve sağlık taraması faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. Kent içerisinde elektrikli sandalye şarj istasyonları kurulmakta ve engelliler için muhtelif ulaşım hizmetleri verilmektedir (<https://www.alanya.bel.tr>). Bu hizmetlerin önemli bir kısmı diğer il ve ilçe belediyeleri tarafından da verilmeye çalışılmaktadır. Ancak bu kapsamda bazı özel yapılanma ve hizmet örneklerine değinmekte yarar olduğu düşünülmektedir.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, engelli bireylere yönelik kamu hizmetlerini önemli ölçüde İSPER (İstanbul Personel Yönetim A.Ş.) üzerinden gerçekleştirmektedir. İstanbul genelindeki 18 engelli merkezinde engelli vatandaşlara yönelik muhtelif hizmetler sunulmaktadır. Hizmet verilen engelli merkezlerinde rehabilitasyon ve eğitim, psiko-sosyal servis hizmeti, hukuk danışmanlığı, ulaşım, erişilebilirlik, sarf malzeme dağıtımı, yaz kampları konaklama, kuaförlük ile engellilerin sosyal hayata adaptasyonu için çeşitli organizasyon hizmetleri verilmektedir. İSPER AŞ bu hizmete; 117 liftli ve koltuklu minibüs ile 18 hizmet aracının yanı sıra, psikolog, sosyolog, avukat, çocuk gelişimci, özel eğitimci, eğitmen, hemşire/sağlık memuru, mimar, halkla ilişkiler uzmanı, basın yayın, bilgi işlem, kuaför, yardımcı hizmetler gibi personel ile birlikte sağlamaktadır. Doğrudan hizmet sunumu kapsamında farklı sivil toplum kuruluşları ve merkezi idare ile koordineli bir şekilde bazı proje uygulamaları da hayata geçirilmektedir. Örneğin İSEM (Engelliler Merkezleri ve Çiroz Yaz Kampı) isimli bir proje oluşturularak İSEM otomasyon sistemine kayıtlı olan ve İstanbul il sınırları içerisinde yaşayan engelli bireylerin, il genelinde kendilerine sunulan kaynak ve hizmetlerden mümkün olduğunca yararlanmaları, hizmet alımında en uygun ve yakın olan hizmeti alabilmeleri, bireysel (zihinsel – fiziksel) kapasitelerinin artırılması ve bağımsız birer birey olabilmelerini sağlamak amacıyla engellilere uygun rehabilitasyon programlarının uygulanması ile bağımsızlaşmalarına destek olmak, toplumsal gelişmelerden pay almalarını sağlamak ve yaşam kalitelerini arttırmak amacıyla hizmetler sunulmaktadır (<https://www.isper.istanbul/>).

Ankara Yenimahalle Belediyesi tarafından yaptırılan ve hayata geçirilen Beyaz Karanfıllar Bakım Merkezi Projesi de zihinsel engelli 112 kişiye umut ışığı olmuştur. Özel Beyaz Karanfıllar Bakım Merkezi 02.11.2018 tarihinde 18 yaş üstü Ruhsal Engel grubuna sahip bireylere hizmet vermek amacıyla çalışmalarına başlamıştır. 102 kontenjanlı yaşam ünitesi ile toplamda 175 m² alana sahip 3 adet Dinlenme Odası, 2 adet Çok Amaçlı Salon, 375 m² alana sahip 2 adet etkinlik odası, ve 200 m² alana sahip yemekhane, terapi havuzu ve spor salonu, toplamda 380 m² alana sahip 2 adet terası, 1000 m² bahçesi ile geniş ve ferah bir kullanım alanı sunan merkez, bunların yanı sıra son teknoloji güvenlik sistemleri ve jeneratörü ile hizmet vermektedir (<http://www.beyazkaranfıllar.com/>).

Çankaya Belediye Başkanlığı, özür, hasta ve yaşlıların evde bakımı konusunda Türkiye Sakatlar Konfederasyonu ile birlikte bakım elemanı yetiştirilmesi projesini hayata geçirmiştir. Proje sonunda 90 evde bakım elemanı diploma almaya hak kazanmıştır. Bu proje, yetişmiş insan gücü kapasitesini artırıcı bir sonuç üretmiştir. Proje kapsamındaki en önemli kalıcı çıktı ise bir eğitim merkezinin kurulmuş olmasıdır. Bu merkez, bir taraftan alanında uzmanlaşmış, kurumsal hale gelmiş ve gerek iş/meslek edinmek için eğitime, gerekse de eğitilmiş personele ihtiyaç duyan kişiler ile kurumlar tarafından tanınmaktadır. Eğitim merkezinde verilen eğitim standartlarının Avrupa Birliği (AB) normlarına uygun olması amacıyla çalışmalar devam ettirilmektedir. Ayrıca kursiyer sayısı (kapasitesi) artırımı çalışmaları da sürdürülmektedir. Bu kapsamda eğitim gören kişi sayısının 60'dan 120'ye çıkartılması öngörülmektedir. Bununla birlikte "*Toplumsal Duyarlılık Projeleri*" kapsamında çalışmalar yapan gönüllü üniversite öğrencilerine belediye tarafından kimlik kartları verilerek, yapacakları gönüllülük çalışmalarında belediyece katkı sağlanması kararlaştırılmıştır (Fırat, 2008, s.92).

Kocaeli Büyükşehir Belediyesi tarafından gerçekleştirilen "*Alo Özürlüyüm Projesi*" ile engellilerin hareket yeteneğindeki kısıtlılık, bürokratik ulaşım zorluğu, erişilebilirlik düzeyinin düşük olduğu noktalarda günlük işlerini yapmakta ve ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanan vatandaşlara erişim kolaylığı amaçlanmış ve belediye bünyesinde "*Alo Özürlüyüm Destek Hattı*" kurulmuştur. Hat üzerinden yapılan başvurularla iletilecek talepler; fatura ödemek, kira yatırmak ya da devlet dairesinde bir işlemin yapılması, evinin temizliği, badana- boya veya onarım işleri, ulaşım hizmeti olabilmektedir. İlgili belediye ekipleri engelli bireylerin bu tür işlerini yerine getirmektedir (Fırat, 2008, s.92).

İzmir Narlıdere Belediyesi ile Narlıdere Zihinsel Özürlüleri Koruma ve Destekleme Derneği birlikte "Narlıdere Nar Taneleri Engelli Aktivite ve Akşam Bakım Merkezi" projesini İzmir Kalkınma Ajansı katkılarıyla hayata geçirmiştir. Engelli bireylere sahip ailelerin kendilerine zaman ayırmalarına imkân sağlama amacı güden proje, Türkiye'de bir ilk olma özelliği taşımaktadır. Proje ile engelliler ve ailelerinin vakit geçirebileceği bir merkez tesis edilmiştir. Bu kapsamda merkezde gündüzleri tiyatro, drama, müzik, resim, internet, nikâh şekeri – sabun - mum imalatları, el sanatları, takı tasarımı, seramik gibi etkinliklerle kaliteli zaman geçirmeleri sağlanmaktadır. Bu vesileyle bireylerin sadece tüketen değil, aynı zamanda üreten bireyler haline gelmeleri de sağlanmaktadır. Merkez içerisinde oluşturulan "*Engel-siz Kafe*" işletmesinde engelli bireyler istihdam edilecektir. Söz konusu kafeterya halka açık olacaktır. Böylelikle engelli bireyler ile engelsiz bireylerin kaynaşması sağlanarak, engelliler ile engelli sorunları hakkında farkındalık yaratılmaya çalışılacaktır. Cuma ve Cumartesi akşamları ise merkez gece 24.00'e kadar açık olacaktır. Bu kapsamda merkezde Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu öğretim üyelerinden eğitim alacak olan bakıcı anneler, aynı bölümün son sınıf öğrencileri ve uzmanlar nezaretinde 20 engelli bireye ücretsiz akşam bakım hizmeti verilecek. Böylelikle her hafta 40 ailenin sosyal yaşama daha aktif katılımları sağlanmış olacaktır (<https://www.yeniasir.com.tr>).

Engelliler ile ilgili gerçekleştirilen yerel kamu hizmetlerinden bazıları da ulaşım hizmetleri kapsamında yer almaktadır. Belediyeler tarafından sokak, cadde, kaldırım, üst geçit, yürüyüş parkuru, rekreasyon alanı düzenlemeleri yapılmaları ve engellilerin kolay kullanımına sunulmaları bu alanda en sık karşılaşılan hizmetlerdir. Bununla birlikte normal ya da akülü engelli araçları tahsisi de yine sık karşılaşılan hizmetlerdir. Sesli duraklar, engelli ulaşım araçları vb. alanlardaki hizmetlerin kapsamı da genişletilmektedir. Bu kapsamdaki hizmetlere örnek olarak Proje kapsamında Engelli Hizmetleri Birimi bünyesinde çalışan özel donanımlı araçlar ile engelli bireylere başta hastane ve kamu kuruluşları olmak üzere her noktaya ücretsiz olarak ulaşım hizmeti desteği sunuluyor. Yetişkin engelli bireylerin günlük ihtiyaçlarını karşılamak için özel olarak tasarlanmış tekerlekli sandalye rampa düzeneği olan otobüsler ulaşımında büyük kolaylık sağlıyor. Randevu sistemi ile haftanın her günü çalışan özel tasarlanmış engelli otobüsleri sabah erken saatlerden (07.00) akşam geç saatlere (24.00) kadar hizmet veriyor. Bu araçlar, ihtiyaç sahibi Eskişehirli engellileri yaşadıkları yerlerden alınıp hastane, okul, kamu kurumları, işyerleri ve günlük yaşamda gidecekleri diğer yere ulaştırılıyor (<http://eskisehir.bel.tr/>).

Sivas Belediyesi görme engelli bireylerin ulaşımında kolaylık sağlama adına daha evvel de ortopedik engelli bireylerin akülü araçlarını şarj edebileceği donanımlı akıllı durak uygulamasından sonra sesli durak uygulamasına geçti. Sesli durak uygulaması ile otobüslerin kaç dakika içerisinde durakta olacaklarını söyleyen sesli bilgilendirme sistemi kullanıma sunuldu (<http://sivas.bel.tr>).

Ankara Çankaya Belediyesi tarafından 2009 yılından itibaren yeni inşa edilen tüm kaldırım, yaya yolları, spor alanları, açık alan ve belediye hizmet binaları engelsiz tasarım ölçütleri gözetilerek projelendirilip inşa edilmektedir. Yine fiziksel engelli bireylerin bağımsız erişimi için iki liftli minibüs hizmet vermektedir. Ayrıca Çankaya ilçe sınırları içerisindeki kamusal kullanım alanları bina yönetimleri erişilebilirlik yönünden gerekli düzenlemeleri yapmaları yönünde uyarılmaktadır. Belediye tarafından engellilerin erişimi konusunda yapılan bu örnek ve öncü uygulamalar nedeniyle Aile

ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından 2011 yılında Çankaya Belediyesine “Ulaşılabilirlik Kalite Teşvik Ödülü” verilmiştir (<http://www.cankaya.bel.tr>).

Denizli Belediyesi tarafından yürütülmeye başlanan projede engelli çocukların da diğer çocuklar gibi kimsenin yardımını almadan özgürce oyun oynayıp eğlenebileceği, engelli çocuklar için özel tasarlanmış ve diğer çocukların da kullanımına uygun oyun grupları ve ekipmanlar içeren parklar açıyor. Denizli genelinde çoğu yerleşim yerine uygulanması planlanan proje hızla devam ediyor (<https://denizli.bel.tr/>).

Engellilere yönelik meslek edindirme, eğitim, gezi, sosyal uyum, vb. etkinlikleri içeren sosyo-kültürel hizmetler ile sportif faaliyetleri içeren yerel kamu hizmetleri de hayata geçirilmektedir. Engelliler için eğitim bursları, materyal destekleri, özel eğitim programları, özel gün aktiviteleri, sosyal geziler ve özel eğitimler bu kapsamda en çok karşılaşılan hizmet türleridir. Bununla birlikte bazı örnek uygulamaların belirtilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Samsun Büyükşehir Belediyesi tarafından tesis edilen “Mavi Işıklar Engelliler Eğitim, Dinlenme ve Rehabilitasyon Merkezinde” engelliler para ödmeden 5 yıldızlı barınma ve tatil hizmeti alıyor. Yaklaşık 10.000 m² alan üzerinde kurulan tesis, Türkiye’de sadece engellilere özel tek plaj olma özelliğini taşıyor. Tesiste 2.200 m² kapalı alan bulunuyor. Kampta, engellilerin asansör sistemiyle içine girebileceği bir havuz, rehabilitasyon merkezi, 34 kişilik konaklama binası, 500 kişilik restoran, kafeterya, dinlenme alanı ve plaj bulunuyor. İki kişilik odalarda engelli vatandaşlar bir refakatçisiyle birlikte aynı odada kalabiliyor. Talep edildiğinde engelli vatandaşlar, engelliler için özel olarak donatılan araçla evlerinden alınıp tesise getiriliyor. 34 engellinin aynı anda konaklayacağı merkezde yılda yaklaşık 1500 engelliye konaklama hizmeti veriliyor (<https://samsun.bel.tr>).

Afyonkarahisar Belediye Başkanlığı tarafından Engelsiz Gastronomi Mutfağı ve Terapi Merkezi Projesi kapsamında engelli bireylere temel aşçılık eğitimi verilerek, onların yetkinliklerinin artırılmasına yönelik faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Ayrıca bu merkez içerisinde bir kafeterya kurularak engelli bireylerin birlikte vakit geçirebilmesi sağlanmıştır. Tamamen engellilerin erişimine uygun hale getirilecek binada, Gastronomi şehri Afyon’a özgü yiyeceklerin üretileceği bir profesyonel mutfak kurulması planlanmıştır. Üretilen ürünler burada yapılacak kafeterya ile birlikte, Belediyenin bünyesinde hizmet veren No 03 ve Zafer03 işletmelerinde satışa sunulacak. Bu kafeteryanın çalışanları da engelliler arasından seçilecek. Engelli bireylere bu mutfakta, engel durumlarına uygun olarak, aşçılık, garsonluk gibi hizmet sektöründe istihdam edilmelerini sağlayacak eğitimler verilecek. Bu eğitimler, Afyon Kocatepe Üniversitesi Turizm Fakültesi bünyesindeki Gastronomi Bölümü ve İl Milli Eğitim Müdürlüğü’ne bağlı Özel Eğitim Şube Müdürlüğü’nce görevlendirilen uzmanlarla birlikte Profesyonel Aşçılar Derneği’nden şefler tarafından verilecek. Ayrıca, binanın hemen yanında bulunan park alanı engelli parkına çevrilecek, engelli bireylerin merkezin hemen yanında bulunan bu parkta rehabilite olmaları sağlanacak (<https://www.afyon.bel.tr>).

İstanbul Ümraniye Belediyesi tarafından 5 adet Windows-Eyes (ekran okuma programı) donanımlı bilgisayarlar ile %40 ve üzeri görme engeli olan 18-50 yaş aralığında ve en az ilköğretim mezunu olan engellilere eğitim hizmeti vermektedir (Bulut Şimşek, 2020:53-54). Yalova Belediyesi tarafından henüz tamamlanmamış olan “Yalova Bilgi Evi” adlı proje ile görme engellilere sesli kütüphane kurmak için alt yapı çalışmaları başlatılmıştır (<https://www.yalova.bel.tr>). Çankaya Belediyesi Görme Engelliler Spor Kulübü engellilerin ruhsal ve bedensel gelişimlerini sağlamak amacıyla Türkiye’de görme engelliler alanında kurulan ilk yerel yönetim spor kulübüdür. Kulüp kurulduğu günden bugüne kadar Milli Takıma çeşitli branşlarda 35 sporcu kazandırmıştır ve birçok derece ile ödülün de sahibi olmuştur (<http://www.cankaya.bel.tr>).

2. Araştırmanın Yöntemi ve Uygulanması

Araştırmanın konusu, önemi, amacı, modeli, hipotezleri, örnekleme, kısıtları (sınırlılıkları), veri toplama yöntemleri, veri analiz yöntemleri ve güvenilirliği detaylı olarak ele alınırken, bir yandan bu alanda yapılan akademik çalışmalar (literatür) ile karşılaştırmalar yapılacak, diğer yandan da elde edilen bulgular tartışılacaktır.

2.1. Araştırmanın Önemi, Konusu ve Amacı

Kamusal hizmetlerin üretiminin yanı sıra sunumunda da etkililik ve verimliliğin sağlanması gerekmektedir. Bu nedenle kamu hizmetlerin sunumunda araç olarak kullanılan mekân, materyal, yöntem ve ilkeler ile birlikte bu hizmeti sunan çalışanların da nitelik ve nicelik olarak geliştirilmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu noktada geniş kapsamda kamu kurum ve idarelerinin, dar kapsamda da belediyelerin insan kaynaklarını en az maliyet ve hata ile en yüksek faydayı elde edecek şekilde rasyonelleştirmesi gerekmektedir. Hizmet sunumu yapan belediye çalışanlarının gerçekleştirdikleri faaliyetler ile ilgili iş motivasyonu, mesleki doyumları, kurumsal bağlılıkları, fırsat eşitlikleri, örgütsel adalet anlayışları, bilgi donanımları, materyal erişimleri, çalışma konforları, vd. odağında literatürde sıklıkla çalışmalar yapılırken, bu unsurlara bağlı olarak çalışanların işleri ve hizmet sundukları paydaşları ile ilgili tutum ve değer yargılarını ölçen araştırmalara yer verilmediği görülmektedir. Hâlbuki hizmet sunumundaki en değişken ve belirleyici unsur insan (çalışan) faktörüdür. Bu nedenle araştırmamızın odak noktasını belediye çalışanlarının tutum, yaklaşım ve değer yargıları oluşturmaktadır. Ölçüm noktasında da kentsel hizmet alımında dezavantajlı bir konuma sahip olan engelliler seçilmiştir.

Araştırmanın konusu; muhtelif kadro, pozisyon ve demografik özelliklere sahip belediye çalışanlarının kamusal hizmetler alan engellilere bakış açılarının, tutum ve değer yargılarının tespit edilmesidir. Bu kapsamda araştırma, engellilerin içinde yaşadığı kentsel hizmetlere erişiminde birincil derecede kamu hizmeti sunan belediyelerin, ilgili hizmet sunumunda, “çalışan odağında” bireysel tutumlarının incelenmesi ve uygulanması gereken hizmet politikalarının araştırılması amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmanın temel sorunsalı; belediye çalışanlarının mesleki farklılıkları ve demografik özelliklerine göre, engelli bireylere yönelik tutum ve yaklaşımlarının değişip, değişmemesidir.

2.2. Araştırmayla İlgili Literatür İncelemesi

Akademik yazında engellilere yönelik muhtelif konu ve içerikte araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmaların tamamını burada vermek çalışmamızın kapsamı açısından mümkün değildir. Bu nedenle engelliler üzerinde yapılan ve engellilerin istihdamı, sosyo-kültürel ve ekonomik özellikleri ile bireysel yaşam konforlarını iyileştirmeye yönelik çalışmalardan ziyade çalışmamızın içeriğine uygun olarak toplumsal yapının ve bazı sosyal grupların engelliler ile ilgili algı, yaklaşım, bakış açısı vb. düşüncelerini ölçen çalışmalara değinilecektir. Özellikle bu kapsamda engellilere yönelik hizmet sunumu yapan kişi ve meslek grupları üzerinde yapılmış araştırmalar ele alınacaktır.

Engellilerin istihdamına, mesleki gelişimlerine, sosyo-kültürel ve ekonomik durumlarını ölçmeye yönelik olarak yapılan muhtelif çalışmalar birkaç tanesine örnek olarak değinilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda Mecek ve Güney (2017) tarafından Antalya ve Adana il sınırları içerisinde muhtelif belediyelerde istihdam edilen 134 engelli personelin iş hayatında ortaya çıkan sorunları tespit etmek ve bu sorunlara çözüm önerileri sunmak amacıyla yapılan araştırma sonucunda, gelir düzeyi yüksek olan engellilerin, gelir düzeyi düşük olan engellilere göre engel oranının daha düşük olduğu belirlenmiştir. Buradan hareketle engel oranı değiştiğinde, ücretlerin de değiştiği görülmektedir. Ayrıca Gelir seviyesi yüksek engellilerin, gelir seviyesi düşük olan engellilere göre daha fazla kurum içinde yükselebilecekleri düşüncesine sahip olduğu tespit edilmiştir. Fırat (2008) tarafından Türkiye genelinde muhtelif belediyeler örnek gösterilerek engellilere yönelik gerçekleştirilen yerel kamu hizmetleri belirli kategorilerde sınıflandırılarak anlatılmıştır. Gürün ve Kararağaç (2017) tarafından yapılan bir diğer çalışmada ise yine engellilere sunulan yerel kamu hizmetleri İstanbul Büyükşehir Belediyesi örneğinde incelenmiştir.

Engelli bireylerin muhtelif konularda tutum, algı, memnuniyet düzeyi, beklenti ve bakış açılarını ölçmeye yönelik de akademik yazında muhtelif çalışmalar yapılmıştır. Ancak çalışmamızın içerik ve kapsamı engellilerin algılarının ölçülmesi değil, engellilere olan algı ve bakış açılarının ölçülmesidir. Bu sebeple bu hususta yapılan çalışmalara detaylı olarak yer verilmeyecektir. Karşıt karşılaştırma yapılabilmesi açısından çok sınırlı bir örnek ile yetinilecektir. (Alp, 2019) tarafından yapılan çalışmada, ulaşılabilirlik konusunda engelli kişilerin memnuniyet durumunu Kocaeli ilinde yaşayan 153 engelli birey üzerinde değerlendirmesidir. Çalışma sonucunda kadın katılımcıların, erkek katılımcılara oranla ulaşılabilirlik memnuniyetinin daha fazla olduğu; görme engellilerin memnuniyet durumları cinsiyet gruplarına göre farklılaştığı; ulaşılabilirlik memnuniyeti ile gelir düzeyi arasında pozitif anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Akıncı ve Sönmez (2015) tarafından yapılan engelli bireylerin erişilebilir turizm beklentilerinin değerlendirilmesine yönelik nitel bir araştırmada, engelli insanların turizm faaliyetine katılmasında en önemli engelleri ulaşılabilirlik, fiziki ve ekonomik unsurlar ile ilgili koşullarda yaşadıkları belirlenmiştir. Kırkoğlu (2019) tarafından Zonguldak İli merkez, Kilimli, Çaycuma ve Kozlu ilçelerinde bulunan 340 engelli birey üzerinde yapılan bir araştırmada bu kişilerin yerel kentsel hizmetlerden memnuniyet düzeyi ölçülmüştür. Anketi cevaplayan engelli bireylerin genel yaşantılarında yaşadıkları sorunların öncelikli olarak sıralanmasına bakıldığında; işsizlik ve ayrımcılık sorununun ilk sırada geldiği; sonrasında ise sosyal aktivite eksikliği, eğitim eksikliği ve sağlık raporlarına ulaşmadaki güçlüklerin geldiği; yaşanan mimari sorunlar ve rehabilitasyon sorunlarını da diğer problemlerin takip ettiği tespit edilmiştir.

Akademik yazında toplumun engelli bireylere yönelik bakış açılarını, tutum, algı ve yaklaşımlarını ölçmeye yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar araştırmamızın konusu, amacı ve kapsamı ile doğru orantılıdır. Bu açıdan bu grupta yer alan çalışmalara daha çok yer verilecektir. Ancak çalışma kapsamının kapasitesi açısından belirli bir düzey ile sınırlı tutulmaya çalışılacaktır.

Altıparmak & Yıldırım Sarı (2012) tarafından Manisa İlinde 18 yaş üstü engelsiz 560 birey üzerinde yapılan bir araştırmada 45 yaş ve üzerinde olan kişilerin daha küçük yaş gruplarına göre, ilköğretim ve altı düzeyde eğitime sahip olan kişilerin daha yüksek eğitim düzeyindekilere göre, annelerin diğer aile bireyelerine göre ve geniş ailede yaşayan bireylerin çekirdek ailede yaşayanlara göre engellilere olan olumlu tutumlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yine gelir düzeyi düşük olan bireyler ile kadınların engellilere karşı tutumunun daha iyi düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Burcu (2011) tarafından engelli olmayan kişilerin engelli bireylere olan kültürel tanımlamaları ve bakış açılarını ölçmek amacıyla Ankara’da (*Yenimahalle, Çankaya, Keçiören, Altındağ, Sincan, Gölbaşı, Etimesgut, Mamak*) toplam 500 kişi üzerinde yapılan araştırma neticesinde cinsiyet fark etmeksizin, işçi, lise mezunu, bekâr ve genç olanlar toplumdaki engelli bireyleri “*mücadeleci*” bireyler olarak tanımladıkları; yaşamının büyük kısmını kırdan geçiren, hizmet işlerinde çalışan ilköğretim mezunu bireylerin engelli bireyleri “*acıman*” olarak tanımladıkları; yaşamının büyük kısmını kentte geçiren, idari ve ticari meslek grubunda yer alan, orta yaşlarda bulunan, yüksek okul-üniversite mezunu, evli kişilerin

engelli bireyleri “dışlanan” olarak tanımladıkları tespit edilmiştir. Araştırmada, toplumsal yapının engelli bireye ilişkin olumsuz bir kültürel resim çizdiği ve bu durumun engelli olmayanların sosyo-demografik özelliklerine göre değişebildiği görülmüştür.

Şahin & Bekir (2016) tarafından yapılan ve Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi, Hemşirelik ve Sağlık Yönetimi Bölümlerinde eğitim alan 349 öğrenciye uygulanan üniversite öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının incelenmesini amaçlayan araştırma sonucunda, cinsiyeti kız olanların, 2. sınıfta okuyanların, bölümü Hemşirelik olanların, ailesinin aylık geliri 1001-1500 TL arasında olanların, engelli yakını olmayanların, engelli yakınları arasında kuzeni bulunanların, engelli bir arkadaşı bulunmayanların ve üniversitede engelli ile ilgili herhangi bir ders almayanların tutumlarının daha yapıcı ve olumlu olduğu tespit edilmiştir.

Cengizhan vd. (2019) tarafından yükseköğretimdeki engelsiz öğrencilerin fiziksel engelli öğrencilere ilişkin bakış açılarını incelemek amacıyla 2015-2016 eğitim - öğretim döneminde Marmara Üniversitesinde öğrenim gören ve tesadüfi yöntemle seçilen 661 engelsiz öğrenci üzerinde yapılan araştırma sonucunda; engeli bulunmayan öğrencilerin, engelliliğe esas bakış açılarına yönelik yöneltilen sorulara olumlu yanıt vermelerine karşın, engelliliğe karşı duyarlı olmadıkları ve engellilikle ilgili bir rehberlik hizmeti almaya da isteklerinin bulunmadığı gibi sonuçlara ulaşılmıştır.

Bulgan & Göktaş (2016) tarafından turizm hizmetleri kapsamında eğitim alan ve istihdam edilen 1980 - 1999 yılları arası doğumlu Y kuşağı bireylerin engelli turistlerle olan bakış açılarını ölçmeye yönelik olarak yaptıkları araştırma sonucunda; araştırmaya katılan erkeklerin, kadınlara oranla engelli turistlere karşı daha olumlu bir bakış açısına sahip oldukları ve çocukluk yıllarını kırsal bölgelerde geçiren Y kuşağı gençlerinin engellilerle empati kurmada, çocukluk yıllarını şehirlerde geçirenlere oranla daha başarılı oldukları tespit edilmiştir.

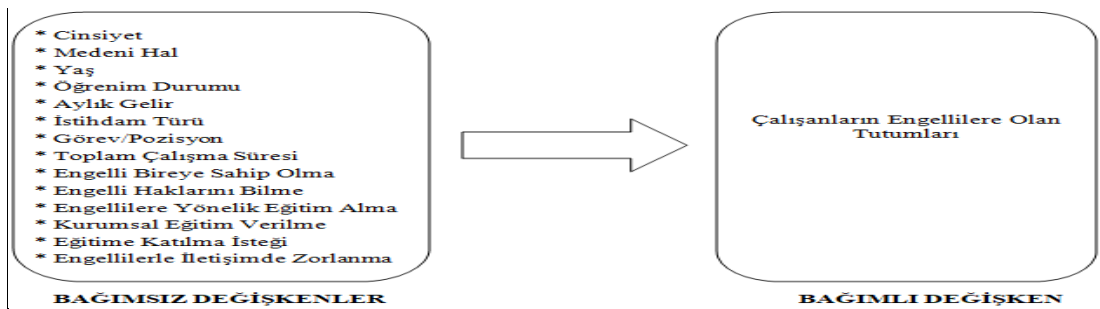
Kaner vd. (2009) tarafından engelli bireylere yönelik algı, tutum ve bakış açılarının ölçülmesi amacıyla Türkiye genelinde (79 ilde) 18 yaşından büyük ve engelli bulunmayan 4144 kişi üzerinde yapılan araştırma sonucunda; engellilere yönelik algı, tutum ve yaklaşımların genel olarak “olumlu” yönde olduğu; bununla birlikte engellilere acıma düşüncesinin ön plana çıktığı; sosyal ve iş ortamlarında engellilerin tercih edilmemesi yönünde yoğun bir eğilimin olduğu; belirli engel gruplarına mensup bireylerin ayrı okullarda eğitim görmeleri gizli bir olumsuz tutumun söz konusu olduğu tespit edilmiştir.

Kılıç & Çıtıl (2019) tarafından Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Hastanesindeki doktor ve hemşirelerin engellilere yönelik tutumlarının belirlenmesi amacıyla 220 sağlık personeli üzerinde yapılan araştırma sonucunda, engellilere yönelik algı ve tutumların hizmet süresi ve öğrenim düzeyine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği; cinsiyet, meslek, medeni hal, yaş grubu, çocuk sahibi olma ve ailesinde engelli birey bulunma gibi durumların ise engellilere olan tutum ve yaklaşımlar üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Apaydın (2020) tarafından sağlık çalışanlarının engelli bireylere yönelik tutumlarını incelemek ve değerlendirmek amacıyla İstanbul Üniversitesine bağlı İstanbul Tıp Fakültesi Hastanesinde görev yapan 214 gönüllü personelin katılımı ile gerçekleştirilen araştırmasında, katılımcı sağlık çalışanlarının engelli bireylere yönelik genel tutumlarının olumlu yönde olduğu; ancak, sağlık çalışanlarının engellilerin, “çalışma hayatına katılımına” ve “aile yaşamlarına” yönelik tutumlarında kararsız kaldıkları tespit edilmiştir. Araştırma ile sağlık çalışanlarının engellilerle çalışma ve engelli hastalar ile iletişime yönelik kapsamlı hizmet içi eğitimlere tabi tutulması, hatta çalışanlara bu yönde farkındalık oluşturulması amacıyla verilecek eğitimlerin, engelli bireyler tarafından bizzat verilmesinin sağlanması yönünde öneriler ortaya konulmuştur.

2.3. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Bu araştırmada model olarak, nicel araştırma yöntemlerinden “tarama yöntemi” kullanılmıştır. Bu kapsamda “kesitsel tarama” ve “ilişkisel tarama” tekniklerinden yararlanılmıştır. Tarama modelleri geçmişte ya da gelecekte halen var olan bir durumu, var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımı olarak tanımlanır (Karasar, 2013, s.77). Araştırmada, Afyonkarahisar Belediye Başkanlığı birimlerinde görev yapan muhtelif kadro ve pozisyonlardaki çalışanlarının engelli bireylere yönelik tutumları ölçülmüştür. Araştırma kapsamında belediye çalışanlarının demografik özelliklerine göre engellilere yönelik tutumları 6 boyut kapsamında değerlendirilmiştir. Bu hususta çalışanların demografik özelliklerinin engellilere yönelik tutumlarını etkileyip etkilemediği incelenmiştir.

Şekil 2. Araştırmanın değişkenleri (bağımlı – bağımsız)

Araştırmada geliştirilen modele göre 14 tane bağımsız değişken ve 1 tane de bağımlı değişken bulunmaktadır. Araştırmadaki bağımlı değişken; “Çalışanların Engellilere Olan Tutumları” olarak belirlenmiştir. Araştırmanın bağımsız değişkenleri ise; “cinsiyet”, “medeni hal”, “yaş”, “öğrenim durumu”, “aylık gelir”, “istihdam türü”, “görev/pozisyon”, “toplam çalışma süresi”, “engelli birey(ler)e sahip olma”, “engelli haklarını bilme”, “engellilere yönelik eğitim alma”, “kurumsal eğitim verilme”, “eğitime katılma isteği” ve “engellilerle iletişimde zorlanma” olmak üzere toplamda 14 adettir. Bu değişkenler araştırma hipotezlerinin oluşturulmasında ana belirleyiciler olarak esas alınmıştır. Ancak araştırma kapsamı ve elde edilen analiz sonuçlarına göre çalışmada bu değişkenlerin tamamı hipotez olarak dikkate alınmamıştır. Çıkan sonuçlar ve literatürde daha önce yapılan çalışmalar da dikkate alınarak hipotez sayısı azaltılmıştır.

Afyonkarahisar Belediyesi çalışanları üzerinde yapılan araştırmanın genel problem ve amacı dikkate alındığında iki ana hipotez oluşturulmuştur. Birinci ana hipotez çalışanların demografik özelliklerine göre hazırlanmıştır. Toplamda 2 alt hipotezden oluşmaktadır. İkinci ana hipotez ise çalışanlarının engelli bireyler ile ilgili bireysel durumuna göre, engelli bireylere yönelik tutumlarına yöneliktir. Bu hipotez ise 2 alt hipotezden oluşmaktadır. Araştırmada iki ana ve 4 alt olmak üzere toplam 6 adet hipotez hazırlanmıştır. İlgili hipotezler sırasıyla aşağıdaki gibidir;

H1: Belediye çalışanlarının demografik özelliklerine göre, engelli bireylere yönelik tutumları farklılaşmaktadır.

H1₁: Belediye çalışanlarının cinsiyetine göre, engelli bireylere yönelik tutumları farklılaşmaktadır.

H1₂: Belediye çalışanlarının yaşına göre, engelli bireylere yönelik tutumları farklılaşmaktadır.

H2: Belediye çalışanlarının engelli bireyler ile ilgili bireysel durumuna göre, engelli bireylere yönelik tutumları farklılaşmaktadır.

H2₁: Belediye çalışanlarının yakın çevresinde engelli birey olup olmama durumlarına göre, engelli bireylerle yönelik tutumları farklılaşmaktadır.

H2₂: Belediye çalışanlarının engelli bireylerle iletişime geçerken zorlanıp zorlanmama durumuna göre, engelli bireylere yönelik tutumları farklılaşmaktadır.

2.4. Araştırmanın Örnekleme ve Kısıtları

Araştırmanın evreni, Afyonkarahisar Belediye Başkanlığı’nda görev yapan 260 kamu görevlisidir. Araştırmanın örnekleme de belediyede engelli bireyler ile doğrudan iletişim içerisinde bulunan farklı unvan, pozisyon ve demografik özellikteki 194 kamu görevlisidir. Araştırmanın temel sınırlılıkları, Afyonkarahisar belediyesinde görev yapan ve anketi cevaplamayı kabul eden belediye çalışanlarının, anketi cevaplama dönemindeki tutum ve değer yargılarıdır. Buradan hareketle yapılan araştırma Afyonkarahisar Belediye Başkanlığı personeli ile sınırlıdır. Yine araştırma anketi cevaplamayı kabul eden ve özveri ile anketi dolduran çalışanlar ile sınırlıdır. Ayrıca kişilerin zamana ve şartlara göre değer yargıları ve tutumlarının değişebileceği esas alınır bu araştırma katılımcıların 2020/Kasım – 2021/Ocak dönemindeki yaklaşımları ile sınırlıdır.

2.5. Araştırmanın Veri Toplama Yöntemi

Araştırmada veri toplama aracı olarak Apaydın (2020, s.79-85) tarafından hazırlanan ve tarafımızca güncellenen anket formundan yararlanılmıştır. Anket formu “*kişisel bilgi formu*” ve “*engellilere yönelik tutum ölçeği*” olarak iki ana bölümden oluşmaktadır. Kişisel bilgi formu, katılımcıların demografik özelliklerinin belirlenmesi ve engelli bireyler ile sosyal/iş ilişkisi kurma düzeylerinin tespit edilmesine yönelik 14 sorudan meydana gelmiştir. Engellilere yönelik tutum ölçeği ise kamu çalışanlarının engellilere yönelik hizmet sunumlarındaki bireysel tutumlarını 6 ana faktör kapsamında ölçmek amacıyla Kaner vd. (2009) tarafından geliştirilen 43 adet sorudan oluşmaktadır. EYTÖ 5’li (5 dereceli) likert ölçeği şeklinde hazırlanmıştır.

Katılımcıların ilgili sorulara (değer yargılarına, tutumlara) katılma düzeylerini 1 ve 5 arasında derecelendirerek belirtmeleri istenmiştir. İlgili soruya (tutum önermesine) katılma düzeyini belirtirken; 1 seçeneği “*Kesinlikle Katılmıyorum*”, 2 seçeneği “*Katılmıyorum*”, 3 seçeneği “*Kararsızım*”, 4 seçeneği “*Katılıyorum*” ve 5 seçeneği de “*Kesinlikle Katılıyorum*” derecelerini temsil etmektedir.

Engellilere Yönelik Tutum Ölçeğinde yer alan olumsuz maddeler ters çevrilerek puanlanmaktadır. Ölçekten yüksek puan almak, çalışanların engellilere yönelik olumlu tutumlarını ifade etmektedir. Tutum ölçeğinin puanlanması ile bir yandan ölçeğin tamamı için, diğer yandan da her bir alt ölçek için ayrı ayrı hesaplama yapılarak, değerlendirme yapılabilmektedir. Ölçeğin tamamının puanlanmasında soru sayısına ve likert basamağına göre en düşük 43 puan, en yüksek de 215 puan hesaplanabilmektedir (Kaner vd., 2009, s.57);.

Tutum ölçeğinde yüksek puan, engellilere yönelik olumlu tutumları ifade etmektedir. Ölçeği oluşturan faktörler (alt ölçekler) ve içerikleri şunlardır (Kaner vd., 2009, s.56-57);

- **Eğitim Ortamları Alt Ölçeği:** Katılımcıların, engellilerin nasıl eğitilmeleri gerektiğine ilişkin tutumlarını değerlendiren 3 adet sorudan (1, 5, 39) oluşmaktadır.
- **Kişilerarası İlişkiler Alt Ölçeği:** Katılımcıların engelliler ile ilişki kurmalarına yönelik tutumlarını değerlendiren 9 adet sorudan (2, 10, 14, 25, 29, 32, 35, 38, 41) oluşmaktadır.
- **Çalışma Yaşamı Alt Ölçeği:** Katılımcıların engellilerin çalışma hayatına katılımları ile ilgili tutumlarını değerlendiren 9 adet sorudan (4, 6, 8, 28, 33, 34, 40, 42, 43) oluşmaktadır.
- **Aile Yaşamı Alt Ölçeği:** Katılımcıların engellilerin aile üzerindeki etkisine ilişkin tutumlarını değerlendiren 3 adet sorudan (7, 16, 18) oluşmaktadır.
- **Kişisel Özellikler:** Katılımcının engellilerin sahip olduğu özelliklere ilişkin tutumlarını ifade eden 7 adet sorudan (9, 11, 17, 20, 22, 23, 37) oluşmaktadır.
- **Yetkinlik ve Bağımsız Yaşam Alt Ölçeği:** Katılımcının hayatlarını bağımsız bir şekilde devam ettirmelerine ve yetkinliklerine ilişkin tutumlarını değerlendirmeye yönelik 12 adet sorudan (3, 12, 13, 15, 19, 21, 24, 26, 27, 30, 31, 36) oluşmaktadır.

Engellilere Yönelik Tutum Ölçeğinde içerik olarak bazı sorular (2, 3, 4, 6, 10, 12, 13, 14, 15, 19, 21, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 38, 41) olumlu, bazı sorular (1, 5, 7, 8, 9, 11, 16, 17, 18, 20, 22, 23, 28, 33, 37, 39, 40, 42, 43) ise olumsuz nitelikteki tutumları ifade etmektedir. Ayrıca ölçekte yer alan sorulardan 5 adedi (2, 25, 26, 29, 32,) sergilenen tutumun duygu, 4 adedi (10, 14, 38, 41) davranış, 34 adedi ise inanç ve düşünce boyutunu içermektedir (Kaner vd., 2009:57).

Araştırma, 01.11.2020 – 31.01.2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Pandemi süreci nedeniyle anketlerin doldurulmasında yüz yüze iletişim yolunun yanı sıra müdürlüklerin kendi içerisinde oluşturdukları birim whatsapp gruplarından da yararlanılmıştır. Bu nedenle anket hem fiziksel olarak bastırılmış, hem de “google anket” üzerinden elektronik formu hazırlanmıştır. Verilerin toplanması ile ilgili anket sorularının kullanılabilmesi için öncelikle Afyon Kocatepe Üniversite Etik Kurulundan 18.12.2020 tarih ve 2020/275 karar sayılı “**Etik Kurul İzni**” alınmıştır. Sonrasında da anket uygulamasının hayata geçirilerek veri toplanabilmesi için Afyonkarahisar Belediye Başkanlığına dilekçe verilerek şifahi (sözlü) uygulama yapma izni alınmıştır. Afyonkarahisar Belediye Başkanlığı’na bağlı olarak istihdam edilen ve ankete gönüllü katılım sağlamak isteyen 208 kişi “*basit tesadüfi*” yöntem kullanılarak seçilmiş ve kendilerine anket uygulanmıştır. Eksik ve özensiz doldurulduğu tespit edilen 14 anket imha edilerek inceleme kapsamından çıkartılmıştır. Geri kalan 194 ankete ait veriler kullanılmıştır.

2.6. Araştırmanın Veri Analiz Yöntemleri ve Güvenilirliği

Araştırmada elde edilen verilerin analizleri için SPSS 22.0 programı kullanılmıştır. Bu kapsamda veriler düz ve çapraz tablolar çıkarılarak frekans dağılımı ve yüzdeler şeklinde ifade edilmiştir. Veriler araştırma amaçları esas alınarak analiz edilmiş ve özdeş yorumlarla desteklenmiştir. Araştırmada başta belirtilen amaca uygun olarak geliştirilen hipotezleri test etmek üzere Bağımsız Örneklem T-Testi (Independent Sample T-Test) ve Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) yöntemleri kullanılmıştır. Belirlenen hipotezlerin test edilemediği durumlarda ise; frekans tabloları, karşılaştırmalı tablolar, aritmetik ortalama tabloları gibi betimleyici istatistik yöntemleri kullanılmıştır.

Güvenilirlik, katılımcıların anket sorularına verdikleri cevaplar arasındaki tutarlılığı gösterir. Güvenilirliği hesaplayarak anketin ölçmek istediği özelliği ne derece doğru ölçtüğü tespit edilir (Kayış, 2018:405; Özdemir, 2010:74). Bu araştırmada kullanılan ölçeğin güvenilirliğini hesaplamak için Cronbach’s Alpha güvenilirlik analizi uygulanmıştır. Güvenirlik test sonuçları incelendiğinde ölçeğin bütününde Cronbach Alpha Katsayısının 0,715 “*oldukça güvenilir*” ($0,60 < \alpha < 0,80$) olduğu (Kayış, 2018:405; Özdemir, 2010:291) görülmektedir. Ölçeğin iç tutarlılık anlamında güvenilirliği sağlanmıştır. Açıklanan varyans oranının ise %?? olduğu tespit edilmiştir. Bu değer sosyal bilimler alanı için yeterince yüksek bir varyans oranı olduğu ifade edilebilir. Bu nedenle ölçeğin yapı geçerliğini sağlandığı sonucuna varılmıştır.

2.7. Araştırmanın Bulguları

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin analiz edilmesi ile muhtelif bulgular elde edilmiştir. Bu bulgular; “*Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Elde Edilen Bulgular*”, “*Katılımcıların Engelli Bireylere Yönelik Bilgi Düzeylerine Göre Elde Edilen Bulgular*” ve “*Katılımcıların Engellilere Yönelik Tutum Ölçeğinden Elde Edilen Bulgular*” başlıkları altında üç ana grupta tasnif edilerek değerlendirilmiştir.

2.7.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Elde Edilen Bulgular

Katılımcıların ankette yer alan ilk sekiz soruya verdikleri cevaplardan elde edilen bulgular bu grupta yer almaktadır. Katılımcıların cinsiyetlerine, medeni durumlarına, yaşlarına, öğrenim durumlarına, aylık gelirlerine, istihdam türlerine, istihdam şekillerine (görevlerine) ve meslekte geçen sürelerine (tecrübelerine) göre frekans dağılımları sırasıyla tablolar halinde gösterilerek açıklanmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların cinsiyetlerine göre dağılımı

Cinsiyet	Sayı (N)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde (%)
Kadın	48	24,7	24,7
Erkek	146	75,3	100,00
TOPLAM	194	100,00	

Araştırmaya katılan belediye personelinin cinsiyetlerine göre dağılımları Tablo 1’de gösterilmiştir. Söz konusu tabloya göre katılımcıların %24,7’sinin (48 kişi) kadın, %75,3’ünün de (146 kişi) erkek olduğu tespit edilmiştir. Demografik özelliklere göre katılımcıların birbirine yakın oranlarda olması arzu edilen bir durumdur. Ancak başta alt yapı ve üst yapı hizmetleri olmak üzere erkek işçilerin daha ağırlıklı olarak görev yaptığı belediyelerde böyle bir (yaklaşık yarı yarıya) oranı yakalamak pek mümkün değildir. Toplamda 48 kadın personelin araştırmaya katılmış olması, kadın çalışanlar adına analiz yapılabilmesine olanak tanımaktadır. Bu nedenle katılımcıların cinsiyetlerine göre dağılımlarında araştırmanın sonucunu etkileyecek olumsuz bir durum bulunmamaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların medeni durumlarına göre dağılımı

MEDENİ HAL	SAYI (N)	YÜZDE (%)	KÜMÜLATİF YÜZDE (%)
Evli	158	81,4	81,4
Bekar	36	18,6	100,00
TOPLAM	194	100,00	

Araştırmaya katılan belediye personelinin medeni durumlarına göre dağılımları Tablo 2’de gösterilmiştir. Söz konusu tabloya göre katılımcıların %81,4’ünün (158 kişi) evli, %18,6’sının da (36 kişi) erkek olduğu tespit edilmiştir. Demografik özelliklere göre katılımcıların birbirine yakın oranlarda olması yapılacak analizler için bir avantaj teşkil etse de bu oranın hesaplanarak tesis edilmesi beklenen, olası bir metot değildir. Toplamda 36 bekâr personelin araştırmaya katılmış olması, bekâr çalışanlar adına analiz yapılabilmesine olanak tanımaktadır. Bu nedenle katılımcıların medeni durumlarına göre dağılımlarında araştırmanın sonucunu etkileyecek olumsuz bir durum bulunmamaktadır.

Tablo 3. Katılımcıların Yaşlarına Göre Dağılımı

Yaş Aralığı	Sayı (N)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde (%)
18 – 24 Yaş	2	1,0	1,0
25 – 30 Yaş	22	11,3	12,4
31 – 40 Yaş	102	52,6	64,9
41 – 50 Yaş	48	24,7	89,7
51 – 60 Yaş	18	9,3	99,0
61 ve Üzeri Yaş	2	1,0	100,00
TOPLAM	194	100,00	

Araştırmaya katılan belediye personelinin yaşlarına göre dağılımları Tablo 3’de gösterilmiştir. Söz konusu tabloya göre katılımcıların %52,6’sı (102 kişi) 31-40 yaş grubunda, %24,7’si (48 kişi) 41-50 yaş grubunda, %11,3’ü (22 kişi) 25-30 yaş grubunda, %9,3’ü (18 kişi) 51-60 yaş grubunda, %1’i (2 kişi) ise 18-24 yaş grubu ile 61 ve üzeri yaş gruplarında olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların yarısının (%52,6) 31-40 yaş, $\frac{3}{4}$ ’ünün de (%77,3) 31-50 yaş grubunda olması katılımcıların ağırlıklı olarak orta tecrübe ve üretken döneminde olduklarını göstermektedir.

Tablo 4. Katılımcıların Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımı

Eğitim Düzeyi	Sayı (N)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde (%)
İlkokul	4	2,1	2,1
Ortaokul	6	3,1	5,2
Lise	44	22,7	27,8
Önlisans	68	35,1	62,9
Lisans	64	33,0	95,9
Yüksek Lisans / Doktora	8	4,1	100,00
TOPLAM	194	100,00	

Araştırmaya katılan belediye personelinin eğitim düzeylerine göre dağılımları Tablo 4’de gösterilmiştir. Söz konusu tabloya göre katılımcıların %35,1’i (68 kişi) önlisans, %33’ü (64 kişi) lisans, %22,7’si (44 kişi) lise, %4,1’i (8 kişi) yüksek lisans / doktora, %3,1’i (6 kişi) ortaokul ve %2,1’i (4 kişi) ilkokul mezunu olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların $\frac{3}{4}$ ’ünün (%72,2) üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Belediye insan kaynakları etkinliği açısından oldukça avantajlı bir durum söz konusudur.

Tablo 5. Katılımcıların aylık gelirine göre dağılımı

Aylık Gelir (TL)	Sayı (N)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde (%)
0 – 1.650	0	0,00	0,00
1.651 – 2.000	2	1,0	1,0
2.001 – 3.000	88	45,4	46,4
3.001 – 4.000	10	5,2	51,5
4.001 – 5.000	26	13,4	64,9
5.001 – 6.000	44	22,7	87,6
6.001 – 10.000	24	12,4	100,00
10.001 ve Üzeri	0	0,00	100,00
TOPLAM	194	100,00	

Araştırmaya katılan belediye personelinin aylık gelir düzeylerine göre dağılımları Tablo 5’de gösterilmiştir. Söz konusu tabloya göre katılımcıların %45,4’ü (88 kişi) 2.001-3.000 TL, %22,7’si (44 kişi) 5.001-6.000 TL, %13,4’ü (26 kişi) 4.001-5.000 TL, %12,4’ü (24 kişi) 6.001-7.000 TL, %5,2’si (10 kişi) 3.001-4.000 TL ve %1’i (2 kişi) 1.651-2.000 TL arasında gelire sahip olduğu tespit edilmiştir. 1.650 TL ve altı ile 10.001 TL ve üzeri miktarlarda ise hiç kimsenin aylık gelirinin olmadığı görülmüştür. Katılımcıların yarıya yakınının (%45,4) asgari ücret bandında ücret aldıkları tespit edilmiştir. Ücret artışına bağlı olarak refah düzeyi artışının kişilerin sosyalleşme, eğitim, çok boyutluluk ve psiko-sosyal durumlarına olumlu etki edeceği, bu sebeple de engelli bireylere olan algı ve bakış açılarında olumlu yönde bir değişim olabileceği düşünülmektedir.

Tablo 6. Katılımcıların istihdam edilme türlerine (durumlarına) göre dağılımı

İstihdam Türü	Sayı (N)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde (%)
Memur	66	34,0	34,0
İşçi	40	20,6	54,6
Sözleşmeli Personel	20	10,3	64,9
Firma Personeli	48	24,7	89,7
Geçici Personel	2	1,0	90,7
Diğer	18	9,3	100,00
TOPLAM	194	100,00	

Araştırmaya katılan belediye personelinin istihdam türlerine göre dağılımları Tablo 6’da gösterilmiştir. Söz konusu tabloya göre katılımcıların %34’ü (66 kişi) memur, %24,7’si (48 kişi) firma personeli, %20,6’sı (40 kişi) işçi, %10,3’ü (20 kişi) sözleşmeli personel, %9,3’ü (18 kişi) diğer (firma personeli iken 3 yıllık sözleşme yapılan) ve %1’i (2 kişi) geçici personel olarak istihdam edilmektedir. Katılımcıların %34’ünün memur olması yani asli kamu görevlisi olması olumlu sayılabilecek bir sonuçtur. Yine uzmanlığa dayalı olarak istihdam edilen sözleşmeli personelin (%10,3) de bu gruba eklenmesiyle söz konusu oran (%44,3) daha da artmaktadır. Belediye bütçesinin %30’u ile personel giderinin sınırlı olması ve siyasi beklentiler/vaatler nedeniyle personel istihdamı konusundaki kamuoyu baskıları firma personeli istihdamını arttırmaktadır. Elde edilen verilere göre de bu oran (%24,7) olmaktadır. Hatta daha önce bu kapsamda istihdam edilenleri (%9,3) de sayarsak %34’e ulaşmaktadır. Bu durum belediyede istihdam edilen her üç personelden birisinin firma (yüklenici – taşeron) personeli olarak istihdam edilmesini ortaya çıkarmaktadır. Hizmet kalitesi, etkinlik, verimlilik, kalite standartlarının korunması vb. unsurlar açısından bu durumun oldukça sakıncalı olduğu düşünülmektedir.

Tablo 7. Katılımcıların belediye'deki görevlerine (pozisyonlarına) göre dağılımı

Görev / Pozisyon	Sayı (N)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde (%)
Büro Personeli	90	46,4	46,4
Teknik Personel	56	28,9	75,3
Alt/Üst Yapı Çalışanı	0	0,00	75,3
Yardımcı Hizmetler	12	6,2	81,4
Yönetici	16	8,2	89,7
Eğitmen / Uzman	0	0,00	89,7
Zabıta / İtfaiye Eri	4	2,1	91,8
Diğer	16	8,2	100,00
TOPLAM	194	100,00	

Araştırmaya katılan belediye personelinin belediye'deki görevlerine (pozisyonlarına) göre dağılımları Tablo 7'de gösterilmiştir. Söz konusu tabloya göre katılımcıların %46,4'ü (90 kişi) büro personeli, %28,9'u (56 kişi) teknik personel, %8,2'si (16 kişi) yönetici ve diğer personel, %6,2'si (12 kişi) yardımcı personel, %2,1'i (4 kişi) zabıta / itfaiye eri olarak istihdam edilmektedir. Katılımcılar arasında alt/üst yapı çalışanları ile eğitmen/uzman personel bulunmamaktadır. Engelli bireylerin kamu hizmeti alımında en çok muhatap olduğu personel grubu hiç şüphesiz büro personelidir. Bu grubun ankete katılanların yaklaşık yarısının (%46,4) olması engelli – görevli etkileşiminin ölçümünde çok daha sağlıklı sonuçlar elde edilmesine katkı sağlayacaktır.

Tablo 8. Katılımcıların hizmet yıllarına (tecrübelerine) göre dağılımı

Hizmet Süresi	Sayı (N)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde (%)
0 – 5 Yıl	38	19,6	19,6
6 – 10 Yıl	40	20,6	40,2
11 – 15 Yıl	40	20,6	60,8
16 – 20 Yıl	34	17,5	78,4
21 – 25 Yıl	18	9,3	87,6
26 ve Üzeri Yıl	24	12,4	100,00
TOPLAM	194	100,00	

Araştırmaya katılan belediye personelinin hizmet yıllarına (kıdemlerine - tecrübelerine) göre dağılımları Tablo 8'de gösterilmiştir. Söz konusu tabloya göre katılımcıların %20,6'sı (40 kişi) 6-10 yıl ve 11-15 yıl, %19,6'sı (38 kişi) 0-5 yıl, %17,5'i (34 kişi) 16-20 yıl, %12,4'ü (24 kişi) 26 ve üzeri yıl, %9,3'ü (18 kişi) 21-25 yıl arasında hizmet yılları (mesleki deneyimleri, tecrübeleri, kıdemleri, vb.) bulunmaktadır. Katılımcıların yarıya yakını (%41,2) 6-15 yıl arasında hizmet yılına sahiptir. Bu tabloya göre belediye çalışanlarının yaklaşık yarısının mesleğin ilk dönemi olan 5 yılı geride bırakarak en enerji dolu, en aktif ve üretken bir dönem içerisinde oldukları görülmektedir. Ayrıca belirli bir insani ve mesleki olgunluk düzeyi (10 yıl) esas alındığında %59,8'lik bir oranın bu kapsamda oldukları tespit edilmiştir. Engelliler ile empati yapılabilmesi, daha serinkanlı olunabilmesi, tecrübe ve deneyimlere göre profesyonel bir yaklaşım sergilenebilmesi gibi durumlar açısından mevcut dağılımın kurumsal açıdan oldukça avantajlı olduğu görülmektedir.

2.7.2. Katılımcıların engelli bireylere yönelik bilgi düzeylerine göre elde edilen bulgular

Katılımcı bireylerin (belediye çalışanlarının) engelli bireyler ile yakından sosyal bir ilişkisinin olup olmaması ve engelliler ile iletişim konusundaki bilgi düzeyi ile eğitim alma isteklerinin sorgulandığı 9 – 14 arası sorulara alınan cevaplardan elde edilen bulgular bu grupta yer almaktadır. Verilen cevapların analiz edilmesi ile elde edilen frekans dağılımları sırasıyla tablolar halinde gösterilerek açıklanmıştır.

Tablo 9. Katılımcıların ailesinde/yakın çevresinde engelli birey olma durumlarına göre dağılımı

Durum	Sayı (N)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde (%)
Evet	38	19,6	19,6
Hayır	156	80,4	100,00
TOPLAM	194	100,00	

Katılımcı belediye personelinin ailesinde/yakın çevresinde engelli bireyler olup olmaması durumuna göre frekans ve yüzde dağılımı Tablo 9’da gösterilmiştir. Söz konusu tabloya göre katılımcıların %19,6’sı (38 kişi) aile ya da yakın çevresinde bir engelli bireye sahip iken, %80,4’ünün (156 kişi) sahip olmadığı tespit edilmiştir. Engelli bireylerin sayı olarak az olması genel ve önemli bir temennidir. Bununla birlikte çevresinde engelli bir birey olan ve onunla iletişim halinde olan kimselerin bu konuda daha hassas, hümanist ve pozitif bir yaklaşıma sahip olacağı düşünülmektedir. En azından bu durumda empati kurma yeteneğinin çok daha fazla olması beklenir. Bu sebeple sayının az olması engelli sayısının az olması konusunda olumlu, empati yeteneğinin gelişimi açısından olumsuz bir durumdur.

Tablo 10. Katılımcıların engelli hakları konusundaki bilgi durumlarına göre dağılımı

Durum	Sayı (N)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde (%)
Evet	46	23,7	23,7
Hayır	30	15,5	39,2
Kısmen	118	60,8	100,00
TOPLAM	194	100,00	

Katılımcı belediye personelinin engelli hakları konusunda bilgi sahibi olup olmaması durumuna göre frekans ve yüzde dağılımı Tablo 10’da gösterilmiştir. Söz konusu tabloya göre katılımcıların %23,7’si (46 kişi) engelli hakları ile ilgili bilgi sahibi iken, %15,5’inin (30 kişi) sahip olmadığı tespit edilmiştir. 118 kişinin (%60,8) ise bu konuda kısmen bilgi sahibi olduğu anlaşılmıştır. Mevcut tabloya göre engelli haklarının bilinirliği hususunda genel bir problemin olmadığı, ancak bu bilgi düzeylerinin geliştirilmesi (yükseltilmesi) gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 11. Katılımcıların engelli bireylerle çalışmaya yönelik eğitim alma durumlarına göre dağılımı

Durum	Sayı (N)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde (%)
Evet	22	11,3	11,3
Hayır	172	88,7	100,00
TOPLAM	194	100,00	

Katılımcı belediye personelinin engelli bireyler ile çalışmaya yönelik eğitim alıp almaması durumuna göre frekans ve yüzde dağılımı Tablo 11’de gösterilmiştir. Söz konusu tabloya göre katılımcıların %11,3’ü (22 kişi) bu hususta bir eğitim almış iken, %88,7’si (172 kişi) bu eğitimleri almamıştır. Mevcut tabloya göre belediye personelinin engelli bireylerle birlikte çalışmalarına yönelik olarak bir eğitimden geçirilme ihtiyaçlarının bulunduğu tespit edilmiştir.

Tablo 12. Katılımcıların çalıştığı kurumda engelli bireylere yönelik eğitim alma durumlarına göre dağılımı

Durum	Sayı (N)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde (%)
Evet	12	6,2	6,2
Hayır	182	93,8	100,00
TOPLAM	194	100,00	

Katılımcı belediye personelinin çalıştığı kurumda engelli bireylere yönelik eğitim alıp almaması durumuna göre frekans ve yüzde dağılımı Tablo 12’de gösterilmiştir. Söz konusu tabloya göre katılımcıların %6,2’si (12 kişi) bu hususta çalıştıkları kurumda bir eğitim almış iken, %93,8’i (182 kişi) bu eğitimleri almamıştır. Mevcut tabloya göre belediye personelinin engelli bireyler yönelik olarak bir eğitimden geçirilme ihtiyaçlarının bulunduğu tespit edilmiştir.

Tablo 13. Katılımcıların engellilere yönelik eğitimlere katılma isteklerine göre dağılımı

Durum	Sayı (N)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde (%)
Evet	178	91,8	91,8
Hayır	16	8,2	100,00
TOPLAM	194	100,00	

Katılımcı belediye personelinin engelli bireylere yönelik verilecek olası eğitimlere katılma istekleri ile ilgili frekans ve yüzde dağılımı Tablo 13’de gösterilmiştir. Söz konusu tabloya göre katılımcıların %91,8’i (178 kişi) bu hususta verilecek bir eğitime katılmak istediklerini belirtmiş iken, %8,2’si (16 kişi) bu konuda bir eğitim alma isteklerinin bulunmadıklarını beyan etmişlerdir. Mevcut tabloya göre çıkan sonuç (eğitim alma isteği), eğitim almamış kişilerin oranı ile neredeyse

aynıdır. Dolayısıyla bu konuda bilgisi ve tecrübesi olmayan ya da eksik olan bireylerin eğitim alma isteği içinde olması oldukça önemli bir avantaj ortaya koymaktadır. Belediyenin en kısa sürede eğitim planlamasına bu konuyu da eklemesi önemli bir katkı sağlayacaktır.

Tablo 14. Katılımcıların engelli bireylerle iletişimde zorlanma durumlarına göre dağılımı

Durum	Sayı (N)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde (%)
Evet	42	21,6	21,6
Hayır	152	78,4	100,00
TOPLAM	194	100,00	

Katılımcı belediye personelinin engelli bireyler ile iletişim kurmada zorlanma durumlarına göre frekans ve yüzde dağılımı Tablo 14’de gösterilmiştir. Söz konusu tabloya göre katılımcıların %21,6’sı (42 kişi) engelliler ile iletişim kurmakta zorlandıklarını belirtirken, %78,4’ü (152 kişi) bu konuda bir zorlanma durumlarının olmadığını beyan etmişlerdir. Mevcut tabloya göre belediye personelinin engelli bireylerle iletişim kurma hususunda genel bir sorunu olmadığı tespit edilmiştir. Ancak yaklaşık 1/5 oranındaki diğer personelin de bu konuda bir eğitimden geçirilmesi sonucu çok daha etkin hale getirecektir.

2.7.3. Katılımcıların Engellilere Yönelik Tutum Ölçeğinden Elde Edilen Bulgular

Engellilere yönelik tutum ölçeği, kamu çalışanlarının engellilere yönelik hizmet sunumlarındaki bireysel tutumlarını 6 ana faktör kapsamında ölçmek amacıyla Kaner vd. (2009) tarafından geliştirilen 43 adet sorudan oluşmaktadır. EYTÖ 5’li (5 dereceli) likert ölçeği şeklinde hazırlanmıştır.

Ölçek sorularına belediye personelinin verdiği cevapların değerlendirilmesinde Tablo 15’de yer alan aralıklar kullanılmıştır. Aralıklar arasındaki farkların eşit olduğu varsayılarak aritmetik ortalamaların puan aralığı “0,80” olarak hesaplanarak (Puan Aralığı = (En Yüksek Değer - En Düşük Değer) / 5 = (5-4) / 5 = 0,80) ve Tablo 15’de gösterilmiştir.

Tablo 15. Ortalama puanların değerlendirme aralığı

Aralık	Seçenek
1,00 – 1,80	Hiç Katılmıyorum
1,81 – 2,60	Katılmıyorum
2,61 – 3,40	Kararsızım
3,41 – 4,20	Katılıyorum
4,21 – 5,00	Tamamen Katılıyorum

Araştırmada Engellilere Yönelik Tutum Ölçeğinin maddelerine yer verilmiştir. Çalışmanın boyut ve kapsamı açısından her birisini ayrı ayrı tablolaştırmak yerine aynı tablo içerisinde genel olarak verilmesi ve en düşük – en yüksek aralıkların belirtilmesi yoluna gidilmiştir. Katılımcı belediye personelinin Engellilere Yönelik Tutum Ölçeğinin maddelerine göre vermiş oldukları cevaplardan frekans ve yüzde dağılımları ayrı ayrı elde edilmiştir. Ancak çalışmanın kapsamı da dikkate alınarak bu verileri tek tek ve birbirinden ayrı tablolarda göstermek yerine aynı tablo içerisinde ağırlık (ortalama) puanlarına göre sıralayıp kıyaslama yapma yolu tercih edilmiştir.

Tablo 16. Tanımlayıcı istatistikler

Maddeler	N	Ortalama	Standart Sapma
Engellilere sadece evlerinde eğitim verilmelidir.	194	1,7216	0,98425
Engelli biriyle aynı masada yemek yemekten rahatsızlık duymam.	194	4,3196	1,15661
Engelliler de herkes gibi kendi yaşamlarıyla ilgili kararları verebilirler.	194	4,3299	1,03535
Yasal zorunluluk olmasa bile işverenler engelli kişileri işe almalıdır.	194	4,4330	0,80035
Engelli olmayanlar bile yeterli eğitimi alamazlarken engellilere eğitim vermek gereksizdir.	194	1,4536	0,83970
İş yerinde engelliler için kontenjan ayrılmasını doğru buluyorum.	194	4,2577	1,13611
Ailenin maddi durumu iyi olsa bile, engelli birinin varlığı, ailenin sosyal yaşamını sınırlandırır.	194	3,1753	1,23011
Engelliler, çalışmak yerine yardım almayı tercih ederler.	194	2,1237	1,14501
Engelliler genellikle her şeyden şikâyet ederler.	194	2,2474	1,08719
Engelli biriyle birlikteyken, başkalarının rahatsız edici bakışlarına aldırış etmem.	194	4,1546	1,05143

Engelliler diğer insanlara güvenmezler.	194	2,3918	1,07305
Engelliler iyi ana-babalık yapabilirler.	194	3,7835	0,90166
Engelliler, diğer insanlar gibi pek çok şeyi öğrenebilirler.	194	4,3299	0,77154
Engelli bir kişi ile aynı ortamda bulunduğumda onunla sohbet etmekten çekinmem.	194	4,4639	0,69135
Engelliler de herkes gibi kendi düşüncelerini ifade edebilirler.	194	4,4639	0,67620
Ailede engelli bir kişinin olması, ailenin günlük yaşamını olumsuz etkiler.	194	2,6186	1,15569
Engelliler can sıkıcıdırlar.	194	1,6701	1,02529
Engelliler aileleri için bir yükür.	194	1,6804	0,95001
Teşvik edilirse, engellilerin de, engelli olmayanlar kadar başarılı olabileceklerine inanıyorum.	194	4,3093	0,92586
Engellilerin görünüşleri rahatsız edicidir.	194	1,6907	0,95885
Engellilerin çoğu, engelli olmayan insanlar gibi bir yaşam sürdürebilir.	194	3,9381	1,05609
Engelliler temiz değildir.	194	1,6804	0,93904
Engelliler kendilerinden başkasını düşünmezler.	194	1,7113	1,02769
Engelliler herkes gibi bir meslek sahibi olabilirler.	194	4,0825	1,07414
İnsanların engellilere gözünü dikip bakması beni üzüyor.	194	4,1031	1,11033
Hayranlık duyduğum engelli kişiler var.	194	3,8866	1,06646
Engelliler herkes gibi evlenip yuva kurabilirler.	194	4,2165	0,82984
Bir iş yerinde engelli kişilerin çalışması, mal ya da hizmet alanları huzursuz eder.	194	1,8351	1,04490
Engelli bir kişiyle yalnız kalmaktan çekinmem.	194	4,0722	1,06033
Engelliler sporcu olabilir.	194	4,4330	0,78730
Engelliler de hayatta çok başarılı olabilir.	194	4,4948	0,74977
Engelli biri evimize misafir gelse rahatsızlık duymam.	194	4,4536	0,77554
Engellilerin çalışması, işverene maddi yük getirir.	194	1,8969	1,10096
Engelliler diğer çalışanlar kadar verimli olabilirler	194	4,0722	0,89033
Birinin engelli olması, onunla arkadaş olmamı engellemez.	194	4,3196	0,92794
Engellilerin herkes gibi hayalleri, amaçları vardır.	194	4,4227	0,96396
Engelliler öfkeli ve saldırgandırlar.	194	1,8247	0,89917
Engellilerle dostluk kurmaktan kaçınmam.	194	4,3814	0,71176
Engelliler için harcanan para boşa harcanmış paradır.	194	1,5258	0,94505
Engelli olmayanlar bile iş bulamazken engellilere iş vermek gereksizdir.	194	1,7423	1,08955
Engellilere sağlık, eğitim, bakım ve rehabilitasyon gibi hizmetler veren bir işte çalışmaktan	194	3,9691	0,97059
Engellilerin çalışmalarına gerek yoktur.	194	1,8454	1,18138
Engelliler bir iş yerinin verimliliğini düşürür.	194	1,7423	0,98988

Tablo 16'ya göre "**1,4536**" ortalama ile "**Engelli olmayanlar bile yeterli eğitimi alamazlarken engellilere eğitim vermek gereksizdir**", önermesi en düşük ortalamaya sahiptir. Bu sonuca göre katılımcı belediye personeli bu düşüncüyü (önermeyi) en düşük aralık (1,00-1,80) olan "**Hiç Katılmıyorum (1)**" düzeyinde onaylamaktadır. Ortalama puana göre esasen bu düşüncüyü onaylamamakta yani kabul etmemektedirler. Katılımcılar ayrıca "**Engelliler için harcanan para boşa harcanmış paradır (1,5258)**", "**Engelliler can sıkıcıdırlar (0,6701)**", "**Engelliler aileleri için bir yükür (1,6804)**", "**Engelliler temiz değildir (1,6804)**", "**Engellilerin görünüşleri rahatsız edicidir (1,6907)**", "**Engelliler kendilerinden başkasını düşünmezler (1,7113)**", "**Engellilere sadece evlerinde eğitim verilmelidir (1,7216)**" ve "**Engelliler bir iş yerinin verimliliğini düşürür (1,7423)**" önermelerini de aynı düzeyde (Hiç Katılmıyorum) kabul etmemekte yani onaylamamaktadırlar.

Tablo 16'ya göre "**4,4948**" ortalama ile "**Engelliler de hayatta çok başarılı olabilir**", önermesi en yüksek ortalamaya sahiptir. Bu sonuca göre katılımcı belediye personeli bu düşüncüyü (önermeyi) en yüksek aralık (4,21-5,00) olan "**Tamamen Katılıyorum (5)**" düzeyinde onaylamaktadır. Katılımcılar yine "**Engelli bir kişi ile aynı ortamda bulunduğumda onunla**

sohbet etmekten çekinmem (4,4639)", "Engelliler de herkes gibi kendi düşüncelerini ifade edebilirler (4,4639)", "Engelli biri evimize misafir gelse rahatsızlık duymam (4,4536)", "Yasal zorunluluk olmasa bile işverenler engelli kişileri işe almalıdır (4,4330)", "Engelliler sporcu olabilir (4,4330)", "Engellilerin herkes gibi hayalleri, amaçları vardır (4,4227)", "Engellilerle dostluk kurmaktan kaçınmam (4,3814)", "Engelliler de herkes gibi kendi yaşamlarıyla ilgili kararları verebilirler (4,3299)", "Engelliler, diğer insanlar gibi pek çok şeyi öğrenebilirler (4,3299)", "Birinin engelli olması, onunla arkadaş olmamı engellemez (4,3196)", "Engelli biriyle aynı masada yemek yemekten rahatsızlık duymam (4,3196)", "Teşvik edilirse, engellilerin de, engelli olmayanlar kadar başarılı olacaklarına inanıyorum (4,3093)", "İş yerinde engelliler için kontenjan ayrılmasını doğru buluyorum (4,2577)" ve "Engelliler herkes gibi evlenip yuva kurabilirler (4,2165)" önermelerini de aynı düzeyde yani en yüksek aralıkta (Tamamen Katılıyorum" kabul etmektedirler.

2.8. Araştırmada geliştirilen hipotezlerin analizi ve sonuçları

Araştırmanın bu kısmında katılımcıların cinsiyetlerine ve yaşlarına göre engellilere yönelik olan tutumları karşılaştırılmıştır. Söz konusu karşılaştırma için "bağımsız t-testi" ve "bağımsız tek yönlü anova testi" uygulanmıştır. Test sonucu elde edilen değerlere göre ilişkilendirme yapılmıştır.

Tablo 17. Cinsiyete göre engellilere yönelik tutumun karşılaştırılması

Ölçek	Gruplar	N	\bar{X}	Ss	T	P
Engelleri Yönelik Tutum	Kadın	48	3,1550	0,31250	-1,782	0,076
	Erkek	146	3,2354	0,25627		

Tablo 17’de cinsiyete göre engellilere yönelik tutum "bağımsız t-testi" ile karşılaştırılmıştır. Analiz sonuçları incelendiğinde engellilere yönelik tutumun cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı anlaşılmaktadır ($p>0,05$). Başka bir ifade ile kadın ve erkeklerin engellilere yönelik tutumu benzerdir. Aralarında anlamlı sayılabilecek düzeyde bir fark ölçülmemiştir.

Tablo 18. Yaşa göre engellilere yönelik tutumun karşılaştırılması

Ölçek	Gruplar	N	\bar{X}	Ss	F	P	Post Hoc Tukey
Engelleri Yönelik Tutum	30 yaş ve altı (a)	24	3,0950	0,22630	3,587	,015	d>a
	31-40 yaş (b)	102	3,2275	0,23727			
	41-50 yaş (c)	48	3,1928	0,36222			
	51 yaş ve üzeri (d)	20	3,3535	0,16966			

Tablo 18’de katılımcı personelin yaşlarına göre engellilere yönelik tutumları "bağımsız tek yönlü anova testi" ile karşılaştırılmıştır. Analiz sonuçları incelendiğinde engellilere yönelik tutumun yaşa göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu anlaşılmaktadır ($p<0,05$). Başka bir ifade ile 51 yaş ve üzerinde yer alan katılımcıların 30 yaş ve altında yer alan katılımcılara göre engellilere yönelik tutumu daha olumludur ($p<0,05$). Buna karşın 31-40 yaş ile 41-50 yaş arasındaki katılımcıların engellilere yönelik tutumunda anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 19. Ailesinde/Yakın Çevresinde Engelli Birey Olma Durumlarına Göre Engellilere Yönelik Tutumun Karşılaştırılması

Ölçek	Gruplar	N	\bar{X}	Ss	T	P
Engelleri Yönelik Tutum	Evet	38	3,3800	0,27282	2,304	0,022
	Hayır	156	3,2617	0,28628		

Tablo 19’da ailesinde/yakın çevresinde engelli birey olma durumlarına göre engellilere yönelik tutum "bağımsız t-testi" ile karşılaştırılmıştır. Analiz sonuçları incelendiğinde engellilere yönelik tutumun ailesinde/yakın çevresinde engelli birey olma durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu anlaşılmaktadır ($p<0,05$). Başka bir ifade ile ailesinde/yakın çevresinde engelli birey olanların olmayanlara göre engellilere yönelik tutumu daha olumludur.

Tablo 20. Katılımcıların engelli bireylerle iletişimde zorlanma durumlarına göre engellilere yönelik tutumun karşılaştırılması

Ölçek	Gruplar	N	\bar{X}	Ss	T	P
Engelleri Yönelik Tutum	Evet	42	3,2520	0,17311	-0,838	0,403
	Hayır	152	3,2940	0,31093		

Tablo 20’de katılımcıların engelli bireylerle iletişimde zorlanma durumlarına göre engellilere yönelik tutum “bağımsız t-testi” ile karşılaştırılmıştır. Analiz sonuçları incelendiğinde engellilere yönelik tutumun katılımcıların engelli bireylerle iletişimde zorlanma durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı anlaşılmaktadır ($p>0,05$). Başka bir ifade ile katılımcıların engelli bireylerle iletişimde zorlananların ve zorlanmayanların engellilere yönelik tutumu benzerdir. Aralarında anlamlı sayılabilecek düzeyde bir fark ölçülmemiştir.

3. Genel Değerlendirme

Engelli bireylerin yaşadıkları dezavantajlar nedeni ile toplum hayatında diğer bireylere oranda kamu hizmetlerine ulaşım ve erişimde tamamen ya da kısmen zorluk yaşamaları söz konusudur. Bu sebeple başta merkezi idare olmak üzere yerel yönetimler ve kamu kurumları hizmet sunumlarında engellileri de düşünerek yeni düzenlemeler yapmakta, hizmet erişimleri önündeki engelleri kaldırmakta ya da en aza indirmekte, gerektiğinde evde hizmet gibi uygulamalar ile kamu hizmetlerinden yararlanma oranlarını arttırmaktadırlar. Bu durum engelli bireylerin kentsel kamu hizmetlerine erişimleri noktasında önemli olumlu gelişmelerdir.

Engelli bireylerin kentsel hizmetlere erişimlerinin tür ve içerik olarak artması, onların kentsel alanda daha çok var olmalarını ve daha çok etkin olmalarını da beraberinde getirmektedir. Bu durum, engellilerin kent yaşamında daha belirgin olmaları, kendilerini daha iyi ifade edebilmeleri, onlar ile ilgili daha rasyonel empatilerin kurulabilmesini vs. de beraberinde getirecektir. Böylelikle engelli bireylerin toplum ve kent yaşamı ile bütünleşmesi çok daha üst noktada olacaktır.

Engelli bireyler ile ilgili yapılan hukuki, sosyo-kültürel, teknik ve ekonomik çalışmaların hayata geçirilmesi, sonuçlarının izlenmesi ve ihtiyaca göre revize edilmesinde bilimsel çalışmaların önemi oldukça fazladır. Bu bağlamda gerek engellilerin gerekse de engelli paydaşlarının (özellikle de onlara hizmet sunanların) algı, beklenti ve tutumlarının ölçülmesi bu bağlamda yapıcı ve olumlu sonuçların elde edilmesine katkı sağlayacaktır. Yapılan çalışmanın önemi bu nedenle fazladır. Ancak çalışmanın kısıtları dikkate alındığında bu gibi çalışmaların sayısı “evren-örneklem”, “zamansal dönem”, “anket uygulanan kişiler” vb. kısıtlar açısından farklılaştırılarak tekrar edilmelidir. Yine ölçülmek istenen bağımlı ve bağımsız değişkenler ile ilgili sayıların artırılması içeriği zenginleştirilecektir. Yapılan çalışmanın ilk versiyonunda birinci ana hipotez 8 alt hipotezden, ikinci ana hipotez ise 6 alt hipotezden oluşmaktaydı. Ancak hipotezlerin test edilmesi kısmı çok büyük bir hacme sahip olunca, zaten kapsam olarak geniş olan makaleyi daha da büyütmemesi açısından 2’şer alt hipoteze indirgenmek durumunda kalmıştır. Bununla birlikte ileride yapılacağı düşünülen diğer çalışmalara örnek olması açısından araştırma modelinden çıkartılmamıştır.

Araştırmada katılımcıların “cinsiyetlerine” ve “yaşlarına” göre engellilere yönelik olan tutumları karşılaştırılmıştır. Söz konusu karşılaştırma için “bağımsız t-testi” ve “bağımsız tek yönlü anova testi” uygulanmıştır. Analiz sonuçları incelendiğinde engellilere yönelik tutumun cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı anlaşılmaktadır ($p>0,05$). Başka bir ifade ile kadın ve erkeklerin engellilere yönelik tutumu benzerdir. Aralarında anlamlı sayılabilecek düzeyde bir fark ölçülmemiştir. Yine analiz sonuçlarına göre engellilere yönelik tutumun yaşa göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu anlaşılmaktadır ($p<0,05$). Başka bir ifade ile 51 yaş ve üzerinde yer alan katılımcıların 30 yaş ve altında yer alan katılımcılara göre engellilere yönelik tutumu daha olumludur ($p<0,05$). Buna karşın 31-40 yaş ile 41-50 yaş arasındaki katılımcıların engellilere yönelik tutumunda anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Kamu çalışanlarının ailesinde/yakın çevresinde engelli birey olma durumlarına göre engellilere yönelik tutumları “bağımsız t-testi” ile karşılaştırılmıştır. Analiz sonuçları incelendiğinde engellilere yönelik tutumun ailesinde/yakın çevresinde engelli birey olma durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu anlaşılmaktadır ($p<0,05$). Başka bir ifade ile ailesinde/yakın çevresinde engelli birey olan belediye çalışanlarının olmayan diğer çalışanlara göre engellilere yönelik tutumu daha olumludur.

Yapılan araştırmada belediye çalışanlarının engelli bireylerle iletişimde zorlanma durumlarına göre engellilere yönelik tutumları karşılaştırılmıştır. Analiz sonuçları incelendiğinde engellilere yönelik tutumun katılımcıların engelli bireylerle iletişimde zorlanma durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı anlaşılmaktadır ($p>0,05$). Başka bir ifade ile katılımcıların engelli bireylerle iletişimde zorlananların ve zorlanmayanların engellilere yönelik tutumu benzerdir. Aralarında anlamlı sayılabilecek düzeyde bir fark ölçülmemiştir.

Araştırmada Engellilere Yönelik Tutum Ölçeğinin maddelerine yer verilmiştir. Katılımcı belediye personelinin Engellilere Yönelik Tutum Ölçeğinin maddelerine göre vermiş oldukları cevaplardan frekans ve yüzde dağılımları ayrı ayrı elde edilmiştir. Tablo 16’ya göre “1,4536” ortalama ile “Engelli olmayanlar bile yeterli eğitimi alamazlarken engellilere eğitim vermek gereksizdir”, önermesi en düşük ortalama sahiptir. Ortalama puana göre esasen bu düşüncüyü onaylamamakta yani kabul etmemektedirler. Yine aynı tabloya göre “4,4948” ortalama ile “Engelliler de hayatta çok başarılı olabilir”, önermesi en yüksek ortalama sahiptir. Bu sonuca göre katılımcı belediye personeli bu düşüncüyü (önermeyi) en yüksek aralık (4,21-5,00) olan “Tamamen Katılıyorum (5)” düzeyinde onaylamaktadır.

Engelliler ile ilgili farkındalıklarının artırılması, onların sorunlarını daha iyi ifade edebilmesi için iletişim ve erişim engellerinin giderilmesi, bu bağlamda onlara özel platformların oluşturulması, kamu görevlilerinin engellilere hizmet

sunumlarında daha özenli olmalarının sağlanması, engellilerin kentsel yaşama ilişkin karar alma süreçlerine etkin olarak katılımlarının sağlanması vd. politikalar onların yaşam konforunu arttırmada ve toplumla olan bütünleşmelerine çok önemli katkılar sağlayacaktır. Ülke genelinde başta kamu kurum ve idarelerine ait binaların ve hizmetlerin engelli bireyler için yeniden dizayn edilmesi, birçok kent konseyinde engelliler meclislerinin oluşturulması, engellilere yönelik farkındalık organizasyonlarının düzenlenmesi, kamu personellerinin engellilere hizmet sunumlarında daha özenli davranmaları için özel eğitimler almaları ve bu konuda denetlenmeleri bu konuda atılan önemli adımlardır.

Etik Beyan ve Açıklamalar

1. Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışmada yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

2. Yazar Katkı Oranı Beyanı

Yazarların çalışmaya olan katkıları eşit düzeydedir. Tüm süreçler ortak bir şekilde gerçekleştirilmiştir.

3. Etik Kurul Bilgileri Beyanı

Tarafımızca yapılan bu bilimsel araştırmada etik kurul kararı gerektirecek herhangi bir faaliyet/çalışma bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akçamete, G. (2018), “Özel gereksinimi olan bireyler”. Özel Eğitim ve Kaynaştırma (Ed. Ümit Şahbaz). Anı Yayınları, Ankara, s.2-29.
- Akıncı, Z., & Sönmez, N. (2015). Engelli Bireylerin Erişilebilir Turizm Beklentilerinin Değerlendirilmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 26(1), s.97-113.
- Akoğul, P. (2019). Toplumda sakatlara yönelik dik bakış ve bu dik bakışların sakat bireylerin gündelik hayatında nasıl konumlandığı üzerine nitel bir araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Alp, H. (2019). Engellilerin Ulaşılabilirlikleri Üzerine Memnuniyet Araştırması: Kocaeli İli Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.
- Altan, Ö. Z. (1990), Sakatlar ve Türkiye’de çalışma sorunları. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi İİBF Yayınları: Eskişehir.
- Altıparmak, S., & Yıldırım Sarı, H. (2012). Manisa İlinde Engelli Bireylere Karşı Toplumsal Tutum. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 13, 110-116.
- Apaydın, R. (2020). Sağlık Çalışanlarının Engelli Bireylere Yönelik Tutumlarının İncelenmesi – Bir Üniversite Hastanesi Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ataman, A. (2012). Özel eğitime muhtaç olmanın nedenleri, anlamı ve amaçları. Temel Eğitim Öğretmenleri İçin Kaynaştırma Uygulamaları ve Özel Eğitim (Ed. Ayşegül Ataman), Vize Yayınları, Ankara, ss.3-24.
- Atmaca, Y. (2013). Optimal belediye büyüklüğü ve yeni büyükşehir belediye yasası. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 168-184.
- Atmaca, Y., & Geylani, D. (2020). Girişimci Yönetim, Girişimci Belediyecilik ve Yerel Kalkınma. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, s.249-270.
- Befort, S. F., & Thomas, H. L. (1999). The ADA in turmoil: Judicial dissonance, the Supreme Court’s response, and the future of disability discrimination law. *Oregon Law Review*, 78, 27-104.
- Bulgan, G., & Göktaş, P. (2016). Y kuşağının engelli turistlere bakış açılarının değerlendirilmesi: Süleyman Demirel üniversitesi Isparta meslek yüksekokulu örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7(15), s. 83-95.
- Bulut Şimşek, F. (2020). Engellilere yönelik yerel yönetim çalışmaları: Ümraniye belediyesi örneği. *Akademik Matbuat Dergisi*, 4(2), s.41-59.

- Burcu, E. (2011). Türkiye'deki engelli bireylere ilişkin kültürel tanımlamalar: Ankara örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28(1), s.37-54.
- Cengizhan, S., Doğan, B., Ural, E., Akar, A., & Cin, F. M. (2019). Yükseköğretimdeki engelsiz öğrencilerin fiziksel engelli öğrencilere ilişkin bakış açıları: Marmara üniversitesi örneği. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 9(3), s.573-580.
- Çakmak, N. M. (2008). Amerika Birleşik Devletleri'ndeki engelli tanımı hakkında bir inceleme. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 57(2), s.51-62.
- Çıtil, M. (2018). Türkiye'de özel eğitim: Tarihsel, politik ve yasal gelişmeler. Vize Yayınları: Ankara.
- Fırat, A. S. (2008). Belediyelerin engellilere dönük sosyal hizmet projeleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 19(1), s.89-100.
- Gözler, K. (2009). İdare hukuku. Ekin Kitabevi: Bursa
- Güler, F. (2023). Büyükşehir belediye meclisi üyeliği seçim sisteminin sebep olduğu sorunlar. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 88(1), s.155-184.
- Gürün, F., & Kararağaç, Ş. (2017). Sosyal belediyecilik anlayışı üzerinden engellilere yönelik hizmetler. *İstanbul Aydın Üniversitesi Anadolu Bil MYO Dergisi*, 48, s.43-62.
- Kaner, S. S., Öğülmüş, S., Büyüköztürk, Ş., Dökmen, Z., & Daşdemir, H. (2009). Toplum özgürlüğü nasıl anlıyor? T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayını: Ankara, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/2622/toplum-ozurlulugu-nasil-anliyor-arastirma-projesi-sonuclari.pdf> (Erişim Tarihi: 19.11.2020).
- Karakoç, T., & Aslan, C. (2020). *Özel Eğitim ve Özel Eğitimde Temel Kavramlar*. Özel Gereksinimi Olan Öğrencilere Fen Eğitimi (Ed. Aydın Kızılaslan, Çiğdem Nilüfer Umar Kaya). Pegem Akademi Yayınları: Ankara, s.1-16.
- Karasar, N. (2013). Bilimsel araştırma yöntemi, Nobel Yayınları: Ankara, 25. Baskı.
- Karataş, K. (2002). Engellilerin toplumla bütünleşme sorunları: bir sosyal politika yaklaşımı. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 2(2), s.43-55.
- Kayış, A. (2018) *Güvenilirlik analizi (Reliability Analysis)*. SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri (Ed. Şeref Kalaycı), Dinamik Akademi Yayını, , ss.403-424.
- Kaypak, Ş., Bimay, M., & Yılmaz, V. (2017b). Dijital çağda kamu yönetimi ve etik. *Social Sciences Studies Journal (SSS)*, 3(6), s.912-925.
- Kaypak, Ş., Yılmaz, V., & Bimay, M. (2017a). Dijital çağda yerel yönetimler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 22(Kayfor 15 Özel Sayısı), s. 1798-1813.
- Kesgin, B. (2014). Engellilere yönelik yerel sosyal politikalar. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 23(4), s.1-15.
- Kılıç, E., & Çıtil, R. (2019). Üniversite Hastanesindeki Doktor ve Hemşirelerin Engellilere Yönelik Uygulamalar Konusundaki Farkındalıkları ve Engellilere Yönelik Tutumları. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 13(2), s.129-141.
- Kırıkoğlu, E. (2009). Engellilere Yönelik Kamusal Hizmetler: Zonguldak İli Memnuniyet Algısı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Manav, A. E. (2006). İşverenin özürlü, eski hükümlü ve terör mağduru çalıştırma zorunluluğu. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10(1-2), s.137-169.
- Mecek, G., Doğan, M., & Kaymaz, A. R. (2015). *Yerel yönetim hizmetlerinin finansmanında ve sunumunda alternatif bir model: kösi (kamu - özel sektör işbirliği) uygulamaları*", İdari ve Mali Açından Türkiye'de Yerel Yönetimler (Ed. Mehmet Mecek, Mesut Doğan, Bekir Parlak), Bekad Yayınları: Antalya, s.481-506.
- Mecek, M., & Güney, M. S. (2017). Türkiye'de Engelli Personel İstihdamının Çalışanlar Açısından Değerlendirilmesi, Belediyelerin Geleceği ve Yeni Yaklaşımlar (Ed. Mahmut Güler, A.Menaf Turan), Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları, İstanbul, C.1, ss.379-393.
- Mecek, M., & Kocakula, Ö. (2019). E-Devlet ve E-Yönetişimde idari, siyasi ve etik sorunlar, E-Yönetişim: Kavramsal / Kuramsal Çerçeve, Ülke İncelemeleri ve Türkiye'ye Yansımaları (Ed. Bekir Parlak, Kadir Caner Doğan), Beta Yayınları, İstanbul, ss.195-230.
- Nadaroğlu, H. (2001), Mahalli idareler teorisi – ekonomisi – uygulaması. Beta Yayınları: İstanbul, 7. Baskı.
- Onar, S. S. (1996), İdare hukukunun umumi esasları: Hak Kitabevi: İstanbul, 3. Baskı.

- Orhan, S. (2015). Türkiye’de Engellilerin Bilinç Düzeyi: Engellilere Sunulan İstihdam Hakları Üzerinden Bir Araştırma. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 1*, s.73-98.
- Özcebe, H. (2008). *Halk Sağlığı ve Engellilik Yaklaşımı*. Engelli Dostu Belediye Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 27 Mayıs 2018 - Ankara, s.1-15.
- Özdemir, A. (2010). Yönetim biliminde ileri araştırma yöntemleri ve uygulamaları. Beta Yayınları: İstanbul, 2. Baskı.
- Özgökçeler, S. (2013). *Engellilere yönelik sosyal politikalar*, Sosyal Politika (Ed. Aysel Tokol, Yusuf Alper), Dora Basım-Yayım: Bursa, s.336-362.
- Özyürek, M. (2006). Engellilere yönelik tutumların değiştirilmesi. Kök Yayınları: Ankara.
- Şahin, H., & Bekir, H. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Engellilere Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 20(3)*, s.767-779.
- Şahin, H. (2004). Engellilik kimin sorunu? Bireyin mi, toplumun mu? *Öz-veri Dergisi, 1(1)*, s.48-59.
- TÜİK – Türkiye İstatistik Kurumu (2020), 2019 Yılı Nüfus (Demografik) İstatistikleri, Tük Yayını, Ankara, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1> (Erişim Tarihi: 03.12.2020).
- WHO – Dünya Sağlık Örgütü (1993), International Classification of Impairments, Disabilities, and Handicaps, WHO Publications, Geneva.
- Yıldırım, R. (2012). İdare hukuku dersleri 2, Mimoza Yayınları: Konya, 4. Baskı.
- http://eskisehir.bel.tr/icerik_dvm.php?icerik_id=798&cat_icerik=1&menu_id=24 (Erişim Tarihi: 03.01.2021).
- <http://sivas.bel.tr/icerik/57/5009/sesli-duraklar-engellilerin-hayatini-kolaylastirdi.aspx> (Erişim Tarihi: 03.01.2021).
- <http://www.beyazkaranfiller.com/index.html> (Erişim Tarihi: 03.01.2021).
- <http://www.cankaya.bel.tr/pages/339/Gorme-Engelliler-Spor-Kulubu/> (Erişim Tarihi: 03.01.2021).
- <http://www.cankaya.bel.tr/pages/340/Engelsiz-Yollar/> (Erişim Tarihi: 03.01.2021).
- <https://denizli.bel.tr/Default.aspx?k=haber-detay&id=9929> (Erişim Tarihi: 03.01.2021).
- <https://samsun.bel.tr/icerik/engelsiz-hizmetler> (Erişim Tarihi: 03.01.2021).
- <https://www.afyon.bel.tr/projedetay/0/203/engelsiz-gastronomi-mutfagi-ve-terapi-merkezi.aspx> (Erişim Tarihi: 03.01.2021).
- https://www.alanya.bel.tr/Projeler_/3/Sosyal%20Hizmetler (Erişim Tarihi: 03.01.2021).
- <https://www.isper.istanbul/menu/istem-engelliler-merkezi-ve-bagli-birimler> (Erişim Tarihi: 03.01.2021).
- <https://www.yalova.bel.tr/Content/images/pp-2019.pdf> (Erişim Tarihi: 03.01.2021).
- https://www.yeniasir.com.tr/izmir/2009/12/06/engelli_aksam_bakim_merkezi_hizmete_girdi (Erişim Tarihi: 03.01.2021).
- Avrupa Sosyal Şartı (09.04.2007 tarih ve 26488 sayılı Resmi Gazete).
- Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (14.07.2009 tarih ve 27288 sayılı Resmi Gazete).
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (09.11.1982 tarih ve 17863 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazete).
- 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun (07.07.2005 tarih ve 25868 sayılı Resmi Gazete).

Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramı ve Türkiye’deki Gelişimi¹

The Concept of Corporate Social Responsibility and Its Development in Türkiye

Abdülhak Sacid AKSOY²

Geliş Tarihi / Received: 10.11.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 16.12.2023

Tarihi / Published: 31.12.2023

ÖZET

Günümüzde birçok sosyolojik ve ekolojik problem devletin kendi kendine baş edebileceği boyutların ötesine taşınmıştır. Dolayısıyla bu problemlerin çözülmesinde şirketler ve sivil toplum kuruluşları ile geniş kesimlerin hep birlikte görev alması temin edilerek çeşitli teşebbüslerde bulunulması bir ihtiyaç haline almıştır. Bu sebeple işletmeler hem toplumsal hayata katkıda bulunmak hem de toplum karşısındaki saygınlıklarını sürdürmek ve güçlendirmek amacıyla Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS) faaliyetlerine ağırlık vermektedirler. Günümüzde genel anlamda kurumlardan olduğu gibi işletmelerden de sosyal duyarlılık konularında inisiyatif alması beklenmektedir. Sanayi Devriminden itibaren ortaya çıkmaya başlayan ve Friedman tarafından doktrin haline getirilen, işletmelerin başlıca amaçlarının kârlarını en yükseğe çıkarmak olduğuna dair iddianın zemin oluşturduğu, yüksek kâr elde ederken aynı zamanda tüketiciyi de memnun etme anlayışı bir dönem baskın hale gelmiştir. Fakat, sonraki dönemde Carroll tarafından öne sürülen, işletmelerin optimum kâr elde etmeye çalışırken sadece tüketicilere karşı değil bütün paydaşlara karşı da sorumluluklarını göz önünde tutarak üretim ve hizmette bulunmaya çalışması gerektiği anlayışı işletmeler için KSS faaliyetlerini hem zorunluluk hem de sorumluluk haline getirmiştir. Derleme özelliğinde olan bu çalışmanın amacı, kavramsal ve tarihi açılarından KSS kavramını incelemek, faaliyet alanlarını vurgulamak, bu kavramın dünyadaki ve Türkiye’deki gelişim sürecini ele almaktır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Paydaşlar, Hayırseverlik, Uyumlaştırma

Jel Kodları: M14, D22, D64, L21

ABSTRACT

Today, many sociological and ecological problems are beyond the capacity of the state to deal with on its own. Therefore, it has become a necessity to take various initiatives to solve these problems by ensuring that companies, non-governmental organizations and large segment of society take part together. For this reason, businesses focus on Corporate Social Responsibility (CSR) activities both contribute to social life and maintain and strengthen their reputation in society. Nowadays, businesses, as well as institutions in general, are expected to take initiative on social sensitivity issues. The understanding of satisfying the consumer while making high profits, which began to emerge since the Industrial Revolution and became a doctrine by Friedman, which was based on the claim that the main purpose of businesses is to maximize their profits, became dominant for a period. However, in the later period, the understanding put forward by Carroll that businesses should try to produce and serve while trying to achieve optimum profit, by taking into account their responsibilities not only towards consumers but also towards all stakeholders, has made CSR activities both a necessity and a responsibility for businesses. The purpose of this study, which is a compilation, is to examine the concept of CSR from conceptual and historical perspectives, to emphasize its areas of activity and to discuss the development process of this concept in the world and in Türkiye

Keywords: Corporate Social Responsibility, Stakeholders, Philanthropy, Synchronization

Jel Codes: M14, D22, D64, L21

Atf (Citation): Aksoy, A. S. (2023). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramı ve Türkiye’deki Gelişimi. *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, 5(2), 147-161. Doi: 10.47138/jeaa.1389216

¹ Bu çalışma, Abdülhak Sacid Aksoy’un Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yaptığı “İşletmelerde Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Önemi ve Şanlıurfa Bölgesindeki İşletmelerde Bir Uygulama” başlıklı Yüksek Lisans Tezinden türetilmiştir.

² Arş. Gör. Dr., Şırnak Üniversitesi, İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, sacidaksoy@gmail.com, Orcid: 0000-0002-6189-5245

Giriş

Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS); kamu sektörünü, özel sektörü ve sivil toplum kuruluşlarını aynı hedef doğrultusunda bir araya getiren, toplum olarak olumlu sonuçlarından etkilendiğimiz, gelişim sürecinde olan hareketli bir kavramdır. Ünlü yönetim uzmanı Peter F. Drucker, “Geçtiğimiz 40-50 yılda ekonomik faktörler dominanttı, bundan sonraki 20-30 yılda ise sosyal faktörler dominant olacak” şeklindeki ifadesiyle sosyal sorumluluk felsefesinin daha da vazgeçilmez hale geleceğine vurgu yapmıştır. Özellikle Türkiye gibi kalkınma sürecinde olan ülkelerde, devletin yeterli kaynak tahsis edemediği bazı sosyal sahalarda şirketlerin inisiyatif olarak topluma katkıda bulunması bu kavramın en güzel tarafıdır.

Öbür taraftan, her işletmenin sahip olduğu imkanların el verdiği ölçüde ve faaliyet sahasına uygun biçimde bu gibi çalışmalar yürütmesinin, KSS projelerinde yer almayan diğer firmalar arasında farklılığını ortaya çıkarmasına, işletmelerin yönetim kademelerinin ve çalışanlarının kendilerini daha pozitif değerlendirmesine, işlerinden tatmin olma duygusunu yakalamalarına ve kendilerini geliştirmelerine, inisiyatif alma kültürlerinin olgunlaşmasına ve hedef kitlelerinin işletmeye güven duymasına ciddi katkılarda bulunacağı ileri sürülmektedir. Bu sebeplerin de ortaya koyduğu üzere KSS anlayışının gelişim zemini bulmasının asli unsuru işletmelerin kendi kararları veya eğilimleri olmaktan ziyade toplum kesimlerinin daha iyi hale getirilmeye ihtiyaç duyulan alanlara yönelik beklentilerinin yükselmesidir. Bu beklentilerin karşılanması doğrultusunda sivil toplum kuruluşları da kıymetli roller üstlenmektedirler. Bu organizasyonlar aynı zamanda işletmelerin KSS kültürünü sahiplenmesinde aracılık vazifesi de görmektedirler.

Öte yandan, günümüzde rekabet koşullarının şiddetlendiği, küreselleşmenin pozitif ya da negatif sonuçlarının insanlık düzeyinde topluca hissedildiği, limitsiz üretim ve limitsiz tüketim anlayışından kaynaklı olarak doğal kaynaklardaki azalışın hissedilmeye başlandığı ve sürdürülebilirlik anlayışının öneminin daha iyi anlaşıldığı, çalışan haklarının daha fazla ciddiye alındığı, müşterilerini ürünlerinden tatmin edebilmek uğruna onların sağlığına zarar vermenin yasalarla önüne geçildiği, bu konuda toplumsal bilinç düzeyinin yükseldiği ve tüketici hareketlerinin ticari kuruluşlar üzerinde baskı unsuru olduğu bir ortam bulunmaktadır.

Bu çerçevede çalışmada, KSS anlayışına uygun davranılması ya da davranılmaması açısından işletmelerin kurum kültürüne ve iş çevresine bağlı olarak benimsediği tutumlar ile Kurumsal Sosyal Sorumluluğun ekonomi, hukuk, ahlak ve gönüllülük alanlarındaki karşılıklarına değinilmiştir. Devamında, KSS kavramının Türkiye’deki gelişim safhaları ele alınıp, ülkemizin geleneklerinde hep var olmuş olan vakıf kültürünün KSS anlayışının oluşmasına zemin teşkil ettiği ifade edilmiştir. Vakıf kültüründe daha çok hayırseverlik duygusunun baskın olduğu vurgulandıktan sonra stratejik KSS anlayışının hayırseverlik anlayışından ayrılan yönleri bir tablo yardımıyla özetlenmiş ve bu konuda yapılmış bazı araştırmaların sonuçlarına yer verilmiştir.

Şirketlerin paydaşları müşteriler ve hissedarların yanı sıra toplum, devlet, çalışanlar, doğal çevre, faaliyet sahasına göre uluslararası toplum, meslek odaları ve işletmenin faaliyetlerinden bir biçimde etkilenen diğer kişi ve gruplardır. Bu gerçekten hareketle bu derleme çalışmasının temel amacı, bu sahalardaki duyarlılığın kurumsal seviyede sahiplenilmesi gerektiği iddiasına dayanan KSS felsefesinin, firmaları bu paydaşlarına karşı hangi açılardan sorumluluk üstlenmeye teşvik ettiğini irdelemektir. Ayrıca yeni üretim tekniklerinin kullanımıyla hem doğal çevrenin korunabileceğini hem de girdilerin etkin kullanımıyla verimliliğin artırılıp, maliyetlerin düşürülebileceğini ve işletmelerin hem kendileri açısından hem de toplumsal ve doğal çevre açısından KSS anlayışının sahip olduğu önemi vurgulamaktır.

1. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramı ve Tarihsel Gelişim Süreci

Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS) kavramının genel kabul görmüş bir tanımını yapmak mümkün olmamakla beraber bazı tanımlamalar vardır (Bayraktaroğlu vd., 2009, s. 6). KSS kavramı olarak, bir şirketin ekonomik ve çevresel bir biçimde faaliyette bulunurken paydaşlarının ilgi ve hassasiyet alanlarını da gözetmesi konusunda gönüllülük esasına dayanan sorumlulukları olarak tanımlanabilir (Aydede, 2007, s. 25). Dünya Sürdürülebilir Kalkınma İş Konseyine göre KSS, işletmenin topluma karşı olan hareket tarzının ahlaki olması, yönetim kademesinin paydaşlarla olan ilişkilerini düzenlerken sorumluluklarının farkında olması, çalışanlarının, onların ailelerinin ve genel olarak toplumun yaşam standartlarını yükseltirken ekonomik gelişmeye katkıda bulunması anlamlarına gelmektedir (Bayraktaroğlu vd., 2009, s. 7).

Günümüzde kullanılan KSS kavramını tam olarak karşılamamakla birlikte (Boran, 2011, s. 31-32), bu kavramın kökenlerine bakıldığında sosyal sorumluluğun temellerinin aslında uygarlıkların ve dinlerin ortaya çıkmasına kadar uzandığı görülür. Toplum menfaatleri ile özel sermayenin karşı karşıya geldiği bütün zaman dilimlerinde bu olgu da tekrar gündem olmuştur. Sosyal sorumluluğun anlayış haline gelmesi Eflatun’un ileri sürdüğü fikirler çerçevesinde gerçekleşmiştir. Anadolu coğrafyasında ise Ahi-Lonca örgütleri bu anlayışı temel olarak teşkilatlanmışlardır (Bayraktaroğlu vd., 2009, s. 33-34).

Sanayi Devrimi öncesi dönem olarak ele alınan 12. ve 18. yüzyıllar aralığındaki zaman diliminde işletmeler, sipariş üzerine üretimde bulunan, küçük ölçekte ve dini duyarlılıkların oluşturduğu etkiyle yardımseverlik ilkesini önemseyen bir

yapıya sahiplerdi. Başka bir deyişle işletmelerin sorumluluk düzeyleri kişilerin vicdani hassasiyetlerine bağlı olarak şekillenmekteydi. 1500 ila 1800 yılları arasındaki dönemde yaygın hale gelen Merkantilist anlayıştaki hakim düşünce ise bir ülkedeki zenginliğin ancak sahip olunan madenler üzerinden değerlendirilebileceği yönündeydi. Ayrıca, fakir insanlara yardımda bulunmak, işsizlere iş temin etmek devlete ait bir sorumluluk olarak kabul edilmekteydi. Sürecin ilerleyen zamanlarında James Watt'ın çalışmaları sonucunda 1765 yılında icat edilmiş olan buhar makinesinin kullanıma girmesiyle birlikte fabrikasyon üretim aşamasına geçilmiş ve modern anlamda işletmecilik biliminin temelleri oluşmaya başlamıştır. 1776 yılında Adam Smith'in 'Ulusların Zenginliği' isimli eserini yayımlaması ve 1789 yılında Fransa'da ihtilalin patlak vermesi neticesinde Sanayi Devrimi süreci nihayete ermiştir. Takip eden süreçte Adam Smith tarafından öne sürülen görünmez el varsayımı baskın düşünce haline gelmiştir. Bu varsayımın göre, kişiler ve kurumlar kendi menfaatleri doğrultusunda çabalarken hareket kazanmasına sebep oldukları kuvvetler de bütünlük içinde topluma katkı sunmaktadır. Bu anlayış sebebiyle ilgili dönemde işletmeler kâr seviyelerini mümkün olduğunca artırmayı hedeflemiştir (Aktan & Börü, 2007, s. 23).

Sosyal duyarlılık anlayışına erişilmesi sürecinde bu anlayışa dair ihtiyacın ilk olarak ortaya çıktığı örneklerden biri olarak 1839 senesinde Rockefeller ailesinin kurduğu Standart Oil Şirketi vakası gösterilir. Şirket 1868 yılından itibaren dünyadaki en büyük ölçekli petrol rafine işletmesi haline almış, sonrasında da bütün petrol işletmelerini ele geçirmeye başlamıştır. Rekabet ortamının bozulması sonucunda 1890 yılında ABD Millet Meclisinde tekelci anlayışa yönelik kanun seviyesinde düzenleme yapılmıştır. Firma toplumda bozulan imajını düzeltmek adına ne kadar uğraşmışsa da 1911 yılına gelindiğinde dağılmanın önüne geçememiştir (Boran, 2011, s. 32).

Bu gelişmelerin yanı sıra New York Borsasının çöküşüne sebep olan ve 'Büyük Buhran' olarak isimlendirilen ekonomik krizin de neticesinde 1930 ve sonrasındaki yıllarda sosyal sorumluluk konusu üzerine tartışmalar ciddiye kazanmıştır (Türk & Gök, 2010, s. 200). Çünkü Adam Smith'in öne sürdüğü görünmez el teorisinde ortaya koyulan iddianın gerçekleşmediği bu buhran sebebiyle tecrübe edilmiştir. Aynı yıllarda, çalışan kesimin sendikal kazanımlara ulaşmaya başladığı ve başka sosyal kazanımlar için pazarlık etme konusunda da elinin kuvvetlendiği görülmektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte iş dünyasında çalışan kesimin sahip olduğu önem daha net anlaşılmıştır (Aktan & Börü, 2007, s. 24).

Çalışan kesimin değerinin daha çok fark edilmesinin bir başka nedeni de işletme yöneticilerinin ne kadar fazla yatırım yaparlarsa yapsınlar işletmelerinin istedikleri oranda büyüme göstermediğini deneyimlemiş olmalarıdır. Yeni dönemde, çalışan kesim açısından olumlu olan bu durumun temelinde bulunan bir diğer neden de daha önceki dönemde yetişmiş eleman sayısının az oluşu ve işsizlik oranlarının yüksek oluşu sebebiyle çalışanların kıymet görmemiş olmasıdır. Dolayısıyla, bu dönemde devlet çalışan kesimin eğitim düzeyini yükseltmek amacıyla eğitime dair harcamaları artırmıştır. Netice olarak, çalışanların değeri kesin biçimde artmış ve sendikaların örgütlenme faaliyetleri ortaya çıkmıştır. Bununla beraber, işletmeler de güç kazanarak büyümüşler, fakat tutumları tekelci hale gelmeye başlamıştır. Batılı devletler ise bu kontrol dışı ilerleyişi durdurabilmek için birtakım yasal tedbirleri hayata geçirmişlerdir (Bayraktaroğlu vd., 2009, s. 34).

Kişisel veya kurumsal açıdan sosyal duyarlılığın başlangıcı 19. yüzyıla, hayırsever kapitalizm düşüncesinin bulunduğu zamana kadar götürülebilse de bu konu esasen 1950'li yıllardan itibaren daha metodik ve programlı bir süreç şeklinde ele alınmaya başlamıştır (Keskin, 2010, s. 4). Dolayısıyla, 1950 öncesindeki dönemi sosyal teşebbüslerin ve amatör sayılabilecek denemelerin olduğu dönem diye nitelendirmek daha doğru olabilir (Boran, 2011, s. 35). Bu kavram, fikri zeminde ve daha somut bir şekilde 1900'lü yılların ilk zamanlarında ortaya çıkmış olmasına rağmen akademi ortamına taşınması, Howard R. Bowen tarafından 1953 yılında yazılan "İş Adamının Sosyal Sorumluluğu" isimli kitapla ivme kazanmıştır (Kaya, 2008, s. 98). Yönetim alanında profesör olan Archie Carroll tarafından yayımlanan bir eserde, modern dönemin başlangıç noktasının bu kitabın ortaya çıktığı dönem olduğu ileri sürülmektedir (Boran, 2011, s. 36).

Bugün itibarıyla yerleşmiş olan sosyal sorumluluk mantalitesi ise esasen 1960'lı yıllarda ABD'de ortaya çıkmıştır (Bayraktaroğlu vd., 2009, s. 35). Bu kavramın ABD'de doğmasının sebepleri olarak Amerikan toplumunda, büyük şirketlere karşı küçük firmaların, devlet bürokrasisine karşı serbest piyasanın ve devlet müdahalelerine karşı özel sektörün yanında durma tutumunun varlığı gösterilmektedir (Boran, 2011, s. 35). 1960'lı yıllarda sosyal sorumluluk kavramı iş dünyası açısından olduğu kadar politika, hukuk, ekonomi teorisi ve uygulamaları gibi alanlar açısından da önem verilen bir kavram olmaya başlamıştır (Türk & Gök, 2010, s. 200).

İnsan haklarına dair 1964 yılında yapılan sözleşme, Ulusal Çevre Politikası'na dair 1969 yılında yapılan sözleşme ve tüketici ürünlerinin güvenilirliğine dair 1972 yılında yapılan sözleşme KSS kavramının terminolojik düzeyde geçirdiği değişimler olarak değerlendirilmektedir (Aydede, 2007, s. 25). Ayrıca, sosyal sorumluluğun teorik düzeyde ele alınmaktan ziyade uygulamaya yönelik şekilde tartışılır hale gelmesinde; üçüncü dünya ülkeleri şeklinde nitelenen ülkelerde çocuk işçi çalıştıran, işçi sağlığı ve güvenliğine dair tedbirleri önemsemeyen Adidas ve Nike gibi firmaların uygulamaları, çocuklara zarar verebilecek içerikte ürünler imal eden Nestle firmasının faaliyetleri, Güney Afrika'da Barclays Bankasının ırksal

ayırımcılık barındıran faaliyetleri ile dünyanın çok sayıda ülkesinde ve İngiltere’de ortaya çıkan finansal skandalların fazlaca etkileri olmuştur (Yemişçi, 2009, s. 18).

1970 ve sonrasındaki yıllarda sosyal sorumluluk konusu, yönetim okullarında ve işletme yönetimleri düzeyinde daha çok alaka görmeye başlamış ve ABD toplumunun değişim gösteren sosyal normlarıyla birlikte bu kavram gündemde daha çok yer edinmiştir. Yönetimler, işletmelerin sosyal sorumluluklarından söz etmeye başlamış ve ekonomik sıkıntılara yönelik olduğu kadar sosyal mahiyetteki problemlere de çözüm bulmak üzere sosyal programları hayata geçirmek konusunda inisiyatif almışlardır. İşletmecilik ve yönetim okulları da müfredatlarına işletmelerin sosyal sorumluluklarına dair dersler eklemişlerdir (Sönmez & Bircan, 2004, s. 3). Çünkü işletmelerin çevreye ve topluma dair hassasiyetlerinin az olduğu yönündeki eleştiriler, bu dönemde tüketici haklarını savunan hareketlerdeki ve küreselleşme faaliyetlerindeki artışa bağlı olarak artmıştır. İşletmeler ise olumlu anlamda imajlarını sürdürebilmek amacıyla stratejik kararlarına sosyal boyutu da katmışlardır (Bayraktaroğlu vd., 2009, s. 35). Aynı yıllarda işletmelerde karşılaşılan başlıca KSS pratikleri; ortaklara bilgi sunma, istihdamda adalet, kârı dağıtma, reklamların ahlaki normlara uygunluğu, çevreye saygı ve faaliyetlerini toplum üzerindeki etkileri hesap ederek gerçekleştirme başlıkları etrafında toplanabilir (Aktan & Börü, 2007, s. 25).

Bu aşamaya kadar olan gelişimi kısaca özetlemek gerekirse; 1950’li yıllar öncesini ‘hayırseverlik’ dönemi, 1953-67 yılları arasındaki dönemi sosyal sorumluluğa dair ‘bilinçlenme’ dönemi, 1968-73 yılları arasındaki dönemi birtakım sosyal ve ekolojik problemlerin daha çok gündemde olması açısından ‘sorun’ dönemi, 1974-80 yılları arasındaki dönemi işletmelerin bu konuda organizasyonel bir şekilde uygulamalar yapmaya başlaması açısından ‘duyarlılık’ dönemi şeklinde adlandırmak mümkündür (Boran, 2011, s. 36).

1980’li yıllardan itibaren sosyal sorumluluk firmalar açısından bir itibar sağlama zemini olarak değerlendirilmeye başlamıştır. Aynı dönemde firmaların topluma dönük sorumluluklarının ahlaki kurallara uygunluk arz etmesi konusu da tartışılmaya başlanmıştır. Yürütülen faaliyetlere dair bütün paydaşlara dönük hesap verme mecburiyeti, iş etiği ve paydaş teorisi gibi boşluk dolduran terimler bu dönemde yerleşik hale gelmiştir (Bayraktaroğlu vd., 2009, s. 35-36; Boran, 2011, s. 38). Örneğin, atık seviyelerinin düşürülmesine, geri dönüşüm uygulamalarına, zor durumda olanlara maddi destek verilmesine, toplum sağlığına hizmet edilmesine ve daha düzgün çalışma şartları oluşturulmasına yönelik çalışmalar sosyal sorumluluk konuları olarak uygulama alanı bulmuştur (Aktan & Börü, 2007, s. 25).

KSS, 1990’lı yıllardan itibaren ise dünya genelinde gündeme gelen ve sonuçları itibarıyla toplum yaşamında daha süratle yer alan bir kavram haline gelmiştir (Türk & Gök, 2010, s. 200). 1990’lı yılların ilk yarısından sonra problemlerin çözümüyle ilgili olarak işletmelerin, kendilerinden kaynaklanıyor olmasa dahi sosyal duyarlılık felsefesine uygun faaliyetlerde bulunmaları beklentisi oluşmuştur (Boran, 2011, s. 38-39).

1991 senesinde, “Uluslararası İşletme ve Toplum Kuruluşu” ile işletmelerin kurumsallaşmaya, ekolojik ortama ve sosyal konu başlıklarına dair yaptıkları çalışmaları daha yeterli hale getirmek üzere CERES (Coalition for Environmentally Responsible Economies-Çevreye Duyarlı Ekonomiler Koalisyonu) olarak adlandırılan oluşumlar teşekkül etmiştir. Çevre ve Gelişme Konferansı bünyesinde benimsenen ve sürdürülebilir kalkınmaya ulaşma hedefine dönük olarak 1992 yılında imza altına alınan Rio Bildirisi de bu konuda atılan adımlardan diğer bir tanesidir. 1995 yılında, yaşam ve çalışma koşullarının daha iyi hale getirilmesi amacıyla yönelik olarak Birleşmiş Milletler çatısında Kopenhag Bildirisi kabul edilmiştir. CERES bünyesi içinde 1997 yılında ortaya çıkan ve farklı bir oluşum halini alan GRI (Global Reporting Initiative) girişimi de aynı doğrultudaki ilerlemelerdendir. Yine 1997 yılında, Delaware’de, Uluslararası Toplumsal Yükümlülük Girişimi “SA8000” standartlarını oluşturmuştur (Yamak, 2007, s. 64). Avrupa Birliği ise 2005 yılını ‘Kurumsal Sosyal Sorumluluk’ yılı olarak duyurmuştur (Bayraktaroğlu vd., 2009, s. 36).

Son olarak eklemek gerekirse, KSS kavramının gelişiminin dönemler arasında istikrarlı bir çizgi halinde seyretmediği, zaman zaman ileriye ve geriye doğru adımların atıldığı, yeni konuların dillendirildiği, bununla beraber eskiden beri devam edegelmiş tartışmaların da farklı kişiler tarafından farklı zamanlarda tekraren gündeme taşındığı görülmektedir. Örneğin yetmişli yıllar, KSS açısından altmışlı yıllarda sıklaşan faaliyetlerin sonuçlarının alındığı, ürün güvenliği, çalışanlara eşit davranma ve benzeri gibi birçok konu başlığında ciddi tartışmaların yürütüldüğü ve özgün fikirlerin ortaya atıldığı bir dönem özelliğindedir bu dönemden sonra birçok kazanımın elden çıktığı on yıllık bir süreç yaşanmıştır. Seksenli yıllar, Friedman tarafından ileri sürülen; işletmelerin başlıca amacının kâr maksimizasyonunu sağlamak olduğuna yönelik tezinin tekrar geçerli olduğu dönemler haline gelmiştir. Doksanlı yıllar ve sonrasındaki dönemde ise KSS, küreselleşmeye yoğun bir şekilde atıfta bulunan ‘çok din adamı olan bir din’ gibi algılanmaya başlamıştır (Yamak, 2009, s. 95).

2. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Stratejileri

Her işletmenin kendi kurum kültüründen, makro ve mikro düzeyde kurumsal çevresinden veya diğer harici etkenlerden kaynaklanacak şekilde sosyal sorumluluğa birbirinden farklı yaklaşım tarzları bulunabilir. Bunlar genel olarak aşağıdaki başlıklarda sınıflandırıldığı gibidir.

2.1. Engelleyici Strateji

Sosyal sorumluluk kavramına dair geliştirilen stratejiler, işletmeler tarafından alınan kararlarda bulunan sosyal sorumluluk düzeylerine bağlı olarak az yoğunndan çok yoğunna doğru sınıflandırılmaktadır. Bu düzeylerin ilk basamağını oluşturan engelleyici stratejiyi benimsemiş olan yöneticiler sosyal sorumluluklarını gözetererek hareket etme tercihinde bulunmazlar. Bu strateji düzeyinde örgütler hukuki ve ahlaki kabul edilmeyen bir tavır içinde bulunmanın yanı sıra diğer paydaşların ve toplumun kendi davranışlarından bütün detaylarıyla önceden haberdar olmasına engel olmak amacıyla da faaliyette bulunurlar. Örneğin, Mansville Şirketindeki işverenler, üretimde kullandıkları amyant maddesinin insanların sağlığına zararlı olduğuna dair bulgulara ulaştıklarında bu davranış tarzını benimsemişlerdir. Başka bir örnek de Beech-Nut firması yöneticilerinin elma suyu ürünlerinde tahıl şurubu kullandıkları hakkındaki bulguları saklama yoluna gitmesidir. Bu gibi davranışlar işletmelerin imajının olumsuz etkilenmesine sebep olmakla birlikte paydaşlarının da zarara uğramasına neden olmaktadır. Anlaşılacağı üzere, bu stratejiyi benimsemiş olan firmalar sosyal sahadaki sorumluluklarını reddetmek suretiyle, yetersiz oldukları konulara dair onlardan beklenen davranış şeklinin tersini yaparak sosyal taleplere olması gerekenden daha alt seviyede karşılık vermektedir (Akyar, 2008, s. 35). Dolayısıyla, ekonomik sorumluluktan başka bir sorumluluğunun olmadığını düşünen bir işletme KSS anlayışına her açıdan karşı koyarak engelleyici konumda bulunacaktır (Kaya, 2008, s. 98).

2.2. Koruyucu Strateji

Kapitalizm anlayışının etkisinde kalınarak ortaya atılan koruyucu strateji, işletmelerin asgari anlamda ekonomik ve yasal sahadaki sorumluluklarını karşılama temeline dayanır. Bu stratejiyi benimsemiş olan yönetimler hissedarlara karşı sorumluluklarının ve yasalar tarafından belirlenen zorunluluklarının haricinde herhangi bir şekilde sorumluluk üstlenmeye gönüllü olmazlar (Bakırtaş, 2005, s. 39-40). Ekonomik ve yasal sorumluluklarını aynı anda üstlenen bir işletme, bütün yükümlülüklerini yerine getirmiş olduğunu kabul ederek savunmacı bir tutum içine girmiş olur (Kaya, 2008, s. 98).

2.3. Aktivist Strateji

Modern görüşle ve sosyal duyarlılık anlayışıyla uyumlu sayılan bu stratejiye göre yönetimler, sosyal sorumluluk ekseninde tavır geliştirmek ve çeşitli paydaşların ihtiyaçlarına cevap vermek doğrultusunda hareket edilmesi gerektiğini kabul eder. Bu strateji işletmenin yalnızca kendi paydaşlarına yönelik olarak değil, diğer paydaşların da menfaatlerini korumak amacıyla organizasyonun kaynaklarının kullanılması gerektiğini ileri sürer (Bakırtaş, 2005, s. 40). Öte yandan, bu stratejiye göre hareket eden işletmelerin genel olarak büyük ölçekte olan ve pazara yön verme gücünü elinde bulunduran şirketlerin arasından çıkması daha mümkündür (Torlak, 2009, s. 47). Bu stratejiye göre hareket eden firmalar değişiklik gerektiğinde bu duruma seyrek olarak itiraz ederler (Dalyan, 2007, s. 127).

2.4. Uyumlaştırıcı (Bütünleştirici) Strateji

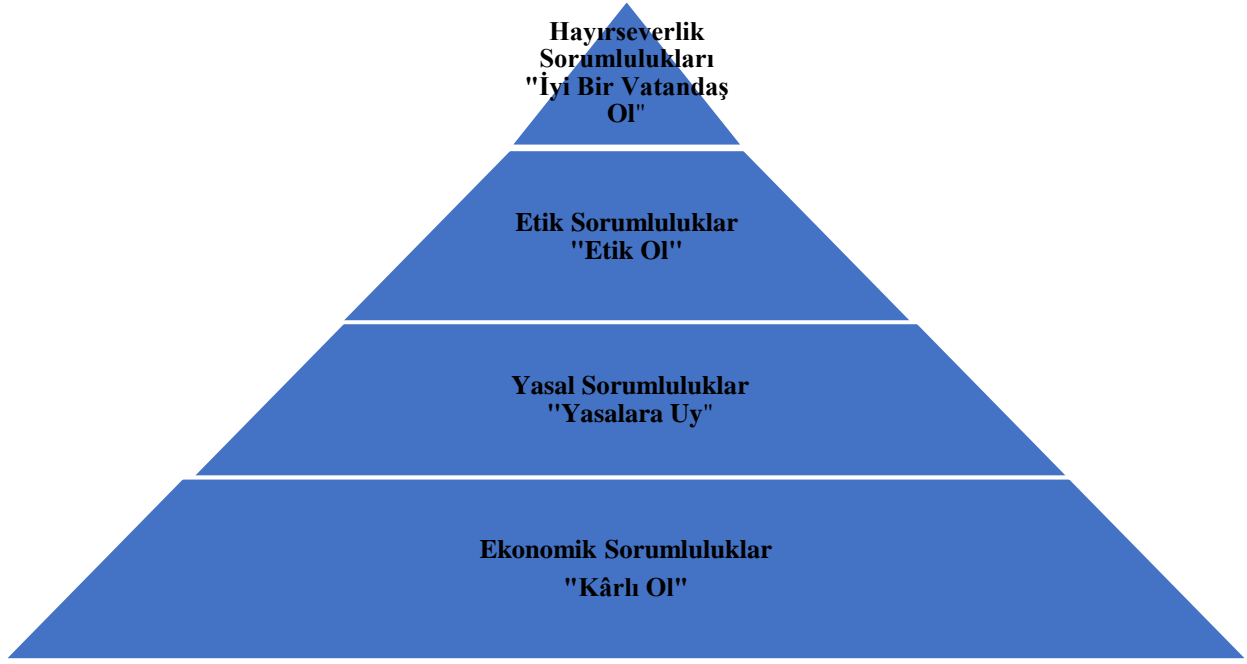
İşletmelerin, paydaş menfaatleriyle kuruluşun menfaatlerini dengeli hale getirmeye ve sosyal konularda faaliyette bulunarak toplum nezdinde yer edinmeye çalışması gerektiğini öne süren bu strateji, sosyal beklentilerin şirket politikalarıyla uyumlu hale getirilmesine odaklanarak topluma karşı sorumluluğa, sorun yönetimine, paydaşlar yönetimine ve kurumsal sosyal performans yönetimine dair yaklaşımları içerir (Kaya, 2008, s. 99).

Uyumlaştırıcı stratejinin benimsendiği bir vaka olarak, 2005 yılında sahte içkilerin pazara sürülmesi neticesinde bazı ölüm olaylarının gerçekleşmesi ve bunun üzerine Tekelin piyasaya sürdüğü orijinal ürünleri geri çekerek birden fazla dolum yapılmasına izin vermeyen yeni şişelerin içinde öncekilerin yerine tekrar piyasaya sürerek muhtemel ölümleri engellemeye çalışmış olması örnek verilebilir. Bu olumsuz durum, şirketin ürünlerine dair güvensizlik barındırmadığı ve kuruluşa ilave maddi yükler getirdiği halde bir sosyal sorumluluk faaliyeti ve uyumlaştırıcı strateji örneği olarak kayıtlara geçmiştir (Bayraktaroğlu vd., 2009, s. 19). Yapılan araştırmaların sonuçlarına göre de uzun dönemdeki başarının sağlanması ancak uyumlaştırıcı strateji ile mümkün olabilmektedir (Dalyan, 2007, s. 127).

3. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Alanları

Sosyal sorumluluğa dair alanların artması firmaların bu tür sorumluluklara dair tutumlarını da etkilemektedir. Geleneksel mantıkta ekonomik ve yasal sorumluluklarını yerine getirmenin firmaların sosyal sorumluluklarını yerine getirmiş olmaları açısından yeterli olarak kabul edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Fakat sonraki süreçte işletmelerin sosyal sorumluluklarının daha kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi gerektiği kabul edilmiştir (Torlak, 2009, s. 60-61). Bu kabul, Archie Carroll tarafından oluşturulmuş olan, “ekonomik, yasal, ahlaki ve sosyal (ihtiyari) sorumluluklar” basamaklarını içeren KSS piramidine dayanmaktadır (Varol, 2010, s. 52). Bu sorumlulukları ilk olarak Archie Carroll bu şekilde sınıflandırmıştır. Bu piramide göre, işletmelerin yatırımcıları ve tüketicileri açısından “ekonomik”, devlet ve kanunlar açısından “hukuki”, toplum açısından “etik” ve son olarak, içinde yer aldıkları cemiyet açısından “hayırsever” olmaya dair sorumlulukları bulunmaktadır. Hayırseverlikle alakalı sorumluluklar, işletmenin inisiyatif alması ve irade göstermesi neticesinde zorunlulukların ötesine geçerek toplum hayatına yararlı olma motivasyonuna dayanır. Dolayısıyla işletmelerin sorumlulukları, belli bir zaman diliminde toplumun işletmeden beklenti içinde olduğu ekonomik, hukuki, ahlaki ve

yardımsever faaliyetler açısından değerlendirilir. Carroll tarafından 1979 yılında yazılan bir makalede yer alan bu piramit, sonraki yıllarda çok sayıda akademisyen tarafından KSS literatüründe kilometre taşı olarak kabul edilmiştir (Yamak, 2007, s. 49).

Şekil 1. Archie Carroll'ın Kurumsal Sosyal Sorumluluk piramidi
Kaynak: İlic, 2010, s. 310

3.1. Ekonomik Sorumluluklar

Carroll tarafından savunulan fikre göre, bir işletmede yönetim kademesinin öncelikle ekonomik anlamda işletmeyi hayata geçiren ve işletmeden belirli bir kâr beklentisi içinde olan kurucu ve hissedarlarına karşı onların kazançlarını en yükseğe çıkarma sorumluluğu vardır. Örneğin, hissedarlarına piyasadaki faiz sınırının üstünde kâr payı dağıtmak ekonomik açıdan bir sorumluluktur (Eren, 2005, s. 104). Aynı zamanda ekonomik sorumluluklar, işletmenin kullanım hakkına sahip olduğu üretim faktörleri üzerinde etkili ve verimli bir şekilde tasarruf etmesi, üretim düzeyi ile kalite düzeyinin toplumun ihtiyaçlarına karşılık gelmesi, aynı zamanda kuruluşun kâr elde etmesi ve böylece ülkenin ekonomisine katkı sunması gibi sorumluluklardır (Özdemir, 2009, s. 58; Varol, 2010, s. 52).

3.2. Yasal Sorumluluklar

Yasal sahadaki sorumluluklar işletmenin, içinde yer aldığı ve faaliyetlerini devam ettirdiği toplumda geçerli olan yasa, tüzük ve yönetmeliklerin yanı sıra bağlayıcı diğer düzenlemelerle de uyumlu davranışlar geliştirmesidir (Özdemir, 2009, s. 59; Varol, 2010, s. 52). Bütün işletmeler ya da kuruluşlar bir ülkedeki yasa ve kanunların çizdiği çerçevede, bu yasalara aykırılık arz etmeyen gayret ve faaliyetlerde bulunmak suretiyle kendisinden arzu edilen kazançları elde edebilir. Bu doğrultuda yönetim kademelerinin, tüzel kişiliği olan işletmelerin haksız rekabet düzenlemeleri açısından sıkıntılı bir duruma düşüp zarar etmelerine yol açmaya hakları yoktur. Bu durum suç olarak kabul edilir. Öte yandan bu sorumluluk rakiplere karşı da ahlaki içerikli bir sorumluluktur. Yine bu kapsamda çevreyi koruma yasalarına uyumlu davranarak toprağın, havanın, suların, denizlerin ve göllerin kirlenmesine karşı koyacak önlemleri almak ve doğaya dost faaliyetler yürütmek yasal sahadaki sorumluluklara birer örnektir (Eren, 2005, s. 104). Şu hususu da eklemek gerekir ki yalnızca ekonomik sorumluluklarına yoğunlaşan işletme yöneticilerinin yasal sorumlulukları yerine getirme konusunda aynı şekilde istekli oldukları iddia edilemez. Bu sebeple, yasal boşluklardan faydalanmanın mümkün olduğu durumlarda firmaların zaman zaman bu sorumluluklardan kaçınması söz konusu olabilir (Torlak, 2009, s. 61).

3.3. Ahlaki Sorumluluklar

İşletmelerin faaliyetlerinden doğan etkilerin daha çok hissedildiği ve görülmeye başladığı Sanayi Devrimi sonrası artarak gündem teşkil eden ahlaki sorumluluklar (Torlak, 2009, s. 62) genel olarak bir işletmenin, ürün veya hizmetlerinin fiyat düzeylerini makul bir aralıkta tutması, fırsatçılıktan uzak durması, haksız rekabetten ve aldatici reklamlardan kaçınması, alacaklılara karşı şeffaf bir tavır içinde olması, çalışanlarına terfi imkanları vermek gibi hususlarda adaletten ayrılmaması, eşit istihdam imkanları sağlaması ve çevresindeki kişi ya da kurumlara yönelik sorumluluklarını yerine getirmesi gibi hassasiyetlerdir (Varol, 2010, s. 52). Yasalarla bağlayıcı hüküm bulunmamasına karşın, toplum hayatındaki

ahlaki normlarla tezat oluşturan faaliyetler ve davranışlar içinde olmak; örneğin, belgelenmeyen fakat verilmiş sözleri umursamamak; icra edilmekte olan meslekte veya genel ticarete yerleşmiş davranış ilkelerine sadık kalmayarak başka firmaları, müşterileri veya tedarikçileri sıkıntılı durumlara sokmak; yanıltıcı tutundurma faaliyetleri yapmak (Özdemir, 2009, s. 59) ve dinsel normlara zıt hareketlerde bulunmak gibi tavırlar sosyal veya toplumsal sorumluluklarını yerine getirmemek olarak kabul edilir. Mesela, yazıya dökülmüş bir sözleşme olmasa bile sene sonunda performanslara göre zam yapacağına ya da gündüz çocuk bakım evi açacağına söz veren, ancak bu sözüne sadık kalmayan işverenin davranış şekli ahlaki değildir (Eren, 2005, s. 104).

3.4. Gönüllü (İhtiyari) Sorumluluklar

Ekonomik büyüklük olarak belli bir seviyeye ulaşmış ve gelişmiş kuruluşların, çoğunlukla doğrudan bir menfaat temin etmeye çalışmaksızın toplum açısından yararlı olacak sosyal yatırımlarda bulunması olarak ifade edilen gönüllü sorumluluklar (Torlak, 2009, s. 62), kuruluşların kendi çıkarlarının ötesine geçerek içinde yer aldığı toplumun çıkarlarına da hassasiyet göstermek amacıyla sosyal problemlere dair olan duyarlılığını ortaya koyarak yürüttüğü çalışmalarla topluma karşı sorumluluklarını ortaya koyma biçimidir (Varol, 2010, s. 52). Bu faaliyetler bir işletmenin inisiyatifine bırakılmış olan; sosyal gelişmeyi desteklemek, toplum nezdinde olumlu imajını sürdürmek ve geliştirmek, toplumun sempatisini kazanmak ya da özel sektördeki kuruluşlara yönelik sosyal veya siyasi baskıları hafifletmek gibi çeşitli amaçlarla gerçekleştirdiği faaliyetlerdir. Örneğin, işyerinin yollarının yapılması, çevreyi daha güzel hale getirecek parkların yapılması, okul ve ibadethane inşa ettirme ve benzeri çalışmalar birer gönüllü sorumluluk çeşididir (Eren, 2005, s. 105).

Topluca ifade etmek gerekirse, Archie Carroll tarafından bu sorumluluk alanlarının alttan üste doğru sıralanmasıyla oluşturulmuş olan piramidin temelinde, şirketlerin toplumun taleplerine uygun şekilde mal ve hizmet üretiminde bulunarak kâr elde etmesi olarak tanımlanan ekonomik sorumluluklar yer alır. Ekonomik sorumluluklar yerine getirilirken bir üstteki basamakta yasal sorumluluklar olarak adlandırılan yürürlükteki yasalarla uyumlu bir şekilde faaliyette bulunma kuralına bağlı kalınmak mecburiyetindedir. Bir basamak daha üstte ahlaki sorumluluklar yer alır. Bu basamakta yasal çerçevenin de ötesine geçerek işletmelerin paydaşlarına ve çevresine zarar verici davranışlardan kaçınma çabası kastedilmektedir. Piramidin en üstündeki basamakta ise genellikle hayırseverlik faaliyetleri olarak değerlendirilen isteğe bağlı sorumluluklar yer almaktadır (Ayhan, 2009, s. 177). Esasen KSS kavramı ile vurgulanan, firmaların yasal zorunluluklardan ileri gelen ya da zaten normal olarak yapması gereken ticari faaliyetlerden ziyade bir faaliyette bulunurken eylemlerinin gönüllülük esasına dayanmasıdır. Dolayısıyla piramitteki son basamaktır (Göztaş & Baytekin, 2009, s. 2002).

KSS, piramitte yer alan bu sorumluluklardan ahlaki ve hayırseverlik içerikli sorumlulukları daha geniş ölçüde içine almakla beraber dolaylı yoldan tamamını içine almaktadır (Argüden, 2007, s. 37). Ayrıca şunu da vurgulamak gerekir ki, Schwartz ve Carroll tarafından 2003 yılında yayımlanan makalede, Carroll'ın daha önce geliştirmiş olduğu yukarıdaki kategoriler yeniden ele alınmakta, kategorilerin birbiriyle çakışma yaşadığı alanların sınırları tekrar tanımlanmakta ve artık üç kümeden meydana gelen sınıflandırmaya ilişkin yeni açıklamalar sunulmaktadır. Üçlü küme olarak geliştirilen bu model yaygın anlamlarıyla; ekonomik, hukuki ve etik sorumluluk kategorilerinden oluşmaktadır (Ertuna & Tükel, 2009, s. 155-156). Aynı aşama olarak önceden yer verilen hayırseverliğin yer aldığı basamak artık etik sorumluluklar basamağının içinde yer almaktadır (Boran, 2011, s. 39). Etik sorumluluklar aşamasından itibaren daha aktif bir tavır içinde olmak ve kanunların ötesine geçerek ilave sorumluluklar üstlenmek gerekir (Çelik, 2007, s. 77). Bu sorumluluk türlerinin hepsinin karşılanmasının işletmeye maddi getiri sağlanmasında, iş gücü temin edilmesinde, tutundurma çabalarında, marka imajı ve kurumsal itibar oluşturmada, reklam giderlerinde, rakiplerden farklılaşmada ve rekabet ortamında maliyet tasarrufu sağlamada avantaj oluşturacağı tahmin edilmektedir (Henderson, 2007, s. 229-230).

Tüketici eğilimlerine dair yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre “Eğer kalite ve fiyat farkı olmazsa toplum için iyi şeyler yaptığına ve sorumluluk taşıdığına inandığım işletmenin ürününü tercih ederim” şeklinde düşünenlerin oranının üç yıl içinde %55 seviyesinden %65 seviyesine çıkmış olması, toplumsal hayata katkı sunmanın ve ahlaki değerlere uygun şekilde faaliyette bulunmanın geri dönüşünün ticari anlamda da fazlasıyla elde edilmeye başladığını ortaya koymaktadır (Çelik, 2010, s. 22). Tüketicilerin bu yönde bilinç kazanması sebebi ile son yıllarda dünyanın önde gelen kurum ve kuruluşlarının çoğu, sosyal sorumluluklarına dair performansları hakkında hesap veren raporları düzenli şekilde kamuoyuyla paylaşmakta, böylece hedef kitleleri üzerinde güven oluşturup kurumsal itibarlarını yükseltmeyi hedeflemektedirler (Özgen, 2007, s. 2).

Ayrıca değinmek gerekirse, ticari içerikli ve sosyal sorumluluk içerikli faaliyetlerin sınırları arasında muğlak bir bölge bulunmasından kaynaklı olarak bazı konularda birtakım fikir ayrılıkları halen vardır. Örneğin, yürütülen bir araştırmada elde edilen sonuçların değerlendirilmesi sürecinde otomotiv sektöründe faaliyette bulunan bir şirketin üstlendiği, öğrenciler arasında emniyet kemeri kullanımının artırılması amacıyla yapılan sosyal sorumluluk çalışması, bir hakemin değerlendirmesine göre marka yaratma hedefinde olan ve uzun vadede ticari amaçlı bir faaliyet şeklinde kategorize edilirken başka bir hakemin değerlendirmesine göre topluma katkı sunmaya dönük, hayır amaçlı bir faaliyet şeklinde kategorize edilmiştir. Sınırların çakışması çoğunlukla şirketin uzun dönemdeki değerine olumlu etki edebilecek şekilde topluma katkı sunma amacıyla olan sosyal sorumluluk faaliyetlerinde daha belirgin hale gelmektedir (Ertuna & Tükel,

2009, s. 155-156). Bununla birlikte, ne kadar hayır amacı taşırsa taşırsın, duyurusu yapılan her gönüllü faaliyet işletmenin soyut ve somut değerine kısa veya uzun vadede katkı sunacaktır.

4. İşletmelerin Kurumsal Sosyal Sorumluluklarının Ekonomik ve Sosyal Yaşama Etkileri

Yukarıdaki başlıklarda kısa tanımlamalarda bulunmuş olan, işletmelerin etik ve gönüllü sorumluluklarının toplumsal hayata etkilerinden daha geniş anlamda aşağıdaki başlıklarda bahsedilmiştir.

4.1. Kamusal ve Toplumsal Hizmet

KSS felsefesinin ana bileşenleri firmalar, tüketiciler ve gönüllü kuruluşlardır. Bu aktörler yalnızca belirli amaçların etrafında bir araya gelirler. Yoksulluktan eğitime, çevre sorunlarından sağlığa veya daha özel problemlere varana dek sınırları tanımlanmış bir sahada faaliyet yürütürler. Görevlerin dağılımı açısından ele alındığında; işletme kampanyanın organizasyonunu ve maliyetlerini üzerine alırken gönüllü kuruluş da ilgi alanına giren gruplarla bağlantıya geçerek kamuoyu oluşturmaya çalışır. Firmaların adına, bir kişi ya da grubun faydasına olacak şekilde sivil toplum kuruluşları ya da gönüllü kuruluşlar yardımıyla projeler geliştirilerek bu projelere sponsorluk yapacak işletmeler belirlendikten sonra sosyal sorumluluk kampanyalarına başlanır. Örneğin, Garanti Bankası, Toplum Gönüllüleri Vakfının ana sponsorluğuna talip olmuş ve bu talebi kabul edilmiştir. Bu örnekte de olduğu gibi şirketler projeyi tasarlamak ve organizasyonunu yapmak yerine, kendisi adına fikir üreten ve projesini oluşturan bir sivil toplum kuruluşu ile anlaşmak suretiyle de kampanyalara destek verebilmektedir. Bu formatın başlıca yararlarından bir tanesi, projeleri tecrübeli, uzman kişiler yürüttüğü için devamlılığın temin edilmesidir (Orçan, 2007, s. 29-30).

Bu çabalara girişirken ilk olarak, iş birliğinin hangi toplumsal konuda olacağına ve ne tür bir katkı sunulacağına dair kurumlar arasında tam bir uzlaşının sağlanması gerekmektedir. Ardından, hedefler netleştirilmeli ve bu hedeflere ulaşabilmek için nasıl bir ölçümlemenin yapılacağı belirlenmelidir. Sonraki adım, iş birliğine dair iletişim planlarının hazırlanması ve hedef kitlenin, her iki kurumun yetkilileri ve onların iş birliği içinde olduğu bütün kesimler olduğunun akılda tutulmasıdır. Son adımda ise bu iş birliğinin, topluma katkı sunmadaki etkinlik düzeyi açısından takibinin yapılması ve devamlı iyileştirme gayretlerine açık olması sağlanmalıdır (Argüden, 2007, s. 42).

İşletmelerin bu süreçteki avantajı tüketicilerin nezdinde imajını ve itibarını yükseltmesidir. Tüketicilerin bu noktadaki rolü ise kampanya konusuna dair taşıdığı hassasiyete bağlı olarak alışverişini bu firmalarla yapmaya önem vermesidir. Bu kampanyanın sonucunda, süreçte yer almış olan her aktör manevi anlamda şahsiyetlerine değerli katkılarda bulunurken maddi anlamda da işletme ve kampanyanın esas muhatabı olan cemiyet kazançlı çıkmaktadır (Orçan, 2007, s. 29-30). KSS faaliyetleri ayrıca, üretimden sağlanan gelirin adil olarak dağıtılabilmesine ve ekonomik büyüme etkisinin sosyal sınıflara eşit olarak yansıtılabilmesine de yardım etmektedir (Şengel, 2011, s. 3).

4.2. Eğitim ve Sağlık Hizmetleri

Sağlığa, eğitime ve sosyal refah düzeyine dair projeler, firmaların toplum nezdinde saygın bir intiba bırakmasına zemin hazırlamaktadır. Bu durum işletmeleri çalışanlar ve de potansiyel yatırımcılar açısından cazip hale getirmektedir. KSS felsefesi bağlamında günümüzde modern anlayışla yönetilen işletmeler, zaman ilerledikçe sağlık, eğitim ve kültür alanlarına yaptıkları katkıları fazlaştırmak hayati standartlarını daha da iyileştirmeye çalışmaktadır. Bu sebeple, ticari kuruluşların eğitim kurumlarına destek vermesi gelecek açısından somut bir katkı olarak değerlendirilmektedir (Becan, 2011, s. 22). İş dünyasında aylık süreli bir dergi olan Capital'in 2007 yılı Nisan ayında "Kurumsal Sosyal Sorumluluk Liderleri" adıyla yürüttüğü bir araştırmada toplumun işletmelerden öncelik sırasına göre eğitim, sağlık, çevre ve aile içi şiddet gibi konulara yoğunlaşmasını ve bu alanlarda katkı sunmasını beklediği tespit edilmiştir. Eğitim alanının kurumsal bakış açıları da en öncelikli alan olduğu görülmüştür (Suher, 2010, s. 43).

IMKB-50 endeksinde yer alan şirketler ile ilgili yürütülen bir diğer araştırmada ise Türkiye'deki bu şirketlerin KSS'ye dair algılamalarının, bu faaliyetlerin çevreden veya müşteri kitlesinden daha ziyade topluma dönük olarak, hayırseverlik amacıyla yapılması yönünde olduğunu ve bu faaliyetlerin daha yoğun olarak eğitim sahasında gerçekleştirildiği ortaya konmuştur. Bu faaliyetler genel olarak; okul binaları inşa etmek, öğrenciler için burs vermek ve Milli Eğitim Bakanlığının başlatmış olduğu kampanyaları desteklemek şeklinde olan katkılardır. Bu faaliyetleri takip eden diğer faaliyetler ise sanat, kültür ve sağlık alanlarında yürütülmektedir (Ertuna & Tükel, 2009, s. 161-162).

Bir başka husus da şudur ki; bugüne kadar eğitim sisteminin, bireyin güçlenmesinin ve ilerlemesinin rehberliğini yürüten bir yapı olduğuna inandığı için eğitim sistemi yeni kuşaklara sosyal sorumluluğa dair duyarlılık edindirme konusunda daha aktif davranırsa kişiler ekonomik ve sosyal değişimlerin gerçekleştirilmesi konusundaki rollerinde daha güvenilir hale geleceklerdir (Honeyman, 2010, s. 600-601). Bir ülkenin ilerleme kaydetmesi yalnızca devletin ya da işletmelerin sorumluluğunda olmadığından bütün vatandaşlar toplumun refah düzeyinin artmasında ve yaşam standartlarının yükseltilmesinde rol almalıdır (Kabir, 2011, s. 74). Bu doğrultuda, günümüzde USR (University Social Responsibility-Üniversite Sosyal Sorumluluğu) adı verilen yeni bir terim ortaya çıkmıştır. Bu terime temel teşkil eden zemin ise dünya ölçeğinde öğrenci sayısının artması, üniversitelerin çeşitli kuruluşlar için mesleki programlara ağırlık vermesi ve yüksek öğrenimin bir dereceye kadar iş etkinliği halini alması gibi sebeplerin varlığıdır (Vasilescu vd., 2010, s. 4179-4180).

4.3. Şehirleşmeye Katkı

İşletmelerin şehirleşme sürecine sunduğu bazı katkıları vardır. Bunlardan bir tanesi çok sayıda işletmenin yer alacağı sanayi bölgelerine dair özenli bir biçimde planlama yapılmasıdır. Bu konu üzerinde işletme sahipleriyle beraber çalışılması, şehirler ile sanayi bölgeleri arasında güvenliği temin edecek şekilde başlıca kamusal alanların kurulması önemlidir. Ayrıca yerleşimciler üzerindeki olumsuz etkileri en alt düzeye indirmek amacıyla tampon bölgelerin kurulması da faydalıdır (Dalyan, 2007, s. 129). Bunların yanında, şehirleşme denildiğinde akla ilk olarak imar çalışmaları gelmekle birlikte sorumluluklar açısından yaklaşıldığında, ileri yaşta kilerin ve engelli vatandaşların ihmal edilemez haklarının verilmesi daha önemli hale gelmektedir. Engelsiz bir şehir tasarlama sürecinde bilhassa yerel yönetimlerin birçok görevi bulunmaktadır. Hayatın akışı içerisinde, fiziksel veya sosyal bütün ihtiyaçlar için erişilmesi gereken yapılara ulaşım olanaklarını ele alan bir yaklaşım olarak ulaşılabilirlik konusu bu görevlerin en başta gelenlerindedir. Hatta günümüzde bu konu yalnızca yaşlı veya engelli insanlar açısından değil, hareketlerinde herhangi bir sınırlama olmayan insanlar açısından da çoğu zaman önemli olmaktadır. Örneğin konutların, iş yerlerinin, alışveriş merkezlerinin, tiyatro ve parkların ulaşılabilirliğinin ve kullanılabilirliğinin sağlanması gerekmektedir. Herhangi bir sınırlılığı olan kişi, ulaşılabilen bir yerde engelli olmayabilirken uzuvları tam bir kişi ulaşılabilir olmayan bir yerde engelli olabilir (Fırat, 2009, s. 59-64).

4.4. Kültür, Sanat ve Eğlence Kültürüne Katkı

Ticari kuruluşların KSS anlayışından doğan diğer bir sorumluluğu da sosyo-kültürel alanlarda katkı sunmaya çalışmaktır. Son yıllarda, daha temiz bir çevrenin yanı sıra eğitim düzeyi daha yüksek, sosyal hayat açısından birikimli ve sanata meyilli bir toplum oluşumuna katkı sağlamak amacıyla kültür-sanat, eğitim, çevre, spor ve sağlık alanlarında destekte bulunan projeler epeyce artmıştır (Özgen, 2007, s. 3). Kuruluşlar, kültürel ve sanatsal faaliyetlere katkıda bulunarak başka işletmelere göre farklı bir sorumluluk almak suretiyle hem müşteri memnuniyetini sağlayıp olumlu imaj oluşturmak hem de yüksek niteliklerdeki bir hayata destek vermek amacıyla kültürel etkinlikler gerçekleştirmektedirler. Günümüzde işletmeler kültürel etkinliklere destekte bulunulmasını, toplumsal hayatın kalitesini yükseltmeye yönelik bir faaliyet olarak değerlendirmektedir. Bu da işletmelerin eğitim ve kültür sahalarına eğilmesini teşvik etmektedir. Sosyal bir problemin çözümünün parçası olarak eğitim ve kültür alanlarına yönelik gerçekleştirilen sosyal sorumluluk aynı zamanda toplumun geleceğine dair sorumlulukların yerine getirilmesinde de kolaylaştırıcı bir etki yapmaktadır (Becan, 2011, s. 22-23).

Öte yandan sosyal sorumluluk anlayışı, kâr amacıyla faaliyette bulunan veya kâr amacı olmadan faaliyette bulunan örgütlerin yanı sıra yerel yönetimler açısından da önemli hale gelmiştir. Sosyal dokuya dair talepleri dikkate alarak geleceğe yönelik planlamalar yapmak mecburiyetinde olan yerel yönetimlerden vatandaş, yol yapım ve diğer alt yapı çalışmalarını, çöplerin toplanmasını, bunların geri dönüşüm işlemini sağlayan şehirleşme sürecini planlamasını ve uygulamasını beklediği kadar aynı zamanda sanatsal, kültürel ve sportif alanlarda da çalışma yapmasını beklemektedir. Bu beklentiye sebep olan durum, vatandaşın iletişim kanalları vasıtası ile içinde yer aldığı ortama dair daha ciddi sorgulama ve değerlendirme yapmasıdır. Günümüzde dünyanın dört bir tarafını görüp değerlendirme olanağına erişmiş olan vatandaşın, işletmelerden ve yerel yönetimlerden sorumluluk almalarını beklediği konular artmakta ve çeşitlenmektedir (Uçaktürk vd., 2009, s. 2).

Özetle, kâr amacı güden veya gütmeyen kuruluşlar açısından sosyal sorumluluk duyarlılığıyla faaliyette bulunmanın kendilerine belirli bir maddi külfet getireceği aşikardır. Fakat, işletmelerin sosyal sorumluluk prensibiyle çalışma yürütmeleri durumunda ise ilgi alanı dahiline giren bütün toplumsal katmanlarla ilişkileri karşılıklı güven duygusunun hakim olduğu, sağlıklı bir zeminde gelişecektir. Böylece bu kesimlerin gözünde itibarlı bir sosyal imaj edinecekleri ve çoğu durumda pazardaki işlerini daha kolay şekilde sürdürebilecekleri iddia edilebilir. Bunlar gibi pozitif çıktılarının işletmeye geri dönüşü uzun sürebilmekle beraber sosyal sorumluluk duyarlılığıyla faaliyette bulunmanın makul bir yaklaşım tarzı olduğu da vurgulanmalıdır (İlhan, 2005, s. 268). Buna karşın, tüketici kesiminin KSS faaliyetlerini yürüten her işletmeye dair olumlu algılara sahip olması şart değildir. Çünkü bu noktada önemli olan, tüketicilerin de KSS kavramının eğildiği problemi toplumsal bir problem olarak değerlendiriyor olması gerektiridir (Torlak, 2007, s. 91).

5. Türkiye’de Kurumsal Sosyal Sorumluluk Anlayışının Gelişimi

Kalkınmış ülkelerde yüzyıla yakın bir süredir, kalkınmakta olan bir ülke olarak Türkiye’de ise son otuz yıldır gündemde olan sosyal sorumluluk kavramı (Bayraktaroğlu & Özgen, 2008, s. 324), yerel ya da küresel düzeydeki unsurların birbirini etkilemesi açısından ülkemizde biraz daha farklı bir açıdan ele alınmaktadır. Ülkemizde sosyal sorumluluğa dair faaliyetlerin yerel bir tarafı olmakla beraber aynı zamanda uluslararası piyasalarla uyum süreci zemininde küresel faktörlerin etkisi de hissedilmektedir. Türkiye’deki kurumsallaşma kültürünün değerlendirildiği OECD 2006 raporunda, firmaların çoğunlukla “ticari olmayan” amaçlara sahip olduğu ve çok sayıda işletmede hisselerin çoğunluğuna sahip olan ailelerin hayır amaçlı işlerle ilgilendikleri ifade edilmektedir. Sosyal politika, tarihi arka planda sosyal yardımlaşma ve dayanışma bağlamında ele alındığından, aile şirketleri toplumun menfaatine yapılan bu gibi işleri faaliyetlerinin yalnızca olağan bir parçası şeklinde görmekte ve yerleşmiş bir uygulama olarak bu faaliyetleri kendi vakıfları üzerinden yürütmektedir. Bu yolla, kaynaklar işletmede hisselerin çoğunluğuna sahip olan ailenin kanalize etmesi sayesinde ticari olmayan faaliyetlere ayrılabilir (Ertuna & Tükel, 2009, s. 147).

Öte yandan, sermaye piyasasında düzenleme yapma yetkisine sahip kurul olan SPK (Sermaye Piyasası Kurulu), uluslararası piyasalarla bütünleşme amacı ile 2003 senesinde Kurumsal Yönetim İlkeleri'ni yayımlamıştır. OECD tarafından 1999 senesinde yayımlanan Kurumsal Yönetim İlkeleri'ni baz alan bu ilkeler yine OECD tarafından 2004 senesinde yapılan düzenlemeleri de içine alacak biçimde, 2005 senesinde yapılan son güncellemelerle mevcut halini almıştır. Bu ilkeleri gözeterek, KSS alanındaki faaliyetlere dair bilgi paylaşma prensibi ilk defa Türk iş dünyasındaki kural ve düzenlemeler arasında yerini almıştır (Ertuna & Tükel, 2009, s. 147). Aynı doğrultuda ticari kuruluşların sosyal sorumluluk çalışmaları kurumsal yönetime dair olan bu ilkeler üzerinden ele alınmakta ve İMKB'nin (yeni adıyla BIST) Kurumsal Yönetim Endeksi'nde yer alan şirketler sosyal sorumluklarını yerine getiren şirketler olarak değerlendirilmektedir (Çiftçioğlu & Poroy, 2010, s. 86).

KSS kavramına yönelik olarak Türkiye'de doğrudan düzenleyici bir yasa bulunmamaktadır. Fakat, SPK'nın bu düzenlemesi, bu ilkelere ne düzeyde bağlı kaldıkları konusunda sosyal paydaşlarını da haberdar etmelerini sağlamak üzere şirketlere, kurumsal yönetim uyum raporu yayımlama sorumluluğu yüklediği için işletmeler KSS faaliyetlerinin üzerinde daha bir ciddiyetle durmaktadır (van Het Hof, 2009, s. 20). Türkiye'de kültüre ve geleneklere uzanan kökenleri olduğu için KSS'den farklı özellikleri bulunan hayırseverlik duygusuna dayalı faaliyetler böylelikle hem finansal hem de toplumsal getiriler sağlaması amacıyla hayata geçirilen stratejik uygulamalar ve eş biçimli hareketler halini almaktadır. KSS kavramının şekillenmesi sürecinde, ülkelerin politik, ekonomik ve sosyal sahalarda tecrübe ettikleri değişimler sebebiyle her ülkenin kendine özgü, yer yer farklı hale gelen bir KSS algısına sahip olması beklenen bir durumdur. Türkiye'nin de kendine özgü dinamikleri olduğu için geleneklere ve kültüre dayanarak yardımseverliğe ve toplumsal dengeye ülkemizde zaten önem verilmektedir (Alakavuklar vd., 2009, s. 104-112).

KSS kavramının anlaşılması ve pratiğe dökülmesinde ülkeler açısından farklı algılar olduğunu belirleyen araştırmalara göre bu algı farklılıkları ülkelerin kültürlerinden, tarihi ve kurumsal yapılarından ileri gelmektedir. Bu durum, bir açıdan KSS anlayışına zenginlik katarken bir açıdan da dünya genelinde kabul gören ve kültürleri aşan, evrensel düzeyde paylaşılan temel değerlerin ve ilkelerin belirlenmesi arayışını da sonuç vermektedir (Ertuna & Tükel, 2009, s. 147). İMKB-50 şirketlerine dair yapılan bir araştırma neticesinde ulaşılan sonuçlara göre, Türkiye'nin KSS alanındaki uluslararası ilkeler ile klasik iş yapma modellerini ve değer sistemlerini entegre etmeye çalıştığı yönündeki iddia kabul görmüştür. Fakat, mevcut durumda sosyal sorumluluk çalışmalarının çoğunlukla hayır amacıyla topluma yönelik yapıldığı, uluslararası düzeyde kabul gördüğü şekliyle çalışanlar, tedarikçiler, müşteriler gibi paydaş kategorilerine dönük sosyal sorumluluk uygulamalarının daha sınırlı gerçekleştiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla sosyal sorumluluk uygulamalarının daha çok geleceğe dayanan motivasyonlarla yürütüldüğü, ancak sınırlı olmakla birlikte uluslararası faktörlerin de etkili olduğu ifade edilebilir (Ertuna & Tükel, 2009, s. 165-168). Hayırseverlik kavramıyla Kurumsal Sosyal Sorumluluk kavramı arasındaki bazı farklar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. Hayırseverlik anlayışı ile KSS uygulamaları arasındaki bazı farklar

	Hayırseverlik	KSS
Tanım	Karşılığını beklemeksizin iyilikte bulunmak, manevi bir duyguyla yardımda bulunmak	Sosyal, ekonomik, çevresel ve etik konuların yönetilmesi ve işletmelerin bu konularda toplumsal paydaşların taleplerine dair hassasiyeti
Amaç	Kişilerin veya kurumların kendi değer sistemleri paralelinde istedikleri anda istedikleri kişilere çeşitli destekler vermeleri	Kuruluşların devamlılıklarını sağlamak adına toplumdaki beklentilere karşılık vererek topluma olan borçlarını ödemeleri
Süreç	İlkesel bazı öğelere uygun olması (duyurulmaması, pazarlanmaması gibi) ve şirket stratejilerinden ayrı olarak planlanabilmesi	Rasyonel bir çalışma / proje sürecinin çıktısı olarak hedeflenecek sosyal sorumluluk alanlarının netleştirilmesi, karar verilmesi, uygulanması, rapor haline getirilmesi ve şirketler açısından stratejik önemde bir faaliyet olması

Kaynakça: Alakavuklar vd., 2009, s. 116

Tarihsel açıdan bakıldığında ülkemizde, fakirleri ve yoksulları gözetken, iş ahlakı ilkelerini yerleşik hale getiren, esnaf, tacir ve sanatkârlardan teşekkül eden Ahilik geleneği ile yoksullara yardım etme ve insanların çeşitli ihtiyaçlarını giderme gayesiyle çalışan vakıflar hayırsever olma anlayışının kökeninde başlıca role sahiptir. Örneğin, Osmanlı'daki en büyük imarethanenin 1500 kişiye her gün ücretsiz yemek dağıtması, sosyal sorumluluk anlayışının hayırseverlik anlamında Osmanlı devletinde vakıflar üzerinden tezahür etmesi suretiyle geniş bir zeminde kendine yer bulduğunu ortaya koymaktadır. Sonraki süreçte Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla beraber 1924 senesinde Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu ile Ahi Birliklerinin Esnaf ve Sanatkâr Odalarına çevrilmesi ve aynı yılda Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kurulmasıyla vakıfların merkezi yönetime bağlanması devletin bir açıdan sosyal sorumluluk konusuna eğilmesi anlamına gelmiştir. Bu merkezîyetçi yaklaşım Türkiye'de başlangıçta hayırseverlik anlayışına ve faaliyetlerine öncelik veren,

sonrasında ise günümüzdeki KSS anlayışını benimseyen büyük şirketlerin meydana çıkmasını da netice vermiştir (Alakavuklar vd., 2009, s. 113-118).

Ağırlıklı olarak 1930 ila 1960 yılları arası döneme denk gelen tek aktörlü bu sürecin ardından devlet politikası tekrar şekillendirilmek istenmiştir. Liberal bir yaklaşımın öncelendiği bu süreçte ekonomik aktörler yerel faaliyetlerde bulunarak ve uluslararası işletmelerle lisans ya da kontrat anlaşmaları imzalayarak ortak teşebbüslere ağırlık vermeye başlamıştır. Türkiye’de bu dönem özellikle devlet desteği alarak büyüme kaydeden holdinglerin birçok vakıf üzerinden hayırseverlik anlayışını kurumsal hale getirmelerinin başladığı dönem olarak da kabul edilebilir. 1970’li yıllardan itibaren işletmecilik alanında ABD’den yapılan bilgi transferinin de hayırseverlik anlayışından KSS anlayışına geçişte büyük etkisi olmuştur. 1970 yılındaki başka bir gelişme de Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneğinin (TÜSİAD) kurulmuş olmasıdır. TÜSİAD özel sektörün çıkarlarını gözetmekle beraber şirketleri ilkesel olarak sosyal duyarlılık konusunda da teşvik etmektedir. Ayrıca, toplumun devletten taleplerinin sürmesi neticesinde, eski sistemde Başbakanlığa bağlı olarak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü’nün kurulması da bu kapsamda başka bir gelişme olmuştur. Devamında, 24 Ocak 1980 kararları doğrultusunda ithal ikame politikasından vazgeçilmiş ve ekonomi politikası ihracata dayalı olarak sürdürülmeye başlamıştır. Devlet bu doğrultuda; sosyal güvenlik, sosyal hizmetler, eğitim ve sağlık gibi hizmet sahalarındaki sorumluluklarını azaltmaya başlamıştır. Sonuç olarak sermayenin küreselleşmesi ve devletin kamusal alandan çekilmesi, günümüzde kurumsallaşma sürecinde olan sosyal sorumluluk uygulamalarının zeminini oluşturmuştur (Alakavuklar vd., 2009, s. 119-122).

Son dönemde, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yayımlanan bir rapora göre (UNDP, 2008), Türkiye’de KSS anlayışının gelişimini hızlandıran başlıca faktörlerden bir tanesinin OECD Kurumsal Yönetim İlkeleri’ne dayanan Kurumsal Yönetim İlkeleri olduğu vurgulanmıştır (Ertuna & Tükel, 2009, s. 153). Bu ilkeler, ABD’deki şirketlerde ortaya çıkan skandalların tetikleyici etkisiyle çok sayıda ülkede işletmelerin hesap verebilirlik ve sorumluluk ilkelerine uygun şekilde faaliyette bulunabilmelerini sağlamak amacıyla oluşturulmuştur (Başar & Başar, 2006, s. 219). Türkiye’de de şirketlerin sosyal sorumluluk alanındaki çalışmaları kurumsal yönetim ilkeleri üzerinden değerlendirilmekte ve İMKB’nin (yeni adıyla BİST) Kurumsal Yönetim Endeksinde yer alan şirketler sosyal açıdan sorumlu şirketler olarak kabul edilmektedir (Çiftçioğlu & Poroy, 2010, s. 86). Bu konuda başka bir husus da KSS uygulamalarının genellikle büyük ölçekli işletmelerden beklendiği gerçeğidir. Capital Dergisi tarafından, 2005 yılından itibaren düzenli olarak seçilen sosyal sorumluluk öncüleri yıllara göre değerlendirildiğinde bu konuda özellikle holdinglerin baskın olduğu gerçeğiyle karşılaşılmaktadır (Alakavuklar vd., 2009, s. 123).

Türkiye’de KSS anlayışının kendine özgü bazı boyutları bulunmaktadır. Örneğin, sosyal sorumluluk felsefesinin öğrencilere kazandırılmasında rehberlik rolleri bulunan okul yöneticilerinin KSS kavramına dair algılarını ölçmek amacıyla Manisa ve Erzurum illerinde, ilköğretim ve ortaöğretim okullarındaki yöneticilere yönelik olarak yürütülen bir anket çalışması sonucunda elde edilen bulgulara göre, ilköğretim ve ortaöğretim okul müdürleri KSS konusunda mesleki sorumluluklarına öncelik vermektedirler. Sonrasında yasal sorumluluklar ve öğrencilere karşı sorumluluklar yer almaktadır. İlk üç sıralama iki şehirde de aynı şekildedir. Bununla birlikte, sıralamanın devamında Erzurum’daki yöneticiler ekonomik sorumluluklara öncelik verirken Manisa’daki yöneticiler öğrenci velilerine yönelik olan sorumluluklarına ekonomik sorumluluklarından daha fazla önem vermektedirler. İki örneklem karşılaştırıldığında sosyal sorumluluk alanı olarak yalnızca filantropi (hayırseverlik) konusunda fark yoktur (Apaydın & Ercan, 2010, s. 5595-5596).

2008 yılına ait verilerin kullanıldığı bir Türkiye araştırmasında sosyal sorumluluk anlayışının sağlık ve güvenlik sahalarında yoğunlaştığı yönünde sonuçlara ulaşılmıştır. İşletmelerin fırsat eşitliğine ve çalışan gelişimine oranla çalışan sağlığına ve güvenliğine daha fazla önem atfettiği görülmüştür. Ayrıca, işletmelerin KSS faaliyetlerini devamlı birer çaba olarak görüp yatırımda bulunmak yerine dini ve resmi bayram zamanları ile doğal afetlerin ardından bu faaliyetlere daha fazla yatırımda buldukları tespit edilmiştir. Bu durum Türk geleneksel anlayışının bir tezahürü olarak ya da toplumsal beklentilerin bu özel zaman dilimlerinde daha da artmasının normal bir sonucu olarak düşünülebilir (Suher, 2010, s. 40-41). Başka bir araştırmadaki sonuçlara göre, Türkiye’deki iş ortamında hayırseverlik anlayışının hakim olduğu, buna karşın KSS kavramının gelişimine temel teşkil eden şirket çalışanlarının menfaatlerinin gözetilmediği ya da bu konuda yasal yaptırımların yetersiz olduğu gerçeği de KSS uygulamalarının Türkiye’ye özgü olarak farklı algılanışını göstermiş olması yönüyle anlamlıdır (Alakavuklar vd., 2009, s. 122).

Ülkemiz, SA8000 (Social Accountability 8000-Sosyal Hesap Verebilirlik 8000) standartlarının düzenlediği konu başlıklarından olan çocuk işgören çalıştırma noktasındaki hassasiyette de arzu edilen seviyede değildir. Bu düzeyde çocuk istihdam edilmesinin sebepleri; ailelerin geçim zorluğu yaşaması, ailenin borcunu ödemeye çalışma, kendi kendini idare etme ve işletmelerin maliyetleri düşürmeye çalışması gibi etkenlerden oluşmaktadır. Bu şekilde davranan işletmeler çoğunlukla küçük ölçekli ve kayıt dışı faaliyette bulunan, kontrolden uzak kalabilen atölyelerden oluşmaktadır. Bu gibi olumlu denemeyecek durumların yanında ülkemizde umut verici gelişmeler de yaşanmaktadır. Örneğin; Adil İşgücü Derneği, Etik Ticaret Girişimi, Uluslararası Sosyal Sorumluluk Derneği vb. organizasyonların içinde bulunduğu bir çalışma ekibinin Türkiye’de başlattığı bir proje, yabancı ülkelere tedarikte bulunan bir kısım tekstil işletmelerindeki çalışma şartlarını daha iyi hale getirmek, söz konusu standartlara dair ortak bir anlayış oluşturmak ve projeye katılan örgütler

arasında devamlı bir iş birliği sağlamak amaçlarını taşımaktadır (Aydemir, 2007, s. 111-115). Dünyadaki örnekleri gibi Türkiye’de de KSS derneğinin faaliyetlerine başlaması, işletmelerin bünyesinde KSS eğitimlerinin sıklaşması, KSS uygulamalarının takip edilmesi ve değerlendirilmesi amacıyla yeni örgütlerin teşekkül etmesi, KSS’nin müstakil bir ders ya da proje olarak bazı üniversitelerdeki lisans eğitimine dahil edilmesi gibi hususlar bu konuda kaydedilen ilerlemeye işaret etmektedir (Alakavuklar vd., 2009, s. 123).

Kendi içinde azalan bir trend göstermesine rağmen beraber bir başka gelişme de 31 Aralık 2005 tarihi itibarıyla Türkiye’de SA8000 belgesine sahip olan dokuz işletmenin bulunmasıdır. Bu işletmeler; Dimon Türk Tütün A.Ş., Socotab Yaprak Tütün A.Ş., Spierer Tütün İhracat A.Ş., Yeşim Tekstil A.Ş., Marshall Boya ve Vernik A.Ş., Beko Elektronik A.Ş., Alarko Carrier A.Ş., Pharmavision A.Ş. ve Topkapı İplik A.Ş.’dir (Aydemir, 2007, s. 116). Bu belgeyi ülkemizde ilk defa alan şirket Alarko Carrier şirkettir (www.alarko-carrier.com.tr). 13.09.2011 tarihinde internette yer verilen bir haberde ise Yeşim Tekstilin bu belgeyi üçüncü defa almaya hak kazandığı belirtilmiştir. Aynı haberde SA8000 belgesinin ülkemizde yalnızca dört şirkette bulunduğu da ifade edilmiştir (www.dunya.com).

Bu durum şunu da gösterir ki belgeyi almayı bir defa başardıktan sonra onun devamlılığını sağlamak daha önemlidir. Çünkü 2005’te dokuz firmanın almaya hak kazandığı belge 2011 itibarıyla dört firmada bulunmaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere, ülkelerde firmaların KSS faaliyetlerini teşvik eden içsel ve dışsal etkenler bulunmaktadır. İşletmelerin KSS faaliyetlerini rekabetçi stratejilerin bir bileşeni olarak algılamaları (Kaya, 2008, s. 97) ve üst yönetimin istekli oluşu içsel unsurlardan bazılarıdır (Dalyan, 2007, s. 133). Dışsal etkenler olarak ise çalışanlar, tüketiciler, yatırımcılar, sivil toplum kuruluşları, hükümetler, uluslararası ve uluslar üstü kuruluşların özendirici faaliyetleri (Kaya, 2008: 97), batıdaki yaklaşımları modelleme isteği, arzu edilen bir firma imajı oluşturma gayreti ve meşruiyet arayışında olma çabası gibi nedenler gösterilebilir (Alakavuklar vd., 2009, s. 125).

Ayrıca, finansal faaliyetlerin artışı ve devletin sosyal sorumluluk sahalarındaki ağırlığının azalması işletmeleri bu sahalarda başat aktör pozisyonuna getirmiştir. Küresel ticaretin sürdürülebilir hale getirilmesi, sermaye ve ürün akışının düzenlilik arz etmesi gibi amaçlar ve uluslar üstü kurum ve kuruluşların yönlendirmesi gibi faktörler bu çabaların geniş bir şekilde özendirilmesini sağlamıştır (Yamak, 2009, s. 96). 2008 yılında yapılan ve KSS faaliyetlerinin gelişmesine katkı sunan unsurların konu alındığı bir çalışmada, bu unsurların içsel olmaktan çok dışsal ve kurumsal olduğu vurgulanmıştır. Bu dışsal etkenleri, KSS çabalarına yön verebilirlik açısından kendi içinde karşılaştıran başka bir çalışmada ise IMKB-50 endeksinde bulunan firmaların KSS çalışmalarında uluslararası eş biçimlilik baskılarından ziyade toplumun geleneklerinden daha çok etkilendiği, ithal kurumsal mekanizmalar yerine piyasa ekonomisi etkisiyle ilerlediği belirtilmiştir (Ertuna & Tükel, 2009, s. 153-154). Bu bulguyu destekler mahiyette sonuçları olan bir diğer çalışmada da Çin ve Brezilya karşılaştırılmış; Brezilya’da gönüllülük, sağlık ve çevre alanları ön plana çıkarken Çin’de ise sanat ve kültür sponsorluklarının ön planda olduğu vurgulanmıştır (Sa de Abreu vd., 2012, s. 120).

Özetle, Türkiye’de kendi olağan akışı dışında gelişen, farklı kurumsal faktörlerden etkilenen bir KSS anlayışının hakim olduğu söylenebilir. Ülkemizdeki şirketlerin temel düzeyde, iş güvenliği, toplu sözleşme, çocuk işçi çalıştırma, vergi düzenlemeleri ya da sendikalaşma gibi yasal olarak belirlenmiş sahalardaki aksaklıklarını tam olarak düzeltmeden KSS’yi sahiplenmeleri bir çelişki olarak görülebilir. Örneğin, ABD’de önce yasal sorumluluklara sonra sosyal sorumluluklara önem verilirken Türkiye’de önce sosyal sorumluluklara sonra yasal sorumluluklara önem verilebilmektedir (Alakavuklar vd., 2009, s. 130). Bu bulgular ışığında ülkemizdeki KSS faaliyetlerini daha net bir çerçeveye oturtabilmek açısından özellikle şirketler ile ortaklarına ait vakıflar arasındaki ilişki şeklinin şirketlerin sosyal sorumluluk alanındaki çalışmalarını nasıl yönlendirdiğini tespit etmek amacıyla araştırmalar yapılması faydalı olacaktır (Ertuna ve Tükel, 2009, s. 169). Uluslararası camianın itibarlı bir üyesi olmayı hedefleyen ülkemizin hem KSS kavramını içselleştiren hem de bu alanın öncülerinden olduğunu iyi anlatabilen şirketlere ihtiyacı vardır (Argüden, 2007, s. 44).

Sonuç

Son elli yıldır dünya genelinde gündeme gelen ve toplum ile şirketler arasındaki ilişki biçiminin genel adı olan KSS kavramına dair algılama şekilleri örgütlerin kültürlerine ve her ülkenin kendi yerel değerlerine bağlı olarak değişebilmektedir. Fakat KSS sahasında gerçekleştirilen uygulamaların yalnızca işletmenin reklamını yapmak amacıyla taşınması gerektiği konusunda da yaygın bir fikir birliği vardır. Çünkü samimi ve devamlılık arz eden KSS çalışmaları zaten şirketlerin paydaşları nezdinde itibarını yükseltmektedir. Özellikle büyük ölçekli işletmeler toplumun kalkınmışlık seviyesinin işletmenin alacağı geri dönüşe pozitif anlamda yansıtacağı gerçeğinin farkına varmaya başlamıştır. Bu sebeple söz konusu faaliyetlerin kuruluşu geri dönüşü orta veya uzun vadede mutlaka olacaktır. Fakat burada asli motivasyon unsuru kısa dönemde kâr sağlamak değil, toplumsal bir problem hakkında sürekli farkındalık tesis etmektir. Dolayısıyla önemli bir husus da şudur ki, işletmeler KSS uygulamalarının hem toplumsal paydaşlarına hem de kendilerine orta veya uzun dönemde getireceği avantajları daha iyi anlayabilirlerse uygulamaların kısa dönemdeki maliyetlerini kabul etmelerinin daha olanaklı hale geleceğidir.

Bazı büyük ölçekli şirketler KSS çalışmalarını kendi vakıfları aracılığıyla yürütmektedirler. Bu işleyiş ülkemizde KSS çabalarına uzunca bir süredir asgari anlamda hayırseverlik motivasyonu ile yaklaşıldığını göstermektedir. Bu

çalışmada da belirtilmiş olduğu üzere, eş biçimsel baskıların sonucunda hayırseverlik çalışmaları artık yerini stratejik düzeyde yürütülen KSS uygulamalarına bırakmaktadır. Burada olumlu olan faktör ise ülkemizin geleneksel altyapısından ileri gelen yardımseverlik duygusunun bazı büyük şirketlerde öteden beri var olmasının KSS felsefesinin sahiplenilmesini kolay hale getirdiğidir. Bu noktada göz ardı edilmemesi gereken konu ise bu kültürün sadece topluma veya hissedarlara yönelik değil, aynı zamanda işletmenin ekolojik çevresine, devlete, hedef kitlesine, çalışanlarına ve diğer paydaş gruplarına da yönelik olması gerektiğidir. Kısaca, bir bütün olarak bu gruplara karşı duyarlı davranmak mecburiyetinin olmasıdır. Çünkü bir işletme, topluma veya hissedarlarına ne ölçüde yatırım yaparsa yapsın, diğer paydaşlarını özellikle de iç müşteriler olarak değerlendiren çalışanlarının memnuniyetini sağlayamamışsa bu yatırımların faydası gölgelenmiş olacaktır. Hatta çalışanlara yapılacak yatırım sorumluluktan öte bir zorunluluk haline geldiği için ancak bu şartın gerçekleşmesi halinde çalışanlar topluma yönelik faaliyetlerden ve kendi işlerinden tatmin olacaklardır.

KSS kültürünün oturması aynı zamanda felsefi bir sürece ihtiyaç duyar. Çünkü kapitalist anlayışın bireyselleşmeyi önceleyen ve insanları birbirinden soyutlayan, başka bir ifadeyle kişilerin sadece kendi menfaatini düşünmeyi normalleştirmesine sebebiyet veren düzeninde KSS gibi bir anlayışın kendine uygulama alanı bulması takdir edilmesi ve önem verilmesi gereken bir gelişmedir.

Son olarak belirtmek gerekir ki işletmelerin bir bütün olarak paydaşlarının menfaati açısından üstlenebileceği başlıca sorumluluk ve hatta zorunluluk ise sürdürülebilirliği temin eden uygulamalardır. Bu çalışmalar aynı zamanda gelecek nesillere karşı da bir borçtur. Doğadaki kaynakların sorumsuzca kullanımının büyük ölçüde devam ettiği bir ortamda işletmeler devlete vergilerini zamanında ve tam olarak ödeseler bile bu tavır göz boyamak anlamına gelecektir. Sürdürülebilirliği temin etmenin en etkili unsurlarından birisi işletmenin hedef kitlesi olan ve fonksiyonlarının devam etmesini sağlayan tüketicilerin bu konudaki bilinçlenmişlik seviyesidir. Tüketicilerin bu konudaki farkındalık düzeyini ise genel anlamda eğitim sistemi belirlemektedir. Önceden de belirtildiği üzere, eğitim müfredatı içeriklerinde bu konuya daha fazla ağırlık verilmesi KSS felsefesinin daha sağlam bir zemine yerleşmesinde hayati rol oynayacaktır.

Etik Beyan ve Açıklamalar

1. Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışmada yazarlar arasında çıkar çatışmasının olup olmadığı ifade edilmelidir.

2. Yazar Katkı Oranı Beyanı

Yazarın çalışmaya katkısı %100'dür.

3. Etik Kurul Bilgileri Beyanı

Tarafımızca yapılan bu bilimsel araştırmada etik kurul kararı gerektirecek herhangi bir faaliyet/çalışma bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Aktan, C. C., & Börü D. (2007). *Kurumsal sosyal sorumluluk*. C. C. Aktan (Ed.), Kurumsal Sosyal Sorumluluk, İşletmeler ve Sosyal Sorumluluk (s. 11-36) içinde. İGİAD yayınları: İstanbul.
- Akyar, H. (2008). İşletmelerde sosyal sorumluluk üzerine bir alan çalışması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi: Kahramanmaraş.
- Alakavuklar, O. N., Kılıçaslan S., & Öztürk, E. B. (2009). Türkiye'de hayırseverlikten kurumsal sosyal sorumluluğa geçiş: Bir kurumsal değişim öyküsü. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 9(2), s. 103-143.
- Alımanoğlu, Y. D. (2009). Sosyal sorumluluğun araçlarından biri olarak sosyal etiket. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(2), s. 13-41.
- Apaydın, Ç., & Ercan, B. (2010). A structural equation model analysis of Turkish school managers' views on social responsibility. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, (2), s. 5590-5598.
- Argüden, Y. (2007). *Kurumsal sosyal sorumluluk*. C. C. Aktan (Ed.), Kurumsal Sosyal Sorumluluk, İşletmeler ve Sosyal Sorumluluk (s. 37-44) içinde. İGİAD yayınları: İstanbul.
- Aydede, C. (2007). *Yükselen trend kurumsal sosyal sorumluluk*. MediaCat Yayınları: İstanbul.
- Aydemir, M. (2007). *İşletmelerin iş görenlere karşı sosyal sorumlulukları ve SA 8000 standardı*. C. C. Aktan (Ed.), Kurumsal Sosyal Sorumluluk, İşletmeler ve Sosyal Sorumluluk (s. 99-121) içinde. İGİAD yayınları: İstanbul.
- Ayhan, B. (2009). Siyasal iktisat ve kurumsal sosyal sorumluluk. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 9(2), s. 173-187.

- Bakırtaş, H. (2005). İşletmelerde sosyal sorumluluk: Konaklama sektöründe bir uygulama. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi: Kütahya.*
- Başar, A. B., & Başar, M. (2006). Sosyal sorumluluk raporlaması ve Türkiye'deki durumu. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(2), s. 213-230.*
- Bayraktaroğlu, G., Burcu, İ., & Tanyeri, M. (2009). *Kurumsal sosyal sorumluluk: Pazarlamada yeni bir paradigmaya doğru.* Literatür Yayınları: İstanbul.
- Bayraktaroğlu, G., & Özgen, Ö. (2008). Sosyal sorumluluk konusunda tüketicilerin beklentileri: Analitik hiyerarşi süreci yöntemiyle önceliklerin belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 22(1), s. 321-341.*
- Becan, C. (2011). Kurumsal sosyal sorumluluk kavramının paydaş teorisi ve iletişim yaklaşımı açısından değerlendirilmesi: Bankaların basın bültenlerine yönelik bir içerik analizi. *Selçuk İletişim Dergisi, 7(1), s. 16-35.*
- Çelik, A. (2007). *Şirketlerin sosyal sorumlulukları.* C. C. Aktan (Ed.), Kurumsal Sosyal Sorumluluk, İşletmeler ve Sosyal Sorumluluk (s. 61-84) içinde. İGİAD yayınları: İstanbul.
- Çelik, S. (2010). İş ahlakı uygulamalarının çalışan memnuniyeti ile ilişkisi. *İş Ahlakı Dergisi, 3(5), s. 21-40.*
- Çiftçiöğlü, A., & Poroy, N. (2010). Sosyal sorumluluk ve bölümlere göre raporlama ilişkisini anlamaya yönelik bir araştırma. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 1(1), s. 83-99.*
- Dalyan, F. (2007). *Etkilenenlerin yönetimi teorisi açısından işletmelerin sosyal sorumluluk ile ilgili strateji oluşturma süreci.* C. C. Aktan (Ed.), Kurumsal Sosyal Sorumluluk, İşletmeler ve Sosyal Sorumluluk (s. 123-138) içinde. İGİAD yayınları: İstanbul.
- Deren, van Het Hof, S. (2009). Türkiye'de kurumsal sosyal sorumluluk üçgeni: Şirketler, toplum ve toplum kuruluşları. Proje No: 107K182, s. 1-95.
- Eren, E. (2005). *Stratejik yönetim ve işletme politikası.* Beta Yayınları: İstanbul.
- Ertuna, B., & Tükel, A. (2009). Türkiye'de KSS uygulamaları: Geleneksel ve küresel arasında. *Yönetim Araştırmaları Dergisi, 9(2), s. 145-172.*
- Fırat, S. (2009). Engelsiz bir kent tasarlamada yerel politikaların önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 20(2), s. 57-68.*
- Göztaş, A., & Baytekin, E. P. (2009). Sosyal sorumluluk kampanyaları ile çocukların bilinçlendirilmesi ve eğitimi Türkiye'den bir uygulama örneği: Aygaz 'Dikkatli Çocuk' kazalara karşı bilinçlendirme kampanyası. *Journal of Yasar University, 4(13), s. 1997-2015.*
- Gürel Boran, T. (2011). *Türkiye'den uygulama örnekleriyle kurumsal sosyal sorumluluk.* Beta Yayınları: İstanbul.
- Henderson, J. C. (2007). Corporate social responsibility and tourism: Hotel companies in Phuket, Thailand, after the Indian Ocean tsunami. *International Journal of Hospitality Management, (26), s. 228-239.*
- Honeyman, C. A. (2010). Social responsibility and community development: Lessons from the Sistema de Aprendizaje Tutorial in Honduras. *International Journal of Educational Development, (30), s. 599-613.*
- İlhan, S. (2005). İş ahlakı: Kuramsal bir yaklaşım. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(2), s. 258-275.*
- Kabir, H. (2011). Corporate social responsibility by Swaziland hotel industry. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, (25), s. 73-79.*
- Karademirliadağ Suher, İ. (2010). Zirvedeki Türk işletmelerinin kurumsal sosyal sorumluluk iletişimi: Web sitelerine yönelik bir inceleme. *Selçuk İletişim, 6(2), s. 33-48.*
- Kaya, H. (2008). Demografik özelliklerin kurumsal sosyal sorumluluk algılaması üzerindeki rolü: Bandırma yerelinde bir araştırma. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(20), s. 96-110.*
- Kelgökmen İlic, D. (2010). İşletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk düzeylerinin belirlenmesine yönelik bir literatür taraması. *Ege Akademik Bakış, 10(1), s. 303-318.*
- Keskin, F. (2010). Kurumsal sosyal sorumluluk: Tartışmalı bir kavramı konumlandırma çabası. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(1), s. 3-36.*
- Orçan, M. (2007). Yoksullukla mücadelede kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) kampanyaları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 9(2), s. 27-37.*
- Özdemir, H. (2009). Kurumsal sosyal sorumluluğun marka imajına etkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(15), s. 57-72.*

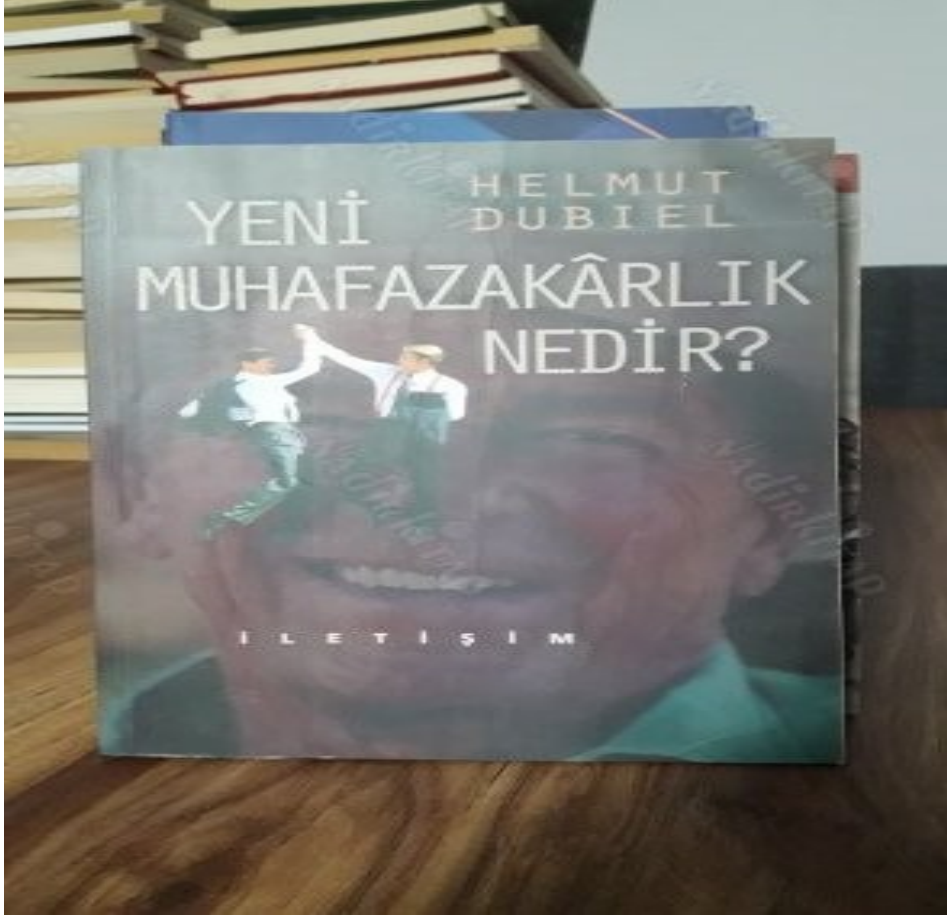
- Özgen, E. (2007). Kurumsal sosyal sorumluluk kavramı ve çalışan memnuniyetine etkisi. *D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (8), s. 1-6.
- Sa de Abreu, M. C., de Castro, F., de Assis Soares, F., & da Silva Filho, J. C. L. (2012). A comparative understanding of corporate social responsibility of textile firms in Brazil and China. *Journal of Cleaner Production*, (20), s. 119-126.
- Sönmez, F., & Bircan, K. (2004). İşletmelerin sosyal sorumluluğu ve çevre sorunlarında ekonomik yaklaşımlar. *Yaklaşım Dergisi*, (133), s. 1-11.
- Şengel, S. (2011). *İşletmelerin sosyal sorumluluğu ve bir araştırma*. 3. Ulusal Kurumsal Yönetim, Yolsuzluk, Etik ve Sosyal Sorumluluk Konferansı (s. 1-13) içinde. Nevşehir Üniversitesi: Kapadokya-Nevşehir.
- Torlak, Ö. (2007). *Tüketicilerin kurumsal sosyal sorumluluk çabalarını algılamaları*. C. C. Aktan (Ed.), Kurumsal Sosyal Sorumluluk, İşletmeler ve Sosyal Sorumluluk (s. 123-138) içinde. İGİAD yayımları: İstanbul.
- Torlak, Ö. (2009). *Pazarlama ahlakı, sosyal sorumluluklar ekseninde pazarlama kararları ve tüketicilerin davranışlarının analizi*. Beta Yayınları: İstanbul.
- Türk, M., & Gök, A. (2010). Yeşil pazarlama anlayışı açısından üretici işletmelerin sosyal sorumluluğu. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(32), s. 199-220.
- Uçaktürk, T., Uçaktürk, A., & Özkan, M. (2009). *Yerel yönetimlerde sosyal sorumluluk bağlamında sosyal belediyeçilik: Biga Belediyesi örneği*. 6. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Konferansı (s. 1-15) içinde. Çanakkale.
- Varol, A. (2010). Hedef kitlelerin kurumsal sosyal sorumluluk değerlendirmesi: Üniversite gençlerine yönelik bir araştırma. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 6(1), s. 49-64.
- Vasilescu, R., Barna, C., Epure, M., & Claudia, B. (2010). Developing university social responsibility: A model for the challenges of the new civil society. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, (2), s. 4177-4182.
- Yamak, S. (2007). *Kurumsal sosyal sorumluluk kavramının gelişimi*. Beta Yayınları: İstanbul.
- Yamak, S. (2009). Kurumsal sosyal sorumluluk: Yerel farklılıklar, küresel ayrıntılar. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 9(2), s. 95-101.
- http://www.alarko-carrier.com.tr/EBulten/Haber/images_7/e_haber7_print.pdf, (Erişim Tarihi: 26.01.2012)
- http://www.dunya.com/yeşim-tekstil-sa-8000-belgesini-yeniledi_132300_haber.html, (Erişim Tarihi: 12.02.2012)

Yeni Muhafazakârlık Nedir?

What is Neoconservatism?

İdris KOLOĞLU¹

Geliş Tarihi / Received: 28.09.2023 Kabul Tarihi / Accepted: 18.10.2023 Tarihi / Published: 31.12.2023

Helmut Dubiel

Was ist Neokonservatismus? (Yeni Muhafazakarlık Nedir?), 1985,
Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main

Çev. Erol Özbek

İletişim Yayınları, 1. Baskı 1998, İstanbul

ISBN: 0264487500125.

Atf (Citation): Koloğlu, İ. (2023). Yeni Muhafazakarlık Nedir? *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, 5(2), 162-165. Doi: 10.47138/jeaa.1367846

¹ Dr. Uzman, İller Bankası A.Ş. Ar-Ge Kurulu, ikologlu@ilbank.gov.tr, Orcid: 0000-0002-3131-5684

Yeni Muhafazakârlık, Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkan bir düşünce akımıdır. Yeni muhafazakârların düşünsel anlamda referans kaynağı II. Dünya Savaşı öncesi ABD'ye göç eden Leo Strauss'tur. Akımın ortaya çıkmasında, ülke içinde 1960'ların karşı kültürüne ve modern liberalizme tepki en önemli etken olmuştur. Yeni muhafazakârlar bu dönemde sosyal bozukluğu, çok kültürlülüğü, materyalizmi ve anarşiyi eleştirmişlerdir (Peters, 2008: 14). Yeni muhafazakârların dış politikadaki itici gücü de komünizm karşıtlığı olmuştur. Dolayısıyla ABD'li yöneticilerin 1960'ların sonlarından itibaren izlediği yumuşama politikaları ile silahsızlanma görüşmeleri sert bir şekilde eleştirilmiştir (Muravchik, 2007: 20). Böylece mevcut sorun ve politikalara karşı bir tepki olarak ABD'de ortaya çıkan Yeni Muhafazakârlık 1980'lerden itibaren günümüze kadar tüm dünyada etkili bir akım haline gelmiştir.

Yeni Muhafazakârlık akımının yeni olarak ifade edilen görüşleri incelendiğinde, bu akımın temellerinin bir yandan demokrasi, eşitlik, refah, kültür, sınıf ve ilerleme gibi alanlarda eski muhafazakâr köklere dayandığı, bir yandan da ortaya çıktığı konjonktürün güncel sorunlarına yönelik yeni fikirleri de içinde barındırdığı görülmektedir. 1989'dan 1997'e kadar Frankfurt Sosyal Araştırmalar Enstitüsü'nün başkanlığını yapmış ve politik akımlar, ideolojiler, siyaset, politika, azınlıklar ve etnik gruplar gibi kategorilerde eserler vermiş olan Helmut Dubiel "Was ist Neokonservatismus?" (Yeni Muhafazakarlık Nedir?) başlıklı kitabında 1980'lerden bu yana siyasetin teorisinde ve pratiğinde etkili olan Yeni Muhafazakârlık akımının fikri kaynaklarını ortaya koyma teşebbüsünde bulunarak, bu akımın yeni muhafazakârların iddia ettiği gibi kapitalizmin krizine, siyasal ve sosyal sorunlara çözüm üretmede başarılı olup olamayacağını eleştirel bir bakışla kaleme almıştır. Volkswagen Fabrikaları Vakfı'nın teşviki ile yürütülen "*Sanayi Sonrası Toplum İlişkin Yeni Muhafazakâr Teori ve Geç Kapitalizmin Eleştirel Teorisi - Liberal Sonrası Toplamların Teorisi Üstüne Projesi*" kapsamında ortaya çıkan ve 1985 yılında yayınlanan kitap, literatürde temel kaynaklar arasında gösterilmektedir. Türkçe'ye 1998 yılında Erol Özbek tarafından çevrilen, daha sonra ikinci baskısı 2013 ve üçüncü baskısı da 2017 yılında yapılan eser, dünyada kendinden sonraki çalışmalara da öncülük etmiş olmasına rağmen, Türkiye'de halen herhangi bir kitap incelemesine konu olmamıştır. Bu nedenle Yeni Muhafazakarlık akımının günümüzde de etkisini sürdürdüğü ve kitabın etkilerinin ise halen devam ettiği düşünüldüğünde, eserle ilgili bir kitap incelemesi yapılmasının literatürümüze katkısı olacağı değerlendirilmiştir.

Kitap 166 sayfadan ve yedi bölümden oluşmaktadır. Bölüm başlıkları; "Yeni Muhafazakârlık", "Kültür", "Demokrasi", "Eşitlik", "Refah", "Yeni Sınıf" ve "İlerleme" şeklindedir. Dubiel kitabında, "Yeni Muhafazakârlık" kavramını, karmaşık bir siyasi entelektüel bağlam için bir başlık olarak kullandığını belirtmektedir (S.8-9). Kitabın içeriği incelendiğinde ise kavramın siyasal düşünce/hareket tarzı, kültür eleştirisi, sosyal bilimsel veya teorik açıdan bir fenomen olarak kullanıldığı açıklanmaktadır. Dubiel'e göre Yeni Muhafazakârlık dar anlamıyla bir teoriden ziyade siyasi sorunların çözümüne yönelik bir toplum öğretisidir. Bu öğretinin birliği kendi içinde olmayıp, eleştirdiği şeylerdedir. Bu eleştiri ise temelde liberal sistemlerin bunalım fenomeni ile burjuva değer sisteminde gerçekleşen otorite çözülüşüne yöneliktir (S.13). O ayrıca Yeni Muhafazakârlık ile aslında gelişmiş kapitalist ülkelerde burjuva modernliğinin kendisinin muhafazakâr hale geldiğini, böylece "Eski Muhafazakârlığın" bir yanda "Yeni Sağ" öte yanda ise "Yeni Muhafazakârlık" olmak üzere farklı iki doku olarak ayrıştığını dile getirmiştir (S.14-15).

Yazar 1980'li yılların Yeni Muhafazakârlığın on yılı olacağını dile getirerek, bu öngörüsünü şu şekilde ifade etmiştir: "...Biçimlendirilmiş toplum örneğinin altmışlı yıllarda böyle bir anahtar kelimeydi. 'Yönetilemezlik' ve 'Değerlerin Değişimi' yetmişli yılları belirledi. İçinde bulunduğumuz on yılın da Yeni Muhafazakârlığın on yılı olacağına ilişkin belirtiler var..." (S.8).

Dubiel eserinde kapsamlı bir ideoloji analizi yaparak Yeni Muhafazakarlığın kültür, demokrasi, eşitlik, refah, toplumsal sınıflar ve toplumsal ilerleme gibi temel hususlara ilişkin görüşlerinin yeni olup olmadığını ve 1970'li yıllardan itibaren ekonomik, siyasi ve toplumsal krizler yaşayan dünyadaki sorunlara, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi yönlerden tatmin edici cevaplar verebilecek bir paradigma ve/veya toplum öğretisi olup olmadığını tartışmış, daha sonra da Yeni Muhafazakarlığı Eleştirel Teori'nin arka planına dayanarak eleştirmiştir. O ayrıca bu eleştirilerini, farklı görüş ve eğilimlerden çeşitli düşünürlerin fikirlerini ele alarak ve tartışarak yapmıştır. Bu husus kitapta şu şekilde anlatılmıştır: "... Yeni olan şey, Yeni Muhafazakarlığın semantik yani anlambilimsel özü değildir; yeni olan onun uygulandığı tarihi bağlamdır ...Yeni Muhafazakâr dünya ve toplum imgesindeki temel konuları sistematik bir eleştiriden geçirmek istiyorum... Ben Yeni Muhafazakâr savların içeriğini ele almayı deneyeceğim. Bu büyük ölçüde mümkün, çünkü Yeni Muhafazakârların soruları günümüzde dar kafalı olmayan solcuların da sorularındır ayna zamanda. Yeni Muhafazakâr toplum öğretisini, geç kapitalizm hakkındaki eleştirel teorisinin arka planına dayanarak eleştiriyorum..." (S.14-17).

Dubiel ideoloji eleştirisi yaparken, daha çok 1930 ve 1940 lı yıllarda Marxist Ortodoksi ve Sosyal Bilimsel Pozitivizme karşı iki cepheli bir mücadele içerisinde geliştirilen ve 1970'lerde de yeniden yorumlanan "Eleştirel Teori"nin görüş ve yöntemlerinden yararlanmıştı. Ancak kitapta bunlara ilave olarak "Tarihsel Yöntem" ve "Diyalektik Yöntem" de kullanılmış ve 1930'lu yıllardan itibaren 1980'li yıllara kadar geçen süreçte yaşanan olaylar ve ortaya çıkan siyasal, ekonomik ve toplumsal görüşler, gelişim süreci ile bağlantılı, tartışmalı ve mukayeseli olarak anlatılmıştır. Dubiel bu analiz ve eleştirilerini yaparken de Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Tarih, Felsefe, Sosyoloji, Psikoloji, Biyoloji,

İktisat, Eğitim Bilimleri gibi farklı bilim ve disiplin alanlarına giren konulara ilişkin, Yeni Muhafazakâr, Marxist, Liberal ve Eleştirel Teori vb. ekol ve görüşlerden pek çok düşünür ve bilim insanının görüşlerinden yararlanmışır.

Yazar analizlerinde özetle, Yeni Muhafazakârlığın aslında gelişmiş Batı ülkelerinde mevcut sosyal, siyasal ve ekonomik görüşlere bir tepki olarak ortaya çıktığını dile getirerek, Batılı toplumlara mensup yeni muhafazakârların kendilerini tehdit altında hissederek mevcut siyasi, ekonomik ve sosyal bunalımlar nedeniyle liberal akılcılığının siyasi savunmasına soyunduğunu vurgulamıştır (S.14-15). Ona göre yeni muhafazakârlar, neoliberal ekonomi politikalarından, sosyo biyolojik insan genetiği araştırmalarından, Pozitivist Marxizm eleştirisinden ve elitist demokrasi savlarından hareketle, yeni bir ulusal ve uluslararası ekonomik, siyasal ve toplumsal düzen kurmak amacıyla seferberlik ilan etmiştir.

Kitapta kilit kavramlardan biri Gramsci'nin "kültürel hegemonya" kavramıdır. Dubiel'e göre bu kavram, Marksizmin kültürel açılımına hizmet edebilecekken, yeni muhafazakârlar tarafından 1970'li yıllarda, Almanya, Fransa ve ABD'de gelişmiş kapitalist toplumların siyasi kimliğine ilişkin tüm tartışma konularının Muhafazakâr veya Yeni Muhafazakâr ideolojiler tarafından işgal edilmesine yönelik bir strateji aracına dönüştürülmüştür. Dubiel'e göre bu bir paradokstur ve düşünce/ruh yeni muhafazakârların düşünsel atağıyla bir nevi soldan sağa kaymıştır. Böylece gelişmiş kapitalist toplumların siyasi kimliğine ilişkin tüm tartışma konuları da Muhafazakâr veya Yeni Muhafazakâr ideoloji tarafından neredeyse tümüyle işgal edilmiştir. Dubiel bu kitabı yazma amacının kültürel hegemonyanın bu türüne karşı mücadele vermek olduğunu şu cümlelerle ifade etmiştir: *...Yeni Muhafazakâr çevreler siyasi organizmaya, onu siyasi kullanımın pasif nesnesi haline getirebilmek için, iğneleri belirleyici sinir noktalarına yerleştirmesi yeterli olacak bir akupunkturcunun tavrıyla yaklaşmışlardır... Bu kitap kültürel hegemonyanın bu türüne karşı yazılmıştır. Buna karşılık eleştirel toplum teorisinin argümanlarının yaşayan bir siyasi kültürün demokratik iklimi içerisinde kendini kabul ettirmesi gerekiyor. Onun etki imkânının meydanı, siyasi kamuoyunun sahnesidir; etkisinin sınırını da yine bu sahne çecektir...* (S.23)".

Dubiel kitabın kültür başlıklı bölümünde, muhafazakâr açıdan kültürün modernlikteki kaderinin, otorite olarak kabul edilmiş geleneklerin geri gelmeyecek şekilde erimesi ve sosyal bağların uyum sağlayıcı toplum ötesi garantilerinin sürekli erozyonu olduğunu vurgulayarak, mevcut durumda gelenek ve aşkınlığın yerini siyaset aldığı için kültürün de üzerinde sosyal grupların toplumsal örgütlenişin akılcı ölçütleri uğruna kavga edildiği bir alan haline geldiğini belirtmektedir (S.53-54).

Dubiel yeni muhafazakarlarca liberal demokrasi kavramının "yönetilemezlik" olarak teşhis ettikleri kriz çerçevesinde, hem siyasi kaderi tayin ilkesinin canlandırılması hem de bu ilkenin kitle demokrasisi içinde geçerlilik kazanması beklenen kurumsal düzenlemelerinin eleştirildiğini, bunu yapmak için de siyasi irade oluşumunu ve karar almayı etkilemenin var olan kanallarından çok yoğun olarak yararlandığını belirtmektedir (S.59).

Dubiel eşitliğe dair görüşlerini belirtirken, toplumda bireyin gelişiminin önündeki fırsatları sağlama konusunda devlete yükümlülük tanınmasının, aslında toplumda hâkim bir meşrulaştırma ölçütü olarak kabul göreceğini ve bu tür bir refah devletinin de siyasi olarak gerçekleşmiş olacağını, böylece sadece şekil ile sınırlı kalmayan bir evrenselciliğin hayata geçirilmesinin mümkün olduğunu belirtmiştir (S.99).

Yazar refah devleti ile ilgili tartışmalara değinerek, kapitalizmdeki her türlü iktisat politikasının geçmişten günümüze öncelikle hedefinin, sermayenin değerlendirme koşullarının güvence altına alınmasına yönelik olduğunu, dolayısıyla devletin iktisat politikalarının da yapısal olarak taraflı olduğunu, ayrıca refahın toplumun diğer kesimlerine yayılabilmesine yönelik, bu taraflılığın demokratik reformlarla sınırlanmasının gerektiğini savunmuştur (S.126).

Dubiel yeni sınıf tartışmaları yaparken, aydınları kendi elit statülerine karşı tutum kalıpları açısından dört grupta değerlendirmiştir: *A. Olumlayıcı-Sol grupta*; Sain-Simon, Marx, Kautsky, Lenin vb. *B. Olumsuzlayıcı-Sol Grupta*; Bakunin, Machahajskij, Shachtman, Djilas, Konrad/Szelenyi, *C. Olumlayıcı-Sağ Grupta*; Pareto, Mosca, Spengler, Moeller, Bruck vd., *D. Olumsuzlayıcı-Sağ Grupta* ise; Burke, Laswell, Schumpeter, Aron ve yeni muhafazakarlar yer almaktadır (S. 133).

Yazar ayrıca kitapta Kuzey Amerikalı muhafazakarların toplumda oluşmakta olan yeni sınıfa yükledikleri sosyal ve yapısal nitelermelerin ve siyasi niyet atıflarının, tam tamına kendileri için geçerli olan sıfatları bir araya topladığını ve bunu açıkça itiraf etmekte tereddüt göstermediklerini, öte yandan ABD ve Federal Almanya'da bu sınıfın bilimsel siyaset danışmanlığı alanında hakim grubu oluşturduğunu, bu siyasi hakimiyetin çok güçlü olduğunu ve siyasi yönetim amacına yönelik yürütülen sosyal-bilim ile sosyal bilimsel Yeni Muhafazakarlığın adeta eş anlamlı kullanılan kavramlar haline geldiğini vurgulamıştır (S.146).

Kitap okunduğunda akla gelen temel sorulardan biri şudur: "Yeni Muhafazakârlık, Neoliberalizmin dünya görüşünü ne derece yansıtmaktadır?" Dubiel bu soruya şu şekilde cevap vermektedir: *"...Söz konusu olan şey daha ziyade, entelektüel muhafazakârlığın burjuva toplumuna yetişmiş olmasıdır. Bu da onu giderek liberalizmden ayırt edilemez hale getiriyor. Bu yüzden de söz konusu entelektüel muhafazakârlığa Yeni Muhafazakâr mı, yoksa Neoliberal mi denmesi gerektiği konusu sadece bir kelime seçimi meselesidir."* (S.160). Dolayısıyla yazara göre Yeni Muhafazakârlıkla Neoliberalizm neredeyse birbirinden ayrılamaz hale gelerek iç içe geçmiştir.

Dubiel ayrıca Yeni Muhafazakârlığın Eski Muhafazakârlık üzerinde bir zaferinin olduğunu, ancak bunun sosyalizmin geleneksel biçimlerinin uzun zamana yayılan patolojisinin, kadınların, ekologların ve radikal demokratların yeni sosyal hareketler ve sağ-sol ayrımlarının değişmiş olduğu anlamına gelmediğini, sadece bir siyasi programın sağ ya da sol olarak tasnif edilmesine yarayan ölçütte bir kayma olduğunu, siyasi kavganın da artık bu yeni ölçüt etrafında gerçekleştiğini belirtmektedir (S. 163).

Dubiel tarafından özetle, Yeni Muhafazakar Toplum Öğretisinin ABD’de ve Avrupa’da siyasi elitlerin pratik eylemlerini de yönlendiren bir paradigma olma yolunda hızla geliştiği tespiti yapılarak, Yeni Muhafazakar görüşlerin; büyük teknolojik gelişmelerin getirdiği yıkıcı bir başı buyrukluğa, insan iş gücü için salt piyasa şartlarına göre bir biçimlenişe, demokrasilerde kısıtlamalara ve kültürün otoriter şekilde kullanılışı gibi tehlikelere yol açabileceğine dikkat çekilmiş ve bu tehlikelere karşı okuyucuya kültürel, ekonomik, demokratik ve eşitlikçi tavsiyelerde bulunulmuştur.

Sonuç olarak kitapla ilgili şunları söylemek mümkündür: Dubiel bu eserinde “Yeni Muhafazakârlık Nedir?” sorusunun cevabını vermek üzere kapsamlı ve çok yönlü akademik analizler yapmış olup, farklı ekol ve görüşlerden pek çok düşünür ve bilim insanının görüşlerine eleştirel bir bakış açısıyla yer vermiştir. Yazar bu görüşlere yer verirken de belli bir bilimsel yöntem dâhilinde hareket etmiştir. Dolayısıyla kitap bilgi açısından doyurucu bir içeriğe sahip olduğu gibi, bilimsel açıdan da incelenebilir bir yöntemle sahiptir. Dubiel’in “1980’li yılların Yeni Muhafazakârlığın on yılı olacağı” öngörüsü o dönemden bu yana özellikle Amerika ve Avrupa’da yaşanan gelişmelere bakıldığında önemli ölçüde doğru çıkmıştır. Kitap bu alanda yazılmış ilk eserlerden olması nedeniyle sonraki akademik çalışmaları da önemli ölçüde etkilemiş, bu çalışmalara öncülük etmiş ve referans kaynağı olmuştur. Dolayısıyla yazarın Yeni Muhafazakârlığın fikri kaynaklarını ortaya koyma teşebbüsü büyük ölçüde başarılı olmuştur. Yazar tarafından ayrıca Yeni Muhafazakârlığın, temsilcilerinin iddia ettiği gibi kapitalizmin krizine ve mevcut politik ve sosyal sorunlara çözüm üretmede yeterli olamayacağı, hatta bunun aksine yeni toplumsal, kültürel ve politik tehlikeleri de beraberinde getirebileceği öngörüsünde bulunulmuştur. Bunlara ilave olarak da Yeni Muhafazakârlığı doğuran krizin antikapitalist ve sol kesim açısından da bir tıkanıklığın ifadesi olduğu vurgulanarak, okuyucuya sağın öne çıktığı bu ideolojik rekabette, solun da söz sahibi olabilmesi için üzerindeki muhafazakâr rehavetten kurtulması gerektiği mesajı verilmiştir. Bu bağlamda Dubiel’in özü üzerinde durulan bu eseri, detaylarında Yeni Muhafazakâr düşünceyi tahayyül etmenin yanı sıra, hegemonik ilişkileri aşma iddiasındaki eleştirel düşüncenin mevcut açmazlarını da ortaya koyması bakımından, siyasal düşünce serüveninin önemli bir uğrağı olmaya devam etmektedir.

Kaynakça

- Dubiel, H. (1998), “Yeni muhafazakârlık nedir?” (Çev. Erol Özbek), İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Muravchik, J. (2007), “The past, present, and future of neoconservatism”, *Commentary*, October: 19-29.
- Peters, M. A. (2008). Leo Strauss and the Neoconservative Critique Of Liberal University: Postmodernism, relativism and the culture wars. *Critical Studies in Education*, 49(1), 11-82.